

Льотна академія
Національного авіаційного університету

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ISSN 2522-1477

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Кропивницький - 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ISSN 2522-1477

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

Збірник наукових праць

ВИПУСК 13

Кропивницький
2023

УДК 378:37.013
DOI 10.33251/2522-1477-2023-13

*Збірник наукових праць затверджено
Вченою радою Льотної академії Національного авіаційного університету
(протокол № 3 від 12.04.2023 р.) та
Вченою радою Національного авіаційного університету (протокол № 4 від 19.04.2023 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації КВ № 22644-12544Р від 26.04.2017 року
Міністерства юстиції України*

*Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б»
Наказом МОН України від 02 липня 2020р. № 886*

*Збірник реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації Національної академії наук України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського), журнал індексується в міжнародній наукометричній базі **Index Copernicus** (ICV 2019: 86,45), *Google Scholar*, базі метаданих *CrossRef*, *WorldCat*, *Research Bible*, *Fatcat*.*

Рецензенти:

Ненько Ю. П. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, м. Черкаси

Желясков В. Я. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін, Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія», м. Ізмаїл

Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць / Гол. ред. О. І. Москаленко. Кропивницький: ЛА НАУ, 2023. Вип. 13. 236 с.

У «Науковому віснику Льотної академії. Серія: Педагогічні науки» зібрано статті авторів, що сприяють вирішенню існуючих проблем професійної підготовки фахівців різних галузей, аналізу зарубіжного досвіду фахової підготовки та застосуванню інноваційних підходів до професійної освіти у контексті євроінтеграції.

Публікації видання адресовано науковцям і практикам у галузі педагогіки. Збірник наукових праць буде корисним студентам, курсантам, магістрантам, аспірантам, докторантам та всім зацікавленим особам.

Редакційна колегія публікує статті у авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність інформації, точність фактів, цитат, інших відомостей.

При використанні матеріалів, опублікованих у науковому віснику, збереження авторських прав обов'язкове.

Адреса редакційної колегії: 25005, м. Кропивницький, вул. Степана Чобану, 1,
тел. 38 (0522) 39-44-34; e-mail: naukvisped@sfa.org.ua

MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE
NATIONAL AVIATION UNIVERSITY
FLIGHT ACADEMY OF NATIONAL AVIATION UNIVERSITY

ISSN 2522-1477

SCIENTIFIC BULLETIN OF FLIGHT ACADEMY

Section: Pedagogical Sciences

Collection of scientific papers

ISSUE 13

Kropyvnytskyi
2023

УДК 378:37.013
DOI 10.33251/2522-1477-2023-13

*Collection of scientific papers is approved by
Academic Board of Flight Academy of National Aviation University
(Protocol № 3 from 12.04.2023) and by
Academic Board of National Aviation University (Protocol № 4 from 19.04.2023)*

*Certificate of state registration
Printed mass media KB № 22644-12544P from 26.04.2017
Ministry of Justice of Ukraine*

*Bulletin is included in Professional Publications List of Ukraine of category "B"
Order of MSE of Ukraine from July, 2, 2020, № 886*

*Bulletin is reviewed by Ukrainian reviewed journal "Dzherelo" (founders: Institute of Information Registration Problems of National Academy of Science of Ukraine, Vernadsky National Library of Ukraine). The journal is indexed in the international scientific databases **Index Copernicus** (ICV 2019: 86,45), Google Scholar and CrossRef, WorldCat, Research Bible, Fatcat metadata database.*

Referents:

Lenko Ju. P. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Foreign Languages Department, Cherkasy Institute of Fire Safety named after the Heroes of Chernobyl, Cherkasy

Zheliaskov V. Ya. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Humanities, Danube Institute of the National University "Odesa Maritime Academy", Izmail

Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences. Collection of readings / editor-in-chief O.I. Moskalenko. Kropyvnytskyi: FA NAU, 2023. Issue 13. 236 p.

"Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences" represents the articles which highlight modern problems of specialists' professional training in different fields, the analysis of foreign experience of professional training and innovative approaches to professional education in the context of European integration.

The scientific publications are addressed to the scientists and practicing professionals in pedagogics. Collection of scientific papers may be useful for students, cadets, Master students, post-graduate students and all concerned.

Editorial board publishes the articles in authorial release. Authors bear responsibility for authenticity of information, accuracy of facts, quotations, other relevant information.

Provision of authors' copyright of the materials published in Scientific Bulletin.

Address of Editorial Board: 25005, Kropyvnytskyi, Stepan Chobanu Str., 1,
tel. 38 (0522) 39-44-34; e-mail: naukvisped@sfa.org.ua

ISSN 2522-1477

© Scientific Bulletin of Flight Academy.
Section: Pedagogical Sciences, 2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Москаленко Олена Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Відповідальний секретар:

Урсол Оксана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Члени редакційної колегії:

Барановська Лілія Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Україна

Герасименко Людмила Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Гундаренко Олена Володимирівна (Olena Hundarenko), доктор філософії PhD, Жилінський університет, Словацька Республіка

Данилко Оксана Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Данильчук Лариса Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор, Хмельницький національний університет, Україна

Дефорж Ганна Володимирівна, доктор історичних наук, професор, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна

Дроздова Ірина Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, Державний біотехнологічний університет, Україна

Журат Юлія Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Калініченко Надія Андріївна, доктор педагогічних наук, професор, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна

Керницький Олександр Михайлович, кандидат педагогічних наук, доцент, Національна академія Національної гвардії України, Україна

Кубілей Севда (Sevda Kubilay), доктор філософії PhD, Університет Нігде Омер Халісдемір, Турецька Республіка

Лелакова Ева (Eva Leľáková), доктор філософії PhD, Жилінський університет, Словацька Республіка

Лещенко Геннадій Анатолійович, доктор педагогічних наук, професор, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Муравська Світлана Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Пухальська Галина Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академії Національного авіаційного університету, Україна

Радул Сергій Григорович, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Сальник Ірина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна

Суркова Катерина Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Тернавська Тетяна Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

EDITORIAL STAFF

Chief Editor:

Moskalenko Olena, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Executive secretary:

Ursol Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Members of Editorial Staff:

Baranovska Liliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine

Herasymenko Liudmyla, PhD, Associate Professor, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine

Hundarenko Olena, PhD, University of Zilina, Slovak Republic

Danylko Oksana, PhD, Associate Professor, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine

Danylchuk Larysa, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Khmelnytskyi National University, Ukraine

Deforzhan Hanna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine

Drozdova Irina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, State Biotechnological University, Ukraine

Zhurat Yulia, PhD, Associate Professor, Yuriy Fedcovych Chernivtsy National University, Ukraine

Kalinichenko Nadiya, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine

Kernickyi Oleksandr, PhD, Associate Professor, National Academy of National Guard of Ukraine, Ukraine

Kubilay Sevda, PhD in Educational Sciences Niğde Ömer Halisdemir University, Turkey

Leláková Eva, PhD, Assistant Professor, University of Zilina, Slovak Republic

Leshchenko Hennadii, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine

Muravska Svitlana, PhD, Associate Professor, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine

Pukhalska Galyna, PhD, Associate Professor, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine

Radul Serhii, PhD, Associate Professor, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine

Salnyk Iryna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine

Surkova Kateryna, PhD, Associate Professor, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine

Ternavska Tetiana, PhD, Associate Professor, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine

ЗМІСТ

АЗАТЬЯН В. І.

Концепція застосування інтерактивної дошки Padlet
при викладанні англійської мови у медичному закладі вищої освіти 13

БАРАНОВСЬКИЙ М. М., БАРАНОВСЬКА Л. В.

Формування дослідницької компетентності в магістрантів
технологічних спеціальностей у процесі оволодіння фахом 18

ДЕФОРЖ Г. В.

Теорія еволюційного вчення та її роль у формуванні наукового світогляду
студентів в системі підготовки вчителів природничого спрямування 26

ДРАНКО А. А.

Особливості застосування методів продуктивного навчання
у підготовці майбутніх пілотів Цивільної авіації України 34

ЖУРАВЕЛЬ Н. В.

Особистісно зорієнтований підхід до формування майбутнього
бакалавра англійської філології у закладах вищої освіти України 40

КЕРНИЦЬКИЙ О. М., ПРИСТІНСЬКИЙ Р. В.

Методична компетентність майбутніх офіцерів Національної гвардії України:
недоліки формування та шляхи покращення 48

КОЗУБЦОВ І. М.

Особливості професійно-орієнтованого викладання
навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові
основи освітньої діяльності» ад'юнктам технічних ВВНЗ 54

КУРОК В. П., БУРЧАК С. О.

Дефініювання феномену творчості в педагогічній теорії й практиці 65

МАЗУРЕНКО О. О.

Практичні рекомендації щодо підготовки
майбутніх магістрів медицини до професійної взаємодії 73

МАЗУРЕНКО Ю. А.

Аналіз результатів формувального експерименту
щодо впровадження педагогічних умов підготовки
майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації 80

МАРЧЕНКО О. Г., ОНИПЧЕНКО П. М., МАРЧЕНКО В. В.

Формування професійної компетентності вертольотчиків
у закладах вищої освіти авіаційного профілю
із специфічними умовами навчання 90

МІХНО С. В., СИМОНЕНКО Н. О., ПЛОХУТА Т. М. Метод лексико-граматичних відео-проектів як засіб активізації пізнавально-творчої самостійності студентів на заняттях з англійської мови	101
ПІНЧУК І. О. Специфіка розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів	109
ПОКАЛЮК В. М., ФЕДОРЕНКО Д. С. Досвід Австралії з підготовки, освіти і професійного розвитку працівників оперативно-рятувальних служб	117
ПОПКОВ Б. І. Зміст підготовки майбутніх судноводіїв до формування екологічної свідомості	124
РАДУЛ С. Г. Педагогічні умови формування професійної самореалізації майбутніх авіаційних фахівців	134
РОМАНЬКО І. І. Потенціал навчальної дисципліни «Історія авіації» у формуванні «Soft Skills» здобувачів вищої освіти	141
САДОВИЙ М. І., ТРИФОНОВА О. М. Методологія та методика формування світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін	151
СМИРНОВА І. Л. Роль міжпредметних зв'язків у спеціальній теоретичній підготовці іноземних здобувачів вищої освіти в авіаційному закладі вищої освіти	160
СТРИЖАКОВ А. О. Комунікаційна діяльність майбутнього фахівця	168
ТЕРНАВСЬКА Т. А., ВОЛОЩУК І. А. Комунікативні аспекти реалізації неформального та інформального навчання здобувачів вищої освіти на період воєнного стану	175
ЧОРНОГЛАЗОВА Г. В., ЄНІНА І. І. Розвиток критичного мислення курсантів льотних закладів вищої освіти при розв'язанні задач з дисципліни «Опір матеріалів»	184
DUBINSKYI Volodymyr, DUBINSKA Anastasia The implementation of authentic materials in ESP classes for students majoring in History	192
HERASYMENKO Liudmyla, PIDLUBNA Olha, KULISH Iryna Innovative approaches to professional communication training in aviation English course ..	204
KOVALOVA Inna, MARTYENKO Nadiia, TSAROVA Liudmyla Use of active and interactive methods in foreign language teaching in non-linguistic higher educational establishments	212

KUBÍLAY Sevda Internationalization of higher education in the Slovak Republic: perspectives from foreign students	218
PIVEN Victoria, CHEREDNYCHENKO Nataliia, MELNYCHENKO Tetiana Building critical-thinking skills of masters in the process of English-language research paper preparation	222
ZELENSKA Liliia, TYMCHENKO Svitlana Distance professionally oriented English education of the future air traffic controllers: synchronous and asynchronous communication	228

CONTENTS

AZATIAN Viktoria

The concept of using an interactive Padlet board
in teaching English in a medical institution of higher education 13

BARANOVSKYY Mykhailo, BARANOVSKA Liliya

Formation of research competence in students of higher education
of the second master's level in the process of mastering the profession 18

DEFORZH Hanna

The theory of evolutionary doctrine and its role in the formation of the
Scientific outlook of students in the training system for teachers of natural education 26

DRANKO Almira

Features of application of methods productive training
in the training of future pilots of Ukraine Civil Aviation34

ZHURAVEL Nataliia

Person-oriented approach to the formation
of the future bachelor of English philology in higher education institutions of Ukraine 40

KERNICKIY Oleksandr, PRYSTINSKIY Roman

Methodological competence of future officers of the National Guard of Ukraine:
shortcomings of training and ways of improvement48

KOZUBTSOV Igor

Features of professionally-oriented teaching of the academic discipline
"Psychological, pedagogical and regulatory bases of educational activity"
to adjuncts of a Technical Higher Military Educational Institution54

KUROK Vira, BURCHAK Stanislav

Defining the phenomenon of creativity in pedagogical theory and practice65

MAZURENKO Olha

Practical recommendations for preparing future masters
of medicine for professional interaction73

MAZURENKO Iuliia

Analysis of the results of the formative experiment regarding
the implementation of pedagogical conditions of future aircraft
maintenance engineers' training for professional communication80

MARCHENKO Olga, ONYPCHENKO Pavlo, MARCHENKO Vladyslav

Formation of professional competence of helicopter pilot
in institutions of higher education aviation profile with specific learning conditions90

MIKHNO Svitlana, SYMONENKO Nataliia, PLOKHUTA Tetiana

The method of lexical and grammatical video projects
of students as a means of activating of students' cognitive
and creative independence in English language classes101

PINCHUK Iryna Specificity of developing the foreign language communicative competence of intending primary school teachers	109
POKALIUK Viktor, FEDORENKO Dmytro Australia's experience in the training, education and professional development of operative and rescue service workers	117
POPKOV Borys Contents of future ship navigators' training for the formation of environmental consciousness	124
RADUL Serhii Pedagogical conditions for the formation of professional self-fulfillment of future aviation specialists	134
ROMANKO Iryna The potential of the academic discipline "History of aviation" in the formation of soft skills of students of higher education	141
SADOVYI Mykola, TRYFONOVA Olena Methodology and methods of formation of the worldview component of innovative teaching technologies of professionally oriented disciplines	151
SMIRNOVA Iryna The role of intersubject connections in the special theoretical training of foreign students in the aviation university	160
STRYZHAKOV Artem Communication activity of the future specialist	168
TERNAVSKA Tetiana, VOLOSHCHUK Iona Communicative aspects of the implementation of non-formal and informal education of higher education students during martial law	175
CHORNOHLAZOVA Hanna, YENINA Iryna Development of critical thinking of cadets of aviation establishments of higher education during solving problems in the discipline "Straight of Materials"	184
ДУБІНСЬКИЙ В. А., ДУБІНСЬКА А. В. Впровадження автентичних матеріалів на заняттях з іноземної мови професійного спрямування для студентів – істориків	192
ГЕРАСИМЕНКО Л. С., ПІДЛУБНА О. М., КУЛІШ І. В. Інноваційні підходи до навчання професійної комунікації у процесі вивчення авіаційної англійської мови	204
КОВАЛЬОВА І. В., МАРТИНЕНКО Н. О., ЦАРЬОВА Л. В. Використання активних та інтерактивних методів у процесі навчання іноземної мови у немовному ЗВО	212

KUBILAY Sevda

Internationalization of higher education
in the Slovak Republic: perspectives from foreign students218

ПІВЕНЬ В. В., ЧЕРЕДНИЧЕНКО Н. Г., МЕЛЬНИЧЕНКО Т. Є.

Формування навичок критичного мислення
у магістрів в процесі підготовки англомовних наукових робіт222

ЗЕЛЕНСЬКА Л. М., ТИМЧЕНКО С. В.

Дистанційне навчання англійської мови професійного спрямування майбутніх
диспетчерів управління повітряним рухом: синхронна та асинхронна комунікація228

УДК [373.147+311] (61)
DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-13-17

АЗАТЪЯН Вікторія Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мовних та гуманітарних
дисциплін №1,
Донецький національний медичний університет
м. Кропивницький
ORCID 0000-0003-2070-4286

КОНЦЕПЦІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДОШКИ PADLET ПРИ ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У МЕДИЧНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Стаття присвячена тому, як відбувається іношомовна підготовка студентів-медиків у системі дистанційного навчання. Зазначається, що підвищити конкурентоспроможність медичного працівника, зокрема лікаря, можна за умови отримання ним якісної вищої медичної освіти. У статті автор розглядає доцільність використання онлайн-дошки Padlet під час онлайн занять з англійської мови за професійним спрямуванням, як урізноманітнення та підвищення ефекту дистанційного навчання. Пояснюється поняття «інтерактивна дошка Padlet», схарактеризовано її функції, а саме: візуальну, інформативну, інтерактивну. Проаналізовано переваги та можливості віртуальної дошки Padlet у реалізації освітнього процесу.*

***Ключові слова:** дистанційне навчання, інтерактивна дошка Padlet, синхронний режим навчання, асинхронний режим навчання, майбутні лікарі.*

Постановка проблеми. В суспільстві з кінця ХХ сторіччя відбуваються певні зміни, які призвели до необхідності реформування застарілої освітньої системи всіх рівнів з метою навчання молодого покоління шляхом удосконалення професійної підготовки фахівців нової формації. Підвищити конкурентоспроможність медичного працівника, зокрема лікаря, можна за умови отримання ним якісної вищої медичної освіти. Згідно Стратегії розвитку медичної освіти здобувачі освіти третього року навчання обов'язково складають єдиний державний кваліфікаційний іспит (ЄДКІ), одним із сегментів якого є іноземна мова за професійним спрямуванням. Досягти позитивних результатів при складанні англійської мови за професійним спрямуванням можна за умови впровадження в освітній процес інтерактивних методів та прийомів. Задля оптимізації вивчення англійської мови майбутніми лікарями у режимі дистанційного навчання важливо використовувати два напрями організації їхньої пізнавальної діяльності: по-перше, це розробка та впровадження онлайн занять і, по-друге, спрямування майбутніх фахівців на самостійну роботу з інтернет-ресурсами.

В освіті на сьогоднішній день з'являються і постійно удосконалюються найсучасніші інструменти для дистанційного формату навчання. Питання навчання іноземних мов в синхронному та асинхронному зв'язку вирішується за допомогою ZOOM, Classroom, SKYPE, інтерактивних дошок, відеоконференцій, а також електронної пошти, блогів, форумів, відео та аудіоподкастів, онлайн тестування тощо. У цьому дослідженні пропонуємо детальніше зупинитись на використанні онлайн-дошки Padlet під час онлайн занять з англійської мови за професійним спрямуванням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми використання інформаційних технологій і електронних освітніх ресурсів у вищій школі знайшли своє відображення в роботах В. Бикова, А. Гуржія, М. Жалдака, Л. Карташової, В. Лапінського, С. Сисоевої, О. Співаковського, О. Спіріна. Досвід використання інтерактивних дошок в освіті

розкривається в працях В. Абрамова, В. Кондратюка, О. Білецької, О. Буйницької, Н. Гомуліної, М. Кадемії, В. Лапінського, О. Перець, Г. Гордійчука Н. Руденко, Н. Череповської та ін.

Метою статті є проаналізувати та висвітлити доцільність застосування інтерактивної дошки Padlet під час онлайн занять з англійської мови за професійним спрямуванням у медичних закладах вищої освіти (ЗВО).

Виклад основного матеріалу дослідження. Дистанційне навчання – це індивідуалізований процес, в ході якого набуваються певні знання, уміння, навички і способи пізнавальної діяльності людини на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [5]. Організація дистанційного навчання передбачає відповідне технічне забезпечення (комп'ютер, планшет, ноутбук, смартфон), доступ усіх його суб'єктів до мережі інтернет з високою швидкістю, а також здатність та готовність до безпосередньої реалізації інформаційних технологій, які б забезпечували прогностичну діяльність, вибір методів, форм та засобів, визначення стратегії, правил, способів інтерактивної взаємодії та зворотного зв'язку [1].

Під час здійснення дистанційного навчання іноземних мов необхідно враховувати те, що базовим компонентом змісту навчання іноземних мов є способи діяльності, які забезпечують засвоєння різних видів мовної діяльності: читання, аудіювання, письмо та говоріння, тобто формування навичок спілкування.

Цифрові технології дистанційного навчання представляють собою багато нових можливостей як для викладання, так і для вивчення іноземних мов. Вони забезпечують:

- доступність для здобувачів вищої освіти автентичних навчальних матеріалів;
- індивідуалізацію освітнього процесу відповідно до потреб і рівня знань здобувачів освіти;
- уможливають залучення сучасних психологічних, педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Завдяки використанню цифрових технологій у процесі засвоєння іноземних мов відбувається підвищення мотивації майбутніх фахівців, які постійно використовують цифрові гаджети (ноутбуки, смартфони, комп'ютери) у навчальній, професійній і соціальній діяльності. Застосовані новітні цифрові технології спрощують як педагогічну діагностику і спостереження викладача за рівнем і темпом формування знань здобувачів вищої освіти, так і зворотній зв'язок між ними і викладачем.

Існують і певні переваги дистанційного навчання для закладів вищої освіти:

- можливість проведення занять і отримання знань, незалежно від місцезнаходження студента чи викладача;
- економія витрат ЗВО на оренді приміщень, комунальних послуг тощо;
- можливість проведення занять для досить великої аудиторії студентів;
- виконання студентом великого обсягу завдань самостійно;
- підвищення рівня знань, за рахунок використання сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Урізноманітнити та підвищити ефект дистанційного навчання можливо шляхом використання різноманітних віртуальних дошок (інтерактивних дошок, онлайн), а саме: AWWApp, Glogste, Miro, Dabbleboard Twiddla, Scribblar, Padlet, IDroo, Limnu тощо, основним призначенням яких виступає візуалізація інформації, організація активної взаємодії, спільної роботи й спілкування студентів та викладачів в освітньому процесі. Віртуальну дошку можна використовувати як у процесі синхронного (онлайн відеоконференції з можливостями демонстрації екрану), так і асинхронного (розміщення тематичної інформації на освітній платформі з доступом у зручний час) режиму взаємодії суб'єктів освітньої діяльності. Перший спосіб забезпечує інтерактивний супровід навчальних занять. Його найчастіше використовують для трансляції у реальному часі різних навчальних матеріалів, що супроводжуються поясненнями та демонстрацією завчасно підготовлених презентацій,

відеороликів, зображень тощо, а також для отримання зворотного зв'язку. Другий спосіб дозволяє зберігати на дошках різні тематичні кейси та користуватися ними для актуалізації знань, виконання самостійної роботи та презентації власних здобутків у зручний час.

Віртуальна дошка Padlet є одним із найдоступніших та найпростіших серед представлених сервісів. Інтерактивна дошка Padlet – це багатofункціональний ефективний інструмент для організації колективної роботи, зручна інтерактивна онлайндошка для оформлення всіх необхідних матеріалів із заданої теми. Дозволяє організовано аналізувати, вести, контролювати, відстежувати, допомагати студентам і педагогам під час роботи [6]. Вона може бути використана для проектної роботи, пірінгової взаємодії, індивідуальних завдань чи як інструмент збору інформації від всіх учасників процесу.

Основними функціями віртуальної дошки Н. Лебідь та Ю. Бреус визначають:

- візуальну, яка полягає у візуалізації навчального контенту;
- інформативну, що представляє дошку як безпосереднє джерело знань, носія навчальної інформації у різних формах;
- інтерактивну, яка дозволяє працювати в режимі реального часу декільком учасникам, забезпечує взаємодію викладача з учасниками групи та дозволяє здійснювати оперативний зворотній зв'язок [3].

Важливо відмітити, що для використання віртуальної дошки Padlet на занятті викладачу важливо попередньо зареєструватися, обрати та створити дошку відповідного типу («стіна», «стрічка», «карта», «полотно», «колонки»), оформити та наповнити її змістом, організувати сумісний доступ до неї обраних користувачів. Викладач на своїй дошці повністю може контролювати дії студентів: дозволяти лише переглядати контент, надавати дозволи на спільне редагування та коментування обраним користувачам, попередньо модерувати публікації, дозволяти одночасно працювати на одній дошці тощо [8].

Розглянемо переваги віртуальної дошки Padlet у реалізації освітнього процесу:

- доступність та безкоштовність веб-ресурсу;
- легке інтуїтивне використання;
- мультимедійність;
- можливість одночасної роботи декількох учасників;
- можливість налаштувати приватність;
- мобільність;
- креативний та привабливий інтерфейс;
- узгодженість з іншими веб-сервісами [2];
- можливість працювати в синхронному та асинхронному режимі;
- можливість збереження віртуальної дошки у форматі JPEG та PDF [3];
- можливість виконувати роботу на смартфонах систем Android та iOS;
- можливість регулярного зворотного зв'язку, корекції та редагування;
- легкий доступ за посиланням;
- можливість розміщувати дошку на інших інформаційних ресурсах [4];
- забезпечення ведення блогів та створення соціальних закладок для Twitter, Facebook, Slack [9].

У процесі організації цієї діяльності пропонуємо скористатися досвідом Н. Хміль та О. Кисельової щодо формування навичок використання інтерактивних дошок в освітньому процесі, представленим у наступних положеннях: по-перше, ознайомлення студентів з дефініцією «віртуальна дошка» та її можливостями; по-друге, демонстрація зразків задалегідь створених дошок; по-третє, ознайомлення з інтерфейсом обраної дошки: реєстрація на сервісі, оформлення, створення, редагування та видалення постів, налаштування доступу користувачів до дошки, спільне наповнення дошки матеріалами професійного спрямування; по-четверте, виконання студентами тренувального самостійного завдання [7], яким було передбачено створення «стіни», зміну її назви, фонове зображення,

надання унікальної веб адреси, зміну відображення нотатків із посиланням, зображенням, аудіо чи відеоконтенту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, віртуальна дошка Padlet є ефективним інструментом для підвищення мотивації студентів-медиків в удосконаленні їхньої іншомовної компетенції, а також спрямована на організацію активної взаємодії студентів та викладачів в освітньому процесі, результати якої зберігаються у хмарному середовищі і можуть бути доступними у зручний час за відповідним посиланням.

Перспективним вбачається подальше дослідження використання дошки Padlet в процесі вивчення англійської мови за професійним спрямуванням як урізноманітнення та удосконалення дистанційного навчання у медичних закладах вищої освіти засобами інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності: методичні рекомендації / за ред. І. В. Удовиченко. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2021. 198 с.
2. Качанюк Н. В. Використання віртуальної стіни Padlet на практичному занятті у вищій школі. Освітологічний дискурс. 2014. № 3. С. 102–112.
3. Лебідь Н., Бреус Ю. Онлайн-заняття для молоді: від старту до фінішу. Дніпро, 2021. 63 с.
4. Пінтійська О. Використання онлайн-дошки Padlet: сучасний стан та інновації. 2019. В. 2. С. 119–126.
5. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013, № 466.
6. Руденко Н., Широков Д. Застосування веб-квест-технології у підготовці майбутніх учителів початкової школи. Молодий вчений, 10 (86), 2020. С. 151–157.
7. Хміль Н., Кисельова О. Формування у майбутніх учителів навичок використання інтерактивних дошок в освітньому процесі. Наукові записки. В. 7. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Ч. 2. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. С. 95–100.
8. Deni A. R. M., Zainal, Z. I. Padlet as an educational tool: pedagogical considerations and lessons learnt. Proceedings of the 10th International Conference on Education Technology and Computers, 2018. P. 156–162.
9. Gill-Simmen L. Using Padlet in instructional design to promote cogniti undergraduate marketing students. Journal of Learning Development in Higher Education, (20). 2021.

References

1. Udovychenko, I.V. (2021). Dystantsiinyi format vzaiemodii sub'iektiv osvithnoi diialnosti: metodychni rekomendatsii [*Distance format of subjects' interaction of educational activity: methodical recommendations*]. Sumy: NVV KZ SOIPPO. [in Ukrainian].
2. Kachaniuk, N.V. (2014). Vykorystannia virtualnoi stiny Padlet na praktychnomu zaniatti u vyshchii shkoli. [*Using the Padlet virtual wall in a practical session in a higher school.*]. Osvitolohichnyi dyskurs - Educational discourse, 3, 102-112. [in Ukrainian].
3. Lebid, N., & Breus, Yu. (2021). Onlain-zaniattia dlia molodi: vid startu do finishu. [*Online classes for young people: from start to finish*]. Dnipro. [in Ukrainian].
4. Pintiiska, O. (2019). Vykorystannia onlain-doshky Padlet: suchasnyi stan ta innovatsii. [*Using the Padlet Online board: modern condition and innovations*]. V. 2, 119-126. [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 25.04.2013, № 466. [*On the approval of the Regulation on distance learning: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 466*]. (2013, April 25). [in Ukrainian].

6. Rudenko, N., & Shyrov, D. (2020). Zastosuvannia veb-kvest-tekhnologii u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly. [*Application of web quest technology in the training of future primary school teachers*]. Molodyi vchenyi – Young scientist, 10 (86), 151-157. [in Ukrainian].

7. Khmil, N., & Kyselova, O. (2015). Formuvannia u maibutnikh uchyteliv navychok vykorystannia interaktyvnykh doshok v osvithnomu protsesi. [*Formation of future teachers' skills in the use of interactive boards in the educational process*]. Naukovi zapysky. V. 7. Serii: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity - Proceedings. B. 7. Series: Problems of the methodology of physical, mathematical and technological education. Ch. 2. Kirovohrad: RVV KDPU named by V. Vynnychenka, 95-100. [in Ukrainian].

8. Deni, A.R. M., & Zainal, Z.I. (2018). Padlet as an educational tool: pedagogical considerations and lessons learnt. Proceedings of the 10th International Conference on Education Technology and Computers, 156-162.

9. Gill-Simmen, L. (2021). Using Padlet in instructional design to promote cogniti undergraduate marketing students. Journal of Learning Development in Higher Education, (20).

AZATIAN Viktoria, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Languages and Humanities Discipline Department №1. Donetsk National Medical University (Kropyvnytskyi).

THE CONCEPT OF USING AN INTERACTIVE PADLET BOARD IN TEACHING ENGLISH IN A MEDICAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

Abstract. *The article is devoted to how foreign language training of medical students takes place in the distance learning system. It is noted that to increase the competitiveness of a medical worker, in particular a doctor, it is possible if he receives a high-quality higher medical education. In order to optimize the learning of English by future doctors in the distance learning mode, it is important to use two directions of organizing their cognitive activities: firstly, it is the development and implementation of online classes and, secondly, directing future specialists to work independently with Internet resources.*

Many new opportunities for both teaching and learning foreign languages are represented by digital distance learning technologies. Therefore, in the article, the author considers the expediency of using the Padlet online board during online English classes in a professional direction, as a way of diversifying and increasing the effect of distance learning. The term "Padlet interactive board" is explained, its functions are characterized, namely: visual, informative, interactive. The advantages and possibilities of the Padlet virtual board in the implementation of the educational process were analysed: the availability and freeness of the web resource; easy intuitive use; multimedia; the possibility of simultaneous work of several participants; possibility to adjust privacy; mobility; creative and attractive interface; consistency with other web services; the ability to work in synchronous and asynchronous mode; the ability to save the virtual board in JPEG and PDF format; the ability to work on Android and iOS smartphones; possibility of regular feedback, correction and editing; easy access by link; the possibility of placing the board on other information resources; providing blogging and social bookmarking for Twitter, Facebook, Slack.

Key words: *distance learning, Padlet interactive board, synchronous learning mode, asynchronous learning mode, future doctors.*

*Одержано редакцію: 15.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 30.03.2023 р.*

УДК 378. 147

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-18-25

БАРАНОВСЬКИЙ Михайло Миколайович,
доктор сільськогосподарських наук, професор,
професор кафедри біотехнології,
Національний авіаційний університет, м. Київ

БАРАНОВСЬКА Лілія Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освіти дорослих,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАГІСТРАНТІВ ТЕХНОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННЯ ФАХОМ

***Анотація.** У статті запропоновано опис процесу формування дослідницької компетентності в здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня. На основі Державного стандарту із спеціальності 162 Біотехнології та біоінженерія та з урахуванням змісту освітньо-професійних програм «Фармацевтична біотехнологія», «Екологічна біотехнологія» уточнено значущість дослідницької складової в структурі професійної компетентності магістра з біотехнології. Аналіз змісту курсу магістерської підготовки «Методологія наукових досліджень та основи інтелектуальної власності у сфері біотехнологій та біоінженерії» дозволив запропонувати алгоритм її формування в процесі оволодіння студентами фахом біотехнолога.*

***Ключові слова:** біотехнології та біоінженерія, магістр, компетентнісний підхід, дослідницька компетентність, стандарт вищої освіти, освітньо-професійна програма.*

Постановка проблеми. В Україні, як і в інших країнах Європи та світу, підготовка фахівців у закладах вищої освіти здійснюється за відповідними рівнями (освітнім, освітньо-науковим, науковим). Формування магістрів відбувається на другому (магістерському) рівні вищої освіти, що відповідає 7-му кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій. Законом України «Про вищу освіту» (розділ 2, стаття 5) передбачена характеристика здобувачів цього рівня освіти: магістр здобуває теоретичні знання, уміння, навички та інші компетентності [4]. Однак, на відміну від здобувачів бакалаврського рівня, яким сформовані компетентності потрібні для виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю, магістри оволодівають також загальними засадами наукової діяльності. Вони необхідні для виконання випускниками магістратури завдань інноваційного характеру. Тобто, актуалізується питання формування в них дослідницької компетентності. Ця складова фахової готовності випускника магістратури особливо значущою є в магістрів технологічних спеціальностей, оскільки технологічна галузь, зокрема галузь біотехнології, є сферою впровадження найновіших досягнень науки і техніки. Вона найбільше зазнає трансформацій під впливом наукових інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені досліджують різні аспекти процесу формування дослідницької компетентності майбутніх магістрів. Увага приділяється різним спеціальностям, якими на другому освітньому рівні оволодівають здобувачі вищої освіти. Суб'єктами їхнього наукового інтересу були майбутні магістри соціальної роботи (С. Архипова), викладачі вищої школи (Л. Бондаренко, С. Сисоєва); майбутні вчителі фізичної культури (С. Хлібкевич); магістри інформаційних технологій (Н. Римар, Н. Шульська та ін.), магістри пожежної безпеки (І. Ножко), майбутні лікарі (О. Макаренко),

магістри біотехнології (О. Романовська, Ю. Азаренко), магістри математики (В. Моторіна), ад'юнкти державної прикордонної служби (О. Гнидюк).

Автори наукових праць із досліджуваної проблеми приділяють увагу поняттєвому апарату, що стосується формування в магістрантів дослідницької компетентності. Так, зокрема, *Л. Бондаренко*, аналізуючи дослідницьку компетентність майбутніх викладачів ЗВО, пропонує таку її дефініцію: «Цілісна, інтегративна властивість особистості, що поєднує знання, уміння, науковий досвід, особистісні цінності та якості (креативність, творче мислення, уяву, спостережливість) дослідника і виявляється в готовності здійснювати власну дослідницьку діяльність та у здатності організовувати продуктивну науково-дослідну діяльність» [2, с. 12]. *О. Романовська та Ю. Азаренко*, вивчаючи феномен науково-дослідницької компетентності майбутніх магістрів-біотехнологів, пропонують для неї таку дефініцію: «Це інтегративна якість особистості, що характеризує її готовність до вирішення дослідних (пошукових, проектних, консультативних, організаційно-керівних) завдань шляхом застосування діагностичного підходу в науковій, технічній, виробничій та управлінській діяльності» [9, с. 406]. Відомо, що цей вид компетентності формується за безпосередньої участі магістрантів у дослідницькій діяльності. *О. Макаренко*, звертаючись до досвіду майбутніх лікарів, наголошує на тому, що «... поступове формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів сприяє виконанню ними таких завдань: оволодіння методами та методологією наукового дослідження; формування наукового світогляду; формування теоретичного мислення і наукової ерудиції; формування практичних навичок; розвиток клінічного мислення, створення проблемних груп; розвиток ініціативи у дослідницькій діяльності» [5, с. 37].

Учені визначають структуру дослідницької компетентності магістрів. Так, *Л. Бондаренко* вважає її складним конструктом таких компонентів: мотиваційно-ціннісного, гностичного, практично-діяльнісного, особистісно-рефлексивного. Це, своєю чергою, дозволяє виокремити відповідні критерії для діагностики рівнів їх сформованості. Ними є мотиваційний, когнітивний, технологічний, особистісний критерії [2, с. 13]. Також виділено можливі рівні її сформованості: інформаційно-алгоритмічний, репродуктивно-операційний, когнітивно-пошуковий, діяльнісно-творчий [2, с. 12]. *В. Моторіна*, аналізуючи процес формування науково-дослідницької компетентності магістрів математики, виокремлює теоретико-методологічний, процесуальний та діагностико-оцінний компоненти цього процесу [6].

Учені зауважують щодо особливості прояву цього виду компетентності: про її сформованість свідчить наявність наукового продукту: результати досліджень у тезах наукових доповідей на конференціях, наукові статті, кваліфікаційні роботи, уміння критично аналізувати власну діяльність [9, с. 407]. Ці результати, зокрема у сфері біотехнології, дозволять ефективному впровадженню в майбутньому в біотехнологічну діяльність новітніх технологічних розробок, що, своєю чергою, сприятиме більш ефективному використанню біотехнологічних продуктів, появі нових і вдосконаленню існуючих методів виробництва.

Однак зміст нашої статті стосується проблеми формування дослідницької компетентності магістрантів, що опановують саме технологічні спеціальності, ця проблема не була предметом ґрунтовного вивчення дослідниками.

Мета статті полягає у виокремленні в Стандарті вищої освіти України із спеціальності 162 «Біотехнології та біоінженерія» та в освітньо-професійних програмах з фармакологічної та екологічної біотехнології ролі дослідницької компетентності в підготовці здобувачів магістерського ступеня вищої освіти; приділенню уваги її формуванню у процесі викладання дисциплін фахової підготовки, зокрема курсу «Методологія наукових досліджень та основи інтелектуальної власності у сфері біотехнологій та біоінженерії».

Викладення основного матеріалу. У сучасних умовах підготовки фахівців у ЗВО особливо актуальним є компетентнісний підхід. Він покладений в основу розроблення галузевих державних стандартів вищої освіти. За компетентнісного підходу увага

зосереджується не на процесі, а на результаті освіти, тобто первинною і системоутворювальною є результативна складова, виражена в показниках компетентностей. Пильність уваги вчених до визначення сутності поняття «компетентність» засвідчує інтерес до нових підходів щодо підготовки фахівців, необхідність її вдосконалення таким чином, щоб випускник закладу освіти міг бути готовим і здатним до організації та здійснення продуктивної діяльності. Учені схиляються до думки, що компетентність формується не стихійно, не самостійно; це цілеспрямований процес формування в майбутнього фахівця здатності й готовності діяти як у стандартних, так і в нестандартних умовах професійної діяльності результативно. Основними характеристиками компетентності є такі: інтегрована властивість особистості, що відображає її здатність, готовність ефективно діяти для досягнення мети діяльності; здатність до дії, дієвість застосування набутих знань і вмінь відповідно до визначених освітніх стандартів; структурно компетентність представлена сукупністю знань, умінь і навичок та досвідом їх використання задля результату діяльності; інтегроване утворення, яке виявляється в особистісній здатності людини, її досвіді й готовності вирішувати визначені завдання у професійній сфері [1].

Для підготовки магістрів із спеціальності 162 «Біотехнології та біоінженерія» важливими є інтегральна, загальні та спеціальні компетентності [8]. Водночас у кожній з них можна виокремити дослідницьку складову. Про дослідницький фокус спеціальності свідчать цілі навчання здобувачів освіти: «...підготовка інженерів та науковців, здатних до організації та проведення науково-дослідних, проектно- та виробничо-технологічних робіт, що пов'язані з використанням біологічних агентів і продуктів їхньої життєдіяльності» [8]. Теоретичним змістом предметної області цієї спеціальності є «...фундаментальні та прикладні наукові основи промислового використання біосинтетичного та/або біотрансформаційного потенціалу живих об'єктів для отримання практично цінних продуктів» [8]. У процесі підготовки магістрів з біотехнологій та біоінженерії використовується система наукових методів і технологій, серед яких «...хімічні, фізико-хімічні, біохімічні, мікробіологічні, молекулярно-біологічні, генетичні методи дослідження; технології біотехнологічних виробництв, інформаційні та комп'ютерні технології» [8]. Застосовувані інструменти та обладнання теж засвідчують значущість дослідницької складової професійної підготовки магістрантів. Для організації діяльності фахівцям з цієї спеціальності необхідні інструменти, які дозволять здійснювати «...аналіз біологічних агентів і продуктів їхньої життєдіяльності; устаткування для культивування біологічних агентів, виділення та очищення цільових продуктів; засоби автоматизації та системи автоматизованого проектування біотехнологічних виробництв» [8].

Виокремимо дослідницьку складову системи компетентностей магістра із спеціальності 162 «Біотехнології та біоінженерія» на основі аналізу змісту галузевого стандарту та змісту освітньо-професійних програм «Фармацевтична біотехнологія» та «Екологічна біотехнологія». Вище зазначалось, що ця система поєднує інтегральну, загальні та спеціальні (предметні) компетентності. Не дивлячись на узагальненість інтегральної компетентності, здобувач магістерського ступеня як майбутній науковець має бути здатним «розв'язувати складні задачі і проблеми біотехнологій та біоінженерії з проведенням досліджень». Водночас огляд змісту загальних компетентностей дає нам можливість переконатись у значущості дослідницького компонента в ньому. Так, зокрема наука розпочинається з пошуку інформації, її оброблення та аналізу: «Здатність здійснювати пошук необхідної інформації в науковій і технічній літературі, базах даних та інших джерелах. Здатність відбирати та аналізувати релевантні дані, у тому числі за допомогою сучасних методів аналізу даних і спеціалізованого програмного забезпечення» [8]. Дослідницька здатність майбутніх біотехнологів допоможе їм вдосконалювати технологію біотехнологічного виробництва із застосуванням результатів наукових досліджень і спеціальних наукових методів. Вони мають бути «здатними розробляти і реалізовувати комерційні та науково-технічні плани і проекти в галузі біотехнології з урахуванням всіх

аспектів вирішуваної проблеми; бути готовими розробляти нові біотехнологічні об'єкти і технології та підвищувати ефективність існуючих технологій на основі експериментальних та/або теоретичних досліджень та/або комп'ютерного моделювання». Майбутній магістр із зазначеної спеціальності має «вміти виконувати експериментальні роботи в галузі біотехнології з використанням сучасного обладнання та методів, інтерпретувати отримані дані на основі сукупності сучасних знань та уявлень про об'єкт і предмет дослідження, робити обґрунтовані висновки; прогнозувати напрями розвитку сучасної біотехнології в контексті загального розвитку науки і техніки; застосовувати сучасні методи системного аналізу для дослідження та створення ефективних біотехнологічних процесів» [8].

Кожному науковцеві, зокрема і в галузі біотехнології, має бути властива професійна та академічна доброчесність. А тому в магістрантів необхідно формувати також здатність захищати інтелектуальну власність, патентувати винаходи з біотехнології. Біотехнологія є прикладною галуззю науки, що зумовлює необхідність упровадження її результатів. Здобувач вищої освіти магістерського рівня має бути здатним здійснювати комерціалізацію результатів наукових і прикладних досліджень та інновацій. Крім того, у нього має бути сформована піар-компетентність: здатність презентувати та обговорювати результати наукових і прикладних досліджень, готувати наукові публікації, брати участь у наукових конференціях та інших заходах.

Дослідницька складова представлена в галузевому стандарті та в змісті ОПП відповідними предметними результатами. Найважливішими, на нашу думку, є такі: «...вміти здійснювати патентний пошук, знаходити та обробляти необхідну науково-технічну інформацію; самостійно складати заявку на винахід; знати вітчизняне та міжнародне законодавство у сфері авторського права; вміти захищати свою інтелектуальну власність та уникати порушень інтелектуальної власності інших осіб; уміти обирати та застосовувати найбільш придатні методи математичного моделювання та оптимізації при розробленні науково-технічних проектів; знати молекулярну організацію та регуляцію експресії генів, реплікації, рекомбінації та репарації, рестрикції та модифікації генетичного матеріалу у про- та еукаріотів, стратегію створення рекомбінантних ДНК для цілеспрямованого конструювання біологічних агентів; знати та оцінювати основні методичні прийоми культивування еукаріотичних клітин тваринного та рослинного походження, розробляти нові технології їх застосування у наукових цілях, медицині, сільському господарстві тощо; мати навички виділення, ідентифікації, зберігання, культивування, іммобілізації біологічних агентів; здійснювати оптимізацію поживних середовищ, обирати оптимальні методи аналізу, виділення та очищення цільового продукту, використовуючи сучасні біотехнологічні методи та прийоми, притаманні певному напрямку біотехнології» [8].

Визначені Стандартом вищої освіти та ОПП компетентності магістрів з біотехнологій та біоінженерії формуються у процесі викладання навчальних курсів, насамперед дисциплін обов'язкової компоненти; дослідницька компетентність – під час викладання значної їх кількості, однак найбільш значущою в цьому аспекті є роль навчальної дисципліни **«Методологія наукових досліджень та основи інтелектуальної власності у сфері біотехнологій та біоінженерії»**. Конкретизуємо змістовий аспект та алгоритм формування дослідницької компетентності магістрантів у процесі оволодіння зазначеним курсом. Розпочинається викладання курсу з тем, пов'язаних із методологією та системою наукових методів; із визначення структури теоретичного знання. Привертається увага здобувачів освіти насамперед до теоретичних методів наукового дослідження. Водночас розвиваються навички роботи з науковою літературою, відбувається засвоєння вимог до оформлення результатів досліджень у вигляді наукових праць (тез, статей, звітів).

Доречною є робота в напрямі формування майбутнього біотехнолога як науковця щодо вироблення в нього наукової доброчесності. А вона вимагає розуміння інтелектуальної власності та системи її правової охорони [7]. З огляду на зазначене вартісними є знання студентів про види об'єктів інтелектуальної власності (ІВ). До них належать: «...об'єкти

авторського права: літературний твір, музичний твір, твір образотворчого мистецтва, твір декоративно-прикладного мистецтва, твір архітектури, твір картографії, фотографічний твір, складений твір, база даних, комп'ютерна програма; аудіо-візуальний твір, сценічний твір; твір у сфері науки; твір у перекладі; твір у переробці; *об'єкти суміжних прав*: виконання твору, фонограма, відеограма; передача організації мовлення; *об'єкти права промислової власності*: результати винахідницької та раціоналізаторської роботи; винахід, корисна модель, промисловий зразок, раціоналізаторська пропозиція; топографія інтегральної мікросхеми; *засоби індивідуалізації товарів та учасників господарського обігу*: доменне ім'я; знак для товарів та послуг; зазначення походження товару; комерційне найменування; промисловий зразок; *особливі об'єкти ІВ*: наукове відкриття, сорт рослин, порода тварин, комерційна таємниця» [7].

Необхідні магістрантам також знання про суб'єкти права ІВ, про співвідношення між ІВ та правом інтелектуальної власності. Загострюється їхня увага на видах порушень права інтелектуальної власності (піратство, плагіат, несумлінна реєстрація; недобросовісна конкуренція, підроблення та зміна інформації, розмиття торговельної марки) та його міжнародному захисті. Вони вправляються у виробленні умінь з оформлення прав інтелектуальної власності; знайомляться з основними видами договорів ІВ (ними є: договір про розподіл майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності, які були створені при виконанні службових обов'язків або на основі окремого доручення роботодавця; договір між творцем (-ями) і роботодавцем про передання права на одержання охоронного документа на об'єкти права інтелектуальної власності, які були створені у зв'язку з виконанням трудового договору; договір між роботодавцем і творцем про винагороду; договір між співавторами про вклад у створення об'єкта права інтелектуальної власності й розподіл винагороди. Вони укладаються тільки у письмовій формі, не підлягають обов'язковій державній реєстрації, але на вимогу ліцензіара або ліцензіата державна реєстрація може здійснюватись).

Відбувається ознайомлення майбутніх біотехнологів і з переліком громадських організацій в Україні, які займаються оцінкою інтелектуальної власності. Ними є: Всеукраїнська Асоціація Фахівців Оцінки (АФО), Українське товариство оцінювачів (УТО), Федерація оцінювачів бізнесу та інтелектуальної власності (ФОБІВ).

Необхідно також ознайомити студентів з основними напрямками міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності з *біотехнології*, звернувши особливу увагу на такі документи як: Угода ТРІПС, Договір про патентну кооперацію (РСТ), Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів, Директива 98/44 / ЄС Європейського парламенту «Про правовий захист біотехнологічних винаходів». Так, зокрема Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (англ. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, скорочено TRIPS, звідки походить український варіант назви ТРІПС) – міжнародна угода, що адмініструється Світовою організацією торгівлі (СОТ) та встановлює мінімальні стандарти для визнання і захисту основних об'єктів ІВ. Цю угоду було прийнято під час Уругвайського раунду Генеральної угоди по тарифах і торгівлі (ГАТТ) у 1994 році. Опишемо ключові базові стандарти ТРІПС: «...авторське право має надаватись автоматично й не може залежати від виконання жодних формальностей, таких як реєстрація; комп'ютерні програми розглядаються як літературні твори з погляду авторського права й мають такі ж умови захисту; патенти мають надаватись в усіх галузях технології, однак дозволяються винятки з метою захисту суспільних інтересів; термін захисту майнових прав, що надаються патентом, має становити не менше 20 років» [7].

Договір про патентну кооперацію (англ. *Patent Cooperation Treaty (PCT)*) – міжнародний договір у сфері патентного права, укладений 35 державами у 1970 році. Найголовнішою нормою договору є те, що він передбачив подання «міжнародної патентної заявки». Одна така заявка дозволяє отримати правовий захист на винахід у великій кількості країн одночасно. Заявка може бути подана будь-ким, хто є громадянином або резидентом

країни-учасниці договору. Станом 2020 р. 153 країни світу є країнами-членами цього договору.

Іншим згадуваним документом є Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури [3]. Він був прийнятий в 1977 р.; Україна приєдналась до нього 01.11.1996 р. Метою цього договору є «...визначення та регламентування процедури депонування, обов'язків і прав Договірних сторін по відношенню до цієї процедури, а також визначення статусу установи – міжнародного органу з депонування» [3]. «Депонування мікроорганізму означає передачу мікроорганізму міжнародному органу з депонування, який отримує і приймає його; чи зберігання такого мікроорганізму міжнародним органом з депонування чи як згадану передачу, так і згадане зберігання. Депонування штамів мікроорганізмів з метою патентної процедури в Україні вважається таким, що відбулося, якщо воно здійснене в офіційно затверджених Депозитаріях: *мікроорганізми, які непатогенні для людини і (або) тварин*, непатогенні для рослин або фітопатогенні (штами мікоплазм, бактерій, ціанобактерій, актиноміцетів, дріжджів, міцеліальних грибів, вірусів та фагів, які використовуються у промисловості як продуценти заквасок, пробіотиків, амінокислот, вітамінів, ферментів, антибіотиків та інших біологічно активних речовин) – в Депозитарії Інституту мікробіології та вірусології імені Д.К. Заболотного Національної академії наук України; *мікроорганізми, які патогенні для людини* (штами грибів, бактерій та вірусів) – в Депозитарії Київського науково-дослідного інституту епідеміології та інфекційних хвороб МОЗ України та його філіях, які працюють на базі інших науково-дослідних установ України медичного профілю; *мікроорганізми, які патогенні для тварин* (штами грибів, бактерій та вірусів) – в Депозитарії Київської філії державного науково-дослідного контрольного інституту ветпрепаратів і кормових добавок» [3].

Обов'язковим для опрацювання майбутніми науковцями у сфері біотехнологій та біоінженерії є такий документ як *Директива 98/44 / ЄС Європейського парламенту «Про правовий захист біотехнологічних винаходів»*. У Білій Книзі ЄС з питань розвитку, конкуренції та зайнятості в 1993 році зазначалось: «Біотехнологія є однією з найбільш багатообіцяючих технологій для забезпечення стійкого розвитку в наступному столітті; ЄС фінансує дослідження, спрямовані на розвиток цієї галузі, і прагне створення основ біотехнологічного законодавства». Уперше в Інструкції до ЄПК було нормативно закріплено визначення біотехнологічного винаходу і біологічного матеріалу, вказано, які з цих винаходів є патентоздатними. «Зокрема, вперше нормативно закріплена принципова здатність охорони в рамках ЄПК вищих форм життя, а саме рослин і тварин (за винятком сортів рослин і порід тварин, правова охорона яких регулюється спеціальними нормативними актами)». Таким чином, ЄПВ наголосило на патентоздатності біотехнологічних винаходів, не порушуючи при цьому морально-етичні норми. До 2002 року патентний захист вищих форм життя не був передбачений.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У викладеному вище матеріалі здійснено аналіз Стандарту вищої освіти України із спеціальності 162 «Біотехнології та біоінженерія» та змісту освітньо-професійних програм з фармацевтичної та екологічної біотехнології, що дозволило уточнити значущість дослідницького компонента в готовності магістрантів означеної спеціальності до майбутньої діяльності за фахом. Виявлена така особливість: дослідницька компонента є наскрізною складовою усієї системи компетентностей магістра з біотехнологій та біоінженерії. Вона є суттєвою для формування інтегральної, загальних і спеціальних компетентностей. Важливо те, що для їх формування використовуються загальнотеоретичні наукові методи, а також методи і технології, характерні для біотехнологічного виробництва. Виявлено змістову значущість навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень та основи інтелектуальної власності у сфері біотехнологій та біоінженерії» для формування дослідницької компетентності здобувачів магістерського ступеня вищої освіти з біотехнологій та біоінженерії. Найбільш вагомими є

знання про інтелектуальну власність, її правовий захист; володіння нормативною базою здійснення наукових досліджень у цій галузі, уміння здійснювати патентування винаходів та ін. Необхідність формування дослідницької компетентності в магістрантів з біотехнологій та біоінженерії зумовлюється тим, що цінність дослідницької компетентності полягає в актуалізації творчого потенціалу особистості, формуванні ціннісних орієнтацій її саморозвитку.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні методології та методики формування дослідницької компетентності в магістрантів технологічних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Baranovska L., Serhiienko V., Slabko V. A competent approach to the training of specialists in the management of the quality of education in the conditions of the master's degree. *Zhytomyr Ivan Franko State University Bulletin: Pedagogical Sciences*. 2022. № 3(110).

2. Бондаренко Л. І. Діагностика сформованості дослідницької компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. №7 (312). Ч. 2. 2017. С. 11–18.

3. Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для цілей патентної процедури URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_039#Text

4. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року. №1556 – VII.

5. Макаренко О. С. Формування дослідницької компетентності майбутніх лікарів на засадах організації їхньої пізнавальної діяльності. *ScienceRise: Pedagogical Education*. №6 (14) 2017. С. 36–39.

6. Моторіна В. Г. Формування науково-дослідницької компетентності магістрів математики. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистісно орієнтоване навчання математики: сьогодення і перспективи. Полтава, 19-20 листопада 2019 р. Полтава. Астроя. 2010. С. 15–16.

7. Німко О. Б. Захист прав інтелектуальної власності у сфері біотехнологій URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/25680>

8. Стандарт вищої освіти. Другий (магістерський) рівень. Спеціальність 162 Біотехнології та біоінженерія. Затверджено наказом МОН України 24.05.2019 р. №733.

9. Романовська О. О., Азаренко Ю. М. Визначення сутності поняття «науково-дослідницька компетентність майбутніх магістрів-біотехнологів». Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів: матеріали 6-ї Міжнародної науково-практичної конференції. 28-29 травня 2020. Заг. ред. Романовський О. Г. м. Харків. Харків :НТУ «ХПІ». 2020. С. 404–407.

References

1. Liliya Baranovska, Volodymyr Serhiienko, Volodymyr Slabko. (2022). *A competent approach to the training of specialists in the management of the quality of education in the conditions of the master's degree*. Zhytomyr Ivan Franko State University Bulletin: Pedagogical Sciences. № 3(110).

2. Bondarenko, L.I. (2017). *Diahnostyka sformovanosti doslidnytskoi kompetentnosti maibutnykh vykladachiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Diagnostics of the formation of research competence of future teachers of higher educational institutions]*. Visnik Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka (pedagogichni nauky). №7 (312). Ch. 2. S. 11-18.

3. *Budapestskiy dohovir pro mizhnarodne vyznannia deponuvannia mikroorhanizmiv dlia tsilei patentnoi*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_039#Text

4. *Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" vid 1 lypnia 2014 roku №1556 – VII*.

5. Makarenko, O.S. (2017). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh likariv na zasadakh organizatsii yikhnoi piznavalnoi diialnosti [*Formation of research competence of future doctors on the basis of the organization of their cognitive activity*]. ScienceRise: Pedagogical Education. №6 (14) S. 36-39.

6. Motorina, V.H. (2019). Formuvannia naukovu-doslidnytskoi kompetentnosti mahistriv matematyky [*Formation of scientific and research competence of masters of mathematics*]. Materialy 5 Vseukrainskoi naukovu-praktychnoi konferentsii "Osobystisno orientovane navchannia matematyky: sohodennia i perspektyvy. Poltava. 19-20 lystopada 2019 r. Poltava. Astraia. S. 15-16.

7. Nimko, O.B. Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti u sferi biotekhnolohii [*Protection of intellectual property rights in the field of biotechnology*]. Retrieved from: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/25680>

8. Standart vyshchoi osvity. Druhyi (mahisterskyi) riven. Spehsialnist Biotekhnolohii ta bioinzhenieriia. Zatverdzheno nakazom MON 24.05.2019 r. №733.

9. Romanovska, O.O., Azarenko, Yu.M. (2020). Vyznachennia sutnosti poniattia "naukovu-doslidnytska kompetentnist maibutnih mahistriv-biotekhnolohiv" [*Determination of the essence of the concept of scientific and research competence of future master's biotechnologists*]. Naukova shkola akademiika Ivana Zyazyana u pratsyakh yoho soratnykiv ta uchniv. Materialy naukovu-praktychnoi konferentsii. 28-29 travnya 2020. Zahal'na redaktsiya Romanovskyy O.H. M. m. Kharkiv. NTU "KhPI". S. 404-407.

BARANOVSKYY Mykhailo, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Professor of the Department of Biotechnology, National Aviation University, Kyiv;

BARANOVSKA Liliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Adult Education, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, Kyiv.

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION OF THE SECOND MASTER'S LEVEL IN THE PROCESS OF MASTERING THE PROFESSION

Abstract. *The article offers a description of the process of formation of research competence in students of higher education of the second (master's) degree. On the basis of the State standard for the specialty 162 Biotechnology and Bioengineering and taking into account the content of the Educational and professional programs pharmaceutical biotechnology, ecological biotechnology and bioenergy, the significance of the research component in the structure of the professional competence of the Master of Biotechnology was clarified. The following feature was revealed: the research component of the entire competence system of the master's degree of biotechnology and bioengineering it is essential for the formation of integral, general and special competences. It is important that general theoretical scientific methods, as well as methods and technologies characteristic of biotechnological production, are used for their formation. The substantive significance of the educational discipline "Methodology of scientific research and the foundations of intellectual property in the field of biotechnology and bioengineering" the formation of research competence of those obtaining a master's degree in biotechnology and bioengineering has been revealed. The meaningful algorithm of its formation has been specified. The most significant in this regard is knowledge about intellectual property, its legal protection: possession of the normative state and international base for carrying out scientific research in this field, the ability to patent inventions etc. The formation of research competence among undergraduates in biotechnology and bioengineering is determined by the fact that the value of research competence lies in the actualization of the creative potential of an individual and the formations of his self-development.*

Key words: *biotechnology and bioengineering, master, competence approach, research competence, standard of higher education, educational professional program.*

*Одержано редакцією: 01.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 17. 03.2023 р.*

УДК 378.147.091,33:502]:575.8(045)
DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-26-33

ДЕФОРЖ Ганна Володимирівна,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри природничих наук і
методик їхнього навчання,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
ORCID 0000-0002-1114-3205

ТЕОРІЯ ЕВОЛЮЦІЙНОГО ВЧЕННЯ ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧОГО СПРЯМУВАННЯ

У статті розглянуто значення навчальної дисципліни «Теорія еволюційного вчення» в системі підготовки майбутніх учителів природничого спрямування. Висвітлена роль цієї дисципліни у формуванні наукового світогляду студентів. Показано структуру та інтегрованість цього навчального предмета, який об'єднує такі науки, як: біологія, хімія, фізика, географія та різні дисципліни й галузі цих наук.

Ключові слова: теорія еволюційного вчення, природничі науки, біологія, вчитель біології та хімії, вчитель природничих наук, науковий світогляд, компетентності.

Постановка проблеми. На кафедрі природничих наук і методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка реалізується ряд освітньо-професійних програм, серед яких «ОПП «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини, Хімія)», рівень вищої освіти: перший (бакалаврський), галузь знань: 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальність: 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями), предметна спеціальність: 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), кваліфікація: бакалавр середньої освіти (за предметною спеціальністю «Біологія та здоров'я людини»), вчитель біології, здоров'я людини та хімії закладу загальної середньої освіти» [11] та «ОПП «Середня освіта (Природничі науки)», рівень вищої освіти: другий (магістерський), ступінь вищої освіти: магістр, галузь знань: 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальність: 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями), предметна спеціальність: 014.15 Середня освіта (Природничі науки), професійна кваліфікація: магістр середньої освіти (за предметною спеціальністю «Природничі науки»), учитель природничих наук, фізики, хімії, біології профільної школи» [12]. В цих освітньо-професійних програмах представлено ряд загальних, фахових компетентностей та програмних результатів навчання. Серед загальних компетентностей наведено: «здатність до формування наукового світогляду, розвитку людського буття, суспільства і природи, духовної культури». Серед фахових компетентностей представлені: «здатність використовувати біологічні поняття, закони, концепції, вчення й теорії біології для пояснення та розвитку в учнів розуміння цілісності та взаємозалежності живих систем і організмів; здатність розуміти й уміти пояснити будову, функції, життєдіяльність, розмноження, класифікацію, походження, поширення, використання живих організмів і систем усіх рівнів організації; здатність розкривати сутність біологічних явищ, процесів і технологій, розв'язувати біологічні задачі; здатність пояснити фахівцям і не фахівцям стратегію сталого розвитку людства і шляхи розв'язання його глобальних проблем на основі глибокого розуміння сучасних проблем природничих наук». Серед програмних результатів навчання вказано, що «студент знає біологічну термінологію і номенклатуру, розуміє основні концепції, теорії та загальну структуру

біологічної науки; знає основні закони й положення генетики, молекулярної біології, теорії еволюції» [11; 12].

Для реалізації цих компетентностей та програмних результатів навчання введено компонент освітньої програми, навчальна дисципліна «Теорія еволюційного вчення» або «Теорія еволюції».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема формування наукового світогляду завжди була і залишається широко обговорюваною в науковому та освітянському середовищі. На думку видатного педагога-гуманіста Сухомлинського В. О. «формування світогляду починається з тієї сходинки, піднявшись на яку, людина немовби оглядає навколишній світ і відчуває себе як частина світу – активну творчу силу». Виняткову роль він надавав у формуванні світогляду природі і зазначав, що пізнання природи дає можливість людині утверджуватися у своїй величі [13, с. 387]. Провідний співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень Іщенко А. Ю., стверджує, що «одне з основних завдань сучасної середньої і вищої школи полягає у формуванні та зміцненні цілісного наукового світогляду, пізнавальної, культурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетенції особистості. Науковий світогляд, невід'ємною частиною якого є потреба у засвоєнні нових знань та наявність відповідних умінь і навичок, нині виступає однією з важливих передумов економічної та соціальної успішності» [6]. Доктор педагогічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України, автор навчального посібника «Педагогіка», Фіцула М. М. наголошує на тому, що «для наукового світогляду характерне правильне розуміння минулого і сучасного світу, цілісне бачення його наукової картини. Наукова картина світу – система уявлень про найзагальніші закони будови й розвитку Всесвіту та його окремих частин. Вона певною мірою є елементом світогляду людини, адже кожен має певне уявлення про те, «звідки взявся світ», «як з'явилося життя на Землі». На основі наукових даних про тенденції розвитку явищ природи можна передбачати їх у майбутньому» [15, с. 246]. Доктор педагогічних наук, професор Грицай Н. Б. звертає увагу, що «формування в учнів наукового світогляду – тривалий процес, в якому беруть участь усі шкільні дисципліни природничого напрямку. Найважливішим завданням цієї роботи є об'єднання окремих природничих картин світу в єдину систему узагальнених цілісних знань про природу. Воно реалізується через традиційні навчальні предмети й курси біології, хімії, фізики, географії, астрономії, а також за допомогою їх інтеграції та міжпредметних зв'язків» [3]. Науковець-педагог Турчина Т. В. зауважує, що чи не найголовнішим чинником актуалізації означеної проблеми слід вважати назрівання внутрішніх кардинальних змін «у самому змісті сучасних світоглядних парадигм, спричинених новими досягненнями природничих наук, появою нових наукових напрямків, що приєдналися до сучасного наукового дискурсу та суттєво вплинули на характер наукової картини світу. Нова картина світу, що ґрунтується на досягненнях квантової механіки, сьогодні набуває більш широкого інтегративного статусу завдяки бурхливому розвитку генетики, молекулярної біології, біофізики, біокібернетики. Постало питання про створення єдиної цілісної нової картини світу – сучасної загальнонаукової картини світу, фундаментальні науково-природничі поняття якої разом із філософськими категоріями становили б ядро методологічного знання людства» [14]. Також питаннями методологічних основ з формування наукового світогляду розроблялися радянськими вченими Н. К. Гончаровим, Є. К. Бистрицьким, П. В. Алексєєвим, В. Г. Платоновим, Б. М. Кедровим, В. С. Буяною та іншими. З відомих сучасних вчених-дидактів та вчителів, слід зазначити праці В. П. Кравця, О. П. Яворської, Л. М. Поліщук, А. М. Мельникова, С. Г. Карпенчука.

Мета статті. Показати роль навчальної дисципліни «Теорія еволюційного вчення» у формуванні наукового світогляду студентів в системі підготовки вчителів біології, здоров'я людини та хімії закладу загальної середньої освіти; вчителів природничих наук, фізики, хімії, біології профільної школи, а також здійснити аналіз структури та наповнення цієї інтегрованої дисципліни.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка на кафедрі природничих наук і методик їхнього навчання навчальну дисципліну «Теорія еволюційного вчення» («Теорія еволюції») вивчають студенти спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини) першого бакалаврського рівня вищої освіти на IV курсі у 8 семестрі, кількість кредитів ЄКТС – 3,5; форма підсумкового контролю – залік та студенти спеціальності 014. Середня освіта (Природничі науки) другого магістерського рівня вищої освіти на II курсі в 3 семестрі, кількість кредитів ЄКТС – 3; форма підсумкового контролю – екзамен. В циклі професійної підготовки ця навчальна дисципліна входить до переліку нормативних дисциплін, оскільки в навчальній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів «Біологія 6-9 клас» та «Біологія і екологія 10-11 клас» (рівень стандарту, профільний рівень) теми з теорії еволюційного вчення вивчаються в 9 та 11 класах [7; 8; 9].

Теорія еволюційного вчення – це наукова теорія про походження, причини, рушійні сили, механізми та загальні закономірності історичного розвитку органічного світу, принципи організації та функціонування живої матерії [1, с. 8].

Метою викладання навчальної дисципліни «Теорія еволюційного вчення» є вивчення загальних закономірностей та рушійних сил історичного розвитку живої природи, висвітлення та пізнання головних механізмів еволюції. А також підготовка висококваліфікованих вчителів закладів загальної середньої освіти, здатних на високому методичному й науковому рівнях забезпечити викладання історичного розвитку органічного світу, як незворотного еволюційного процесу.

Основними завданнями вивчення дисципліни є: набуття студентами теоретичних знань з розвитку живої природи на основі об'єктивних законів і правил; дати основи сучасних знань про еволюцію органічного світу та еволюціонізм як науку; ознайомити студентів з основними поглядами на виникнення життя на Землі; дати основи теоретичних знань щодо мікроеволюційного та макроеволюційного рівня розгляду процесів розвитку живої природи; розширити теоретичні знання з генетичних основ еволюційного процесу, боротьби за існування, природного добору та їх форм, процесів видоутворення, темпів еволюції; розглянути особливості та основні напрямки еволюції тваринного, рослинного світу та людини як біологічного виду; сформуувати знання про креаціоністські теорії еволюції.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні знати: «процес становлення еволюційних поглядів на розвиток живої природи; основні положення еволюційного вчення Чарльза Дарвіна і синтетичної теорії еволюції; рушійні сили та форми еволюції, її елементарні фактори й елементарний еволюційний матеріал; вчення про мікро- і макроеволюцію; сучасні концепції виду і механізми видоутворення; закономірності еволюції екосистем та біосфери. Студенти повинні вміти визначати основні критерії виду і стратегії адаптації в популяціях тварин і рослин; встановлювати зв'язок між історичним розвитком біосфери та різноманітністю органічного світу; користуватися ембріологічними, порівняльно-анатомічними, біогеографічними та палеонтологічними методами доказу еволюції; визначити дію і форми природного відбору та підбору; прогнозувати наслідки впливу діяльності людини на різноманітність живих організмів та розвиток екосистем» [4, с. 8-9].

Програма навчальної дисципліни включає 2 модулі. Змістовний модуль 1 охоплює наступні теми: біологічна еволюція; уявлення про розвиток живої природи в додарвінівський період; еволюційне вчення Чарльза Дарвіна; основні етапи хімічної та біологічної еволюції; виникнення життя на Землі, організація життя та його основні рівні; поняття про мікроеволюцію, популяція – елементарна одиниця еволюції; генетичні основи еволюційного процесу.

Змістовний модуль 2 включає теми: елементарні еволюційні фактори; природний добір – спрямовуюча і рушійна сила еволюції; вид та видоутворення; видоутворення як

результат мікроеволюційних процесів; макроеволюція та її закономірності; походження людини; практичне і наукове значення еволюційної теорії [2].

Крім теоретичних знань, які одержують студенти на лекціях і шляхом самостійного опрацювання матеріалу, навчальним планом передбачено проведення практичних, лабораторних занять. Вони сприяють поглибленню теоретичного матеріалу, опануванню практичними вміннями та навичками, організації самостійної роботи студентів. Лабораторний практикум містить наступні теми: еволюція хімічних елементів і Землі; виникнення життя на Землі; визначення геологічного віку викопних решток представників органічного світу; пристосування організмів до умов зовнішнього середовища; визначення зростання гомозиготності в результаті спорідненого парування (підбору) в умовах ізоляції живих організмів в природних і штучних популяціях; різноманітність і єдність органічного світу як доказ еволюційного процесу; вплив відбору і підбору на еволюційні процеси в популяції; визначення ефективності природного і штучного відбору за ознакою; моделювання «хвиль життя» як фактору еволюції; еволюційні процеси в популяціях в результаті дії різноманітних факторів еволюції; моделювання мікроеволюційних процесів; вивчення еволюційних подій в межах геохронологічної історії Землі; характеристика можливої боротьби організмів за існування через оцінку еколого-еволюційних процесів; центри походження культурних рослин та диких предків свійських тварин, адаптивні зміни, що відбулися при одомашненні та селекції. Крім цього, на заключному занятті, передбачається розгляд і обговорення рефератів, які готують студенти на різноманітні теми зі спеціальної біологічної еволюції, а саме: еволюцію різних рівнів організації живої матерії та, зокрема еволюцію органів та систем органів; теми з теорій, що пояснюють еволюційні процеси [5].

Теорія еволюційного вчення займає центральне положення в сучасній біології, вона об'єднує всі її області та виступає загальною теоретичною основою. Ставлення до проблем еволюції органічного світу характеризують різні загальні філософські концепції, такі, як матеріалістичні та ідеалістичні. Теорія еволюції історично склалася на основі аналізу даних різних біологічних наук: палеонтології, порівняльної анатомії, ембріології, генетики, систематики, екології, біогеографії, молекулярної біології та ін., у сучасній біології виділилася окрема область, яка спеціально вивчає механізми і загальні закономірності еволюційного процесу. Ця дисципліна має різні назви: теорія еволюції, еволюційне вчення, дарвінізм, еволюціоністика.

Теорія еволюційного вчення має дуже важливе загальне світоглядне значення. Особливо це стосується вчителів біології, хімії, фізики, природничих наук, які при вивченні базових фундаментальних та спеціальних дисциплін розуміють, що створення Всесвіту, походження життя на Землі та людини, як біологічного виду *Homo sapiens* набагато складніше, ніж це трактують різні релігії.

Коло цих питань вважаються найважливішими в історії людства, а вивчення їх стало сенсом життя найвидатніших вчених і філософів. В результаті їхньої діяльності сформувалися найрізноманітніші концепції та теорії виникнення і розвитку життя на Землі. Усі вони знайшли своїх прибічників чи противників. Кількість одних або інших багато в чому залежить від суб'єктивного ставлення конкретної групи людей до окреслених проблем, соціального середовища, в якому вони виховувалися, політичної та соціально-економічної ситуації в країні, в якій вони проживають. Будь-яка теорія еволюційного процесу буде залежати від особистого розвитку її автора, якості інформації, якою він володіє, загального стану громадської думки та характеристик соціальної групи, до якої він належить. Відповідно до цього відбувається сприйняття тієї чи іншої версії виникнення і подальшого розвитку життя на Землі іншими людьми. У зв'язку з цим слід визнати, що всі без винятку еволюційні теорії не можуть бути абсолютно правильними, вони завжди відносні, тому що відображають загальний стан розвитку науки і людства [10].

Важливу роль у сприйнятті теорії еволюції грає релігійна приналежність та віросповідання людини. Зрозуміло, якщо людина виховувалася в релігійній родині, то переконати її в наявності еволюційних процесів буде дуже складно. Особливо це стосується мусульманських родин або родин, у яких ортодоксальний тип релігійної свідомості.

Після вивчення навчального предмета «Теорія еволюційного вчення» у студентів вибудовується логічний, науково підтверджений ряд подій, який відбувався на нашій планеті мільярди років тому. Студенти починають замислюватись і розбиратися в питаннях, яким раніше не надавали значення. Дуже важливим підґрунтям у вивченні цього навчального предмета мають базові фундаментальні та спеціальні дисципліни. Завдяки їм, студентам набагато легше опанувати теми з «Теорії еволюційного вчення».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши освітньо-професійні програми, які реалізуються в Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка на кафедрі природничих наук і методик їхнього навчання, робочу програму навчальної дисципліни «Теорія еволюційного вчення», структуру, зміст та наповнення цієї дисципліни, можна зробити наступні висновки.

Навчальна дисципліна «Теорія еволюційного вчення» є однією з ряду дисциплін, які формують науковий світогляд студентів. Основу наукового світогляду становлять погляди та переконання, що сформувалися на базі знань про природу та суспільство і стали внутрішньою позицією особистості. Теорія еволюції формує наукові погляди та переконання про будову Всесвіту, виникнення життя на Землі, походження людини та інші.

«Теорія еволюційного вчення» – це інтегрована дисципліна, яка є синтезом багатьох природничих наук, в першу чергу біологічних, хімічних, фізичних та географічних, а саме: генетики, молекулярної біології, біохімії, екології, палеонтології, морфології, систематики, ембріології, порівняльної анатомії та фізіології, антропології, біофізики, квантової фізики, ядерної фізики, астрономії, біокибернетики, біогеографії, палеогеографії, геології та інших наук. Питання теорії еволюції настільки об'ємні, що будуть ще не один раз предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Бровдій В. М. Еволюційне вчення: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 335 с.
2. Гомля Л. М. Еволюційне вчення. Навчальний посібник для студентів біологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Полтава: АСМІ, 2011. 136 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3290/1/Gomelja.pdf>
3. Грицай Н. Б. Формування наукового світогляду школярів на уроках біології та в позакласній роботі URL: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Pedagogica/5_Grytcai.doc.htm
4. Данилків Я. Н., Данилків О. М. Навчально-методичний посібник для вивчення дисципліни «Теорія еволюційного вчення» студентами денної (очної) та екстернатної форм навчання. Кіровоград: Полімед-Сервіс, 2008. 86 с.
5. Данилків Я. Н., Данилків О. М. Теорія еволюційного вчення (лабораторний практикум). Кіровоград: Полімед-Сервіс, 2011. 190 с.
6. Іщенко А. Ю. Формування наукового світогляду та популяризація наукових знань: проблеми, ризику, перспективи. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень. Дослідження. Гуманітарний розвиток*: вебсайт. 27.10.2014 URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/formuvannya-naukovogo-svitoglyadu-ta-populyarizaciya-naukovikh>
7. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Біологія 6-9 класи»: затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 7 червня 2017 р. № 804 URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
8. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Біологія і екологія. 10-11 класи» профільний рівень: затверджена наказом Міністерства освіти і науки

України від 23 жовтня 2017 р. № 1407 URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

9. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Біологія і екологія. 10-11 класи» рівень стандарту: затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23 жовтня 2017 р. № 1407 URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

10. Огінова І. О. Теорія еволюції (системний розвиток життя на Землі): підручник / І. О. Огінова, О. Є. Пахомов. Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського університету, 2011. С. 3.

11. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини, Хімія)» для здобувачів освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності 014 «Середня освіта». Кропивницький, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2021. 20 с. URL: <http://surl.li/djbeh>

12. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Природничі науки)» для здобувачів освітнього ступеня магістра зі спеціальності 014 «Середня освіта (Природничі науки)». Кропивницький, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2021. 24 с. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/OP_quality-education/magistr/OP_014.15_mag_pn.pdf

13. Сухомлинський В. О. Розумове виховання й освіта підлітка. Народження громадянина. *Вибрані твори : у 5 т.* Т. 3. Київ: Радянська школа, 1976. С. 387.

14. Турчина Т. В. Формування наукового світогляду студентів вищих навчальних закладів. *Настоящи изследования и развитие – 2012*: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції, 17-15 січня 2012 р., м. Софія. Педагогічні науки. 2012. Т. 13. С. 29–33. URL: <http://surl.li/djccu>

15. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», серія «Альма-матер», 2002. С. 246. URL: http://odnorobivka.edu.kh.ua/Files/downloads/Fitsula_M_M_-_Pedagogika_Alma-mater_-_2002.pdf

References

1. Brovdii, V.M. (2013). *Evoliutsiine vchennia: pidruchnyk [Evolutionary teaching: a textbook]*. Kyiv: VTs "Akademii". 335 p. [in Ukrainian].

2. Homlia, L.M. (2011). *Evoliutsiine vchennia. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv biolohichnykh spetsialnostei vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Evolutionary teaching. Study guide for students of biological specialties of higher educational institutions]*. Poltava: ASMI. 136 p. Retrieved from: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3290/1/Gomelja.pdf> [in Ukrainian].

3. Hrytsai, N.B. (2006). *Formuvannia naukovooho svitohliadu shkoliariv na urokakh biolohii ta v pozaklasnii roboti [Formation of the scientific worldview of schoolchildren in biology lessons and in extracurricular work]*. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Pedagogica/5_Grytcai.doc.htm [in Ukrainian].

4. Danylkiv, Ya.N. & Danylkiv, O.M. (2008). *Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vyvchennia dystsypliny "Teoriia evoliutsiinoho vchennia" studentamy dennoi (ochnoi) ta eksternatnoi form navchannia [Educational and methodological guide for studying the discipline "Theory of Evolutionary Teaching" by students of full-time (full-time) and part-time forms of education]*. Kirovohrad: Polimed-Servis. 86 p. [in Ukrainian].

5. Danylkiv, Ya.N. & Danylkiv, O.M. (2011). *Teoriia evoliutsiinoho vchennia (laboratnyi praktykum) [The theory of evolutionary learning (laboratory practicum)]*. Kirovohrad: Polimed-Servis. 190 p. [in Ukrainian].

6. Ishchenko, A.Iu. (2014, October 27). *Formuvannia naukovooho svitohliadu ta populyaryzatsiia naukovykh znan: problemy, ryzyky, perspektyvy. Analitychna zapyska [Formation*

of a scientific outlook and popularization of scientific knowledge: problems, risks, prospects. Analytical note. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Doslidzhennia. Humanitarnyi rozvytok [National Institute of Strategic Studies. Research. Humanitarian development]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvytok/formuvannya-naukovogo-svitoglyadu-ta-populyarizaciya-naukovikh> (date of the application: 02.10.2022) [in Ukrainian].

7. Navchalna prohrama dla zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv "Biologhiia 6-9 klasy": zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 7 chervnia 2017 r. № 804 [Curriculum for secondary schools "Biology 6-9 grades": approved by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 7, 2017. No. 804] (2017). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> [in Ukrainian].

8. Navchalna prohrama dla zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv "Biologhiia i ekolohiia. 10-11 klasy" profilnyi riven : zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 23 zhovtnia 2017 r. № 1407 [Curriculum for secondary schools "Biology and ecology. 10-11 classes" profile level: approved by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 23, 2017. No. 1407]. (2017). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> [in Ukrainian].

9. Navchalna prohrama dla zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv "Biologhiia i ekolohiia. 10-11 klasy" riven standartu: zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 23 zhovtnia 2017 r. № 1407 [Curriculum for secondary schools "Biology and ecology. 10-11 classes" standard level: approved by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 23, 2017. No. 1407]. (2017). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> [in Ukrainian].

10. Ohinova, I.O. (2011). Teoriia evoliutsii (systemnyi rozvytok zhyttia na Zemli): pidruchnyk [Theory of evolution (systemic development of life on Earth): textbook]. Dnipropetrovsk: Vydavnytstvo Dnipropetrovskoho universytetu. P. 3. [in Ukrainian].

11. Osvitno-profesiina prohrama "Serednia osvita (Biologhiia ta zdorovia liudyny, Khimii)" dla zdobuvachiv osvitnoho stupenia bakalavra zi spetsialnosti 014 "Serednia osvita" (2021). [Educational and professional program "Secondary education (Biology and human health, Chemistry)" for bachelor's degree holders in specialty 014 "Secondary education"]. Kropyvnytskyi, 2021. 20 p. Retrieved from: <http://surl.li/djbeh> [in Ukrainian].

12. Osvitno-profesiina prohrama "Serednia osvita (Pryrodnychi nauky)" dla zdobuvachiv osvitnoho stupenia mahistra zi spetsialnosti 014 "Serednia osvita (Pryrodnychi nauky)" (2021). [Educational and professional program "Secondary Education (Natural Sciences)" for master's degree holders in specialty 014 "Secondary Education (Natural Sciences)"]. Kropyvnytskyi, 2021. 24 p. Retrieved from: https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/OP_quality-education/magistr/OP_014.15_mag_pn.pdf [in Ukrainian].

13. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). Rozumove vykhovannia y osvita pidlitka. Narodzhennia hromadianyna [Mental upbringing and education of a teenager. Birth of a citizen]. Vybrani tvory: U 5 t. T. 3. [Selected works: In 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola, p. 387. [in Ukrainian].

14. Turchyna, T.V. (2012). Formuvannia naukovoho svitohliadu studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Formation of the scientific outlook of students of higher educational institutions] / sci.-pract. conf. Sofiia, 2012. Vol. 13. P. 29-33. Retrieved from: <http://surl.li/djccu> [in Ukrainian].

15. Fitsula, M.M. (2002). Pedahohika: navchalnyi posibnyk dla studentiv vyshchyykh pedahohichnykh zakladiv osvity [Pedagogy: a study guide for students of higher pedagogical institutions of education]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiiia", seriiia "Alma-mater". p. 246. Retrieved from: http://odnorobivka.edu.kh.ua/Files/downloads/Fitsula_M_M_-_Pedagogika_Alma-mater_-_2002.pdf [in Ukrainian].

DEFORZH Hanna, Doctor of History Sciences, Professor, Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of their teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

THE THEORY OF EVOLUTIONARY DOCTRINE AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF THE SCIENTIFIC OUTLOOK OF STUDENTS IN THE TRAINING SYSTEM FOR TEACHERS OF NATURAL EDUCATION

Abstract. *The article examines the importance of the educational discipline "Theory of Evolutionary Teaching" in the system of training future teachers of natural sciences. The role of this discipline in the formation of students' scientific outlook is highlighted. The main part of the scientific worldview contains the views and beliefs that were formed on the basis of knowledge about nature and society and became the internal position of the individual. The theory of evolution forms scientific views and beliefs about the structure of the universe, the origin of life on Earth, the origin of man, and others.*

The educational and professional programs implemented in the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University at the Department of Natural Sciences and Methods of their teaching were analyzed. These educational and professional programs present a number of general, professional competencies and program learning outcomes. Among general competencies, the ability to form a scientific worldview, development of human existence, society and nature, and spiritual culture are listed. Among the professional competences, the ability to use biological concepts, laws, concepts, teachings and theories of Biology to explain and develop students' understanding of the integrity and interdependence of living systems and organisms are mentioned; the ability to understand and be able to explain the structure, functions, vital activity, reproduction, classification, origin, distribution, use of living organisms and systems of all levels of organization; the ability to reveal the essence of biological phenomena, processes and technologies, to solve biological problems; the ability to explain to specialists and non-specialists the strategy of sustainable development of mankind and ways of solving its global problems based on a deep understanding of modern problems of natural sciences. Among the learning outcomes, it is indicated that a student knows biological terminology and nomenclature, understands the basic concepts, theories and general structure of biological science; as well he or she knows the basic laws and provisions of genetics, molecular biology, and the theory of evolution.

The working program of the academic discipline and its contents were also analyzed. The structure and integration of this subject is shown, which combines such natural sciences as: genetics, molecular biology, biochemistry, ecology, paleontology, morphology, systematics, embryology, comparative anatomy and physiology, anthropology, biophysics, quantum physics, nuclear physics, astronomy, biocybernetics, biogeography, paleogeography, geology and other sciences.

Keywords: *theory of evolutionary teaching, natural sciences, biology, biology and chemistry teacher, natural sciences teacher, scientific outlook, competences.*

*Одержано редакцією: 21.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 03.03.2023 р.*

УДК 378.32.22

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-34-39

ДРАНКО Альміра Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук,
викладачка кафедри льотної експлуатації
та безпеки польотів,
Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0001-6186-7239

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ПРОДУКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сутність продуктивного навчання, розкрито особливості застосування методів продуктивного навчання у підготовці майбутніх пілотів Цивільної авіації України. Наведено характеристику етапів застосування методів продуктивного навчання при підготовці майбутніх пілотів Цивільної авіації України.

Обґрунтовано цілі, зміст, етапи, методи і форми продуктивного навчання майбутніх пілотів. Запропоновано педагогічні умови забезпечення успішності застосування методів продуктивного навчання курсантів дисциплінам кафедри льотної експлуатації та безпеки польотів ЛА НАУ.

***Ключові слова:** майбутні пілоти Цивільної авіації України, професійна підготовка, методи продуктивного навчання, льотна експлуатація та безпека польотів.*

Постановка проблеми. Для сучасного етапу розвитку цивільної авіації характерні масштабні зміни в підходах до організації професійної діяльності її головних суб'єктів: пілотів, диспетчерів, фахівців з аварійного обслуговування, менеджерів авіаційної галузі тощо. В умовах війни, політичного, економічного та соціального напруження, міграції населення, високої динаміки ринку праці, появи нових технологій і трудових операцій більшість з названих фахівців потребують науково обґрунтованої підтримки та супроводу, а процес підготовки нового покоління професіоналів – швидкої модифікації й оновлення.

Особливої актуальності це набуває у нашій країні, де галузь Цивільної авіації (ЦА) може стати фактором відродження економіки, умовою оптимізації шляхів постачання між усіма регіонами України, у зв'язку з критичним станом автодорожньої інфраструктури, занепадом залізничного транспорту в умовах війни тощо. Із цих причин підготовка кваліфікованих пілотів, здатних відповідати вимогам інформаційного світу, оновленню техніки є реальною потребою українського суспільства.

Сьогодні серед пріоритетних напрямів сучасних досліджень у системі вищої освіти проблема якості підготовки пілотів ЦА постала як найбільш актуальна. До того ж глобальні виклики висунули чіткі вимоги до теорії та практики педагогіки та психології щодо розроблення відповідної концепції якості освіти авіаційних кадрів, нових підходів до її реалізації в освітньому процесі тощо.

Таким чином, все це пред'являє високі вимоги до процесу підготовки майбутніх пілотів ЦА у ЗВО і актуалізує проблему покращення професійної підготовки та пошуку нових підходів, які б допомогли перебудувати цей процес, підвищити його якісні показники у ЛА НАУ.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Методологічні, теоретичні й методичні основи педагогічного процесу в професійній школі досліджували українські вчені С. Гончаренко, С. Артюх, О. Дубенчук, І. Ткаченко та інші.

Аналіз досліджень дозволив переконатись, що сьогодні науковці приділяють суттєву увагу проблемі формування компетентностей майбутніх фахівців, про що свідчать праці В. Андрущенко, В. Лугового, Н. Муранова, Н. Ничкало та інших.

Ознайомлення з працями науковців, що розробляли сучасну філософію та методологію професійної освіти (В. Кремень, Т. Сущенко, В. Ягупов та ін.), практичним досвідом педагогічних працівників закладів вищої освіти авіаційного профілю (О. Москаленко, Т. Плачинда, Г. Пухальська, І. Файнман та ін.) дало змогу виявити низку суперечностей у підготовці майбутніх пілотів цивільної авіації. Зокрема, це суперечності між:

- усвідомленням важливості якісної професійної взаємодії в екіпажі та нестачею надійних діагностичних інструментів, що можливо було б швидко застосувати;
- вимогами роботодавців до рівня професійної підготовки майбутніх пілотів і характером використання сучасних методів навчання під час наземної практичної підготовки курсантів у ЗВО льотного профілю;
- представленістю в педагогічній та спеціальній літературі загальних рекомендацій щодо підготовки пілотів і недостатньою розробленістю інтегративних проблемних завдань щодо взаємодії в екіпажі інтерактивного характеру;
- необхідністю цілеспрямованого формування готовності до професійної взаємодії в екіпажі та не розробленістю ефективних педагогічних технологій у ЗВО.

На актуальності розв'язання зазначених суперечностей та вирішенні багатьох інших суміжних завдань наголошено в нормативно-правових документах авіаційної галузі (Повітряний кодекс України, Конвенція про міжнародну цивільну авіацію тощо). На підтвердження важливості таких завдань знаходимо положення в циркулярах ІКАО № 240-AN/144 «Вивчення ролі людського фактору при авіаційних подіях та інцидентах», № 241-AN/145 «Людський фактор при управлінні повітряним рухом», «Концепції управління ресурсами екіпажу» (CRM), де окреслено вимоги до рівня професійної компетентності авіафахівців.

Аналіз наукових джерел, досвіду підготовки майбутніх пілотів дозволив визначити основні організаційно-педагогічні недоліки їх підготовки в Україні [1; 3]. Тому перед психолого-педагогічною наукою сьогодні гостро постає проблема вдосконалення процесу професійної підготовки та визначення дидактичних підходів, які б забезпечили його ефективність у ЗВО.

Метою статті є визначення сутності продуктивного навчання, розкриття педагогічних аспектів та особливостей застосування методів продуктивного навчання у професійній підготовці майбутніх пілотів ЦА України.

Виклад основного матеріалу. Підготовка курсантів льотних навчальних закладів до професійної діяльності була предметом досліджень багатьох українських науковців, таких як: О. Москаленко (теоретичні й методичні засади підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах), В. Асріян (формування спеціальних умінь у майбутніх пілотів міжнародних авіаліній на основі міжпредметних зв'язків технічних дисциплін), Д. Сіненко (оцінювання навичок пілотування курсантів) Р. Макаров (проекування теорій організації професійного навчання операторів авіаційних систем управління), Т. Плачинда (теоретичні та методичні засади забезпечення якості професійної підготовки курсантів льотних навчальних закладів в умовах євроінтеграції) тощо.

Аналіз наукових джерел показав, що одним з дієвих методів навчання сьогодні у ЗВО педагогами вважаються методи продуктивного навчання [2]. Термін «продуктивне навчання» достатньо повно відбиває принципову ідею активної, самостійної навчальної діяльності учнів ЗОШ, студентів та курсантів у ЗВО, що орієнтована на створення навчального продукту.

На думку науковців, продуктивне навчання сприяє створенню під керівництвом викладача проблемних ситуацій, і активує самостійну діяльність студентів з їхнього вирішення [4]. Результатом цього є оволодіння знаннями, навичками, уміннями, компетентностями, розвиток різноманітних здібностей особистості тощо.

Освітніми цілями у продуктивному навчанні є отримання конкретного продукту в результаті самостійної навчальної діяльності на основі індивідуальних програм, методу проєктів, навчанні в квазіпрофесійних ситуаціях тощо. Науковець П. Хаггер презентує основні риси продуктивного навчання: 1. Продуктивне навчання переоцінює існуючі зразки та правила. 2. Продуктивне навчання включає створення нового навчання, що одночасно надає нового вигляду середовищу, у якому воно відбувається. Процес і продукція навчання з'єднуються. 3. Продуктивне навчання включає соціальне, культурне й політичне конструювання індивідуальної ідентичності. 4. Продуктивне навчання орієнтоване на цілісну особистість [6]. Ми погоджуємося з такою думкою цього науковця, бо під час продуктивного навчання курсант ЛА НАУ дійсно стає ініціативною, творчою особистістю, повноправним джерелом і організатором власних знань. Він сам обирає варіанти роботи, складає план своїх занять, визначає особисту позицію щодо ключових проблем професійної діяльності тощо. Такий процес навчання ґрунтується на особистісних знаннях і досвіді курсантів, що створює основу для закріплення вже попередньо здобутого.

Науковці сьогодні виділяють такі основні групи методів продуктивного навчання: когнітивні методи та креативні методи [4; 5]. Когнітивні методи як методи навчального пізнання поділяють на прогнозування, евристичне спостереження, емпатію, метод фактів, метод помилок, метод смислового бачення, метод конструювання понять і правил, метод символічного бачення, метод гіпотез тощо. До креативних відносять методи гіперболізації, «мозкового штурму», метод придумування тощо.

Аналіз організації навчального процесу у ЗВО льотної профілю, дозволяє побудувати такі основні етапи розв'язання завдань продуктивного навчання під час викладання курсантам матеріалу дисциплін кафедри льотної експлуатації та безпеки польотів: початковий, основний, заключний тощо. На початковому пропонується виробити у курсантів мотивацію до продуктивної роботи на заняттях, сформувані особистий інтерес та усвідомлений підхід до виконання завдань з певної теми в цілому.

В процесі підготовки викладач з курсантами здійснюють пошук проблем, що стосуються безпеки польотів та взаємодії в екіпажах, що потребують вирішення. Окрім цього, формуються цілі, завдання, етапи роботи, джерела початкової вихідної інформації, з'ясовуються погляди курсантів щодо застосування методів продуктивного навчання, надається методична допомога, доводяться критерії оцінювання тощо.

В якості основних видів завдань при навчанні курсантів було запропоновано такі:

– аналітико-синтетичні завдання, що включають збір, аналіз та узагальнення інформації щодо безпеки польотів, професійної взаємодії, створення ієрархії типів завдань за складністю;

– прикладні професійно-орієнтовані завдання, що мають чітку практичну спрямованість, структуру та алгоритм;

– креативні проєкти, що спрямовані на розвиток часткових професійно-важливих якостей та здібностей тощо.

Етапами навчання були наступні – перший етап: виявлення сутності професійної взаємодії як найважливішого аспекту життєдіяльності особистості й умови успішної роботи льотної екіпажу (навчальні курси: «Авіаційна психологія», «Безпека авіації», «Педагогіка»).

Другий етап. Відпрацювання комунікативних, психологічних і професійних контактів як операційного компонента професійної взаємодії курсантів в ході освоєння дисциплін «Експлуатація повітряних суден», «Підготовка на льотних тренажерах», «Безпека життєдіяльності».

Третій етап. Продуктивна діяльність щодо вибудовування власного індивідуального стилю професійної взаємодії в складі льотного екіпажу в ході освоєння базових дисциплін, тренажерної підготовки, дисципліни «Практична підготовка на Flight Simulator».

У процесі продуктивного навчання курсантів професійній взаємодії вони створювали такі навчальні продукти:

- складання списку основних проблем в цивільній авіації України, пов'язаних з темою безпеки польотів та професійної взаємодії в екіпажах;
- порівняння вимог нормативних документів України та Євросоюзу, ІКАО, інших країн світу щодо безпеки польотів та професійної взаємодії в екіпажах;
- розробка настінних паперових плакатів, схем та таблиць, що ілюструють стан справ з безпекою польотів у світовій авіації;
- складання словника розповсюджених термінів, фраз, що стосуються теми безпеки польотів та професійної взаємодії в екіпажах;
- перефразування матеріалів текстів про безпеку польотів авіації;
- розробка комунікативних вправ та тренувань, що відображають професійну взаємодію в екіпажах;
- складання графічних діаграм, що розвивають логічне мислення та візуально полегшують розуміння складних процесів;
- виділення ключових слів, що стисло відображають важкі для сприйняття курсантів процеси з безпеки польотів.

На заключному етапі викладачем проводилося оцінювання навчальних продуктів, презентацій, висновків, якості виконання завдань, відбувалося групове обговорення та складання рейтингу кожного тощо.

Нами запропоновано основні педагогічні умови забезпечення успішності застосування методів продуктивного навчання курсантів: систематична робота щодо активізації мотивації курсантів до творчого навчання; застосування методик продуктивного навчання курсантів дисциплінам кафедри льотної експлуатації та безпеки польотів ЛА НАУ; фахова спрямованість завдань на основі реальних проблемних ситуацій з льотної практики пілотів ЦА тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті розглянуто сутність продуктивного навчання, розкрито особливості застосування методів продуктивного навчання у підготовці майбутніх пілотів Цивільної авіації України.

Наведено характеристику етапів застосування методів продуктивного навчання при підготовці майбутніх пілотів Цивільної авіації України.

Обґрунтовано цілі, зміст, етапи, методи і форми продуктивного навчання майбутніх пілотів. Запропоновано педагогічні умови забезпечення успішності застосування методів продуктивного навчання курсантів дисциплінам кафедри льотної експлуатації та безпеки польотів ЛА НАУ.

Перспективними напрямками дослідження вважаємо розробку інформаційно-комунікаційного супроводу застосування методів продуктивного навчання курсантів дисциплінам кафедри льотної експлуатації та безпеки польотів.

Список використаної літератури

1. Дранко А. А. Педагогічні аспекти взаємодії в льотних екіпажах: основні підходи до аналізу проблеми. Проблеми інженерно-педагогічної освіти: Зб. наук. пр. Випуск 40-41. 2013. С. 255–260.
2. Керницький О. М., Пасічник В. І., Васищев В. С. Педагогічні особливості ігрового моделювання при навчанні слухачів магістратури вищого військового навчального закладу переговорній діяльності в ситуації захоплення заручника. Збірник наукових праць «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школах». Запоріжжя: КПУ, 2020. № 73/2020. С. 33–39.

3. Лещенко Г. А. Особливості професійної діяльності фахівців з аварійного обслуговування на авіаційному транспорті. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. Вип. 37 (90). С. 255–262.

4. Парахіна С. В. Продуктивне навчання – особливий вид діяльності. Управління школою. 2008. № 11-12. С. 34

5. Хуторской А. В. Эвристическое обучение: теория, методология, практика. Международная педагогическая академия, 1998. 266 с.

6. Edwin S. Ellis, Lou Anne Worthington, Martha J. Larkin. Executive Summary of the Research Synthesis on Effective Teaching Principles and the Design of Quality Tools for Educators. University of Alabama. March, 1994. 41 p.

References

1. Dranko, A.A. (2013). Pedagogichni aspekty vzaiemodii v lotnykh ekipazhakh: osnovni pidkhody do analizu problem [*Pedagogical aspects of interaction in flight crews: main approaches to problem analysis*]. Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [*Problems of engineering and pedagogical education*]: Zb. nauk. pr. Vypusk 40-41. S. 255-260. [in Ukrainian].

2. Kernytskyi, O.M., Pasichnyk, V.I., Vasyshev, V.S. (2020). Pedagogichni osoblyvosti ihrovoho modeliuвання pry navchanni slukhachiv mahistratury vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu perehovornii diialnosti v sytuatsii zakhoplennia zaruchnyka [*Pedagogical features of game modeling in teaching master's degree students of a higher military educational institution negotiation activities in a situation of hostage taking*]. Zbirnyk naukovykh prats "Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoi shkolakh" [*Pedagogy of creative personality formation in higher and general schools*]. Zaporizhzhia: 2020. № 73/2020. S. 33-39. [in Ukrainian].

3. Leshchenko, H.A. (2014). Osoblyvosti profesiinoi diialnosti fakhivtsiv z avariinoho obsluhovuvannia na aviatsiinomu transporti [*Peculiarities of the professional activity of emergency service specialists in aviation transport*]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [*Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*]. Vyp. 37 (90). S. 255-262. [in Ukrainian].

4. Parakhina, S.V. (2008). Produktivne navchannia – osoblyvyi vyd diialnosti [*Productive learning is a special type of activity*]. Upravlinnia shkoloiu [*School management*]. 2008. № 11-12. S. 34 [in Ukrainian].

5. Khutorskoi, A.V. (1998). Эвристическое обучение: теория, методология, практика [*Heuristic learning: theory, methodology, practice*]. Mezhdun. Ped. akademyia [*International Pedagogical Academy*]. 1998. 266 s. [in Russian].

6. Edwin S. Ellis, Lou Anne Worthington, Martha J. Larkin (1994). Executive Summary of the Research Synthesis on Effective Teaching Principles and the Design of Quality Tools for Educators. Area of Teacher Education, Programs in Special Education, University of Alabama. March, 1994. 41 p. [in English].

DRANKO Almira, The Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of the Department of Social and Humanitarian disciplines, Flight Academy of National Aviation University.

FEATURES OF APPLICATION OF METHODS PRODUCTIVE TRAINING IN THE TRAINING OF FUTURE PILOTS OF UKRAINE CIVIL AVIATION

Abstract. The article examines the essence of productive training, reveals the specifics of using productive training methods in the training of future pilots of the Civil Aviation of Ukraine. The characteristics of the stages of the application of productive training methods in the training of future pilots of the Civil Aviation of Ukraine are given. Today, among the priority directions of modern research in the system of higher education, the problem of the quality of training of CA

pilots has emerged as the most urgent. In addition, global challenges have put forward clear requirements for the theory and practice of pedagogy and psychology regarding the development of an appropriate concept of the quality of education of aviation personnel, new approaches to its implementation in the educational process.

According to scientists, productive learning in higher education institutions is aimed at the organization of educational activities that contribute to the creation of problem situations under the guidance of the teacher, and the active independent activity of students to solve them. The result of this is the acquisition of knowledge, skills, abilities, competences, the development of various personal abilities.

The goals, content, stages, methods and forms of productive training of future pilots are substantiated. Pedagogical conditions for ensuring the success of the application of methods of productive training of cadets in the disciplines of the Department of Flight Operation and Flight Safety are proposed. Cognitive methods as methods of educational cognition are divided into forecasting, heuristic observation, empathy, the method of facts, the method of errors, the method of semantic vision, the method of constructing concepts and rules, the method of symbolic vision, the method of hypotheses. Creative methods include methods of hyperbolization, "brainstorming", the method of inventing.

The following were proposed as the main types of tasks for training cadets: analytical and synthetic tasks, including the collection, analysis and generalization of information on flight safety, professional interaction, creating a hierarchy of types of tasks by complexity; applied professionally oriented tasks that have a clear practical orientation, structure and algorithm; creative projects aimed at the development of partial professionally important qualities and abilities.

Keywords: *future pilots of the Civil Aviation of Ukraine, professional training, productive training methods, flight operation and flight safety.*

*Одержано редакцією: 15.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 03.03.2023 р.*

УДК 378.22.04:801.111

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-40-47

ЖУРАВЕЛЬ Наталія Вікторівна,

аспірант,

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова

ORCID 0000-0002-7046-8800

ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО БАКАЛАВРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті уточнено дефініцію поняття «особистісно зорієнтований підхід» з використанням сучасної науково-педагогічної літератури. Розглянуто принципи, на яких базується особистісно зорієнтований підхід. Виокремлено показники застосування студентоцентрованої стратегії. Обґрунтована доцільність використання цього підходу у формуванні майбутнього бакалавра з англійської філології у закладах вищої освіти України та виокремлено основні напрями його реалізації.

Ключові слова: особистісно зорієнтований підхід, бакалавр, англійська філологія, принципи впровадження, заклади вищої освіти України.

Постановка проблеми. Сьогодні зростає потреба суспільства у високоосвічених фахівцях, які можуть демонструвати високі показники своєї професійної компетентності, але не варто забувати й про аспекти людського буття, значущість душевного піднесення, духовного збагачення, того, що закладається в процесі навчання педагогом, наставником, керівником – і є рушійним компонентом формування сучасного філолога-новатора, провідника у світ іншомовної культури. Високотехнологічний, інноваційний і глобалізаційний світ вимагає нині фахівця не лише з високим рівнем сформованості його інтелектуальної складової, а й фахівця із загальнолюдськими цінностями, зокрема з людиноцентризмом, миролюбством, гуманізмом, духовністю, моральністю, толерантністю. А такого результату можна досягти лише за умови його підготовки на суб'єкт-суб'єктних засадах, коли використовується особистісно зорієнтований підхід. Такий підхід дає змогу повністю врахувати потреби кожного студента, тому провідне завдання закладів вищої освіти полягає у впровадженні особистісно зорієнтованого підходу в навчанні, що неодмінно трансформується у представленні фахівця, готового не лише виконувати складні завдання, а й нести прогресивні ідеї гуманізму на терени людського буття. Тому актуальність теми даної статті є очевидною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Плеяда відомих як вітчизняних, так і зарубіжних учених зробила вагомий внесок в осмислення дефініції поняття та ролі особистісно зорієнтованого підходу в освітньому просторі. До цієї проблеми звертались Б. Ананьєв, В. Андрущенко, Л. Барановська [1 с. 45], І. Бех, О. Бондаревська, Л. Виготський, О. Дубасенюк, А. Дьомін, І. Зязюн, В. Лозова, О. Мішанова, Н. Письменна, В. Петровський, О. Савченко, В. Семиченко, В. Серіков, В. Петровський, А. Хуторської, І. Якиманська, Є. Яковлев, Н. Яковлева, В. Юдіна та ін. Учені розглядають особливості застосування особистісно зорієнтованого підходу в освіті, зокрема у вищій її галузі в тісному зв'язку з реалізацією компетентнісної парадигми. Формування системи компетентностей і використання компетентнісного підходу в освіті були предметом наукового інтересу І. Беха [2, с. 26], Л. Буркової, В. Лугового [6, с. 13], О. Овчарук, Л. Хоружої.

Учені зауважують, що особистісно зорієнтований підхід є основою застосування в освітній практиці закладу вищої освіти інноваційних освітніх технологій. Так, зокрема

А. Фасоля зазначає, що на зміну традиційному навчанню з його метою – набуття певної суми знань, вироблення окресленого кола умінь і навичок – приходить особистісно зорієнтоване, яке створює умови для самореалізації особистості, реального перетворення її на суб'єкта власної діяльності і суб'єкта культури [11, с. 192]. Нам імпонує думка Н. Письменної, пов'язана з визначенням мети особистісно зорієнтованого виховання і навчання. Нею є процес психолого-педагогічної допомоги особистості в становленні її «суб'єктності», культурної ідентифікації, соціалізації, життєвого самовизначення. Особистісно зорієнтоване виховання поєднує виховання та освіту в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, особистісного розвитку тощо [8, с. 250]. Н. Поліщук вважає, що на основі впровадження особистісно зорієнтованого підходу реалізується значна кількість педагогічних технологій, відбувається постійна комунікація на основі індивідуального чи диференційованого підходів, здійснюється компетентнісна підготовка, формується необхідна нова творча сила з потужним духовним потенціалом, з інноваційним і творчим мисленням у відповідності з викликами сучасного інформаційно-високотехнологічного науково-технічного прогресу [9, с. 205].

У науковому дослідженні Г. Богат проаналізовано історичні та філософські причини домінування особистісно зорієнтованого підходу, який спрямований на виділення особистості як самостійного, активного суб'єкта освітнього процесу. Представлений аналіз сучасних психологів, які відстоюють особистісно-орієнтований підхід як альтернативну парадигму психологічних досліджень. Також, окреслені як сильні так і слабкі сторони особистісно зорієнтованого підходу [12, с. 797].

Ларсом Р. Бергманом представлені теоретичні, методологічні та практичні міркування щодо особистісно зорієнтованого підходу. Даний підхід має як теоретичний, так і методологічний аспект, і після представлення його ключових теоретичних положень надається огляд деяких поширених особистісно-орієнтованих методів навчання і використання їх у роботі зі студентами філологічного профілю. Центральне місце в особистісно-орієнтованому підході займає системний погляд, компоненти якого разом утворюють модель, яка розглядається як неподільна. Цю модель слід розуміти та вивчати в цілому, а не розбивати на частини, які вивчаються як окремі сутності [13, с. 29].

Мета статті полягає в уточненні дефініції поняття «особистісно зорієнтований підхід», аналізі принципів і показників його впровадження в освітній процес; виокремленні основних напрямів застосування цього підходу у формуванні майбутнього бакалавра англійської філології у закладах вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистісно зорієнтованому підходу властива не лише гуманістична та психологічна складові, а й насамперед даний підхід обумовлює саморозвиток, самореалізацію, самоконтроль людини загалом в умовах стрімкого потоку інформативного та емоційного навантаження. Особистісно зорієнтована освіта «... ґрунтується на загальнолюдських та особистісних цінностях, з урахуванням потреб самої людини, її мотивів, здібностей, особистих якостей, життєвих цінностей тощо» [5, с. 210].

Використання «...поняття «особистісно зорієтована освіта (педагогіка)» як інтегративного базується на спробі подолання авторитарної моделі вітчизняної освіти, у якій поняттю особистості відводилася незначна роль. У системі «суспільство (колектив) – особистість» визначальна роль відводилася першому. Тому на протигагу авторитарній освіті, абсолютизації суспільних чинників розвитку особистості постала потреба інших ідей, принципів, цінностей в основі яких поняття «особистість» та її свобода» [10, с. 124].

За великим тлумачним словником сучасної української мови «... особистість – конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки; індивідуальність, особа» [3].

Услід за О. Дубасенюк, ми вважаємо, що «...особистісно зорієтоване навчання як підхід до визначення форм і методів навчання на різних рівнях особливого значення набуває у вищій освіті. Освітнє середовище закладу вищої освіти має створювати умови для

особистісного зростання кожного студента, які, адаптуючись до мінливих умов життя, мають досягати високої соціальної взаємодії і духовного самовдосконалення. Створення таких умов зумовлено потребами формування фахівців нової генерації – носіїв і джерел соціальної та професійної діяльності, високої культури, із розвиненими індивідуальними здібностями, спроможних осмислювати та проектувати власну освітньо-виховну діяльність, готових взяти на себе відповідальність за прийняття рішень» [4, с. 41].

Провідним завданням реалізації особистісно зорієнтованого підходу в освітньому процесі закладу вищої освіти, на думку багатьох сучасних учених, є розвиток індивідуальних і пізнавальних здібностей майбутніх фахівців, формування певної культури життєдіяльності, яка надасть змогу продуктивно будувати своє повсякденне і професійне життя [8, с. 250].

Особистісно зорієнтований підхід базується на різноманітних принципах, тож слід розглянути найактуальніші в освітній галузі, а саме: принцип гуманізму, принцип відкритості, принцип діалогічності, принцип креативності, принцип гуманітарності, а також принципи вибору, творчості та успіху, довіри і підтримки, самоактуалізації та індивідуальності. Щодо підготовки бакалаврів англійської мови, то вважаємо, що важливим проявом використання особистісно зорієнтованого підходу є принцип *гуманітарності*, він лежить в основі формування майбутнього фахівця з англійської мови, його професійної та особистісної складових, адже іноземна мова повинна пройти «крізь» самого суб'єкта наукового пізнання і гармонізувати всі процеси його навчання. Світ іншомовної культури – багатий і стрімкий, новий, але і консервативний, осяжний і так само далекий, тому велику цінність мають шляхи щодо досягнення й осмислення цих векторів. Принцип *індивідуалізації* передбачає створення таких умов, за яких здобувач освіти має змогу формувати свою індивідуальність шляхом реалізації особистісних завдань. Принцип *самоактуалізації* формує, насамперед, потреби у вираженні своїх соціальних, комунікативних та інтелектуальних здібностей. Принцип *суб'єктності* уможливує створення сприятливих умов для організації освітнього процесу з метою покращення зв'язків між усіма об'єктами навчання. Що стосується принципів творчості та успіху, довіри і підтримки, то вони допомагають формувати креативну складову майбутньої діяльності, організовувати роботу на результат, співпрацю, сприяють самовизначеності, самоактуалізації, використанню інтелектуального потенціалу для осмислення життєвих парадигм та окреслення власних освітніх горизонтів.

До ключових понять щодо розуміння особистісно зорієнтованого підходу належать поняття «суб'єкт», «суб'єктність», «індивідуальність», «особистість». Долучаючись до взаємин у педагогічному процесі, а потім і в професійній діяльності, студент-філолог постає *суб'єктом* спілкування, діяльності, пізнання. Перебуваючи в педагогічних відносинах, суб'єкт активно розвивається, у динаміці перебувають його установки світосприйняття та моральні якості, оскільки відбувається процес обміну досвідом між студентом та викладачем. Від таких взаємин залежить і формування позиції особистості як суб'єкта навчання. Узагальнюючи наукові погляди щодо *суб'єктності*, можна класифікувати даний принцип як інтегративну властивість людини, що вміщує здатність і готовність до самовияву в суспільній діяльності, пошук і реалізацію умов для вияву власної активності, бажання та вміння постійно самовдосконалюватися в діяльності та сприймати себе як продюсера власного розвитку, руху вперед [7, с. 105].

Особистісно зорієнтований підхід передбачає гнучкість у визначенні цілей, враховує особистісні інтереси студентів та їх індивідуальні особливості і створює передумови для більшої результативності навчання. Про застосування саме цього методологічного підходу в освітній діяльності ЗВО можуть свідчити такі показники: наявність у студентів мотивації до навчання; існує сприятливе, комфортне освітнє середовище для досягнення мети; використовуються ефективні форми, методи і техніки навчання; спостерігається опора на досвід, знання, уміння і навички здобувачів освіти; почуття контролю безпосередньо над освітнім процесом навчання; здобуття успіху, самореалізація шляхом задоволення освітніх

потреб; повне поринання у освітній процес; достатній термін для опрацювання і засвоєння навчального матеріалу; відсутність можливої небезпеки для здобувачів вищої освіти.

Окреслимо значущість найважливіших з них. Стосовно наявності *мотивації до навчання* зазначимо: найважливішим джерелом мотивації є потреби та інтереси студентів, тому викладач має їх знати, постійно ними керуватись, створювати можливості для їх актуалізації й задоволення. Навчальна мотивація є рушієм навчання, позитивним рухом, потягом до задоволення усвідомленої чи неусвідомленої потреби. Мотивацію учасників освітнього процесу можна зміцнити шляхом моделювання їхньої особистісної поведінки, викликаючи стан захопленості, ентузіазму, енергії, піднесення. *Сприятливе, комфортне освітнє середовище* є запорукою досягнення мети суб'єктами освітньої діяльності. Необхідне таке освітнє середовище, яке б заохочувало й спонукало до взаємодії, взаємної довіри; до виконання інтерактивних вправ, які дають змогу студентам краще пізнати інших учасників освітнього процесу; до появи позитивного зворотного зв'язку, стимулюючи оцінки зусиль і досягнень студентів. Маємо *використовувати ефективні форми, методи і техніки навчання*. Це сприятиме врахуванню існуючих індивідуальних відмінностей щодо способів і стилів навчання, які збільшуються з віком і досвідом; донесенню змісту освіти до всіх студентів, задоволенню їхніх індивідуальних потреб. *Опора на досвід, знання, уміння і навички студентів* необхідні для подальшого розвитку того, що вони вже знають і вміють, у зв'язку із вже існуючим досвідом. Слід звертатись до випадків з практики учасників освітнього процесу; використовувати техніки з високим рівнем їхньої участі. Слід намагатися зробити навчання наближеним до реальних потреб студентів, а не представляти теми тільки в академічному стилі; впроваджувати такі методи роботи, які б демонстрували вправи і завдання готові для занурення студентів у світ дорослого і бурхливого життя, тим самим готуючи їх до майбутніх викликів суспільства. Почуття контролю студентів над освітнім процесом формує їх як зрілу та самодостатню особистість. Слід створити такий клімат, щоб студенти самостійно могли представити майбутні результати і мали змогу окреслити послідувачі перспективи власних цілей та засоби по реалізації їх у життя; зважати на очікування та опиратися на них. *Досягненню успіху, задоволенню пізнавальних потреб і потреби в самореалізації сприятиме добір* завдань, які мають передбачати високу ймовірність досягнення студентами успіху, мінімальний ризик поразки; не доречно влаштовувати конкуренцію; варто визнавати, що кожен студент має індивідуальний стиль, демонструвати його успіхи, святкувати досягнення, окреслювати перспективи розвитку. Усе це, своєю чергою зміцнює мотивацію до навчання. *Зміст навчання* має брати до уваги закономірність науки. Представлення цілісної теорії спонукає до системного мислення, незалежно від майбутньої діяльності здобувачів вищої освіти. Мисленнева діяльність студентів розгортається у контексті теоретичного мислення шляхом порівняння, узагальнення, абстрагування тощо.

Що стосується *змісту навчання бакалавра англійської мови*, то вважаємо, що особистісно зорієнтований підхід може бути реалізований у таких основних напрямках:

- компонентнісний склад змісту навчання робить акценти на інтересах розвитку вільної активної особистості, також на розвиток творчої діяльності і ціннісної орієнтації;
- при доборі іншомовного змісту навчання більшою мірою враховується інтернаціоналізація сектора вищої освіти, стрімкий і мінливий потік інформаційного навантаження, з урахуванням сучасних викликів, проблем, залучення кожного студента до обговорення й аналізу. Це проявляється насамперед при доборі автентичного текстового матеріалу, у виборі тем для обговорення, в представленні актуального аудіо-візуального матеріалу;
- при відборі змісту навчання важливо передбачити такі матеріали, які апелюють до особистого досвіду студента, до його почуттів та емоцій, спонукають до вираження власної думки, оцінки;

– спонукання студентів до роздумів, самостійного пошуку інформації, висновків, узагальнень. Це особливо часто проявляється під час проблемного подання граматичного матеріалу, в тому, що теми найчастіше формулюються у вигляді проблем, а також у розвитку за допомогою спеціальних завдань, розроблених і направлених на виявлення і формування особистісно значущих компонентів майбутнього фахівця.

Таким чином, стратегія побудови освітнього процесу згідно особистісно зорієнтованому навчанню має окреслювати наукове розуміння ендогенних закономірностей розвитку особистості на самому початку, а не базуватися на зовнішній факторах, коли домінує використання методів покарання або заохочення, коли педагог лише примушує студентів підкорюватися, а не вільно, впевнено та перспективно діяти. Практичне впровадження і використання особистісно зорієнтованого підходу вказує на те, що педагог керуючись знаннями внутрішніх законів розвитку особистості, веде студента до всеосяжного осмислення буття і своєї ролі у суспільстві. Даний підхід спрямований як на педагога, так і на студента, на його внутрішні переваги і особливості. Педагог кожного разу наче знову повинен формувати свої стосунки з ним, особистісний аспект утворює ядро особистісно розвивальних технологій, а не просто умови для їх впровадження. Працюючи зі студентами, ми маємо дбати про створення ситуацій особистісно розвивального спілкування. Співпереживання має стати психологічним механізмом виховання особистості. Водночас спостерігається рефлексивна діяльність самого викладача, оскільки він має систематично аналізувати не лише чужі дії та вчинки, а й власні. Студентоцентрикований педагог у своїх студентах, вихованцях має вбачати своїх учителів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виклики сучасного суспільства вимагають від нас швидкого інтегрування у світ полікультурного буття, таким чином акцентуючи увагу на гармонійному поєднанні освіти і буденного життя, особистості і навколишнього стрімкого світу. Дане успішне інтегрування можливе шляхом виділення особистісно зорієнтованого навчання як основу гармонійного і всеосяжного розвитку особистості студента. Аналіз принципів і показників застосування особистісно зорієнтованого підходу дозволяє запропонувати узагальнену дефініцію цього поняття: «це підхід котрий орієнтований на суб'єкт освітньої діяльності з метою адаптування його до швидкого і динамічного розвитку сучасного суспільства на основі принципів гуманізму, відкритості, довіри, підтримки та індивідуальності в освітньому процесі».

Визначені показники застосування особистісно зорієнтованого підходу в освітній діяльності закладів вищої освіти України, а саме: сформована мотиваційна складова, сприятливе освітнє середовище, використання ефективних методів навчання, занурення у процес навчання, сприятливі умови для задоволення пізнавальних потреб та досягнення успіху. Реалізацію особистісно зорієнтованого підходу у процесі навчання бакалавра з англійської філології вбачаємо в таких компонентах як: компонентісна складова змісту навчання; ретельно підготовлена навчальна складова курсу з урахуванням проблем і викликів сьогодення; когнітивною складовою представленого навчального матеріалу: підбору завдань, текстів, вправ на спонукання студентів до роздумів, самостійного пошуку інформації, висновків. Отже, даний підхід побудований на принципах, котрі являються фундаментом особистісного розвитку, а саме: принцип гуманізму, відкритості, діалогічності, креативності, принципи самоактуалізації та індивідуальності. Таким чином, особистісно зорієнтоване навчання створює умови для самореалізації особистості, перетворення її на суб'єкта власної діяльності і суб'єкта культури.

Перспективу майбутніх досліджень вбачаємо в аналізі особистісно зорієнтованого підходу в австралійській системі підготовки бакалавра з англійської філології для подальшого компаративного аналізу отриманих результатів і вдосконалення вітчизняного досвіду з підготовки майбутнього фахівця філологічного профілю.

Список використаних джерел

1. Барановська Л. В. Особистісно орієнтоване навчання і творчий розвиток студентів. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*, № 2, 2007. С. 45–54.
2. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Психологія та педагогіка*, № 2, 2009. С. 26–31.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts> (дата звернення 26.03.2023).
4. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 452 с.
5. Кайдалова Л. Г. Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичного профілю у вищих навчальних закладах: монографія. Харків: НФаУ, 2010. 411 с.
6. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогіка і психологія*, № 2, 2009. С. 13–26.
7. Певна С. Є. Студент як суб'єкт освіти: сутність та особливості. *Педагогіка – Педагогіка – Pedagogu «Наука і освіта»*, №6, 2015. С. 105–110.
8. Письменна Н. О. Особистісно-орієнтований підхід у контексті гуманізації навчально-виховного процесу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, № 8(1). Умань, 2013. С. 250–254.
9. Поліщук Н. В. Особистісно орієнтований підхід у процесі підготовки майбутніх вчителів. *Інноваційна педагогіка*. Науковий журнал, № 47. Одеса, 2022. С. 205–209.
10. Прищак М. Д. Порівняльний аналіз особистісно орієнтованого, компетентнісного та комунікативного підходів в освіті. *Вісник вінницького політехнічного інституту*, №6, 2018. 124–133. DOI: <https://doi.org/10.31649/1997-9266-2018-141-6-124-133>.
11. Фасоля А. М. Особистісно зорієнтована освіта: різноманітність парадигм // *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. Вінниця, 2011. № 2. С. 192–195.
12. Bogat, G. A., von Eye, A., & Bergman, L. R. Person-oriented approaches. In D. Cicchetti (Ed.), *Developmental psychopathology: Theory and method*, 2016. pp. 797–845.
13. Lars R. Bergmana, Margit Wångbyb. The person-oriented approach: A short theoretical and practical guide. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*. 2014, №2(1). pp. 29-49. DOI: <http://dx.doi.org/10.12697/eha.2014.2.1.02b>.

References

1. Baranovska, L.V. (2007). Osobystisno oriientovane navchannia i tvorchyi rozvytok studentiv [*Personally oriented learning and creative development of students*]. *Mystetska osvita: zmist, tekhnolohii, menedzhment*, 2, 45-54 [in Ukrainian].
2. Bekh, I.D. (2009). Teoretyko-prykladnyi sens kompetentnisnoho pidkhodu v pedahohitsi [*Theoretical and applied meaning of the competence approach in pedagogy*]. *Psykholohiia ta pedahohika*, 2, 26-31 [in Ukrainian].
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [*A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*]. Retrieved from: <https://slovnyk.me/dict/vts> [in Ukrainian].
4. Dubaseniuk, O.A. (2012). Profesiina pedahohichna osvita: osobystisno oriientovanyi pidkhid [*Professional pedagogical education: a person-oriented approach*]. I.O. Dubaseniuk (Ed.). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 41-50 [in Ukrainian].
5. Kaidalova, L.H. (2010). Profesiina pidhotovka maibutnix fakhivtsiv farmatsevychnoho profilu u vyshchikh navchalnykh zakladakh [*Professional training of future pharmaceutical specialists in higher educational institutions*]. L.H. Kaidalova (Ed.). Kharkiv: NFaU, 210-217 [in Ukrainian].
6. Luhovyi, V.I. (2009). Yevropeiska kontseptsiiia kompetentnisnoho pidkhodu u vyshchii shkoli ta problemy yii realizatsii v Ukraini [*The European concept of the competence approach in higher education and the problems of its implementation in Ukraine*]. *Pedahohika i psykholohiia*, 2, 13-26 [in Ukrainian].

7. Pevna, S.Ye. (2015). Student yak subiekt osvity: sutnist ta osoblyvosti [*Student as a subject of education: essence and features*]. Pedahohika – Pedahohyka – Pedagogy "Nauka i osvita", 6, 105-110 [in Ukrainian].

8. Pysmenna, N.O. (2013). Osobystisno-oriientovanyi pidkhd u konteksti humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu [*A personally-oriented approach in the context of humanizing the educational process*]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zb. nauk. pr. Uman. derzh. ped. un-t im. Pavla Tychyny. Uman, 8(1), 250-254 [in Ukrainian].

9. Polishchuk, N.V. (2022). Osobystisno oriientovanyi pidkhd u protsesi pidhotovky maibutnikh vchyteliv [*A personally oriented approach in the process of training future teachers*]. Innovatsiina pedahohika. Naukovyi zhurnal. Odesa, 47, 205-209 [in Ukrainian].

10. Pryshchak, M.D. (2018). Porivnialnyi analiz osobystisno oriientovanoho, kompetentnisnoho ta komunikatyvnoho pidkhdoviv v osviti [*Comparative analysis of personally oriented, competence and communicative approaches in education*]. Visnyk vinnytskoho politekhnichnoho instytutu, 6, 124-133. Doi: 10.31649/1997-9266-2018-141-6-124-133 [in Ukrainian].

11. Fasolia, A.M. (2011). Osobystisno zoriientovana osvita: riznomanitnist paradyhm [*Individually oriented education: diversity of paradigms*]. Stratehii, zmist ta novi tekhnolohii pidhotovky spetsialistiv z vyshchoiu tekhnichnoiu osvitoiu. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu, 2, 192-195 [in Ukrainian].

12. Bogat, G.A., von Eye, A., & Bergman, L.R. (2016). Person-oriented approaches. In D. Cicchetti (Ed.), *Developmental psychopathology: Theory and method*, 797-845.

13. Lars R. Bergmana, Margit Wångbyb (2014). The person-oriented approach: A short theoretical and practical guide. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, №2(1), 29-49. DOI: <http://dx.doi.org/10.12697/eha.2014.2.1.02b>.

ZHURAVEL Nataliia, postgraduate, Ukrainian State Mykhailo Drahomanov University.

PERSON-ORIENTED APPROACH TO THE FORMATION OF THE FUTURE BACHELOR OF ENGLISH PHILOLOGY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

Absrtact. *In the article, using modern scientific and pedagogical literature, the definition of the concept of "person-oriented approach" is clarified. The principles on which the person-oriented approach is based are considered, namely: the principle of humanism, the principle of openness, the principle of dialogicity, the principle of creativity, the principle of humanitarianism, as well as the principles of choice and creativity, and success.*

Indicators of the application of the student-centered strategy are highlighted: motivation to study, comfortable educational environment, use of effective forms, methods and teaching methods, reliance on experience, knowledge, abilities and skills of students. The expediency of using this approach in the formation of future bachelors of English philology in higher educational institutions of Ukraine is substantiated, and the main directions of its implementation in such components as: component content of education are highlighted; demonstrate students' successes, celebrate their achievements, outline development prospects; carefully prepared educational component of the course taking into account the issues and challenges of today; cognitive component of educational material: selection of tasks, texts, exercises to encourage students to think, independently search for information, conclusions, generalizations. The leading task of implementing a person-oriented approach in the educational process of a higher educational institution is the development of individual cognitive abilities of future specialists. The practical use of a person-oriented approach indicates a wide, free pedagogical variability, based on the knowledge of the internal patterns of personality development. This approach is equally addressed to the teacher and to the student, to their characteristics and tendencies.

Key words: *person-oriented approach, bachelor's degree, English philology, principles of implementation, institutions of higher education of Ukraine.*

*Одержано редакцією: 28.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 10.04.2023 р.*

УДК 378.312

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-48-53

КЕРНИЦЬКИЙ Олександр Михайлович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри військово-соціального та
психологічного забезпечення,
Національна академія Національної гвардії України
ORCID 0000-0002-9067-3844

ПРИСТІНСЬКИЙ Роман Володимирович,
викладач кафедри тактики,
Національна академія Національної гвардії України
ORCID 0000-0004-0871-2608

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ: НЕДОЛІКИ ФОРМУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ

У статті проведено аналіз проблем формування методичної компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України. Зазначено, що фахова компетентність майбутнього офіцера НГУ визначається метою і змістом практичної підготовки в процесі освоєння загальновійськових і військово-спеціальних дисциплін.

Визначено основні суперечності та недоліки підготовки майбутніх офіцерів НГУ. Розглянуто сутність та структуру методичної компетентності офіцерів до службово-бойової діяльності. Визначено, що методична компетентність – це інтегральна здатність, що включає загальновійськові, військово-спеціальні та педагогічні компоненти, що у взаємодії забезпечують успіх військово-освітньої діяльності у військових підрозділах НГУ.

Сформульовано основні напрями вдосконалення навчально-виховного процесу щодо цілеспрямованого формування методичної компетентності майбутніх офіцерів НГУ.

***Ключові слова:** курсанти, проблеми професійної підготовки, методична компетентність офіцера Національної гвардії України.*

Постановка проблеми. Війна в Україні сьогодні є позиційною і сили Оборони України ведуть маневрену оборону аби завдати максимальної шкоди військовому потенціалу Росії. Тому українські військові намагаються максимально вибити російський військовий потенціал, ліквідувати боєздатні частини окупантів та знищити максимальну кількість ворожої військової техніки. В таких умовах суттєво підвищується важливість процесу професійної підготовки майбутнього офіцерського складу Національної гвардії України (НГУ), що потребує наукового обґрунтування, модифікації і оновлення.

На перший план виходять ґрунтовний аналіз проведених бойових дій, тактики дій підрозділів, підготовленості військ, психологічна готовність, розробка та впровадження сучасних педагогічних технологій та методик підготовки курсантів як майбутніх офіцерів НГУ у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ).

Нагальні потреба сьогодні для офіцерського корпусу – це розвинуті командирські якості, педагогічна майстерність під час навчання та виховання підлеглих, при роботі з особовим складом, готовність до вирішення різноманітних навчально-виховних ситуацій під час бойової, спеціальної, професійно-психологічної підготовки тощо.

Крім того, усі ці вимоги відображають наявність певних суперечностей під час навчання курсантів у ВВНЗ:

– між вимогами бойових дій до підготовленості військовослужбовців та сталою практикою формування фахової компетентності майбутніх офіцерів НГУ у НАНГУ (Національна академія Національної гвардії України);

– між вимогами командування НГУ до рівня фахової компетентності майбутнього офіцера як педагога і недосконалістю його психолого-педагогічної підготовки у ВВНЗ;

– між вимогами роботодавця до усебічної підготовленості випускників ВВНЗ і недостатнім усвідомленням молодими офіцерами необхідності володіння методичною компетентністю для служби у підрозділах НГУ.

Тому, проблеми, що пов'язані з недостатнім рівнем методичної компетентності офіцерів, як керівників військових підрозділів, все гостріше постають на порядку денному функціонування військових частин НГУ.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Аналіз наукових досліджень засвідчив, що науковці приділяють належну увагу проблемі формування компетентностей майбутніх фахівців, зокрема таким її аспектам, як: теоретичні засади компетентнісного підходу в педагогіці (В. Андрущенко, Н. Бібік) та психології (І. Бех, І. Якиманська); реалізація компетентнісного підходу у початковій школі (А. Крамаренко, Л. Хоружа). Основні положення компетентнісного підходу також розкриті у працях Г. Кременя, І. Зязюна, В. Краєвського, С. Сисоєвої та ін.

Широко розглядалися теоретичні питання реалізації компетентнісного підходу при підготовці військових фахівців з вищою освітою (В. Васищев, П. Корчемний, О. Керницький, П. Онипченко, І. Чистовська, О. Міршук та ін.). Дослідження історії, становлення і розвитку військово-професійної підготовки майбутніх офіцерів в Україні проведено М. Нещадимом, В. Ягуповим, А. Калагіним, О. Панфіловим та іншими. Методичні основи підготовки фахівців у вищих військових навчальних закладах у сучасних умовах розроблено О. Бойком, О. Диденком, О. Латишевою, В. Пасічником, Ю. Кузем, А. Шестаковою та іншими.

Методичну компетентність учителя, а офіцер НГУ виконує функції навчання, виховання та розвитку під час роботи з персоналом, часто розглядають через оволодіння ним системи компонентів: знань, умінь, навичок з урахуванням індивідуальних якостей особистості (Н. Кузьміна, Н. Глузман, І. Зимня, Н. Цюлюпа, Т. Мамонтова та ін.). Але існує інша позиція, за якою методичну компетентність слід розуміти як готовність учителя до проведення занять та до творчої самореалізації (С. Скворцова, І. Ковальова). Проблема формування методичної компетентності розглядалася науковцями в таких аспектах: формування професійної (О. Євсюков, О. Овчарук та ін.) та методичної компетентності спеціаліста (В. Адольф, В. Кортенко, Н. Кузьміна, В. Ягупов та ін.), упровадження компетентнісного підходу до змісту професійної діяльності (І. Зимня, І. Зязюн та ін.), але вони не стосуються та не розкривають проблем формування методичної компетентності під час практичної підготовки майбутніх офіцерів НГУ. Отже, на сьогодні недостатньо розроблений концептуальний апарат, недостатньо вивчена специфіка методичної компетентності офіцерів, не зовсім розроблені оптимальні технології, методи, форми, засоби формування методичної компетентності, критерії оцінювання, методики діагностування її рівня.

Мета статті – визначити основні недоліки та суперечності у формуванні методичної компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України, сформулювати основні напрями вдосконалення навчально-виховного процесу щодо формування такої компетентності у майбутніх офіцерів Національної гвардії України у ВВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Процес навчання військовослужбовців у ВВНЗ підпорядковується педагогічним законам, певним правилам, має свої специфічні закономірності тощо. Вони визначають порядок досягнення у дидактичному процесі цілей і задач навчання, сприяють ефективному управлінню навчальною діяльністю військовослужбовців, допомагають передбачити результати освітньої діяльності і науково обґрунтувати зміст, методи та форми навчання військовослужбовців НГУ.

Зміст же навчання військовослужбовців у програмах бойової, спеціальної та професійно-психологічної підготовки піддається певній систематизації за роками, періодами навчання і за кожним окремих заняттям, виходячи зі специфіки функцій частин НГУ та професіограми конкретного спеціаліста. Головне тут полягає в тому, щоб процес підготовки забезпечував військовослужбовцям можливість опанування певним об'ємом знань, формування практичних навичок і умінь в оптимальних для цього умовах. А керівник занять з бойової, спеціальної та професійно-психологічної підготовки в частинах Національної гвардії України був високо підготовленим та досвідченим офіцером-педагогом.

Аналіз наукових праць та словників дозволив уточнити сутність поняття «методична компетентність»: «методичний» – це той, що: 1) стосується методики; 2) здійснюється за певним планом; дуже послідовний, систематичний; 3) порядний, правильний, ґрунтовний, поступовий; 4) належить методисту. Поняття «компетентний» позначається як: 1) той, що володіє фундаментальними знаннями, є поінформованим, обізнаним, авторитетним; 2) той, що володіє [1].

Серед науковців сьогодні нема загального погляду на тлумачення поняття «методична компетентність вчителя», також різняться погляди на визначення сутності та структури такого явища. Методична компетентність вчителя – це інтегрована система спеціально-наукових, психологічних, педагогічних знань та вмінь з планування, організації та викладання навчальної дисципліни [2].

Дослідники розглядають структуру методичної компетентності педагога таким чином: як систему компонентів, взаємозалежні рівні, цілісність елементів. Так, К. Ткаченко, як і більшість науковців, до структури методичної компетентності вчителя відносить такі компоненти: когнітивний, процесуально-діяльнісний, особистісний [3].

Науковець С. Івашнова, розглядає структуру методичної компетентності вчителя іноземної мови як систему, та пропонує набір таких компонентів: технологічний (дидактичні уміння та навички, вміння проводити уроки з даною віковою групою дітей; вміння та навички використання дидактичних ігор; навички психолого-педагогічного прогнозування успішності навчальної діяльності на основі психологічного тестування); когнітивний (знання психолого-педагогічних особливостей певної вікової групи; знання іноземної мови; знання дидактики початкової школи та методики навчання іноземної мови в початковій школі); особистісно-мотиваційний тощо (емоційне ставлення, бажання, зацікавленість в роботі з даною віковою категорією учнів, ставлення до підвищення кваліфікації, самоосвіти) [4].

Реалії завдань, що сьогодні виконуються офіцерами НГУ – навчання, виховання, розвиток особистості військовослужбовців, професійно-психологічна підготовка підлеглих, індивідуальна робота з ними вимагають враховувати важливість формування методичної компетентності майбутнього офіцера у ВВНЗ.

Таким чином, методична компетентність дозволяє офіцеру НГУ як педагогу якісно аналізувати, відбирати, структурувати та адаптувати методичні матеріали, навчати та виховувати підлеглих, вірно застосовувати методичні засоби та прийоми, бути здатним до співробітництва, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, прагнути самовдосконалення та самореалізації у професії тощо.

Аналіз наукових джерел та практики підготовки майбутніх офіцерів показав, що недоліки підготовки військовослужбовців військових формувань України носять організаційний, військово-професійний, лінгвістичний, педагогічний та психологічний характер [5]. Найбільш розповсюджені такі: недостатня методична компетентність випускників як керівників, що організують професійну підготовку у військових частинах НГУ; недостатня іншомовна підготовленість для взаємодії з представниками НАТО; зміст професійної та інших видів підготовки не завжди адаптовані до конкретних завдань НГУ; недостатній зв'язок навчального матеріалу з певних дисциплін з реаліями службово-бойової діяльності випускників; неповне врахування психолого-педагогічних закономірностей

процесів сприйняття та засвоєння знань курсантами; недостатня мотивація курсантів до активної самостійної роботи тощо.

На думку науковців військової освіти, головним орієнтиром підготовки курсантів є підвищення рівня військово-професійної підготовленості випускників, реалізація повною мірою вимог військової служби, особливо з погляду прищеплювання випускникам управлінських, командних, виховних і методичних видів компетентностей [6]. І тому, на нашу думку, важливу роль у формуванні цього утворення відіграє військове стажування, в результаті якого майбутній офіцер отримує досвід застосування здобутих знань, умінь, навичок у реальній військовій частині, має можливість перевірити рівень сформованості власних компетентностей, покращити їх властивості та характеристики.

Метод професіографічного аналізу діяльності командира взводу військової частини НГУ дозволив визначити, що методична компетентність командира – це складне інтегративне утворення, що становить поєднання результату методичної підготовки офіцера, тобто синтез знань (психолого-педагогічних, загальнонавчальних, військово-спеціальних), умінь (командирських, загальнопедагогічних, військово-спеціальних і комунікативних) і навичок педагогічної діяльності, необхідних для ефективної реалізації процесу навчання підлеглих, методичного досвіду, отриманого в процесі професійної діяльності, та особистісних рис офіцера як педагога.

Отже, можемо констатувати, що методична компетентність – це інтегральна здатність офіцера НГУ як керівника та педагога, що включає загальновійськові, військово-спеціальні та педагогічні компоненти, що у взаємодії забезпечують успіх військово-освітньої діяльності у військових підрозділах та частинах НГУ.

При цьому основними критеріями можна назвати такі:

- спрямованість на оволодіння методичними функціями офіцера НГУ;
- сформованість когнітивного компонента (теоретичних знань);
- сформованість операціонального (діяльнісного) компонента;
- сформованість емоційно-вольового компонента.

Науковий пошук та аналіз проблеми дозволили сформулювати основні шляхи покращення такої компетентності:

- обґрунтування, розробка та упровадження в освітній процес ВВНЗ нових підходів та педагогічних технологій навчання курсантів, формування їх методичної компетентності як майбутніх офіцерів;
- покращення системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників ВВНЗ;
- урахування найкращого досвіду підготовки Національної гвардії, жандармерії та силових структур провідних країн світу;
- моделювання взаємодії офіцерів з підлеглими (особливо мобілізованими) під час навчання курсантів;
- поєднання теорії та практики у навчально-виховному процесі ВВНЗ, чітка та наукова організація військового стажування курсантів;
- створення сприятливого соціального середовища, що мотивує курсантів до активного навчання та розвиває їх особистість;
- заохочення та підтримка наукових шкіл у ВВНЗ, організація курсів з обміну досвідом для викладачів;
- врахування переваг контекстного підходу, коли навчання курсантів має проблемний та квазіпрофесійний характер;
- широке впровадження активних методів навчання, що розвивають уяву, здібності курсантів, мотивують їх до здобуття знань тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті проведено аналіз проблем формування методичної компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України. Визначено основні суперечності та недоліки підготовки майбутніх офіцерів НГУ у

ВВНЗ, досліджено сутність та структуру методичної компетентності офіцерів. Визначено, що методична компетентність офіцерів НГУ – це інтегральна здатність, що включає загальновійськові, військово-спеціальні та педагогічні компоненти, що у взаємодії забезпечують успіх військово-освітньої діяльності у військових підрозділах НГУ.

Сформульовано основні шляхи формування методичної компетентності майбутніх офіцерів НГУ. Подальшим напрямком дослідження є побудова моделі формування методичної компетентності майбутніх офіцерів НГУ під час навчання у ВВНЗ.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
2. Івашнова С. В. Вдосконалення методичної компетентності вчителів іноземної мови початкової школи в роботі Р(М)МК(Ц). *Матеріали шостої всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Науковий потенціал України – 2010»*: збірка тез доповідей. Ч. 2. Київ: ТОВ «ТК Меганом», 2010. С. 48–51.
3. Керницький О. М., Пасічник В. І., Васищев В. С. Педагогічні особливості ігрового моделювання при навчанні слухачів магістратури вищого військового навчального закладу переговорної діяльності в ситуації захоплення заручника. *Збірник наукових праць «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальній школах»*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. № 73/2020. С. 33–39.
4. Ніколаєв О., Рубаняк Л. Методична компетентність як одна із основних складових професіоналізму майбутнього вчителя фізики. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія: Педагогічна*. 2016. No 22. С. 99–102.
5. Ткаченко К. Формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики. *Слов'янськ*, 2015. 22 с.
6. Ягупов В. В., Кортенко В. А. Актуальні проблеми підготовки військових фахівців у контексті європейської інтеграції системи вищої освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Збірник наукових праць. Випуск 11. Харків, УПА, 2011. с. 53.

References

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 / uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2005. VIII, 1728 s. [in Ukrainian].
2. Ivashnova, S.V. (2010). Vdoskonalennia metodychnoi kompetentnosti vchyteliv inozemnoi movy pochatkovoї shkoly v roboti R(M)MK(Ts) [Improving the methodological competence of primary school foreign language teachers in the work of R(M)MK(C)]. Materialy shostoї vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii "Naukovyi potentsial Ukrainy – 2010": zbirka tez dopovidei [Materials of the sixth all-Ukrainian scientific and practical Internet conference "Scientific potential of Ukraine - 2010": a collection of theses of reports]. Ch.2. Kyiv: TOV "TK Mehanom", 2010. S. 48-51[in Ukrainian].
3. Kernytskyi, O.M., Pasichnyk, V.I., Vasyshchev, V.S. (2020). Pedagogichni osoblyvosti ihrovoho modeliuвання pry navchanni slukhachiv mahistratury vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu perehovornii diialnosti v sytuatsii zakhoplennia zaruchnyka [Pedagogical features of game modeling in teaching master's degree students of a higher military educational institution negotiation activities in a situation of hostage taking]. Zbirnyk naukovykh prats "Pedagogika formuvannya tvorchoї osobystosti u vyshchii i zahal'nii shkolakh" [Pedagogy of creative personality formation in higher and general schools]. Zaporizhzhia.: 2020. № 73/2020. S. 33-39. [in Ukrainian].
4. Nikolaiev, O., Rubaniak, L. (2016). Metodychna kompetentnist yak odna iz osnovnykh skladovykh profesionalizmu maibutnoho vchytelia fizyky [Methodical competence as one of the main components of the future physics teacher's professionalism]. Zbirnyk naukovykh prats

Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka. Seriia: Pedagogichna. No 22. S. 99-102 [in Ukrainian].

5. Tkachenko, K. (2016). Formuvannia metodychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi pedagogichnoi praktyky [*Formation of methodological competence of future primary school teachers in the process of pedagogical practice*]. Slov'iansk. 22 s. [in Ukrainian].

6. Yahupov, V.V., Kortenko, V.A. (2011). Aktualni problemy pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv u konteksti yevropeiskoi intehtratsii systemy vyshchoi osvity [*Actual problems of training military specialists in the context of the European integration of the higher education system*]. Problemy inzhenerno-pedagogichnoi osvity [*Problems of engineering and pedagogical education*]. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 11. Kharkiv, UIPA. S. 53 [in Ukrainian].

KERNICKIY Oleksandr, The Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of military and social and psychological support, National Academy of the National Guard of Ukraine;

PRYSTINSKIY Roman, Lecturer of the Department of Tactics, National Academy of the National Guard of Ukraine.

METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE: SHORTCOMINGS OF TRAINING AND WAYS OF IMPROVEMENT

The article analyzes the problems of forming the methodological competence of future officers of the National Guard of Ukraine during training. The professional competence of a future NGU officer is determined by the purpose and content of practical training in the process of cadets mastering general military and military special disciplines at the academy. The main contradictions and shortcomings of the training of future officers during their studies at the academy have been identified. The essence and structure of methodical competence of officers, which is part of the professional competence of an officer as a teacher, is considered. It was determined that methodical competence is an integral ability of an officer, which includes all-military, military-special and pedagogical components, which in interaction ensure the success of military-educational activities in military units of NGU.

Researchers consider the structure of a teacher's methodical competence as follows: as a system of components, interdependent levels, integrity of elements. They attribute the following components to the structure of methodical competence: cognitive, procedural-active, personal. It is noted that the training process at the academy should provide servicemen with the opportunity to acquire a certain amount of knowledge, form practical skills and abilities in optimal conditions. And then the leader of classes on combat, special and professional psychological training in parts of the National Guard of Ukraine will be a highly trained and experienced officer and teacher.

Today, the conceptual apparatus is insufficiently developed, the specifics of methodological competence of officers are insufficiently studied, optimal technologies, methods, forms, means of forming methodological competence, evaluation criteria, methods of diagnosing its level are not fully developed. Based on the results of the study, the main directions for improving the educational process regarding the purposeful formation of methodological competence of future officers of NGU during their studies at the academy were formulated.

Keywords: *cadets, problems of professional training, methodical competence of an officer of the National Guard of Ukraine.*

*Одержано редакцією: 01.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 16.02.2023 р.*

УДК [001.8/.816/.817] + 001.92 + [371.315.5/.315.6/.335] +655.52
DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-54-64

КОЗУБЦОВ Ігор Миколайович,

доктор педагогічних наук, кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник, професор кафедри
військово-гуманітарних дисциплін,
Військового інституту телекомунікацій і інформатизації
імені Героїв Крут
ORCID 0000-0002-7309-4365

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» АД'ЮНКТАМ ТЕХНІЧНИХ ВВНЗ

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань сучасної освіти є підвищення професіоналізму майбутніх наукових та науково-педагогічних працівників для потреб Збройних Сил України, як чинника підвищення якості освіти, здійснюваної в системі післядипломної професійної освіти. Мета статті полягає у вивченні особливості викладання навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» ад'юнктам технічних вищих військових навчальних закладів спеціальності 126 «Інформаційні системи та технології» та 255 «Озброєння та військова техніка». Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувалися теоретичні методи дослідження: методи історичного аналізу для аналізу й узагальнення наукової літератури за проблемою роботи; узагальнення – для формулювання висновків і рекомендацій щодо результативності. Результат дослідження. Розглядаються особливості викладання ад'юнктам технічних вищих військових навчальних закладів навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності». Об'єктом дослідження є змістовий модуль І. Предмет, основні завдання та актуальні проблеми психології та педагогіки вищої школи, що міститься у складі кредитного модуля І. Психологія та педагогіка вищої військової школи. Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійно-орієнтоване навчання є актуальним в підготовці ад'юнктів технічних вищих військових навчальних закладів при вивченні не профільних навчальних дисциплін і є нематеріальним засобом мотивування до їх опанування. Навчальна дисципліна «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» є потрібною ад'юнктам технічних вищих військових навчальних закладів спеціальностей 126 «Інформаційні системи та технології», 255 «Озброєння та військова техніка» для їх професійного становлення і є необхідність у збільшенні навчального часу на її викладання. Найближча перспектива подальшого дослідження. Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Теоретичні та практичні результати, що одержані в процесі наукового пошуку, становлять підґрунтя для подальшого її вивчення та вдосконалення змістовного наповнення навчальної дисципліни, а також видання сучасної науково-методичної та навчальної літератури.

Ключові слова: викладання, навчальна дисципліна, психологія, педагогіка, освітня діяльність, ад'юнкт, технічний вищий військовий навчальний заклад, Збройні Сили України.

Постановка проблеми. В умовах інформатизації суспільства та війни потребують зміни форми, методи та зміст науково-методичної роботи вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ). Пріоритетного значення набуває компетентність науково-педагогічного працівника, як фахівця. Забезпечення ефективної підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників є першочерговим науковим завданням

Національної доктрини розвитку освіти [10, п. 1]. Саме тому підвищення професіоналізму майбутніх наукових та науково-педагогічних працівників для потреб Збройних Сил України є важливим завданням в систему сучасної вищої військової освіти.

В зв'язку з цим виникає потреба у прикладному спрямуванні при викладанні окремих освітніх компонентів військово-гуманітарного циклу для ад'юнктів технічних військових вищих навчальних закладів (ВВНЗ).

Це завдання є одним з етапів реалізації освітньої політики ВВНЗ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На проблему необхідності персоніфікації (адаптації) викладення окремих розділів навчальних дисциплін у вищій школі приділено не достатня увага.

В роботі [12] експериментально підтверджено підвищення у 1,35-1,43 рази рівня сформованості пізнавальної активності курсантів льотного факультету Харківського інституту ВПС за рахунок застосування професійно-орієнтованого підходу при викладанні дисципліни «Вища математика». Аналогічно успіху було експериментально досягнуто при професійно-орієнтованому навчанні й інших навчальних дисциплін [1].

Одержаний попередній досвід став основою для авторів роботи [7] презентувати професійно-орієнтоване навчання, як інноваційну технологію підготовки майбутніх педагогів. В подальших дослідженнях [8] акцентується на актуальності підготовки майбутніх викладачів вищої школи до проектування професійно-орієнтованих технологій навчання.

Враховуючи попередній досвід авторами роботи [6] акцентовано увагу наукового суспільства на необхідності професійно-орієнтованому навчанні вищої математики при підготовці майбутніх офіцерів Національної академії Національної гвардії України.

Попри розробленість предметної області в колективній роботі [11], автори привертають увагу на необхідності впровадження прикладної спрямованості математичних дисциплін при підготовці фахівців з кібербезпеки.

Враховуючи актуальність професійно-орієнтованого навчання вбачається за необхідність вивчення досвіду та особливості викладання навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» ад'юнктам технічних ВВНЗ спеціальності 126 «Інформаційні системи та технології» та 255 «Озброєння та військова техніка» у Військовому інституті телекомунікацій і інформатизації імені Героїв Крут. Враховуючи, що з аналізу останніх досліджень та публікацій за даним напрямком не виявлено жодного дослідження, тому зазначений предмет виділимо, як невирішений раніше, з частин загальної проблеми, якій присвячується стаття.

Мета статті полягає у вивченні особливості викладання навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» ад'юнктам технічних ВВНЗ спеціальностей 126 «Інформаційні системи та технології» та 255 «Озброєння та військова техніка».

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо особливості викладання ад'юнктам технічних ВВНЗ змістовного модуля 1. Предмет, основні завдання та актуальні проблеми психології та педагогіки вищої школи у складі кредитного модуля 1. Психологія та педагогіка вищої військової школи навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності».

Загальна мета навчальної дисципліни. Метою викладання навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» є озброєння здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії знаннями закономірностей, принципів, технологій і форм організації освітньої діяльності, знаннями психічних пізнавальних процесів, їх закономірностей в навчанні та вихованні курсантів, а також знаннями законодавства та нормативно-правової бази освітньої діяльності, формування навичок їх використання в освітньому процесі, достатніх для виконання завдань у галузі вищої військової освіти України.

Змістовний план вивчення навчальної дисципліни подано в табл. 1.

Змістовний план вивчення навчальної дисципліни

№ з/п	Види навчальних занять	Всього годин	Із них		Назва тем занять, навчальні питання
			Аудиторні заняття	Самостійна робота	
1.	Лекція 1.1	3	2	1	<p>Заняття 1. Психологія вищої військової школи (ВВШ).</p> <p>1. Предмет та методологічні основи психології ВВШ.</p> <p>2. Завдання психології вищої школи по підготовці особового складу ВВШ.</p> <p><u>Самостійна робота.</u> Тема. Предмет психології вищої військової школи</p> <p>1. Предмет психології вищої військової школи.</p> <p>2. Методологічні основи психології вищої школи по підготовці особового складу у ВВШ.</p>
2.	Семінар 1.2	4	2	2	<p>Заняття 2. Основні завдання та актуальні проблеми психології вищої військової школи.</p> <p>1. Актуальні проблеми психології ВВШ.</p> <p>2. Завдання психології перед сучасною вищою школою по підготовці особового складу.</p> <p>3. Завдання для написання реферату.</p>
3.	Лекція 1.3	3	2	1	<p>Заняття 3. Психічні пізнавальні процеси курсанта.</p> <p>1. Психічні пізнавальні процеси.</p> <p>2. Врахування закономірностей психічних пізнавальних процесів в навчанні та вихованні курсантів.</p> <p><u>Самостійна робота.</u> Тема. Первинні психічні пізнавальні процеси курсанта – відчуття, сприймання та увага.</p> <p>1. Особливості процесів відчуття та сприймання в процесі учбової діяльності курсантів.</p> <p>2. Розвиток уваги в процесі навчання.</p> <p>3. Написання реферату.</p>
4.	Семінар 1.4	3	2	1	<p>Заняття 4. Психічні пізнавальні процеси: пам'ять, мислення, уявлення та уява. Їх розвиток у курсанта.</p> <p>1. Пам'ять її розвиток у курсантів.</p> <p>2. Уявлення, уява та їх творче використання у учбовій діяльності курсантів.</p> <p>3. Мислення і мовлення у пізнавальній діяльності.</p>
5.	Лекція 1.5	3	2	1	<p>Заняття 5. Педагогіка вищої школи як наука.</p> <p>1. Предмет педагогічної науки. Її основні категорії.</p> <p>2. Основні задачі педагогіки вищої військової школи.</p> <p><u>Самостійна робота.</u> Тема. Сучасний розвиток освіти в Україні та за кордоном.</p> <p>1. Роль вищої освіти в сучасній цивілізації.</p> <p>2. Місце технічного ВНЗ в українському освітянському просторі.</p> <p>3. Написання реферату.</p>
6.	Семінар 1.6	3	2	1	<p>Заняття 6. Предмет і задачі педагогіки ВВШ.</p> <p>1. Предмет педагогічної науки.</p> <p>2. Основні категорії педагогіки ВВШ.</p> <p>3. Основні задачі педагогіки ВВШ.</p> <p>4. Контрольна робота 1.</p>

Продовження таблиці 1

7.	Семінар 1.7	3	2	1	Заняття 7. Методи навчання у ВВШ. 1. Важливіша проблема військової дидактики – проблема методів навчання. 2. Класифікація методів навчання.
8.	Групове заняття 1.8	8	2	6	Заняття 8. Форми організації навчального процесу у ВВШ. 1. Форми організації навчального процесу у ВВШ. 2. Диференційований залік.
Усього за кред. модуль		30	16	14	

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми навчальна дисципліна забезпечує набуття ад'юнктами компетентності:

ФК 4. Здатність організувати розвиток творчої ініціативи, раціоналізації, винахідництва, впровадження досягнень вітчизняної та закордонної науки, техніки, використання передового досвіду, що забезпечують ефективну роботу підрозділу, підприємства, закладу освіти, науково-дослідної чи проектної установи;

ФК 5. Наявність системи спеціальних знань щодо організації педагогічного процесу у закладах вищої освіти та використання педагогічних технологій у вищій освіті; базові знання в галузі сучасних інформаційних технологій; базові знання з педагогіки та психології вищої школи, необхідні для викладання комплексу спеціальних дисциплін в процесі підготовки фахівців з інформаційних систем та технологій.

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми визначені та сформульовані наступні результати навчання:

РН 6. Співпрацювати з фахівцями різних галузей в рамках наукових проектів щодо розробки та дослідження інформаційних систем та технологій, використовуючи принципи професійної етики та навички професійної етичної поведінки;

РН 7. Застосовувати науково-педагогічні технології, формулювати зміст, цілі навчання, способи їх досягнення, форми контролю, нести відповідальність за ефективність навчального процесу.

Перш ніж сформуватися навчальна дисципліна, яка формує методологічну основу психології та педагогіки вищої військової школи, пройшло багато часу та перетворень, що продовжується і в наш час. В процесі трансформації (переходу від підготовки ад'юнктів за програмою підготовки кандидатів наук до 4-х річної програми підготовки докторів філософії змінилося найменування навчальної дисципліни та наповнення шляхом об'єднання двох окремих: «Педагогіка та психологія вищої школи» та «Нормативно-правові основи вищої освіти» [3]. Результатом такої трансформації для ад'юнктів технічного ВВНЗ Військового інституту телекомунікацій і інформатизації імені Героїв Крут «Педагогіка та психологія вищої школи» викладається в обсязі одного змістового модуля 1. Предмет, основні завдання та актуальні проблеми психології та педагогіки вищої школи (див. табл. 2). Цього обсягу безумовно недостатньо.

**Розподіл навчального часу за навчальними дисциплінами
та роками навчання**

Найменування дисципліни	3-х річна програма підготовки кандидатів наук (було)			4-х річна програма підготовки докторів філософії (стало)				
	Всього годин навчальних занять	В тому числі за роками підготовки		Звітність	Всього годин навчальних занять	В тому числі за роками підготовки		Звітність
		1	2			1	2	
Педагогіка та психологія вищої школи	200	100	100	Залік	120	30	–	Залік
Нормативно-правові основи вищої освіти	30	30	–	Залік		–	90	Екзамен

Розглянемо ключові проблеми сучасного викладання навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» ад'юнктам технічних ВНЗ.

По-перше, наявна науково-методична література та підручники видані на російській мові за часів СРСР.

По-друге, стиль написання науково-методичної літератури та підручників націлений на читачів (студентів, курсантів, аспірантів та ад'юнктів) військово-гуманітарних ВНЗ, що принципово відрізняється від стилю викладання для аналогічних категорій ВНЗ технічного напрямку.

По-третє, сучасна проблема усвідомлення ад'юнктами своєї ролі, як педагогів, що транслюють курсантам навчальну військово-технічну інформацію.

У вирішенні першої та частково другої проблеми свого часу приділили істотну увагу В. В. Ягопов, В. І. Осюдло, О. Ф. Хміляр, В. О. Ананьїн та ін. Однак слід зазначити, що їх передовий досвід дозволив сформувати найкращі підручники саме для курсантів та ад'юнктів ВНЗ військово-гуманітарного спрямування. Таким маркером є найменування методів наукових дослідження, що застосовуються у психолого-педагогічних ВНЗ. Нажаль, така робота не проводилась для курсантів та ад'юнктів ВНЗ військово-технічного спрямування.

Зазвичай ад'юнкти ВНЗ технічного спрямування застосовують ті ж самі методи, що і аспіранти ЗВО (ад'юнкти ВНЗ) психолого-педагогічного спрямування. Однак на практиці є відмінності, які потребують зосередження уваги на підготовці майбутніх психологів до застосування методів математичної статистики у практичній діяльності та дослідженнях [2]. Виходячи з вище наведеного є раціональним зосередити увагу на адаптації методів психолого-педагогічного дослідження для повного розумінні ад'юнктами ВНЗ військово-технічного спрямування. Таким чином, необхідним є удосконалення методики викладання навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» для ад'юнктів військово-технічної спрямованості.

Щодо третьої проблеми. Вона дійсно є, оскільки акцент підготовки ад'юнктів зроблений на здобуття вченого ступеня PhD технічних наук, і саме тому не приділяється належної уваги педагогіці та психології ВВШ. На думку професора Б. Суся потрібно акцентувати увагу на необхідності ад'юнктам у оволодінні знаннями закономірностей, принципів, технологій і форм організації освітньої діяльності, знаннями психічних пізнавальних процесів, їх закономірностей в навчанні та вихованні курсантів, а також знаннями законодавства та нормативно-правової бази освітньої діяльності, формування навичок їх використання в освітньому процесі, достатніх для виконання завдань у галузі вищої військової освіти України. Ці знання знадобляться ад'юнктам для створення сприятливої освітньої та виховної атмосфери курсантам у оволодінні військово-професійними знаннями та у культурному розвитку. Адже, сучасна ВВШ переживає масовий культурний занепад [4]. Покращити це становище можна долучивши до робочої програми навчальної дисципліни

«Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» індивідуальне дослідження з поглибленого вивчення проблеми (задачі) педагогіки та психології вищої школи і виклад шляхів її розв'язання. Результатом відображення виконання індивідуального завдання є написання реферату. На виконання індивідуального завдання відводиться 16 годин самостійної роботи. В метю підвищення обізнаності у структурі дисертації та збурення у ад'юнктів мотивації до науково-пошукової діяльності, запропонованого ад'юнктам в межах педагогічного експерименту підготувати реферат за максимальною схожістю до структури дисертації. Даний підхід активно використовували такі вчені-новатори як А. Новіков, Л. Мараховський, С. Забара, І. Козубцов, Л. Таршилова Ю. Хлапонін, за їх свідчення даний підхід забезпечує в досягненні успіху в поставленій меті [15].

Методика вивчення навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» спрямована на повне засвоєння здобувачами вищої освіти ступеня доктор філософії всіх модулів дисципліни поряд з іншими навчальними дисциплінами освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.

Основними організаційними формами методів навчання є лекції, семінарські та групові заняття.

Для вивчення окремих елементів навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» підібрані найбільш ефективні прийоми і засоби. Методика викладання дисципліни виходить із основних принципів дидактики.

При цьому, залежно від необхідності досягнення рівнів знання чи вміння викладач використовує наступні методи:

- пояснювально-ілюстраційний метод, при якому викладач доводить готову інформацію різними засобами, а здобувачі її сприймають, усвідомлюють та фіксують у пам'яті. Цей метод передбачає використання таких засобів інформації, як слово (усне і друковане), різні наочні посібники, плакати, презентації, комп'ютерний ілюстративний матеріал, тощо. Знання, які отримані в результаті реалізації цього методу не формують вміння, цей метод використовується для досягнення рівня «Знати»;

- репродуктивний метод, головною ознакою якого є доведення і повторення способу діяльності, згідно завдання викладача. Він використовується при виконанні завдань самостійної роботи, завдань модульних контрольних робіт та виконанні індивідуального завдання. Використовуючи цей метод, викладач досягає рівня «Вміти» при вивченні навчальної дисципліни.

В умовах війни система освіти України, як і вся країна, функціонує в екстремальних умовах. Особливістю цього періоду є необхідність поєднання виконання важливих завдань, що тягнуться з минулого та потребують свого логічного завершення, з актуальними завданнями, спричиненими війною, й завданнями, які визначатимуть перспективу подальшого розвитку системи вищої освіти. В результаті перед системою вищої військової освіти з'явилися нові виклики [9, с. 163]:

- пошкодження та руйнування інфраструктури, приміщень ВВНЗ, втрата ними освітнього й дослідницького обладнання;

- значні втрати кадрового складу ВВНЗ, курсанти, які вимушені переміщуватися до безпечніших регіонів країни й за кордон (у т. ч. на навчання за кордоном).

Наразі продовжується військова агресія, тож потрібно адаптуватися до реалії війни за якої необхідно продовжувати освітній процес з підготовки здобувачів вищої освіти для потреб національної економіки. Дієвою особою був і лишається викладач. До існуючої проблеми освітнього процесу з вибору педагогічних технологій навчання [5] додалась невизначеність в організації освітнього процесу. Таким чином, у визначених розкладом занять 2 академічні години викладач не лише повноцінний актор, але відповідає за дотримання режиму збереження життя здобувачів за умови надходження сигналу оповіщення про повітряну тривогу.

Обов'язковим елементом успішного засвоєння навчального матеріалу освітніх

компонентів для здобувачів вищої освіти є комбінування форм проведення занять. Слід зазначити, що на разі вибір педагогічних технологій навчання є ключовою проблемою суто викладача – суб'єкта освітнього процесу [5]. Одночасно відсутність рекомендацій щодо формалізації у їх виборі, розширює ступінь свободи педагогічної майстерності лектора у творчому пошуку і експериментуванню.

Скорочення аудиторного часу (лекцій, практик / семінарів, лабораторних занять) внаслідок повітряної тривоги призведе до порушення традиційної логіки навчального процесу. Для забезпечення збалансованості пропонується змішане навчання за технологією «випереджаючого навчання» [14] трансформувавшись в технологію «перевернутий клас» [13].

Схема реалізації навчального процесу при перенесенні лекцій в електронне середовище (рис. 1).

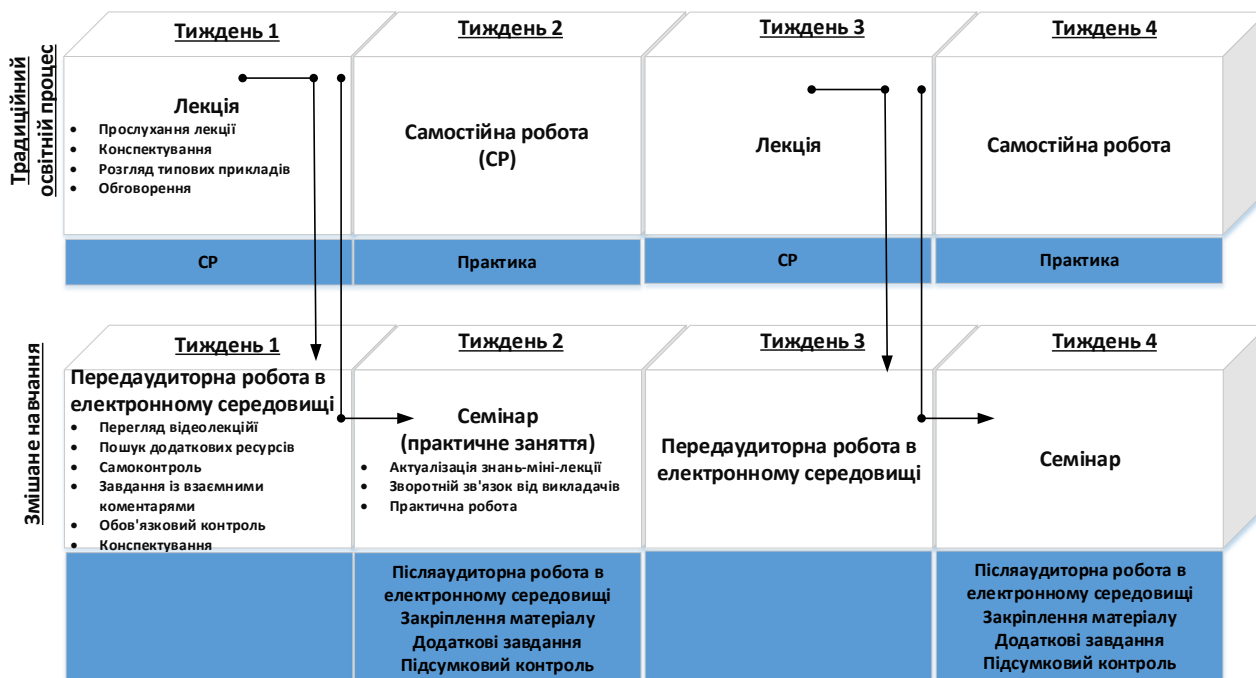

Рис. 1 Схема реалізації навчального процесу

За даною методикою, лекційний курс навчальної дисципліни видається здобувачам завчасно на опрацювання до аудиторних (сеансу дистанційно-онлайн) занять. На плановому аудиторному занятті відбувається обговорення і уточнення лекційного матеріалу.

Складовою частиною процесу навчання є система контролю та звітності здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії за якістю засвоєння ними навчального матеріалу. Головна мета контролю полягає у забезпеченні наукового рівня придбаних здобувачами знань, міцності сформованих у них вмій та навичок.

Контроль успішності та якості підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії включає:

- методи вхідного контролю;
- методи поточного контролю: усне опитування, виступи при обговоренні питань на семінарських та групових заняттях, експрес-контроль, модульні контрольні роботи;
- методи самоконтролю: питання самоконтролю;
- метод підсумкового контролю: диференційований залік.

Кількість контрольних заходів, форми їх проведення, періодичність доводяться до здобувачів на початку вивчення дисципліни.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. На сучасному етапі розвитку педагогічної освіти важливою задачею перед

викладачами кафедри військово-гуманітарних дисциплін продовження покращення (удосконалення) реалізації професійно-орієнтованого підходу у підготовці майбутніх науково-педагогічних працівників для потреб Збройних сил України.

2. Сучасна теорія та практика засвідчує, що професійно-орієнтоване навчання є найбільш ефективним методом у підготовці ад'юнктів технічних ВВНЗ при вивченні не профільних навчальних дисциплін і є нематеріальним засобом мотивування до їх опанування.

3. Навчальна дисципліна «Психолого-педагогічні та нормативно-правові основи освітньої діяльності» є потрібною ад'юнктам технічних ВВНЗ спеціальностей 126 «Інформаційні системи та технології» та 255 «Озброєння та військова техніка» для їх професійного становлення.

4. Застосування дистанційної форми навчання та навчання на випередження дозволить не лише забезпечити виконання навчального плану з опанування освітньої компоненти, а й максимально поширити можливості збереження життя і здоров'я кожного учасника освітнього процесу в умовах війни.

Найближчою перспективою подальшого дослідження. Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Теоретичні та практичні результати, що одержані в процесі наукового пошуку, становлять підґрунтя для подальшого її вивчення та вдосконалення змістовного наповнення початкової дисципліни а також видання сучасної вітчизняної науково-методичної та навчальної літератури.

Список використаних джерел

1. Григорчук Г. Формування пізнавальної самостійності студентів перших курсів засобами професійно-орієнтованих задач. *Педагогіка та психологія: збірник наукових праць*. 2001. Вип. 128. С. 66–69.
2. Касярум С. О. Підготовка майбутніх психологів до застосування методів математичної статистики у практичній діяльності та дослідженнях. *Науковий вісник Львівської академії*. Серія: Педагогічні науки. 2021. Вип. 9. С. 50–55.
3. Козубцов І. М. Зміст типової програми підготовки вчених крізь призму міждисциплінарної науково-педагогічної компетентності Болонського процесу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал. Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка. 2011. №6-7 (16-17). С. 203–210.
4. Козубцов І. М., Бескровний О. І., Козубцова Л. М., Палагута А. М., Мироненко О. В. *Тенденції у освітньо-науковому просторі: проблеми та ризики*. Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. 2022. №1(132). С. 40–48.
5. Ліщина В., Козубцов І., Козубцова Л. Вибір педагогічних технологій навчання як ключова проблема викладач – суб'єкта освітнього процесу. Міжнародна науково-методична конференція «Інноваційні технології у військовій освіті», (Одеса, 25 червня 2021 р.). Одеса: Військова академія. 2021. С. 225–226.
6. Мельник В., Алфімова Л. Професійно-орієнтоване навчання вищої математики при підготовці майбутніх офіцерів національної академії національної гвардії України. *Молодь і ринок*. 2019. №9 (176). С. 133–137.
7. Набока О., Чайченко С. Професійно-орієнтоване навчання як інноваційна технологія підготовки майбутніх педагогів. *Рідна школа*. 2014. №3. С. 11–14.
8. Набока О. Г. Підготовка майбутніх викладачів вищої школи до проектування професійно-орієнтованих технологій навчання. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2018. №5(25). С. 23–27.
9. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. К.: Інститут освітньої аналітики, 2022. 358 с.
10. Про Національну доктрину розвитку освіти. Указ Президента України від 17.04.2002 №347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/347/2002>.

11. Ротаньова Н. Ю., Шабельник Т. В., Кривенко С. В., Лазаревська Ю. А. Проблема підготовки фахівців з кібербезпеки: прикладна спрямованість математичних дисциплін. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2021. №1(13). С. 123–132.

12. Сидоренко І. І. Питання організації самоосвітньої діяльності курсантів вищих навчальних закладів. *Теорія та методика навчання та виховання: збірник наукових праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*, 2004. Вип. 13. С. 87–90.

13. Bergmann J., Sams A. Flip your classroom: reach every student in every class every day. Washington, DC: International Society for Technology in Education. 2012.

14. Nechkina M. Increasing the effectiveness of a lesson. *Communist*. 1984. №(2). Pp. 51.

15. Yagupov V. V., Kozubtsov I. N. Szkoła naukowa «Rozwój kultury metodologicznej młodego naukowca». *Edukacja ustawiczna dorosłych. Polish journal of continuing education*. 2017. №1(96). S. 166–172.

References

1. Hryhorchuk, H. (2001). Formuvannia piznavalnoi samostiinosti studentiv pershykh kursiv zasobamy profesiino-oriietovanykh zadach [*Formation of cognitive independence of first-year students by means of professionally oriented tasks*]. *Pedahohika ta psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats (Pedagogy and psychology: collection of scientific papers)*, 128, 66-69 [in Ukrainian].

2. Kasiarum, S.O. (2021). Pidhotovka maibutnykh psykholohiv do zastosuvannia metodiv matematychnoi statystryky u praktychnii diialnosti ta doslidzhenniakh [*Training of future psychologists to apply mathematical statistics methods in practical activities and research*]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Serii: Pedahohichni nauky (Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Pedagogical Sciences)*, 9, 50-55 [in Ukrainian].

3. Kozubtsov, I.M. (2011). Zmist typovoi prohramy pidhotovky vchenykh kriz pryzmu mizhdystsyplinarnoi naukovo-pedahohichnoi kompetentnosti Bolonskoho protsesu [*The content of a typical program for training scientists through the prism of Interdisciplinary Scientific and pedagogical competence of the Bologna Process*]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii: naukovyi zhurnal. Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. A.S. Makarenka (Pedagogical Sciences: theory, history, innovative technologies: scientific journal. Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko)*, 6-7 (16-17), 203-210 [in Ukrainian].

4. Kozubtsov, I.M., Beskrovnyi, O.I., Kozubtsova, L.M., Palahuta, A.M., Myronenko, O.V. (2022). Tendentsii u osvितno-naukovomu prostori: problemy ta ryzyky [*Trends in the educational and scientific space: problems and risks*]. *Visnyk Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu imeni Mykhaila Ostrohradskoho (Bulletin of the Mikhail Ostrogradsky Kremenchug National University)*, (132), 40-48 [in Ukrainian].

5. Lishchyna, V., Kozubtsov, I., Kozubtsova, L. (2021). Vybir pedahohichnykh tekhnolohii navchannia yak kliuchova problema vykladach – sub'iekta osvितnoho protsesu [*Choice of pedagogical training technologies as a key problem teacher – subject of the educational process*]. *Mizhnarodna naukovo-metodychna konferentsiia "Innovatsiini tekhnolohii u viiskovii osviti" (International scientific and methodological conference "Innovative technologies in military education")*, (Odesa, 25 chervnia 2021 r.). (pp. 225-226). Odesa: Viiskova akademiia. [in Ukrainian].

6. Melnyk, V., Alfimova, L. (2019). Profesiino-oriietovane navchannia vyshchoi matematyky pry pidhotovtsi maibutnykh ofitseriv natsionalnoi akademii natsionalnoi hvardii Ukrainy [*Professionally-oriented training of higher mathematics in the training of future officers of the National Academy of the National Guard of Ukraine*]. *Molod i rynek (Youth and the market)*, 9 (176), 133-137 [in Ukrainian].

7. Naboka, O., Chaichenko, S. (2014). Profesiino-oriietovane navchannia yak innovatsiina tekhnolohiia pidhotovky maibutnykh pedahohiv [*Professionally-oriented training as an innovative technology for training future teachers*]. *Ridna shkola (Native school)*, 3, 11-14 [in Ukrainian].

8. Naboka, O.H. (2018). Pidhotovka maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly do proektuvannya profesiino-oriietovanykh tekhnolohii navchannia [Training of future teachers of higher education to design professionally-oriented teaching technologies]. Journal "ScienceRise: Pedagogical Education". 5(25), 23-27 [in Ukrainian].
9. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Education of Ukraine in the conditions of martial law]. (2022). Informatsiino-analitychnyi zbirnyk. K.: Instytut osvitoi analityky.
10. Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity. (2002). [On the National doctrine of Education Development]. Ukaz Prezydenta Ukrainy 347/2002. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/347/2002> [in Ukrainian].
11. Rotanova, N.Iu., Shabelnyk, T.V., Krivenko, S.V. Lazarevska, Yu.A. (2021). Problema pidhotovky fakhivtsiv z kiberbezpeky: prykladna spriamovanist matematychnykh dystsyplin [The problem of training cybersecurity specialists: applied orientation of mathematical disciplines]. Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika (Cybersecurity: education, science, technology), 1(13), 123-132 [in Ukrainian].
12. Sydorenko. I.I. (2004). Pytannia orhanizatsii samoosvitnoi diialnosti kursantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Issues of organizing self-educational activities of cadets of higher educational institutions]. Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia: zbirnyk naukovykh prats KhNPU im. H.S. Skovorody (Theory and methodology of teaching and upbringing: collection of scientific works of G. S. Skovoroda KHNPU), 13, 87-90 [in Ukrainian].
13. Bergmann, J., Sams, A. (2012). Flip your classroom: reach every student in every class every day. Washington, DC: International Society for Technology in Education.
14. Nechkina, M. (1984). Increasing the effectiveness of a lesson. Communist, 2, 51.
15. Yagupov, V.V., Kozubtsov, I.N. (2017). Szkoła naukowa "Rozwój kultury metodologicznej młodego naukowca". Edukacja ustawiczna dorosłych. Polish journal of continuing education. №1(96). 166-172.

KOZUBTSOV Igor, Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of technical sciences, senior researcher, professor of the Department of military and humanitarian disciplines, Military Institute of telecommunications and informatization named after Heroes of Krut.

FEATURES OF PROFESSIONALLY-ORIENTED TEACHING OF THE ACADEMIC DISCIPLINE "PSYCHOLOGICAL, PEDAGOGICAL AND REGULATORY BASES OF EDUCATIONAL ACTIVITY" TO ADJUNCTS OF A TECHNICAL HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION

Problem statement. One of the most important tasks of modern education is to improve the professionalism of future scientific and scientific-pedagogical workers for the needs of the Armed Forces of Ukraine, as a factor in improving the quality of education carried out in the system of postgraduate professional education. The purpose of the article is to study the peculiarities of teaching the discipline "psychological, pedagogical and regulatory bases of educational activity" to adjuncts of technical higher military educational institutions of specialty 126 "Information Systems and technologies" and 255 "weapons and military equipment". Research methods. To solve the tasks set, theoretical research methods were used: methods of historical analysis for analyzing and generalizing scientific literature on the problem of work; generalization – for formulating conclusions and recommendations on effectiveness. The result of the study. The article considers the peculiarities of teaching adjuncts of technical higher military educational institutions the discipline "psychological, pedagogical and regulatory bases of educational activity". The object of research is content module 1. Subject, main tasks and actual problems of psychology and pedagogy of Higher Education, which is contained in the credit module 1. psychology and pedagogy of Higher Military School. Conclusions and prospects for further research. Professionally-oriented training is relevant in the training of adjuncts of technical higher military educational institutions

when studying non-specialized academic disciplines and is an intangible means of motivating them to master them. The academic discipline "psychological, pedagogical and regulatory bases of educational activity" is necessary for adjuncts of technical higher military educational institutions of specialties 126 "Information Systems and technologies", 255 "weapons and military equipment" for their professional development and there is a need to increase the academic time for its teaching. Immediate prospects for further research. The presented study does not exhaust all aspects of this problem. Theoretical and practical results obtained in the process of scientific research form the basis for its further study and improvement of the content of the educational discipline, as well as the publication of modern scientific, methodological and educational literature.

Keywords: *teaching, academic discipline, psychology, pedagogy, educational activity, adjunct, technical higher military educational institution, armed forces of Ukraine.*

*Одержано редакцією: 23.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 10.03.2023 р.*

УДК 378.6.018.8:[373.011.2/.3-051:51]
DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-65-72

КУРОК Віра Панасівна,

доктор педагогічних наук, член-кореспондент,
завідувач кафедри технологічної і професійної освіти
Національна академія педагогічних наук України,
ORCID 0000-0003-1474-3879,

БУРЧАК Станіслав Олександрович,

доктор педагогічних наук, доцент,
декан факультету технологічної і професійної освіти,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
ORCID 0000-0002-1641-3251

ДЕФІНІЮВАННЯ ФЕНОМЕНУ ТВОРЧОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИЦІ

Статтю присвячено з'ясуванню дефініції феномену творчості майбутніх педагогів, використовуючи сутність обсягу і змісту понять, родові відношення і видові ознаки поняття «творчість майбутнього вчителя», правила визначення поняття тощо, оскільки соціально-економічна ситуація висуває нові вимоги до процесу підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Адже набуття лише предметних знань у сучасному соціумі не робить випускників конкурентоздатними на ринку праці. Нова українська школа вимагає творчих, креативних педагогів сучасної генерації.

Окрім того, в публікації представлено критичний аналіз значної кількості підходів до формулювання означень понять «творчість», «творчість педагога», «творчість майбутніх учителів» тощо.

***Ключові слова:** дефініція, творчість, педагогічний університет, майбутні педагоги, родові відношення.*

Постановка проблеми. Початок нового століття характеризується пошуком шляхів поліпшення якості вищої професійної освіти, що важливо для сталого розвитку суспільства й економічного добробуту країни. Соціально-економічна ситуація висуває нові вимоги до процесу підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти, оскільки набуття лише предметних знань у сучасному соціумі не робить випускників конкурентоздатними на ринку праці.

Короткий аналіз професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», проекту стандарту вищої освіти зі спеціальності 014 Середня освіта на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти, професіограми сучасного вчителя-предметника, показав, що кожен її складник уміщує низку особистісних якостей педагога, серед яких чи не найважливіше місце відведене творчості, творчим здібностям педагога, що виявляються не лише в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях і спілкуванні зі своїми учнями.

Водночас розвиток творчості майбутніх фахівців у освітньому процесі педагогічних ЗВО через відсутність гнучких планів, програм, підручників, недостатнє використання інноваційних технологій відбувається стихійно, не спонукає здобувачів освіти до

професійної творчості та переорієнтовує компоненти чинної освітньої системи на засади сучасних концепцій вкрай повільно.

Особливої значущості, на нашу думку, проблема розвитку творчості вчителів-предметників набуває в умовах Нової української школи, інклюзивної освіти, STEM-освіти, формування конкурентоздатної, мобільної особистості тощо.

Попри досить велику кількість досліджень і публікацій, проблема творчості й сьогодні не втратила актуальності, оскільки й досі немає чітко визначеного означення зазначеного феномену, не вивчена його структура, не розроблені теоретичні і методичні засади розвитку творчості особистості.

У зв'язку із зазначеним, нижче розглянемо детальніше поняття «творчість», «творчість майбутнього педагога», сформулюємо авторську дефініцію поняття «творчість майбутнього педагога».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Довгий час навколо окреслених понять точилися наукові дискусії. Деякі педагоги і психологи, наприклад, узагалі не виділяли поняття творчості як самостійне, оскільки вважали не доведеним той факт, що воно відображає особливу психологічну реальність, а не зводиться до вже давно відомих усім понять і процесів, що є, на нашу думку, суперечливим.

Велика кількість учених узагалі ототожнює ці поняття. Водночас єдності поглядів учених щодо дефініціювання та застосування зазначених категорій ще немає.

Аналізуючи підходи вчених до визначення поняття творчості, констатуємо, що сучасна психолого-педагогічна наука розглядає його в різних аспектах.

Понад пів століття проблема творчості цікавила як зарубіжних, так і вітчизняних учених: А. Адлера, Г. Айзенка, Н. Алексєєва, В. Андрєєва, Б. Ананьєва, Г. Балла, Ф. Баррона, М. Бердяєва, Д. Богоявленську, Е. Боно, Л. Виготського, М. Воллаха, Дж. Гілфорда, Г. Гиргинова, М. Гнатка, М. Гнатюка, М. Гамезо, Г. Давидову, М. Данилова, І. Домашенко, М. Кагана, І. Канта, Б. Кедрова, В. Клименка, В. Кузіна, О. Кульчицьку, О. Леонтєва, О. Лука, А. Люблінську, А. Маслоу, С. Медника, В. Моляко, Б. Новікова, Ж. Піаже, Платона, Я. Пономарьова, М. Поташника, В. Ротенберга, А. Савєнкова, С. Сисєєву, Б. Спінозу, А. Спиркіна, Р. Стернберга, В. Сухомлинського, П. Торренса, К. Тейлора, І. Фіхте, З. Фрейда, Е. Фромма, В. Цапка, К. Юнга, М. Ярошевського та ін.

Так, дослідники визначають загальні основи творчості (О. Антонова, В. Дружинін, Є. Ільїн, Л. Коган, О. Куцевол, С. Сисєєва, Д. Сімпсон та ін.), механізми творчого мислення (Д. Богоявленська, Е. де Боно, Дж. Гілфорд, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, П. Торренс та ін.); творчість як різновид інтелектуальної поведінки (Г. Айзенк, Д. Векслер, Р. Стернберг); «самоактуалізацію» у зв'язку з творчістю (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.); особливий характер мотивації творчої діяльності (Р. Кеттел та ін.), рефлексію творчості й творчу продуктивність у наукових співробітників (В. Пятруліс).

Уперше дефініцію творчості запропонував відомий зарубіжний учений, психолог Д. Сімпсон [1] у 1922 році, котрий стверджував, що творчістю є здатність людини відмовитися від стереотипних способів мислення, уміння руйнувати загальноприйнятій, звичайний порядок походження ідей під час мислення.

Різні науковці застосовують у своїх численних працях низку споріднених понять: творчість, креативність, творчі здібності, творча особистість, творча діяльність, творчий процес, творча активність, творчий акт, творча технічна діяльність, технічна творчість, творче мислення, творча компетенція, творча освіта, творчий досвід, творчий потенціал тощо.

У філософському енциклопедичному словнику пропонується таке визначення: «Творчість – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю» [9, с. 630].

Цінними з точки зору розвитку творчості майбутніх учителів є погляди В. Сухомлинського.

Так, видатний педагог, науковець В. Сухомлинський розглядав творчість як «інтелектуальну працю, в результаті якої учні розвивають свої творчі розумові здібності, набувають знання, практичні вміння і навички, а також розкрив у педагогічній теорії поняття «ступінь творчості» як особливу спрямованість інтелекту, особливий взаємозв'язок між інтелектуальним життям особистості та її виявленням в активній діяльності» [8].

Зауважимо, що вчені в творчості (учнів і учителів) убачають саме діяльність, інтелектуальну працю, що дозволяє створювати щось нове під час навчання (умовиводів, нестандартних розв'язків задач, ідей розв'язання педагогічних ситуацій тощо).

Науковою цінністю для розв'язання проблеми розвитку творчості особистості є концепція В. Моляко, який розглядає творчість як діяльність, котра сприяє створенню й відкриттю чогось невідомого раніше певному суб'єктові [3].

Глибокий науковий інтерес у контексті проблеми розвитку творчості майбутнього вчителя становить запропонована американським ученим Р. Стернбергом концепція креативності – так звана «теорія інвестування». За вченим, творчі прояви детермінуються шістьма основними чинниками: 1) інтелектом як здібністю; 2) знаннями; 3) стилем мислення; 4) індивідуальними рисами; 5) мотивацією; 6) зовнішнім середовищем [10].

На нашу думку, породжують дискусію погляди філософа Г. Гиргинова, який розглядав творчість двох рівнів: перший її рівень притаманний людському мисленню і людській практиці, а другий – пов'язаний із винахідництвом, науковою творчістю тощо [2].

У контексті нашого дослідження актуальною є педагогічна творчість, яку й можемо вважати перехідним етапом між першим і другим рівнями творчості, сформульованими філософом, бо, лише навчаючись у творчому середовищі, людина спроможна пізніше займатися винахідництвом, науковою творчістю.

Наші переконання частково підтверджують роботи видатного філософа Б. Новікова та інших прихильників його наукових поглядів, відповідно до яких в основі творчості індивіда лежить певний синтез видів діяльності, цим і пояснюється багатогранність видів творчості [5].

Ми погоджуємося з поглядами С. Сисоевої, яка вважає, що творчість окремої людини може бути розглянута в двох аспектах:

1) як сутність якості особистості, в якій відбивається ставлення суб'єкта до самого себе і світу, спосіб її самоствердження;

2) як діяльність певного характеру, яка відбиває вищий ступінь активності людини, спрямованої на подолання певної суперечності відповідно до поставленої мети [7].

На нашу думку, друга позиція потребує певного розширення шляхом додавання пошуку суперечностей у процесі навчання, бажання знаходити ці суперечності й генерації ідей щодо їх розв'язання.

О. Леонт'єв погоджується з трактуванням творчості як діяльності, але уявляє її не як процес створення нового, а як здатність людини діяти в невизначених ситуаціях, що для нашого дослідження є досить важливим, адже, наприклад, розв'язування нестандартної математичної задачі – це не стільки створення нового, скільки «дії в невизначених ситуаціях».

Деякі вчені (О. Клепиков, І. Кучерявий, М. Данилов, В. Кузін, А. Люблінська) схиляються до думки, що творчість є складною інтегративною діяльністю, вона обов'язково має свою певну структуру та містить певні процеси творчої діяльності: постановка задачі, формулювання задуму, реалізація задуму і продукт творчої діяльності [4].

Зі сказаного вище випливає, що в роботах науковців немає термінологічної єдності щодо визначення поняття «творчість». Це зумовлено, передусім, відсутністю єдиного поняттєвого апарату педагогічної теорії, багатоаспектністю й багатовимірністю феномену, що досліджується.

Детальний аналіз дефініцій указаного поняття науковцями потребує, як ми вважаємо, деякого коригування й уточнення.

Мета статті: здійснити дефініювання феномену творчості майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окреслені розбіжності в тлумаченні поняття творчості у філософській, науковій, методичній і психолого-педагогічній літературі породжують не лише дискусію, а й деякі методологічні неточності й недоречності під час моделювання різноманітних процесів у освітній діяльності.

У зв'язку із цим детальніше зупинимося на аспектах визначення понять «творчість», а також вибудуємо дефініцію поняття «творчість майбутнього педагога».

Зауважимо, що визначенням поняття Я. Пасько, В. Білецький, М. Савенкова називають таку логічну операцію, яка розкриває зміст або встановлює значення терміна, що позначає це поняття [6].

Це означає, що визначення поняття вимагає переліку ознак, що в ньому містяться. Пам'ятаємо, що під обсягом поняття розуміють сукупність (множину, кількість) предметів, які узагальнюються певним поняттям, а під змістом поняття розуміємо сукупність суттєвих його властивостей.

У нашому випадку найефективнішим (із номінальних і реальних, визначених теорією визначення понять) буде реальне визначення (те, в якому розкриваються істотні й загальні ознаки поняття).

Серед реальних визначень нам убачається найбільш прийнятним атрибутивно-реляційне (через найближчий рід і видову ознаку) [6].

Під час визначення поняття «творчість майбутнього педагога» будемо враховувати такі вимоги [6]:

- пропорційність визначення (обсяги понять, що визначається, (дефієндум) і визначального (дефінієнс) мають бути рівні);
- відсутність кола у визначенні (поняття не повинно визначатися через самого себе, або визначальне поняття не повинне визначатися через поняття, що визначається);
- чіткість та ясність визначення (зміст і обсяг понять не повинні бути двозначними);
- незаперечність визначення (дефінієнс повинен уміщувати лише ствердження щодо дефієндуму).

Насамперед з'ясуємо родову ознаку означуваного поняття, а потім виокремимо необхідну кількість видових ознак (тих, що відрізняють компоненти обсягу дефінієнсу від елементів обсягу родового поняття).

Найчастіше в дефініціях означуваного поняття науковці вказують на такі найближчі родові ознаки: інтегральна (варіанти – інтегративна, інтеграційна) якість особистості; складна властивість особистості; якісне особистісне утворення; характеристика особистості; якість особистості; складна інтегративна діяльність; здатність діяти в невизначених ситуаціях тощо.

Отже, розглянувши тлумачення творчості представниками різних наукових течій, напрямів, проаналізувавши найбільш уживані науковцями родові поняття, встановимо найближчу родову ознаку досліджуваного поняття. Помічаємо, що найширшим з аналізованих ознак є «якісне особистісне утворення» (рис. 1), яке виникло в результаті певних природних процесів, унаслідок творчої діяльності.

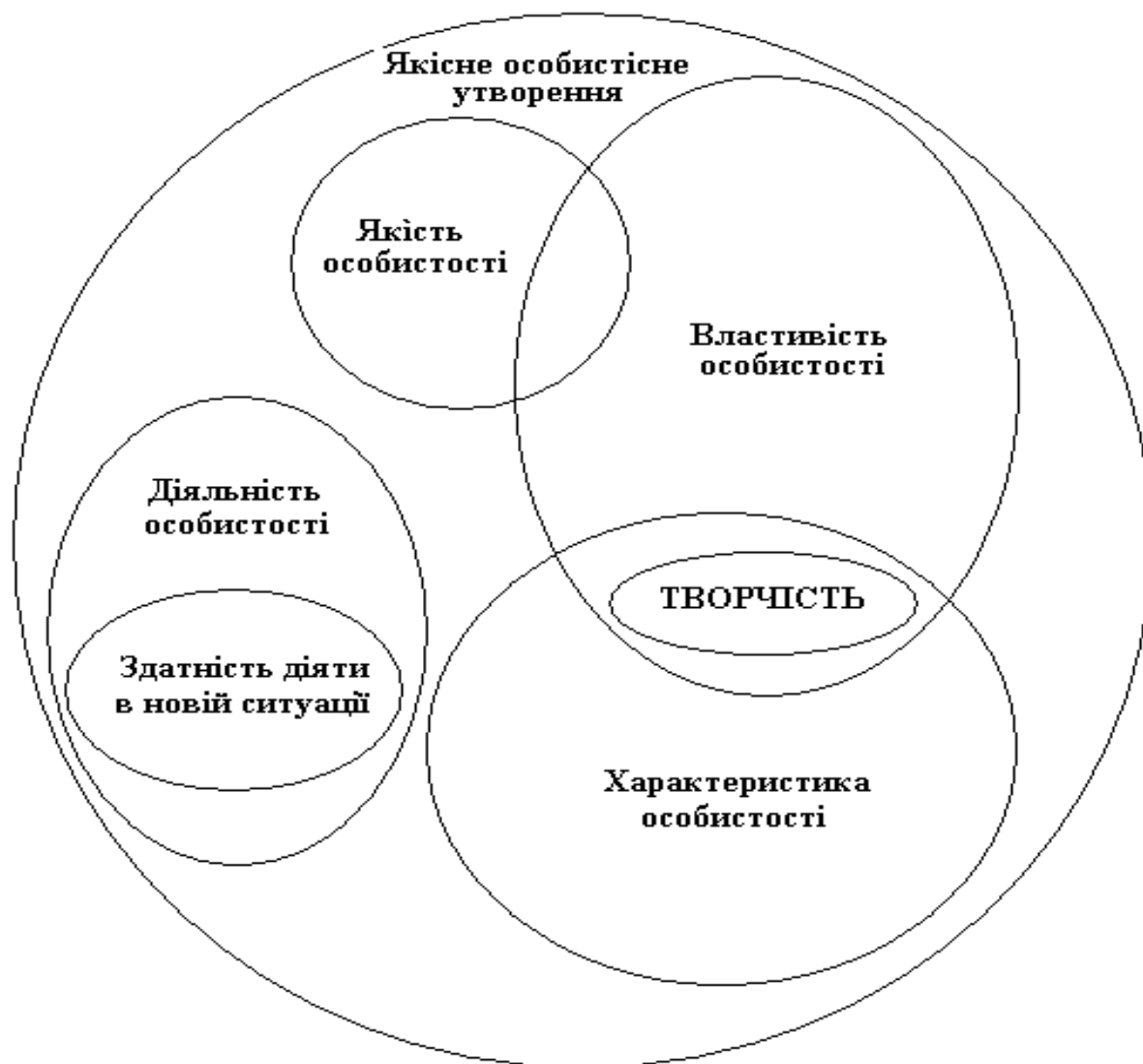

Рис. 1 Родові відношення поняття «творчість майбутнього педагога»

Властивість особистості виступає множиною, що частково включає якість і характеристику, тобто обсяги цих понять частково збігаються.

Складна інтегративна діяльність уміщує здатність людини діяти в невизначених ситуаціях і не має можливості бути родовим поняттям досить складного і багатоаспектного поняття.

В українській мові прикметники інтегративний та інтеграційний і інтегрований та інтегрувальний мають різні значення.

Прикметник «інтегративний» означає:

- 1) об'єднання частин до одного цілого;
- 2) щось цілісне.

Інтегрований – це комплексний; той, що ґрунтується на об'єднанні, тобто той, якого інтегрували, який зазнав дії інтегрування: об'єднаний, об'єднувальний. Прикметник інтегрувальний, як нове слово в українській мові, означає частіше ті явища, які самі інтегрують, діють як об'єднувальні чинники.

Властивість – це якість, ознака, характерні для кого-, чого-небудь [10]. Як філософська категорія, слово властивість виражає таку сторону предмета, яка обумовлює його відмінність або спільність з іншими предметами.

Отже, за результатами аналізу можемо констатувати: найближчою родовою ознакою поняття «творчість майбутнього педагога» слід виокремити «інтегративну властивість особистості».

Зважаючи на перелічені вище вимоги до визначення понять, (пропорційність визначення; відсутність кола; чіткість та ясність визначення; незаперечність тощо), виокремимо основні суттєві ознаки творчості майбутнього педагога, що відрізняють елементи його обсягу від елементів обсягу інших подібних властивостей особистості фахівця.

Зауважимо, що творчі здібності виникають із внутрішніх нахилів суб'єкта, що виступають своєрідною базою, фундаментом процесу розвитку творчості майбутніх педагогів. Відтак, можемо дійти висновку, що першою суттєвою видовою ознакою є «наявність спадкових, уроджених нахилів суб'єкта до творчої діяльності, вчинків і поведінкових проявів майбутнього вчителя».

Другою видовою ознакою творчості майбутніх педагогів виділяємо «здатність фахівця кваліфіковано здійснювати інноваційну педагогічну діяльність».

В Україні діє стратегія інноваційного розвитку освіти і науки: відбувається забезпечення умов для саморозвитку та самореалізації людини впродовж усього життя.

Нові суспільні вимоги щодо становлення особистості вчителя й учня вимагають розроблення теоретичних і методичних основ розвитку вчителів як конкурентоспроможних фахівців, а також пошуку шляхів їхнього професійного вдосконалення.

«Система методологічних і професійно-орієнтованих знань, умінь, потреб, мотивів» убачається нам як третя важлива суттєва ознака. Аналіз наявних праць, власні наукові дослідження і спостереження, педагогічний досвід дозволяють переконливо стверджувати, що методологічні й професійно-орієнтовані знання є надійною основою розвитку творчості майбутніх педагогів.

Розвиток творчості майбутніх педагогів без професійно-орієнтованих і методологічних знань, без використання поетапного процесу, процесу поступового переходу від репродуктивної до продуктивної, творчої діяльності, на нашу думку, буде неефективним і не приведе до очікуваних позитивних результатів.

Окрім того, важливим чинником розвитку творчості є система потреб і мотивів, без якої очікування позитивних результатів буде марним. До складу визначення творчості майбутніх педагогів вважаємо за необхідне введення видової ознаки «наявність пізнавальних процесів (увага, пам'ять, уява тощо) і особистісних якостей (активність, ініціативність, допитливість, старанність тощо)», що дозволяє майбутньому педагогові підвищувати власний рівень розвитку творчості.

Погоджуючись із авторами, котрі вбачають у понятті творчості також інтегративну якість особистості (М. Алексеєва, О. Антонова, Е. де Боно, М. Данилов, В. Кузін, А. Люблінська, І. Мартинюк, І. Мартишок, О. Матюшкін, В. Овчинников, О. Тітова, Н. Шумакова та ін.) у власному науково-педагогічному дослідженні розглядаємо творчість майбутнього педагога як інтегративну властивість особистості, що базується на спадкових, уроджених нахилах суб'єкта до творчої діяльності, вчинках і поведінкових проявах майбутнього вчителя, уможлиблює здатність фахівця до кваліфікованої інноваційної педагогічної діяльності на основі системи методологічних і професійно-орієнтованих знань, умінь, потреб, мотивів, пізнавальних процесів (увага, пам'ять, уява тощо) і особистісних якостей (активність, ініціативність, допитливість, старанність тощо), готовності до творчого самовдосконалення й саморозвитку в процесі виконання професійних обов'язків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, використовуючи сутність обсягу і змісту понять, родові відношення і видові ознаки поняття «творчість майбутнього педагога», правила визначення поняття, ми створили означення поняття «творчість майбутнього педагога» як інтегративну властивість особистості.

Подальші розвідки в нашому дослідженні вбачаємо у визначенні структури творчості майбутніх педагогів, розробці системи її цілеспрямованого розвитку, методичного супроводу розвитку означеного феномену тощо.

Список використаних джерел

1. Sternberg R. J., Lubart T. I. The concept of creativity. *Prospects and paradigms. Handbook of creativity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 3–9.
2. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології: підручник. Л.: Новий Світ – 2000, 2007. 319 с.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
4. Клепиков О. І., Кучерявий І. Т. Основи творчості особи. К.: Вища школа, 2006. 296 с.
5. Новиков Б. В. Творчість і філософія. К.: Викар, 1999. 432 с.
6. Пасько Я. І., Білецький В. В., Савенкова М. Є., Бурега В. В. Логіка: навчально-методичний посібник / заг.ред. Буреги В. В. Донецьк: Дон ДДУ, 2004. 75 с.
7. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури. К.: ТОВ Видавниче підприємство «Едельвейс», 2014. 414 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. К.: Радянська школа, 1976. Т. I. 637 с.
9. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2 вид., перероб. і доп. К.: Головна редакція УРЕ, 1986. 800 с.
10. Яланська С. П. Психологія творчості: навчальний посібник. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. 180 с.

References

1. Sternberg, R.J., Lubart, T.I. (1999). The concept of creativity. *Prospects and paradigms. Handbook of creativity*. Cambridge: Cambridge University Press,. P. 3-9.
2. Hladkova, V.M., Pozharskyi, S.D. (2007). *Osnovy akmeolohii: pidruchnyk [Basics of acmeology: a textbook]*. L. Novyi Svit – 2000. 319 p. [in Ukrainian].
3. (2006). *Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results]*. / za red. V.O. Moliako, O. L. Muzyky. Zhytomyr: Vyd-vo Ruta, 320 p. [in Ukrainian].
4. Klepikov, O.I., Kucheriavyi, I.T. (2006). *Osnovy tvorchoosti osoby [Basics of personal creativity]*. K.: Vyshcha shkola, 296 p. [in Ukrainian].
5. Novykov, B.V. (1999). *Tvorchist i filosofiiia [Creativity and philosophy]*. Kyiv: Vykar. 432 p. [in Ukrainian].
6. Pasko, Ya.I., Biletskyi, V.V., Savenkova, M.Ye., Bureha, V.V. (2004). *Lohika: navchalno-metodychnyi posibnyk [Logic: educational and methodological manual]*. / zah.red. Burehy V. V. Donetsk: Don DDU, 75 p. [in Ukrainian].
7. Sysoieva, S.O. (2014). *Tvorchyi rozvytok fakhivtsiv v umovakh mahistratury [Creative development of specialists in the conditions of the master's degree]*. Kyiv: TOV Vydavnyche pidpriemstvo "Edelveis" 414 p. [in Ukrainian].
8. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). *Vybrani tvory: v 5-ty t [Selected works]*. Kyiv: Radianska shkola, T. I. 637 p. [in Ukrainian].
9. *Filosofskiyi slovnyk [Philosophical dictionary]*. / za red. V.I. Shynkaruka. 2 vyd., pererob. i dop. Kyiv: Holovna redaktsiia URE, 1986. 800 p. [in Ukrainian].
10. Yalanska, S.P. (2014). *Psykholohiia tvorchoosti: navchalnyi posibnyk [Psychology of creativity: a study guide]*. Poltava: PNPU imeni V.H. Korolenka. 180 p. [in Ukrainian].

KUROK Vira, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of NAPS of Ukraine, the Head of Technological and Professional Education Chair, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University;

BURCHAK Stanislav, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Technological and Professional Education of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

DEFINING THE PHENOMENON OF CREATIVITY IN PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE

***Abstract.** The article is devoted to the construction of a definition of the phenomenon of creativity of future teachers, using the essence of the scope and content of the concepts, generic relations and specific features of the concept of "creativity of the future teacher", rules for defining the concept, etc., since the socio-economic situation puts forward new requirements for the process of training future specialists in institutions of higher education.*

We associate this with the fact that acquiring only subject knowledge in modern society does not make graduates competitive on the labor market. And that is why the New Ukrainian School requires creative, creative teachers of the modern generation.

Today, the development of creativity of future specialists in the educational process of pedagogical higher education institutions due to the lack of flexible plans, programs, textbooks, insufficient use of innovative technologies occurs spontaneously, does not encourage students to professional creativity and reorients the components of the current educational system on the basis of modern concepts extremely slowly.

It is established that modern psychological and pedagogical science considers this concept in various aspects (general foundations of creativity, mechanisms of creative thinking, creativity as a type of intellectual behavior, "self-actualization" in connection with creativity, the special nature of the motivation of creative activity, reflection of creativity and creative productivity at scientific employees, etc.

Some methodological inaccuracies and improprieties during the modeling of various processes in educational activity, caused by differences in the interpretation of the concept of creativity in philosophical, scientific, methodical and psychological-pedagogical literature, are outlined.

In addition, the publication presents a critical analysis of a significant number of approaches to the formulation of the definitions of the concepts "creativity", "teacher's creativity", "creativity of future teachers", etc.

Key words: definition, creativity, pedagogical university, future teachers, gender relations.

*Одержано редакцією: 15.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 30.03.2023 р.*

УДК 61:378:004

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-73-79

МАЗУРЕНКО Ольга Олександрівна,
аспірант, Льотна академія
Національного авіаційного університету,
викладач англійської мови,
Медичний фаховий коледж ім. Є. Й. Мухіна
ORCID 0000-0003-1733-1650

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ МЕДИЦИНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У дослідженні розглянуто актуальне наукове завдання, що полягає у практичних рекомендаціях щодо підготовки майбутніх магістрів медицини до професійної взаємодії в процесі фахової підготовки. Професійна взаємодія майбутніх магістрів медицини показана як складне інтегративне професійно важливе явище, що виявляється у здатності та готовності майбутнього лікаря встановлювати й ефективно здійснювати різні види комунікації у процесі виконання ним професійних функцій.

Ключові слова: магістр медицини, фахова підготовка, професійний розвиток, практичні рекомендації.

Постановка проблеми. Професійна взаємодія майбутніх магістрів медицини охоплює такі аспекти: психологічні знання, навички й уміння у професійній взаємодії; комунікативну підготовку (усну та письмову, зокрема навички й уміння з української мови медичного спрямування; професійну медичну термінологію латинською мовою); комунікативну іншомовну підготовку (усну та письмову, яка розвиває навички й уміння з іноземної мови); міжкультурні аспекти підготовки до професійної взаємодії та мовний етикет (здатність налагоджувати комунікацію з іноземними пацієнтами, колегами тощо); правові аспекти, що стосуються нормативно-правового регулювання та обізнаності лікаря щодо своїх прав, уміння налагоджувати комунікацію з пацієнтами у правовому полі, а також уміння відстоювати свої права; етико-деонтологічні знання, необхідні для побудови конструктивної взаємодії з різними категоріями людей та адміністративними органами. Професійну взаємодію майбутніх магістрів медицини виявлено як важливий складник з різних проявів, які виокремлюються із навичок та умінь майбутнього лікаря у спілкуванні та взаємодії здійснювати різні види комунікації у процесі виконання ним професійних функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Формування майбутніх лікарів – це одне із найпоширеніших питань сьогодення. Багато науковців, лікарів, педагогів зіштовхуються з проблемами комунікації, а також практичною взаємодією між собою. Адже це запорука ефективності в успішності результату. Н. Лобач наголошує, що у сучасних умовах професійний розвиток лікаря неможливий без орієнтації в інформаційному просторі [4]. Необхідно оновлювати власні знання, розширювати спектр власних умінь і навичок, працювати над власною проблематикою, а також підвищувати рівень інформаційно-аналітичної компетентності. Проведене дослідження показало, що приблизно 50 % майбутніх лікарів не володіють уміннями самостійно, а у 50 % студентів виникають труднощі під час аналітичної обробки інформації. Отже, формування у майбутніх лікарів потребує чіткої мотивації та цілеспрямованості.

С. Бухальська наголошує у своєму збірнику, що достатня увага приділяється вивченню проблеми щодо організації методичної роботи у навчальному закладі ролі методичної роботи у підвищенні рівня професійної підготовки викладача функціонування методичного кабінету як центру навчально-виховної, науково-методичної роботи

коледжу [1]. І. Кахно акцентував на діалогічності мовленнєвого спілкування у структурі взаємодії «лікар-пацієнт»; І. Марчук фокусує увагу на підготовці майбутніх магістрів медицини до реалізації маркетингу в професійній діяльності; Л. Дудікова розкрили професійно-етичні засади лікарської діяльності; В. Гуменюк наголошує, що сучасний лікар, взаємодіючи з пацієнтами та колегами, повинен займати позицію не лише медика, а й позицію вчителя, вихователя, помічника, друга, наставника [3].

Мета статті. Розробити та впровадити методичні рекомендації щодо підготовки майбутніх магістрів медицини до професійної взаємодії у медичних закладах освіти.

Викладення основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз проблеми формування у майбутніх магістрів медицини готовності до професійної взаємодії, а також результати експериментальної роботи щодо формування цієї якості, дозволили обґрунтувати окремі практичні рекомендації.

Загальними науковими підходами до процесу формування у майбутніх магістрів медицини готовності до професійної взаємодії у медичних закладах вищої освіти (МЗВО) обрано положення системного, інтегративного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого та технологічного. Принципи навчання включають: принцип професійної лікарської етики, гуманістично-ціннісної спрямованості освітнього процесу, проблемності, практичної спрямованості навчання, активності, міждисциплінарності. Вони є теоретичним підґрунтям для розроблення структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх магістрів медицини до професійної взаємодії, де основою взаємодії є комунікація, спілкування, налагодження взаєморозуміння між лікарем та пацієнтом. Часто англійська мова є медіатором для налагодження цієї взаємодії.

Для організації освітнього процесу, спрямованого на належне формування особистісної характеристики майбутніх магістрів медицини, а саме – їхньої готовності до професійної взаємодії – важливе значення має використання структурно-функціональної моделі цього процесу, яка є багатокомпонентною структурою, елементи якої пов'язані між собою та функціонують у єдності задля досягнення результату навчання, розкриває завдання, принципи й підходи, відповідні педагогічні умови, форми, методи, засоби, критерії та показники, необхідні для формування у студентів-лікарів МЗВО України готовності до професійної взаємодії, та покликана сформувати професійно-значущу властивість майбутніх лікарів – їхню готовність до професійної взаємодії. Складниками моделі є нормативно-цільовий, процесуальний і контрольний-результативний блоки. Кожен блок відтворює змістові компоненти, які його реалізують.

Роботу з формування готовності майбутніх магістрів медицини до професійної взаємодії слід організовувати з урахуванням міждисциплінарного підходу під час вивчення студентами таких навчальних дисциплін: «Медичне право», «Деонтологія в медицині», «Англійська мова (за професійним спрямуванням)», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Латинська мова та медична термінологія» «Психологія спілкування», «Теорія і практика професійної мовної комунікації», «Етичні проблеми в медицині».

Оптимальними педагогічними умовами в процесі формування готовності до професійної взаємодії є такі: відбір змісту навчального матеріалу з урахуванням інтеграції медичних знань в освітньому процесі; використання активних форм і методів навчання для розвитку практичних навичок професійної взаємодії; моделювання ситуацій іншомовної професійної взаємодії майбутніх лікарів у міжкультурному середовищі; активізація рефлексивної діяльності майбутніх лікарів.

К. Орду у своїх працях зазначає, що взаємодія неможлива без належного професійного спілкування. Зауважимо, що взаємодія відбувається і на різних мовах. Велике значення для формування готовності до професійної взаємодії має іноземна мова, зокрема англійська [5]. Євроінтеграційні процеси сприяли інтенсифікації міжнародних контактів, розширенню наукового потенціалу лікарів. У зв'язку з цим навчання англійської мови медичного спрямування стає все більш затребуваним та актуальним. Для навчання

англійської мови слід використовувати різноманітні навчальні, інформаційно-пошукові програми, що дозволяє розширити можливості подання інформації англійською мовою та сприяє урізноманітненню навчальної діяльності майбутніх лікарів.

Слід зазначити, що якість підготовки майбутніх фахівців-лікарів до міжкультурної комунікації не повною мірою відповідає сучасним вимогам. Тому, наступною рекомендацією, яка дозволить належним чином готувати студентів – майбутніх магістрів медицини до професійної взаємодії з іноземними колегами, пацієнтами, є вивчення основ ефективної міжкультурної комунікації, основою якої є не тільки знання іноземної мови, але також знання культури і традицій інших народів.

Під час експериментального навчання слід звертати увагу на те, що майбутні магістри медицини не лише здобували знання, але й працювали в умовах моделювання майбутньої лікарської діяльності. Для формування міжкультурних умінь є аспекти, пов'язані з культурними традиціями та специфікою мови певної культурно-мовної спільноти. З огляду на це можна запропонувати студентам різні ситуативні завдання, для вирішення яких вони повинні здійснити міжкультурний аналіз певної країни у вигляді кейсу. Слід надати студентам перелік країн та запропонувати обрати одну країну. Потім вони повинні здійснити міжкультурний аналіз за таким планом: мовні бар'єри; особливості невербального спілкування; стереотипи; обставини часу і місця; етикетні норми.

Також доцільним є застосування активних форм і методів навчання міжкультурної комунікації. Так, одним із практичних методів роботи на заняттях є робота з автентичним відео, за допомогою якого студенти можуть розпізнати країну, у якій відбувається дія, зрозуміти певні моменти із культурного життя іноземців. Можна демонструвати відео англійською або іншою мовою, головне – це ідея прояву міжкультурних традицій. Наприклад, у нашій викладацькій практиці ми пропонували студентам короткі відео з YouTube «10 Dining Etiquette Don'ts From Around The World» («10 анти-звичок етикету під час обіду у світі»), «10 Surprising Ways To Offend People In Other Countries» («10 вражаючих способів образити людей в інших країнах»), які сприяли розумінню деяких міжкультурних аспектів.

На нашу думку, вибудовування змісту науково-методичного супроводу дисциплін гуманітарного циклу – «Англійська мова», «Психологія спілкування», «Теорія і практика професійної мовної комунікації», «Етичні проблеми в медицині» – слід проводити на основі цілісності професійно-мовної, та міжкультурної підготовки майбутніх лікарів, а також з урахуванням комплексної інформаційної підтримки освітнього процесу у питаннях культурно-мовної практики. У лікарській практиці це необхідні знання й навички, які допоможуть ефективно комунікувати із суб'єктами професійної діяльності.

Робота зі студентами в умовах карантину звузила, але водночас розширила межі освітнього процесу. Аналіз результатів дослідження засвідчив потужний педагогічний та освітній потенціал змішаного навчання щодо формування готовності майбутніх магістрів медицини з активним застосуванням технологій дистанційного навчання, які дозволяють раціонально поєднати традиційне навчання в аудиторіях під керівництвом викладача та дистанційне навчання, яке передбачає активне використання можливостей різних освітніх платформ, та у якому можна поєднувати різні методи: творчі, вербальні й невербальні, індивідуальні та парно-групові.

З огляду на це, рекомендовано більш широке впровадження в освітній процес освітніх платформ навчання (Prometheus, EdEra, Moodle, Google Classroom, Google Meet, Zoom), використання технічних засобів навчання, що сприятиме діджиталізації освітнього процесу. На практичних заняттях слід міксувати методи навчання. Наприклад, в Zoom є функція «сесійні зали» («Breakout rooms»), за допомогою якої можна рандомно розподілити студентів на пари (групи) та тренувати інтерактивні навички, дискусії, обговорення в міні-групах, рольові ігри та ін.

Також під час опрацювання теоретичного матеріалу слід залучати опції, які пропонуються на інтернет-платформах. Наприклад, Google Classroom пропонує багато варіантів конструкторів тестів, які можна впроваджувати для перевірки теоретичного матеріалу, а також просто для тренування різних навичок. Наприклад, можна організувати підготовку до екзаменів КРОК в цьому форматі. Ми завантажували готові тести студентам у Google-форму, встановлювали часові обмеження на один тест (20 хвилин) і автоматично оцінювали їхні відповіді. Це скорочує обробку результатів і водночас перевіряє рівень знань студентів.

До передумов використання технологій дистанційного навчання належить сформованість навичок комп'ютерної грамотності у викладачів МЗВО, що стосується не лише елементарних умінь роботи з комп'ютером, але передбачає здатність створювати, поширювати, обмінюватися навчальними матеріалами. Комп'ютерна грамотність викладачів МЗВО дозволяє брати активну участь у локальному й глобальному мережевому спілкуванні зі студентами, сприяє підвищенню їхньої мотивації, розвиває когнітивні та творчі вміння. У будь-якому випадку навички застосування технологій змішаного навчання, особливо під час карантину, неможливе без активної участі науково-педагогічних працівників, оскільки саме їм у більшості випадків відводиться визначальна роль у розробленні дистанційних курсів.

Варто зазначити, що ефективним методом удосконалення дистанційної роботи зі студентами є використання зворотного зв'язку. Наприклад, однією з новацій, яку ми пропонуємо для роботи викладачів, є використання платформи Survio.com, яка допомагає швидко створити форму і розповсюджувати інформацію. У дослідженні ми використали цю форму для анкетування студентів, що допомогло нам залучити достатньо велику кількість студентів та швидко обробити результати опитування.

Також в процесі дистанційного навчання необхідно вживати розгалужену сукупність мотиваційних заходів до студентів-медиків. Це пов'язано, передусім, із відсутністю безпосереднього контакту зі студентами й живого спілкування. Тому, під час розробки дистанційних курсів слід продумувати мотиваційні вправи на початку заняття, наприклад, вислови та поради відомих лікарів, публічних осіб. Цікавою формою навчання є робота за допомогою форумів, консультування, спілкування, співпраця у мережі Інтернет, проведення телемовств онлайн та ін.

Важливе значення для професійної взаємодії мають також завдання з академічного письма, яке вивчається у дисципліні «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Створення різних форм за єдиною формою, наказів, укладання контрактів з пацієнтом, опис методів лікування мають бути професійно створені та є частиною комунікації лікаря. Загалом уся тематика укладання листів, розпоряджень, інструкцій повинна мати практичну спрямованість, передбачати моделювання відносин майбутніх лікарів. Для виконання практичних завдань студенти повинні за допомогою відповідного аналізу сформулювати свої думки на папері або (планшеті, комп'ютері тощо), правильно виписати рецепт у парі (міні-групі). Можна запропонувати таку інтерактивну вправу іноземною мовою.

Для більш ефективної комунікації студентів треба вчити використовувати латинську мову, що є важливим складником професійної діяльності лікаря. Практичні вправи, які можна запропонувати студентам, сфокусовані насамперед на обговоренні та інтеракції. Так, цікавим методом є обговорення у парах назв ліків та їх складу з дисципліни «Фармація», вправа «Рецепт», вправа «Інтерв'ювання на посаду провізора», вправа «Лабораторія».

Отже, особливого значення слід надавати навчанню писемного мовлення майбутніх лікарів та підбору завдань різного рівня складності. Низка завдань має стосуватись правил оформлення документації англійською мовою. Для їх виконання студенти повинні уміти анутовувати та реферувати тексти з професійної тематики, розуміти наукові статті з навчально-професійної сфери, здійснювати адекватний переклад, знаходити та виокремлювати необхідну інформацію англійською мовою, ефективно працювати зі словником.

Для створення методичного забезпечення важливо враховувати, що велике значення мають психологічні навички професійної взаємодії. Важлива психологічна характеристика, що становить психологічний портрет медичного працівника – емоційна стабільність, врівноваженість, відсутність імпульсивності, надмірної емоційної експресивності, контроль над емоційними реакціями і поведінкою в цілому. Емоційна стабільність допомагає лікареві у взаєминах з пацієнтом уникати психологічних зривів, конфліктів. Наприклад, ефективним методом навчання є вправа «Чотири поради». Сутність вправи полягає у тому, що студенти уважно читають розповідь пацієнтки місіс С., яка прийшла до лікаря з певними симптомами, попередньо поставила сама собі діагноз і знайшла відповіді в інтернеті, не дослухавши свого співрозмовника (лікаря), зробила низку помилок. Студентам треба дати їй чотири поради, які допомогли б їй навчитися слухати співрозмовника. Таким чином, окремі завдання повинні передбачати формування базових навичок психології спілкування та конфліктології майбутніх лікарів, розкривати особливості використання психологічних знань про комунікативні процеси, навички рефлексії та емпатії, ефективної невербальної комунікації.

Отже, зрозуміло, що особливого значення у професійній діяльності лікаря набуває професійна комунікація як взаємодія та обмін інформацією в діловій, виробничій, професійній, науковій та інших сферах людської діяльності. Адже медицина – це одна з тих галузей, де вдала комунікація є надзвичайно важливою частиною роботи кожного з працівників. Також це підтверджує І. Гуменна у своїх теоретичних та практичних роботах [2].

Одним із найважливіших складників науково-методичного забезпечення є знання та навички з медичного права та деонтології. Велику увагу необхідно акцентувати на вивченні студентами правових норм, стандартів лікарської діяльності, в тому числі з міжнародного права. Для цього студентам пропонуються тестові завдання з дисципліни «Медичне право», які доцільно завантажувати в Google форму та завдання, які сфокусовані на правопорушеннях медичних працівників, ментальні картки, кросворди, ситуаційні завдання для роботи у групах. Завдання ґрунтуються на законах, актах, розпорядженнях в межах лікарської діяльності. Виконання завдань сприяють максимально точному розумінню нормативно-правового змісту лікарської інформації в умовах професійної взаємодії, а також вибору найбільш доречних комунікативних моделей поведінки у різних професійних ситуаціях.

У розділі описано методику реалізації структурно-функціональної моделі формування готовності до професійної взаємодії майбутніх магістрів медицини. Проведено експериментальне дослідження з метою визначення рівнів сформованості готовності до професійної взаємодії у подальшій професійній діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, основними практичними рекомендаціями щодо формування готовності до професійної взаємодії майбутніх магістрів медицини слід виокремити такі: 1) використання положень системного, інтегративного, діяльнісного, компетентнісного, особистісно орієнтованого, технологічного підходів, а також дотримання таких принципів навчання: принципу професійної лікарської етики, гуманістично-ціннісної спрямованості освітнього процесу, проблемності, практичної спрямованості навчання, активності, міждисциплінарності; 2) упровадження структурно-функціональної моделі формування готовності до професійної взаємодії майбутніх магістрів медицини у процесі фахової підготовки, яка покликана сформувати професійно-значущу властивість майбутніх лікарів – їхню готовність до професійної взаємодії; 3) роботу з формування готовності майбутніх магістрів медицини до професійної взаємодії слід організовувати з урахуванням міждисциплінарного підходу під час вивчення студентами навчальних дисциплін, спрямованих на професійну взаємодію; 4) впровадження оптимальних педагогічних умов в освітньому процесі, з урахуванням вивчення основ ефективної міжкультурної комунікації для формування готовності до професійної взаємодії, основою якої є не тільки знання іноземної мови, але також знання культури і традицій інших

народів; 5) застосування змішаного навчання щодо формування готовності майбутніх магістрів медицини, яке передбачає активне використання можливостей різних освітніх платформ – Prometheus, EdEra, Moodle, Google Classroom, Google Meet, Zoom; проектування і реалізація системи завдань для розвитку навичок комп'ютерної грамотності викладачів для подальшої розробки дистанційних курсів; 6) розвиток навичок писемного мовлення та академічного письма майбутніх лікарів та підбору завдань різного рівня складності, що охоплюють низку завдань з правилами оформлення документації англійською мовою; 7) створення методичного забезпечення з урахуванням розвитку психологічних навичок професійної взаємодії, методів впливу на співрозмовника, розв'язання конфліктних ситуацій, особливостей використання психологічних знань про комунікативні процеси, навички рефлексії та емпатії, ефективної невербальної комунікації тощо; 8) включення у навчально-методичне забезпечення системи завдань, які сприяють максимально точному розумінню нормативно-правового змісту лікарської інформації в умовах професійної взаємодії, а також вибору найбільш доречних комунікативних моделей поведінки у різних професійно-правових ситуаціях.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні міждисциплінарних програм із формування у майбутніх магістрів медицини готовності до професійної взаємодії; порівняльний аналіз формування готовності до професійної взаємодії у зарубіжних країнах; дослідження міжкультурних аспектів лікарської діяльності; вдосконалення навчально-методичного супроводу у системі підвищення кваліфікації лікарів різних спеціальностей; дослідження професійної взаємодії лікарів у зонах військових конфліктів та в умовах підвищеного ризику.

Список використаних джерел

1. Бухальська С. Розвиток педагогічної компетентності викладачів у системі методичної роботи медичного коледжу: 13.00.04. Київ, 2013. 200 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_4
2. Гуменна І. Педагогічні умови та модель підготовки майбутніх лікарів до професійної комунікації. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2016_1_7
3. Гуменюк В. Педагогічні умови підготовки майбутніх магістрів медицини до педагогічної діяльності у вищих медичних закладах освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.47-50>
4. Лобач Н. Формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів в освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу. 2016. URL: <http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/680>
5. Орду К. Визначення педагогічних умов формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх сімейних лікарів. Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки: Зб. наук. робіт учасників міжн. наук.-практ. Конф. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2019. URL: <https://repo.odmu.edu.ua:443/xmlui/handle/123456789/8802>

References

1. Bukhalska, S. (2013). Rozvytok pedahohichnoi kompetentnosti vykladachiv u systemi metodychnoi roboty medychnoho koledzhu [*Development of pedagogical competence of teachers in the system of methodical work of medical college*]. Kyiv, 2013. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_5_4 [in Ukrainian].
2. Humenna, I. (2016). Pedahohichni umovy ta model pidhotovky maibutnikh likariv do profesiinoi komunikatsii [*Pedagogical conditions and model of training future doctors for*

professional communication]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2016_1_7 [in Ukrainian].

3. Gumenuk, V. (2021). Pedagogichni umovi pidhotovki maibutnich mahistriv medysyny do pedagogichnoi diialnosti u vishchkh medychnykh zakladakh osviti [*Pedagogical conditions of preparation of future masters of medicine for pedagogical activity in higher medical educational institutions*]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Uzhhorod. Retrieved from: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.47-50>. [in Ukrainian].

4. Lobach, N. (2016). Formuvannia informatsiino-analitychnoi kompetentnosti maibutnikh likariv v osvitnomu seredovyshchi vyshchoho medychnoho navchalnoho zakladu [*Formation of informational and analytical competence of future doctors in the educational environment of a higher medical educational institution*]. Retrieved from: <http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/680>

5. Ordu, K. (2019). Pivdenna fundatsiia pedahohiky. Vyznachennia pedahohichnykh umov formuvannia informatsiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh simeinykh likariv. Doslidzhennia riznykh napriamiv rozvytku psykholohii ta pedahohiky [*Determination of pedagogical conditions for the formation of information and communication competence of future family doctors. Research of different directions of psychology and pedagogy development*]. Odessa. Retrieved from: <https://repo.odmu.edu.ua:443/xmlui/handle/123456789/8802> [in Ukrainian].

MAZURENKO Olha, PhD student, Flight Academy of the National Aviation University.

PRACTICAL RECOMMENDATIONS FOR PREPARING FUTURE MASTERS OF MEDICINE FOR PROFESSIONAL INTERACTION

The readiness for professional interaction of future masters of medicine is an integrative characteristic of a personality, based on a set of knowledge, skills, abilities and professionally significant qualities, which together reflect the formed ability of future masters of medicine to conduct effective professional interaction and solve professional problems in the medical field.

In the structure of readiness for professional interaction of future masters of medicine, four interrelated components are identified and substantiated - motivational, cognitive, activity and reflective, which complement each other and function in a certain sequence. The motivational component relates to the doctor's motivation, determines his/her internal motivation to interact with patients, the desire to explain, convince the patient, argue his/her position, build a communication strategy, dialogue, etc. The essence of the cognitive component is the acquisition of knowledge - general, professional, moral, including knowledge of the basics of professional communication of a doctor, ethical and deontological knowledge that is necessary for establishing contact and partnership - knowledge of medical terminology, norms and standards of medical records, psychological knowledge, ethical and deontological knowledge, knowledge of intercultural communication, etc. The activity component consists in the ability and skills to implement the acquired knowledge in practice on the basis of the formed knowledge. It is manifested in the conscious creation and use of methods and techniques necessary to establish interpersonal relationships between doctor and patient, doctor and colleagues in order to ensure the proper level of professional interaction, including in a foreign language. The reflexive component is related to the level of formation of reflexive skills in the organization of professional interaction and communication, the ability of the future doctor to self-analysis, self-regulation, self-knowledge, self-improvement and is determined by the awareness of their reflective position, in the development of creative, logical, critical, analytical thinking. Therefore, these criteria are very important for the perception of not only the language, but also for further work in this structure. It is necessary to follow all the norms for further work.

Keywords: *master of medicine, professional training, professional development, practical recommendations.*

*Одержано редакцією: 20.01.2023 р.
Прийнято до публікації: 03.02.2023 р.*

УДК 378.147.091.33-027.22:629.7.015-057.86]:005.336.5(043.5)

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-80-89

МАЗУРЕНКО Юлія Анатоліївна,
аспірант, Львівська академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-8384-8933

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ІНЖЕНЕРІВ-МЕХАНІКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті презентовано результати експериментальної перевірки педагогічних умов підготовки майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації. Для вивчення динаміки показників критеріїв проведено контрольний (на початку формувального етапу експерименту) та діагностичний (наприкінці формувального етапу експерименту) зрізи. Отримані результати експериментальної перевірки засвідчили ефективність впровадження визначених педагогічних умов.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна комунікація, майбутні авіаційні фахівці, підготовка авіаційних інженерів-механіків, авіаційний заклад вищої освіти, педагогічні умови, готовність до професійної комунікації.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, технологічний бум, розвиток інфраструктури аеропортів зумовлюють ріст пасажиропотоку та збільшення робочих місць в авіаційній галузі. За даними Світової статистики цивільної авіації (Civil Aviation Statistics of the World) до пандемії 2019 року у світі відбувалося поступове щорічне збільшення кількості перевезених літаками пасажирів (у 2004 році – 1,99 млрд., 2010 – 2,7 млрд., 2019 – 4,54 млрд). Після пандемії COVID-19 авіаційна галузь поступово відновлюється: з показника 1,8 млрд. (2020 рік) пасажиропотік збільшився до 3,43 млрд. (2022 рік). Зважаючи на стрімкі зміни, наразі у глобальному авіаційному просторі не вистачає авіафахівців.

До введення військового стану 24.02.2022 року авіація в Україні стрімко розвивалася, з'являлися нові авіакомпанії, розширювався парк літаків. Оскільки через кризу в авіаційній галузі, міграцію інженерних кадрів та мобілізацію до військової служби Україна втратила цінні інженерні кадри, після стабілізації авіаційного простору нашої країні будуть потрібні фахівці – авіаційні інженери-механіки, підготовка яких займає досить тривалий час.

Значним аспектом підготовки майбутніх авіаційних інженерів є професійна комунікація, адже лінгвістичний чинник є фактором безпеки польотів. Зважаючи на те, що спілкування часто здійснюється іноземною мовою, це підвищує складність підготовки. Саме тому нами були виокремлені педагогічні умови підготовки майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації (розвиток мотивації до спілкування через активну взаємодію та створення ситуацій успіху на заняттях; моделювання професійно-комунікативних ситуацій для забезпечення практичної спрямованості навчання; використання технологічних інновацій для самоаналізу та самоосвіти), які необхідно було перевірити на ефективність у освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підготовку авіаційних фахівців до професійної комунікації досліджували О. Васюкович [2], Л. Герасименко [3], Л. Зеленська, С. Тимченко [5], О. Ковтун [6], О. Москаленко [8] та ін. Вагомі дослідження наявні з проблематики професійної підготовки майбутніх інженерів в авіації (Л. Барановська [1], Н. Глушаниця [4], Л. Конопляник [7]). Разом з тим, питання підготовки до професійної комунікації саме майбутніх авіаційних інженерів-механіків не було предметом наукового пошуку.

Мета статті – проаналізувати результати експериментальної перевірки педагогічних умов підготовки майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації та довести ефективність визначених педагогічних умов.

Викладення основного матеріалу дослідження. В експериментальній групі (ЕГ) робота проведена відповідно до педагогічних умов: розвитку мотивації до спілкування через активну взаємодію та створення ситуацій успіху на заняттях; моделювання професійно-комунікативних ситуацій для забезпечення практичної спрямованості навчання; використання технологічних інновацій для самоаналізу та самоосвіти. У контрольній групі (КГ) майбутні авіаційні інженери-механіки навчалися за традиційною схемою.

Під час експерименту було проведено два зрізи: контрольний (на початку формульованого етапу експерименту) та діагностичний (наприкінці формульованого етапу експерименту). Під час реалізації зрізів в експериментальній та контрольній групах використовувалися однакові методи.

Дані щодо готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків з КГ і ЕГ до професійної комунікації, отримані у ході контрольного зрізу (на початку формульованого експерименту) представимо дані в узагальненому вигляді у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Рівні сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків з КГ та ЕГ до професійної комунікації за узагальненими критеріями (на початку формульованого етапу)

Критерій	Рівень	Групи			
		КГ (40 осіб)		ЕГ (42 особи)	
		К-ть	%	К-ть	%
Спонукальний	Низький	10	25,0	11	26,2
	Базовий	12	30,0	12	28,6
	Середній	11	27,5	11	26,2
	Високий	7	17,5	8	19,0
Змістово-діяльнісний	Низький	14	35,0	15	35,7
	Базовий	14	35,0	14	33,3
	Середній	9	22,5	9	21,4
	Високий	3	7,5	4	9,5
Оцінний	Низький	12	30,0	12	28,6
	Базовий	11	27,5	12	28,6
	Середній	10	25,0	11	26,2
	Високий	7	17,5	7	16,7
Загалом за усіма критеріями	Низький	12	30,0	13	31,0
	Базовий	12	30,0	13	31,0
	Середній	10	25,0	10	23,8
	Високий	6	15,0	6	14,3

Для впровадження педагогічних умов та розробленої моделі формування готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації було вдосконалено навчально-методичне забезпечення до дисциплін «Іноземна мова (англійська)», «Англійська мова професійного спрямування», «Професійна англійська мова (авіаційна)», підбрано оптимальні методи та прийоми, які сприяють реалізації виокремлених педагогічних умов.

Перша педагогічна умова реалізовувалася через використання інтерактивних вправ активної взаємодії, створення атмосфери довіри та підтримки (через спільні онлайн групи та прийоми), створення ситуацій забезпечення успіху в діяльності («Крісло успіху», вправа «Дипломатичний прийом», гра «Прес-конференція», гра «Детективи», тощо).

Для реалізації другої педагогічної умови запропоновано використання рольових ігор та ситуацій кейс стаді. Рольові ігри проводилися на заняттях з дисциплін «Іноземна мова (англійська)», «Англійська мова професійного спрямування», «Професійна англійська мова (авіаційна)». Кейси застосовувалися під час вивчення тем навчальних дисциплін «Іноземна мова (англійська)» «Англійська мова професійного спрямування», «Професійна англійська мова (авіаційна)». Запропоновані методи сприяли творчому застосуванню набутих компетенцій на практиці.

Третя педагогічна умова впроваджувалася через курс для самостійної роботи на платформі Google Classroom, завдяки якому здобувачі вищої освіти організовували самостійну діяльність, здійснювали самоаналіз та вдосконалювали знання та уміння професійної комунікації.

Після впровадження організаційно-педагогічних умов у навчальний процес ЕГ ми провели повторне діагностування сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації у КГ та ЕГ. Для визначення рівнів готовності нами застосовано однакові методики на всіх етапах експерименту. Аналіз результатів діагностування дав можливість констатувати позитивні зміни в показниках ЕГ і відсутність однозначно спрямованих позитивних змін у КГ.

Розглянемо результати діагностичного зрізу (після формульовального етапу експерименту) за кожним критерієм окремо.

Сформованість готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації повторно визначається у відповідності до таких показників **спонукального критерію**: цінність професійного спілкування (розуміння цінності спілкування у процесі виконання професійної діяльності); пізнавальний інтерес (пізнавальний інтерес до вивчення рідної та іноземної мови); мотивація до професійної комунікації (умотивованість майбутніх авіаційних інженерів-механіків до оволодіння професійною комунікацією).

Зведені результати розподілу за рівнями сформованості готовності за спонукальним критерієм наведено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Рівні сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації за спонукальним критерієм (після формульовального етапу)

Показник	Рівень	Групи				\bar{x}		$Z_{\text{емп}}$	$W_{\text{емп}}$	гі п о т е з а
		КГ (40 осіб)		ЕГ (42 особи)		КГ	ЕГ			
		абс.	відн.	абс.	відн.					
Цінність професійного спілкування	Низький	10	25,0	4	9,5	5,375 ±0,29	6,881 ±0,29	7,39	1437	H_1
	Базовий	12	30,0	7	16,6					
	Середній	12	30,0	18	42,9					
	Високий	6	15,0	13	13,0					
Пізнавальний інтерес	Низький	9	22,5	2	4,8	5,688 ±0,29	7,357 ±0,32	7,94	1441	H_1
	Базовий	11	27,5	4	9,5					
	Середній	12	30,0	22	52,4					
	Високий	8	20,0	14	33,3					
Мотивація до професійної комунікації	Низький	8	20,0	2	4,8	5,438 ±0,29	7,417 ±0,32	9,34	1430,5	H_1
	Базовий	10	25,0	4	9,5					
	Середній	15	37,5	21	50,0					
	Високий	7	17,5	15	35,7					
Узагальнений показник	Низький	9	22,5	3	7,1	5,500 ±0,29	7,218 ±0,31	8,22	1436,2	H_1
	Базовий	11	27,5	5	11,9					
	Середній	13	32,5	20	47,6					
	Високий	7	17,5	14	33,3					

Розуміння цінності спілкування у процесі виконання професійної діяльності було повторно оцінено за допомогою експрес-діагностики соціальних цінностей М. Фетискіна. За її результатами виявлено, що дані розподілу за рівнями розвитку показника для курсантів з КГ залишилися майже без змін, а для курсантів з ЕГ підвищення виявилось суттєвим. У ЕГ спостерігається збільшення кількості курсантів з високим виявом професійних, соціальних, суспільних, фінансових та інтелектуальних цінностей, що відповідає високому рівню розвитку показника (13 % (13 осіб)), також зафіксовано збільшення кількості майбутніх авіаційних інженерів-механіків, що продемонстрували середній рівень розвитку показника – майже 43 % (18 осіб). Водночас, зменшилась кількість респондентів з базовим і низьким рівнем розвитку показника «цінність професійного спілкування» до майже 17 % і 10 % (7 і 4 особи) відповідно.

За результатами повторної діагностики пізнавального інтересу, яка проводилась за допомогою «Діагностики ефективності педагогічних комунікацій» (модифікований варіант анкети А. Леонтєва), визначено, що дані розподілу за рівнями розвитку показника для курсантів з КГ змінилися несуттєво, а для курсантів з ЕГ зафіксовані суттєві зміни числових показників. Так, у майбутніх інженерів-механіків з ЕГ відбулось підвищення значень високого і середнього рівнів розвитку пізнавального інтересу до понад 33 % і 52 % (14 та 22 особи) відповідно. Такі курсанти демонструють активну взаємодію; зайнятість спільною справою; зацікавленістю темами занять та відкритість отриманню нових знань. У той же час, пасивність, безініціативність та наявність перешкод живому спілкуванню, які притаманні базовому і низькому рівню, демонструють майже 10 % і 5 % (4 та 2 особи) відповідно, що свідчить про зниження числових показників.

Повторне дослідження мотивації до професійної комунікації проводилося за методикою К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація до професійної діяльності». Результати повторного опитування виявили, що числові показники розподілу даних респондентів з КГ змінились несуттєво. Серед розподілу даних результатів опитування курсантів з ЕГ спостерігається підвищення високого і середнього рівнів розвитку показника до 36 % і 50 % (15 та 21 особа) відповідно, що свідчить про розуміння опанування навчальною комунікативною діяльністю заради самої діяльності, формування інтересу до самого процесу навчання, до самонавчання та самовдосконалення. Кількість курсантів з ЕГ, у яких не переважала внутрішня мотивація до навчальної комунікаційної діяльності над зовнішньою, яка виражається впливом зовнішніх чинників та негативним ставленням до процесу навчання загалом, зменшилась. Таким чином, базовому і низькому рівням розвитку показника відповідають майже 10 % і 5 % (4 та 2 особи) відповідно.

У результаті проведення кількісного та якісного аналізу результатів повторного опитування, приходимо до висновку, що виконання нерівності $Z_{\text{емп}} > Z_{\text{крит}}$ ($Z_{\text{крит}} = 1,96$), свідчить про те, що після формувального етапу експерименту середні вибіркові бали учасників експерименту з КГ і ЕГ відрізняються значуще. Справедливість нерівності $W_{\text{емп}} < W_{\text{н.кр}}$ підтверджує неоднорідність вибірок та достовірні розбіжності. Середні значення сформованості спонукального критерію становлять: для КГ – $5,500 \pm 0,29$, для ЕГ – $7,218 \pm 0,31$.

Таким чином, при рівні значущості $\alpha=0,05$ відкидаємо нульову гіпотезу та приймаємо альтернативну, тобто після формувального етапу експерименту КГ та ЕГ мають статистично значущі відмінності у рівнях сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації за спонукальним критерієм, а їхні кількісні показники відрізняються значуще: показники експериментальної групи значуще перевищують показники контрольної групи, що засвідчує ефективність педагогічного впливу в експериментальній групі.

Повторна діагностика **змістово-діяльнісного критерію** проводиться за такими показниками: знання професійної комунікації; професійні комунікативні уміння. Результат аналізу сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної

комунікації за даним критерієм після формувального етапу експерименту висвітлено у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

**Рівні сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків
до професійної комунікації за змістово-діяльнісним критерієм
(після формувального етапу)**

Показник	Рівень	Групи				\bar{x}		$Z_{емп}$	$W_{емп}$	гіпотеза
		КГ (40 осіб)		ЕГ (42 особи)		КГ	ЕГ			
		абс.	відн.	абс.	відн.					
Знання професійної комунікації	Низький	11	27,5	6	14,3	5,125 ±0,29	6,405 ±0,28	4,83	1446	H ₁
	Базовий	12	30,0	8	19,0					
	Середній	13	32,5	18	42,9					
	Високий	4	10,0	10	23,8					
Професійні комунікативні уміння	Низький	14	35,0	8	19,0	4,688 ±0,31	6,286 ±0,28	7,93	1406,5	H ₁
	Базовий	13	32,5	7	16,7					
	Середній	9	22,5	16	38,1					
	Високий	4	10,0	11	26,2					
Узагальнений показник	Низький	12	30,0	7	16,7	4,907 ±0,30	6,346 ±0,28	6,38	1426,3	H ₁
	Базовий	13	32,5	8	19,0					
	Середній	11	27,5	17	40,5					
	Високий	4	10,0	10	23,8					

Для повторної діагностики знань професійної комунікації було проведено анкетування за авторською методикою «Авторський тест з діагностики знань професійної комунікації». За її результатами виявлено, що підвищення рівнів розвитку показника виявилось несуттєвим для курсантів з КГ. Водночас, збільшилась кількість курсантів з ЕГ з високим і середнім рівнями розвитку показника – майже 24 % і 43 % (10 і 18 осіб) відповідно, які характеризуються розумінням тонкощів та відмінностей у використанні англійської мови як із загального курсу, так і професійного спрямування; легкістю та швидкістю запам'ятовування та відтворення іншомовного матеріалу тощо. Разом з тим, кількість учасників експерименту, які мають труднощі з опануванням англійською мовою професійного спрямування, знизилась. Таким чином, на базовому і низькому рівнях розвитку показника зафіксовано 19 % та близько 14 % (8 і 6 осіб) курсантів відповідно.

Повторна діагностика професійних комунікативних умінь за авторською методикою «Авторська діагностика професійних комунікативних умінь (за допомогою комунікативних ситуацій)» та «Діагностикою комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2) (із авторською модифікацією рівнів)» дала змогу констатувати, що динаміка зміни даних розподілу за рівнями розвитку показника у курсантів з КГ виявилась незначною. Серед опитаних з ЕГ зафіксовано збільшення кількості курсантів, які демонструють всебічні, системні й глибокі знання навчального матеріалу і вміння вільно виконувати передбачені програмою завдання, уміння самостійно і правильно аргументувати свою позицію, що відповідає високому і середньому рівням розвитку показника, до понад 26 % і 38 % (11 і 16 осіб) відповідно. Водночас спостерігається зниження базового і низького рівнів розвитку показника, що полягає у зменшенні кількості курсантів, які уміють застосовувати знання при виконанні ситуаційних завдань авіаційного характеру за зразком або відтворюють основний навчальний матеріал з помилками й неточностями без відповідної аргументації, до майже 17 % і 19 % (7 і 8 осіб) відповідно.

У результаті проведення кількісного й якісного аналізу результатів повторного опитування, приходимо до висновку, що виконання нерівності

$Z_{\text{емп}} > Z_{\text{крит}} (Z_{\text{крит}} = 1,96)$, свідчить про те, що після формувального етапу середні вибіркові бали учасників експерименту з КГ і ЕГ відрізняються значуще. Справедливість нерівності $W_{\text{емп}} < W_{\text{н.кр}}$ підтверджує неоднорідність вибірок та достовірні розбіжності. Середні значення сформованості змістово-діяльнісного критерію визначено: для КГ – $4,907 \pm 0,30$, для ЕГ – $6,346 \pm 0,28$.

Таким чином, при рівні значущості $\alpha=0,05$ відкидаємо нульову гіпотезу та приймаємо альтернативну, тобто КГ та ЕГ після формувального етапу експерименту мають статистично значущі відмінності у рівнях сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації за змістово-діяльним критерієм, а їхні кількісні показники відрізняються значуще: показники експериментальної групи значуще перевищують показники контрольної групи, що свідчить про ефективність запропонованої структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації в експериментальній групі.

Повторна діагностика **оцінного критерію** проводиться за такими показниками: самоаналіз професійної комунікації (сформованість потреби у самоаналізі професійної комунікації); подолання комунікативних бар'єрів (прагнення до подолання комунікативних бар'єрів); самовдосконалення в оволодінні мовами (здатність до самоосвіти та самовдосконалення в оволодінні рідною та іноземними мовами). Результат аналізу сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації після формувального етапу експерименту за даним критерієм висвітлено у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Рівні сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації за оцінним критерієм (після формувального етапу)

Показник	Рівень	Групи				\bar{x}		$Z_{\text{емп}}$	$W_{\text{емп}}$	гі по те за
		КГ (40 осіб)		ЕГ (42 особи)		КГ	ЕГ			
		абс.	відн.	абс.	відн.					
Самоаналіз професійної комунікації	Низький	10	25,0	3	7,1	5,750± 0,29	7,060± 0,30	6,38	1391,5	H_1
	Базовий	9	22,5	7	16,7					
	Середній	12	30,0	18	42,9					
	Високий	9	22,5	14	33,3					
Подолання комунікативних бар'єрів	Низький	11	27,5	4	9,5	5,500± 0,29	7,000± 0,30	7,32	1397	H_1
	Базовий	9	22,5	6	14,3					
	Середній	13	32,5	18	42,9					
	Високий	7	17,5	14	33,3					
Самовдосконалення в оволодінні мовами	Низький	11	27,5	5	11,9	5,563± 0,29	6,940± 0,30	6,76	1423	H_1
	Базовий	9	22,5	5	11,9					
	Середній	12	30,0	18	42,9					
	Високий	8	20,0	14	33,3					
Узагальнений показник	Низький	11	27,5	4	9,5	5,604± 0,29	7,000± 0,30	6,82	1403,8	H_1
	Базовий	9	22,5	6	14,3					
	Середній	12	30,0	18	42,9					
	Високий	8	20,0	14	33,3					

Самоаналіз професійної комунікації повторно проводиться за допомогою діагностики комунікативного контролю за М. Шнайдером. У результаті виявлено несуттєве збільшення рівнів розвитку показника у КГ. У ЕГ зафіксовано збільшення кількості респондентів, які володіють високим і середнім рівнями розвитку показника, до близько 34 % і 43 % (14 і 18 осіб) відповідно, що характеризується наявністю комунікативного контролю, спроможністю здійснювати управління емоційними виявами, співвідносити власні реакції з поведінкою

оточуючих тощо. У той же час, відбувається зменшення базового та низького рівнів розвитку показника до майже 17 % і 7 % (7 і 3 особи) відповідно у тих опитаних, яким важко бути дружелюбними з опонентами або зайво прямолинійними, навіть, нав'язливими тощо.

Повторна діагностика показника «Подолання комунікативних бар'єрів» відбувалась за допомогою методики «Вивчення здатності до самокерівництва в спілкуванні». За результатами виявлено не суттєву зміну рівнів розвитку показника у респондентів з КГ. Курсантами з ЕГ продемонстровано збільшення кількісних і якісних показників високого і середнього рівня до близько 33 % та 43 % (14 і 18 осіб) відповідно. Такі курсанти здатні до мобільності в спілкуванні, до партнерства у спілкуванні, вміють підлаштовуватися під поведінку співрозмовника тощо. Кількість курсантів, які демонструють труднощі при зміні поведінки та стилю спілкування із співрозмовниками, ригідність та сором'язливість, що відповідає базовому та низькому рівням розвитку показника, зменшилась до майже 14 % та 10 % (6 і 4 осіб) відповідно.

Результати повторного опитування за методикою «Модифікована методика діагностики структури навчальної мотивації» за М. Матюхіним та «Диспозиційною характеристикою саморозвитку особистості» (ДХСО) (за С. Кузіковою) виявили не значну зміну у рівнях розвитку показника у КГ. Разом з тим, у ЕГ кількість курсантів, які люблять вчитися, постійно розширювати коло своїх інтересів; не пропускають заняття або ті, які не завжди вміють раціонально організувати свою навчальну працю, що відповідає високому та середньому рівням розвитку показника, збільшилась до майже 33 % і 43 % (14 і 18 осіб) відповідно. Водночас, кількість опитаних, які формують своє відношення до предмета, виходячи із своєї симпатії до викладача; яким часто подобаються лише окремі дисципліни, або навчаються, щоб уникнути критики з боку батьків і викладачів, пропускають заняття, що відповідає базовому і низькому рівням розвитку показника, зменшилась до майже 12 % (по 5 осіб) по кожному рівню відповідно.

У результаті проведення кількісного й якісного аналізу результатів повторного опитування, приходимо до висновку, що виконання нерівності $Z_{\text{емп}} > Z_{\text{крит}}$ ($Z_{\text{крит}} = 1,96$), свідчить про те, що після формуального етапу середні вибіркові бали учасників експерименту з КГ і ЕГ відрізняються значуще. Справедливість нерівності $W_{\text{емп}} < W_{\text{н.кр}}$ підтверджує неоднорідність вибірок та достовірні розбіжності. Середні значення сформованості оцінного критерію визначено: для КГ – $5,604 \pm 0,29$, для ЕГ – $7,000 \pm 0,30$.

Таким чином, при рівні значущості $\alpha=0,05$ відкидаємо нульову гіпотезу та приймаємо альтернативну, тобто КГ та ЕГ після формуального етапу експерименту мають статистично значущі відмінності у рівнях сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації за оцінним критерієм, а їхні кількісні показники відрізняються значуще: показники експериментальної групи значуще перевищують показники контрольної групи, що засвідчує ефективність проведеного педагогічного впливу в експериментальній групі.

Конкретні дані уможливили висновок, про те, що традиційне навчання не повною мірою сприяє формуванню готовності курсантів до професійної комунікації, що зі свого боку не сприяє підвищенню ефективності їхньої майбутньої професійної діяльності.

Узагальнені дані за всіма критеріями в результаті кількісного і якісного аналізу також підтверджують несуттєві зміни у рівнях сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації: низький рівень сформованості критерію знизився з 30,0 % (12 осіб) до 25,0 % (10 осіб); базовий рівень знизився з 30,0 % (12 осіб) до 27,5 % (11 осіб); середній рівень збільшився з 25,0 % (10 осіб) до 32,5 % (13 осіб); високий рівень не змінився: 15,0 % (6 осіб). Узагальнені середні значення у КГ збільшились з $5,038 \pm 0,30$ до $5,337 \pm 0,29$. Отримані нерівності $Z_{\text{емп}} < Z_{\text{крит}}$ ($Z_{\text{крит}} = 1,96$) та $W_{\text{н.кр}} < W_{\text{емп}} < W_{\text{в.кр}}$ підтверджують нульову гіпотезу про однорідність вибірок та

недостовірні розбіжності. КГ демонструє однаковий розподіл рівнів сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації за всіма критеріями.

Узагальнені дані за всіма критеріями в результаті кількісного і якісного аналізу також підтверджують значущі зміни у рівнях сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації: низький рівень сформованості критерію знизився з 31,0 % (13 осіб) до 11,9 % (5 осіб); базовий рівень сформованості критерію знизився з 31,0 % (13 осіб) до 14,3 % (6 осіб); середній рівень збільшився з 23,8 % (10 осіб) до 42,8 % (18 осіб); високий рівень збільшився з 14,3 % (6 осіб) до 31,0 % (13 осіб). Узагальнені середні значення в ЕГ збільшились з $5,121 \pm 0,28$ до $6,855 \pm 0,30$. Отримані нерівності $Z_{\text{емп}} > Z_{\text{крит}}$ ($Z_{\text{крит}} = 1,96$) та $W_{\text{емп}} < W_{\text{н.кр}}$ спростовують нульову гіпотезу та дають змогу прийняти альтернативну про неоднорідність вибірок та достовірні розбіжності. ЕГ демонструє значне зростання сформованості готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації за усіма критеріями.

Експеримент виявився значущим чинником, що сприяв більш успішному становленню майбутніх авіаційних інженерів-механіків. З огляду на це, вважаємо за необхідне продовжувати роботу щодо формування готовності до професійної комунікації, яка повинна стати постійною, мати творчий характер, розвивати у майбутніх авіаційних інженерів-механіків потребу в активній професійній діяльності, у реалізації себе як фахівця і як особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати імплементації визначених педагогічних умов та структурно-функціональної моделі у процесі формування етапу експерименту підтвердили гіпотезу дослідження щодо ефективності їхнього впливу. У показниках сформованості готовності курсантів з ЕГ була наявна статистично значуща розбіжність після формування етапу експерименту, яка засвідчила доцільність подальшого впровадження розроблених заходів у процес навчання майбутніх авіаційних інженерів-механіків. Аналіз результатів констатував, що в ЕГ рівень готовності майбутніх авіаційних інженерів-механіків до професійної комунікації після формування етапу експерименту є вищим, ніж у КГ.

Список використаних джерел

1. Барановська Л. В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Нац. аграрний ун-т. Київ, 2005. 46 с.
2. Васюкович О. М. Формування професійної готовності майбутніх авіадиспетчерів до ведення радіообміну у нестандартних ситуаціях: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2018. 20 с.
3. Герасименко Л. С. Розвиток умінь іншомовного професійного спілкування як умова успішної діяльності диспетчерів та пілотів. *Науковий вісник Льотної академії. Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Кропивницький: КЛА НАУ, 2018. Вип. 3. С. 311–317. URL: <http://dSPACE.sfa.org.ua:80/handle/123456789/600> (дата звернення: 13.02.2023).
4. Глушаниця Н. В. Педагогічні умови формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів з авіоніки у процесі фахової підготовки. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. № 37. С. 77–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2012_37_19. (дата звернення: 13.02.2023).
5. Зеленська Л. М., Тимченко С. В. Формування мотивації до іншомовного спілкування як запорука професійного успіху майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 5. С. 116–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sbfasps_2019_5_20. (дата звернення: 19.02.2023).

6. Ковтун О. В. Теоретико-методологічні засади формування професійного мовлення у майбутніх фахівців авіаційної галузі: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02, 13.00.04 / Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2013. 533 с.

7. Конопляник Л. М. Формування готовності майбутніх інженерів авіаційної галузі до використання іноземної мови у професійній діяльності: автореф. дис.... к.пед.н.: 13.00.04 / Національний авіаційний університет. Київ, 2011. 21 с.

8. Москаленко О. І. Теоретичні і методичні засади підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах: автореф. дис ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький, 2017. 41 с.

References

1. Baranovska, L.V. (2005). Teoretyko-metodychni osnovy navchannya profesijnogo spilkuvannya studentiv vyshchoho ahrarnoho navchal'noho zakladu [*Theoretical and methodological foundations of teaching professional communication of students of a higher agrarian educational institution*]: autoref. thesis ... Dr. Ped. Sciences: 13.00.04 / Nat. Agrarian University Kyiv. 46 p. [in Ukrainian].

2. Vasyukovich, O.M. (2018). Formuvannya profesijnoyi hotovnosti maybutnikh aviadyspetcheriv do vedennya radioobminu u nestandartnykh sytuatsiyakh [*Formation of professional readiness of future air traffic controllers to conduct radio communication in non-standard situations*]: autoref. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.04 / Nat. Acad. ped. of Sciences of Ukraine, Institute of Pedagogy education and adult education. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].

3. Herasymenko, L.S. (2018). Rozvytok umin inshomovnoho profesijnogo spilkuvannya yak umova uspishnoyi diyal'nosti dyspetcheriv ta pilotiv [*The development of foreign language professional communication skills as a condition for the successful activity of dispatchers and pilots*]. Scientific Bulletin of the Flight Academy. Pedagogical sciences: a collection of scientific works. Issue 3. Kropyvnytskyi: KLA NAU. P. 311-317. Retrieved from: <http://dspace.sfa.org.ua:80/handle/123456789/600> [in Ukrainian].

4. Hlushanytsya, N.V. (2012). Pedahohichni umovy formuvannya inshomovnoyi profesijno-komunikativnoyi kompetentnosti maybutnikh bakalavriv z avioniky u protsesi fakhovoyi pidhotovky [*Pedagogical conditions for the formation of foreign language professional and communicative competence of future bachelors in avionics in the process of professional training*]. Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskyi. Series: Pedagogy and psychology. No. 37. P. 77-80. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2012_37_19 [in Ukrainian].

5. Zelenska, L.M., Tymchenko, S.V. (2019). Formuvannya motyvatsiyi do inshomovnoho spilkuvannya yak zaporuka profesijnogo uspikhu maybutnikh dyspetcheriv upravlinnya povitryanym rukhom. [*Formation of motivation for foreign language communication as a key to professional success of future air traffic controllers. Scientific Bulletin of the Flight Academy*]. Series: Pedagogical sciences. Issue 5. P. 116-119. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sbfasps_2019_5_20. [in Ukrainian].

6. Kovtun, O.V. (2013). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya profesijnogo movlennya u maybutnikh fakhivtsiv aviatsijnoyi haluzi [*Theoretical and methodological principles of the formation of professional speech in future specialists of the aviation industry*]: diss. ... Dr. Ped. Sciences: 13.00.02, 13.00.04 / Govt. closing "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky". Odessa. 533 p. [in Ukrainian].

7. Konoplyanyk, L.M. (2011). Formuvannya hotovnosti maybutnikh inzheneriv aviatsijnoyi haluzi do vykorystannya inozemnoyi movy u profesijnij diyalnosti [*Formation of the readiness of future engineers of the aviation industry to use a foreign language in professional*

activities]: autoref. dis.... candidate of pedagogy: 13.00.04 / National Aviation University. Kyiv. 21 p. [in Ukrainian].

8. Moskalenko, O.I. (2017). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky kursantiv vyshchych l'otnykh navchal'nykh zakladiv do profesiynoyi komunikatsiyi v osoblyvykh umovakh [*Theoretical and methodological principles of training cadets of higher flight training institutions for professional communication in special conditions*]: autoref. dis Dr. Ped. Sciences: 13.00.04 / Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy. Khmelnytskyi. 41 p. [in Ukrainian].

MAZURENKO Iuliia, postgraduate student, Flight Academy of National Aviation University.

ANALYSIS OF THE RESULTS OF THE FORMATIVE EXPERIMENT REGARDING THE IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUTURE AIRCRAFT MAINTENANCE ENGINEERS' TRAINING FOR PROFESSIONAL COMMUNICATION

The article presents the results of experimental testing of pedagogical conditions for future aircraft maintenance engineers' training for professional communication, such as: development of motivation to communicate through active interaction and creation of situations of success in classes; modeling of professional and communicative situations to ensure the practical focus of training; using technological innovations for self-analysis and self-education.

The use of the developed pedagogical conditions for the formation of professional competences in the process of training students proved the intensity of deepening of knowledge in experimental group rather than in control group. The indicators of systematicity, reasonableness and depth of knowledge among students who studied using the developed methods appeared to be higher than among the students who studied according to the traditional program. This is demonstrated by the results obtained during the diagnostic section.

The obtained results of the experimental verification of the specified pedagogical conditions have proved the effectiveness of the implementation of the specified pedagogical conditions. With the help of the Wilcoxon signed-rank test and the Z-test, the statistical significance of changes in the dynamics of the formed readiness of the participants of the experimental group was proven (the low level of formation of the criterion has decreased from 31.0% to 11.9%; the base level has decreased from 31.0% to 14.3%; the average level has increased from 23.8% to 42.8%; the high level has increased from 14.3% to 31.0%).

Keywords: *professional training, professional communication, future aviation specialists, future aircraft maintenance engineers' training, aviation institution of higher education, pedagogical conditions, readiness for professional communication.*

*Одержано редакцією: 22.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 07.03.2023 р.*

УДК 623.746.17-057.36:[355.232:358.4]
DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-90-100

МАРЧЕНКО Ольга Геннадіївна,
доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
соціології та психології факультету № 3, Харківський
національний університет внутрішніх справ
ORCID 0000-0002-8040-9687

ОНИПЧЕНКО Павло Миколайович,
кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри
тактики авіації льотного факультету,
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
ORCID 0000-0003-4497-327X

МАРЧЕНКО Владислав Валерійович,
льотчик-штурман в/ч А 1688
ORCID 0000-0002-1966-3360

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕТНОСТІ ВЕРТОЛЬОТЧИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ АВІАЦІЙНОГО ПРОФІЛЮ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

У статті розглянуто особливості формування професійної компетентності курсантів-вертольотчиків у закладах вищої освіти авіаційного профілю із специфічними умовами навчання. Одним із суттєвих критеріїв щодо визначення рівня сформованості особистісної компоненти професійної компетентності вертольотчика є його фахова надійність, яка визначається нормою нальоту, працездатністю, виконавською дисципліною, що у свою чергу є основою та гарантією безпеки польотів.

***Ключові слова:** вертольотчик, військовий фахівець, компетентність, льотна підготовка, професійна діяльність.*

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід реалізується у системі національної освіти з огляду на приєднання України до міжнародного освітнього простору, зокрема, до зони вищої освіти Європи. Професійна підготовка, зорієнтована на формування компетентності здобувачів освіти, відрізняється спрямованістю на результат, тісним зв'язком зі сферою праці, ефективністю за критеріями «застосування знань на практиці», «аналіз і синтез знань у ситуації прийняття рішення», «швидка та безконфліктна адаптація до умов і факторів виробничого середовища». Компетентнісний підхід до розробки методів і способів професійної підготовки фахівців є спробою відходу від парадигми знань, згідно з якою студенти закладів вищої освіти (ЗВО) «отримували фундаментальні знання, і це було основою їхньої подальшої професійної діяльності як у бізнесі, так і на державній службі» [2].

Як правило, поняття «компетентність» застосовується стосовно категорій фахівців з ґрунтовними глибокими знаннями в певній галузі (вчені, викладачі, мистецтвознавці), а також спеціалісти, характер праці яких пов'язаний із прийняттям відповідальних рішень, тобто тих, котрі уповноважені вирішувати (менеджери, управлінці, експерти, діагности). У педагогіці існує думка, що поняття «компетентність» не вживають відносно таких категорій фахівців, чия діяльність пов'язана з мистецтвом та проявами майстерності, креативності [1; 5]. До таких видів професій (поряд, наприклад, з професіями диригента, хірурга, художника

та ін.) відносять професію льотчика, романтичними рисами якої є «любов до неба, прагнення до самовдосконалення, самопізнання, відповідальність, надійність, відчуття польоту, яке неможливо випробувати на Землі» [6; 9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему формування професійної компетентності фахівців сектору безпеки та оборони України досліджували науковці І. Біжан (проблеми та шляхи удосконалення професіоналізації військових фахівців) [1], Н. Герасименко (формування фахових компетентностей курсантів льотних навчальних закладів у процесі вивчення фундаментальних дисциплін) [3], Т. Лаврухіна (формування ключових компетентностей майбутніх авіаційних диспетчерів як умова готовності до професійної діяльності) [7], А. Лігоцький (уточнення етапів процесу формування професійних компетенцій випускників) [10], Р. Невзоров (компонентний склад і модель формування фахової компетентності військових льотчиків) [11]. Узагальнюючи погляди науковців, схарактеризуємо компетентність як системно-інтегративне особистісно-професійне психічно-динамічне новоутворення, що проявляється у психологічній та технічно-оперативній готовності до виконання продуктивної діяльності, виступає необхідною та достатньою умовою для того, щоб людина була успішною та впливовою в соціально-професійному просторі, визначеному посадою, соціальним статусом, службовим потенціалом. Інтегральний характер професійної компетентності проявляється в її структурі, яку становлять когнітивний, практико-орієнтований, мотиваційний, особистісний компоненти, тобто компетентний фахівець обізнаний у відповідній предметній сфері, прагне та здатний у найбільш ефективний спосіб здійснювати свою діяльність, прагне до саморозвитку та самовдосконалення.

Мета статті. Визначити особливості сутності, структури, змісту і шляхів формування складових професійної компетентності майбутніх вертольотчиків у процесі навчання у закладах вищої освіти авіаційного профілю із специфічними умовами навчання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Фахівці в галузі авіації зауважують, що з появою техніки нового покоління, експлуатація якої передбачає використання новітніх технологій, «чкалівська» льотна майстерність, схильність до необґрунтованого ризику, прийняття «вольових» рішень у льотній роботі відходять на другорядні позиції, але на перший план висуваються інженерна підготовка, технологічна дисципліна технічної та льотної експлуатації авіаційної техніки, здатність до самоосвіти, спроможність швидко перебудуватися [8]. Цей перелік можна продовжити за рахунок досконалого знання відповідної документації, дотримання фізіологічних, екологічних і ергономічних норм безпеки льотної діяльності, вмінь опрацьовувати значні масиви інформації різної модальності, аналізувати професійні ситуації та ін.

У визначені сутнісних характеристик професійної компетентності авіаційного військового фахівця нами враховано думку А. Джуринського про те, що компетентність дозволяє виконувати одноманітну роботу та є першим рівнем професійної готовності як результату професійної освіти. Зауважимо, що вищими рівнями професійної готовності є здатність виконувати роботу самостійно та відповідально (2-й рівень); складну та оригінальну роботу (3-й рівень); спеціальні персональні завдання (4-й рівень). Актуальною виявилася дефініція компетентності як належного рівня технічного обслуговування повітряних суден для інженерно-технічного складу, збереження льотної кваліфікації – для льотної складу [5].

Зважаючи на різноманітне призначення вертольотів (цивільні – багатоцільові, пасажирські, транспортні, пошуково-рятувальні, сільськогосподарські, військові – бойові, транспортно-бойові, транспортні, спеціальні) та різноманіття польотних завдань, важливо визначити «кістяк» інваріантних складників професійної компетентності курсантів-вертольотчиків, здатних до реалізації службового функціоналу у частинах і підрозділах різних складових сектору безпеки й оборони України.

Зауважимо, що в лавах авіації прийнято називати випускників цивільних льотних закладів пілотами, а військових – льотчиками (склалося історично, потім було закріплено керівними документами) [15]. Наприклад, випускники Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ отримують свідоцтво пілота CPL (Commercial Pilot License – ліценція комерційного пілота) міжнародного зразка згідно JAR (Joint Aviation Requirements – спільні авіаційні вимоги) за кваліфікацією «пілот», тоді як Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба здійснює підготовку військових льотчиків на вертольотах. Проте здобувачі льотного фаху як у цивільних, так і військових ЗВО отримують статус курсанта. Професійна підготовка льотних кадрів має чітку організаційну структуру:

- навчальні групи, роти, батальйони;
- наявність керівників офіцерського складу (начальники курсу, командири рот, батальйонів), представників старшинського (сержантського) складу з курсантів (старшина курсу, старшина групи, заступник старшини групи);
- проживання в гуртожитках закритого типу, харчування в їдальні, відвідування занять у форменому одязі.

Викладачі, які навчають курсантів ЗВО авіаційного профілю, також мають відповідно до статуту дотримуватися вимог щодо організації занять, носіння форменого одягу, дисципліни, співпрацювати з навчальним відділом, офіцерами курсової ланки [13]. До загальних характеристик підготовки та професійної діяльності льотних кадрів можна віднести екстремальність, значну вартість, високий рівень відповідальності, дію факторів несприятливого фізичного та психологічного впливу.

Водночас процеси фахової підготовки льотних кадрів у цивільних і військових авіаційних закладах мають низку принципових розбіжностей. Для визначення основних складників професійної компетентності майбутніх вертольотчиків проаналізуємо зміст льотної діяльності, а також професійної підготовки пілотів і льотчиків на вертольотах на предмет виявлення особливостей. Результати порівняльного аналізу змісту та характеру професійної діяльності цивільних і військових льотних кадрів наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз змісту професійної діяльності
цивільних і військових вертольотчиків**

Підстави порівняння	Зміст професійної діяльності цивільного вертольотчика	Зміст професійної діяльності військового вертольотчика
Польотні завдання	<p>Перевезення вантажів, транспортування палива, пасажирів, пошуково-рятувальні дії, евакуація поранених і надання першої медичної допомоги, підготовка і навчання льотного складу</p> <p>Виконання сільсько-господарських робіт, розпилення добрив, хімікатів для боротьби з шкідниками сільськогосподарських культур</p>	<p>Перевезення вантажів у вантажній кабіні та зовнішній підвісці, висадка десанту, придушення та знищення наземних рухомих і нерухомих цілей противника, надання вогневої підтримки наземних військ, викидання з повітря протитанкових і протипіхотних мін, захист фронтової авіації від протиповітряної оборони противника, розмінування акваторій, ведення радіоелектронної боротьби, артилерійська розвідка, виявлення радіаційного та хімічного зараження місцевості, маскування військ та ін.</p>

Продовження таблиці 1

Навички пілотування	Забезпечення руху за заданим маршрутом, здійснення льотної експлуатації та навігації	
		Пілотування на висині, по колу, в зону, на майданчик, за приладами, на малих і гранично малих висотах.
Режим пілотування	Нормальний режим пілотування вертольоту	Граничні з пілотажними можливостями вертольоту та фізіологічними ресурсами льотчика
Психологічні установки	Неприпустимий ризик (за виключенням особливих випадків польоту), виключаються складні маневрені прийоми	Виконання бойового завдання будь-якою ціною, обґрунтований ризик,
Прояв льотної майстерності	Безпека та комфорт польоту, оптимізація взаємодії в екіпажі	Безпека польоту, ураження цілі, маневрена рухливість
Організація взаємодії в кабіні	За функціональним призначенням	За командним принципом
Навігаційна підготовка	На високому рівні	На достатньому рівні
Мовна підготовка	Сертифікат ІКАО щодо рівня володіння авіаційною англійською мовою	

Розбіжності у змісті професійної діяльності пілотів цивільної авіації та військових вертольотчиків обумовлюють відмінності у змісті та характері їхньої професійної підготовки. З позицій діяльнісного підходу підставами для аналітичного опрацювання особливостей професійної підготовки пілотів і льотчиків ми обрали мету, завдання, принципи, методологічні підходи, зміст, методи, форми, результат. До уваги прийнято також характер, психофізіологічну специфіку майбутньої професійної діяльності, умови виробничого середовища (табл. 2).

Таблиця 2

**Порівняння процесів професійної підготовки
пілотів цивільної авіації та військових льотчиків**

Підстави для порівняння	Професійна підготовка пілота вертольоту	Професійна підготовка військового вертольотчика
Мета	Підготувати фахівців для здійснення комерційних перевозок пасажирів і вантажів	Реалізувати державно-відомче замовлення на підготовку льотчиків, зорієнтоване на виконання бойових завдань
Принципи	Єдність теоретичного та практичного, допольотного та льотного навчання, інтеграція фундаментальної освіти та практичної підготовки, свідомості, активності та наступності, системності та систематичності	
Методологічні підходи	Людиноцентричний, машиноцентричний, системний, компетентнісний	
Зміст	Набуття теоретичних знань, набуття навичок пілотування, навігації, закладання основ льотної майстерності, професійної надійності	
		Льотно-тактична підготовка, формування навичок бойового застосування вертольоту,
Методи	Навчання на спеціалізованих і комплексних тренажерах, симуляторах, командних пунктах, кабінах літальних апаратів, ознайомлювально-мотиваційні, навчально-тренувальні польоти з інструктором, самостійні польоти	
Форми	Групові, індивідуальні	
Необхідна кількість годин нальоту	200-230	150-200

Результат	Ліцензія комерційного пілота (ліцензія транспортного пілота)	Готовність до виконання обов'язків за функціоналом на первинній посаді
Щорічний випуск	Близько 100 осіб	20-30 осіб

Тож, незважаючи на істотні розбіжності у цільових установках, змісті, наслідках підготовки льотних кадрів для цивільної та військової авіації, суттєвими є загальні риси, а саме: формування стійкості до негативних чинників і формування готовності до виконання фахових завдань, виховання дисциплінованих, відповідальних, грамотних авіаційних фахівців.

За об'єктивних умов (оновлення парку авіаційної техніки, її оснащення новітніми технологіями, обмежений термін навчання, проблема з узгодженням термінів льотного навчання та реалізації навчальних програм циклів загальної та професійної підготовки, виконання значного обсягу практично-професійних завдань на тренажерах і симуляторах, які лише імітують реальний політ тощо) формування всього спектру професійних компетенцій вертольотчиків у процесі навчання у закладах вищої освіти авіаційного профілю із специфічними умовами навчання є проблематичним. Ба більше, значну частину професійних компетенцій авіаційний військовий фахівець набуде в подальшому, у процесі «дозрівання на посаді» [10]. Співзвучною є думка М. Литвинчука про те, що «адаптивність навичок і умінь фахівця полягає в тому, що курсант набуває їх, навчаючись вчитися, і до досягнення професійної майстерності перебирає значну кількість різноманітних варіантів ситуацій, що робить професіоналізм достатньо гнучким» [9].

Тому для вирішення завдань статті виокремимо ядро компетенцій майбутнього вертольотчика, сформоване із знань, «заготовок» льотних навичок і вмінь, навколо яких у процесі льотної роботи будуть відбуватися «кристалізація» основ професійної діяльності, їх освоєння і практичне застосування. З урахуванням визначення, запропонованого в [11; 15], професійну компетентність вертольотчика будемо розуміти як його льотну кваліфікацію, набуту під час реалізації системи фахової підготовки, що традиційно складається з трьох основних блоків: базової освіти, професійного теоретичного навчання, а також спеціалізації, тобто практичної підготовки, яка здійснюється за програмами первинної льотної підготовки та підготовки авіаційних фахівців за призначенням.

У статті В. Рижикова наголошено на комплексному характері професійної підготовки авіаційних фахівців льотного профілю, яка інтегрує такі види:

- теоретичну підготовку, яка формує науковий евристичний рівень знань, умінь і навичок;
- фізичну підготовку, що вможлиблює «динамічне здоров'я», стійкість до гіподинамічного режиму та працездатність;
- психологічну підготовку, яка сприяє психологічній готовності до професійної діяльності, повсякденного життя, соціальної взаємодії;
- тренажерну підготовку, що моделює професійну діяльність в окремому її фрагменті у звичайному та екстремальному режимах діяльності;
- реальну професійну діяльність у реальних умовах виробничого середовища льотчика;
- психофізіологічну підготовку, яка передбачає стійкість психічного й фізіологічного рівнів прояву людського чинника до екстремальних умов [16].

Відповідно у структурі професійної компетентності вертольотчика можна виокремити теоретично-знанцеву (когнітивну) та практично-діяльнісну складові. Когнітивна складова професійної компетентності передбачає постійне використання знань технологічних і методологічних основ, здійснювати пошук даних у просторі, які допоможуть у формуванні рішення для підвищення професійного рівня, оскільки вертольотчик завжди приймає рішення в умовах динамічного природного середовища (стихія, погода та ін.) та штучного

(система управління польотами, радіолокаційне забезпечення, рівень обладнання та зв'язку, довжина та ширина злітно-посадочної смуги, рівень обладнання систем навігації та посадки та ін.).

Діяльнісна складова інтегрує вміння організовувати льотну роботу, якісно та мобільно виконувати польотні завдання (обґрунтування польотного завдання, рівень складності, термін та умови виконання, вимоги до рівня підготовленості екіпажу), здійснювати контроль і вносити корективи у свою діяльність.

Зрозуміло, що ключовою складовою в системі формування зазначених складників професійної компетентності курсантів-вертолітників є льотне навчання, яке є одним із найскладніших видів навчання. Реалізація льотної підготовки передбачає запровадження низки заходів, що реалізуються під об'єктивним контролем льотно-інструкторського складу. Навчально-тренувальні заняття проводяться на землі та в повітрі та мають на меті виявлення рівня засвоєння курсантами знань основ аеродинаміки, повітряної навігації, конструкції вертольоту та двигуна; рівня сформованості практичних умінь і навичок, які гарантують впевнену та безпечну льотну експлуатацію вертольоту, а також засвоєння компонентів тактичної підготовки для здійснення маневрів у повітрі та бойового застосування вертольоту.

Зауважимо, що рівень сформованості когнітивної та діяльнісної складових професійної компетентності майбутнього вертольотчика корелюють з якістю його загальної та професійної освіченості, а також з індивідуальними здібностями курсанта, зокрема, силою мотивації, яка є рушійною для процесів особистісного розвитку та професійного становлення, набуття суб'єктного досвіду. Водночас слід зазначити таке: якщо теоретична база професійної підготовки курсанта залежить від його здібностей до навчання, потягу до оволодіння знаннями, то рівень сформованості практичних навичок пропорційний ступеню залучення до тренувальних процесів.

Практичне значення мають рекомендації науковців щодо визначення оптимального нальоту для формування діяльнісної складової професійної компетентності вертольотчика. Так, наліт курсанта менший за 200 годин свідчить про низький рівень професійної підготовки курсантів. Проте й наліт, більший за 350 годин, призводить до зниження професійної надійності льотчика внаслідок перевантажень, зростання ризику виникнення помилок через стомлення, дію інших аспектів людського фактору, зокрема, прояви дезадаптації до несприятливих умов польоту. Тож зростання кількості годин нальоту, безумовно, сприяє вдосконаленню навичок техніки пілотування, збільшує працездатність. Але й вихід за межі передбачених нормою годин нальоту може негативним чином сказатися на рівні сформованості професійних компетенцій. За рекомендаціями фахівців, кожен курсант у межах навчально-бойової та професійної діяльності має налітати 5-6 годин за тиждень або 25 годин в місяць (250-300 годин на рік). На постійній основі має проводитися тренажерна підготовка (10-12 годин на місяць, відповідно на рік 120 годин).

З точки зору [3; 8], формування професійної компетентності вертольотчиків передбачає перебіг низки процесів, зокрема вироблення довговічності «заготовок» льотних навичок і вмінь, збереження професіоналізму в разі перерви у льотній практиці. Так, М. Литвинчук зазначає, що «в авіації ... установлені юридично допустимі перерви в польотах, що гарантують підтримку рівня безпеки польотів не нижче допустимого». За даними досліджень науковців закладів авіаційно-космічної медицини, перерва в навчально-бойовій діяльності протягом 1-2 тижня призводить до серйозних перевантажень у роботі всіх систем організму, тому при організації льотного навчання необхідно враховувати, що для курсантів допустимими при здійсненні самостійних польотів є перерви, які складають від 7 до 10 днів. Слід зазначити, що зі збільшенням досвіду льотної діяльності, з урахуванням індивідуальних особливостей пілотів, допустимі перерви можуть зростати, та при деякому нальоті можна вважати, що вони перестають впливати на досягнутий рівень льотних навичок і вмінь. Для прикладу, для льотчиків вищої кваліфікації перерва може складати 4-6 міс.

Важливим чинником підготовки компетентного вертольотчика є формування його

професійної надійності, яка забезпечує безпеку польотів, збереження життя та здоров'я членів екіпажу, пасажирів, населення. Основу професійної надійності льотчика становлять, насамперед, його виконавча дисципліна, нормування своїх дій згідно вимог. Успішне проходження льотної практики означає відпрацювання до автоматизму дій, операцій, навичок пілотування, фізичну підготовленість авіаційного військового фахівця. Зауважимо, що напрямки вдосконалення фізичної підготовки курсантів у період допольотного навчання визначені, насамперед, умовами льотної експлуатації навчального вертольоту (як правило, це вертоліт Ми-2). Першочерговим завданням цього періоду є розвиток фізичних якостей, що забезпечують успішне проходження льотної практики [4; 14].

Ці якості можуть бути поділені на такі групи:

1) основні фізичні якості – психосоматика, надійне функціонування кардіореспіраторної системи організму, міцний опорно-руховий апарат, сила, швидкість, витривалість, спритність, сміливість, рішучість, дисциплінованість, спортивна майстерність;

2) професійно важливі фізичні якості – окомір, просторове орієнтування; координація рухів, швидкість рухової реакції;

3) спеціальні фізичні якості – стійкість до заколихування, вібраційних впливів.

Особливу увагу слід приділити формуванню та вдосконаленню навичок координації, швидкості, плавності рухів, пропорційних м'язових зусиль, широкого розподілу уваги. Відпрацюванню цих дій сприяють ігри в баскетбол, волейбол, настільний теніс, гімнастичні та акробатичні вправи. Для формування стійкості до сприйняття радіальних прискорень рекомендовано виконання поворотів, обертань. Важливим є розвиток умінь переборювати власні фізичні недоліки, перемагати противника, командно-організаційні здібності до співпраці.

Слід зауважити, що основу професійної надійності вертольотчика становить його психологічна надійність, що реалізується завдяки детермінантам вольової сфери курсанта, серед яких визначальними є свідоме ставлення до льотної роботи, установка на поступове оволодіння льотною майстерністю та довготривалу льотну діяльність. Існує науково-обґрунтована методика психологічного професійного відбору (ППВ), за якою з гарантованою якістю до льотного навчання доцільно залучати тільки курсантів двох основних груп профвідбору. Досвід льотного навчання підтверджує, що відхилення від даної вимоги негативно впливає як на етапі початкової професійної підготовки льотчика, так й на етапі його подальшої льотної служби. Так, у США психологічний відбір кандидатів у авіаційні військові заклади дає до мільйону доларів економії на кожні 100 випущених із училищ льотчиків [3].

Дані наукових досліджень свідчать про те, що курсанти I і II груп ППВ за умови оцінки тренажерної та фізичної підготовки не нижче, ніж «добре» не будуть мати ускладнень з льотним навчанням. Курсантів III групи доцільно поділити на дві підгрупи IIIa (оцінка «задовільно»), IIIб (оцінка «незадовільно»). Залежно від рівня (оцінки) фізичної та тренажерної підготовки курсанти першої підгрупи можуть бути як придатними, так і непридатними до льотної діяльності. Курсантів підгрупи IIIб недоцільно зараховувати на льотні спеціальності [11; 12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у статті розглянуто особливості формування професійної компетентності курсантів-вертольотчиків у закладах вищої освіти авіаційного профілю із специфічними умовами навчання. Професійна компетентність вмщує широкий спектр теоретичних знань і практичних умінь щодо організації льотної роботи, якісного виконання льотних завдань у динамічних умовах специфічних природного та штучного середовищ.

Так, удосконалення авіаційної техніки потребує постійного вдосконалення професійної підготовки вертольотчиків, що зумовлює значущість когнітивної та діяльній складової їхньої компетентності. Одним із суттєвих критеріїв щодо визначення рівня сформованості особистісної компоненти професійної компетентності вертольотчика є його

фахова надійність, яка визначається нормою нальоту, працездатністю, виконавською дисципліною, що у свою чергу є основою та гарантією безпеки польотів.

Оскільки професійний вертольотчик має вміти не тільки керувати вертольотом, але й відстежувати всі фактори ризику для життя та здоров'я екіпажу та оточення, тому перспективними є дослідження в цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Біжан І. В. Проблеми та шляхи удосконалення професіоналізації військових фахівців. *Наука і оборона*. 2000. №4. С. 24–28.
2. Будніков О. В. Кадровий потенціал у вимірі організаційних соціокультурних чинників на вітчизняному авіаційному просторі. *Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. пр. / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського*. Київ: НУОУ, 2012. № 3 (28). С. 162–165.
3. Герасименко Г. В. Формування фахових компетентностей курсантів льотних навчальних закладів у процесі вивчення фундаментальних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Класичний приват університет. Запоріжжя, 2015. 20 с.
4. Горбунов О. В., Шайхуллін Т. Д., Білоусов С. І. Фізична підготовка як основний елемент у вдосконаленні професійних компетенцій курсантів-вертолітників. *Учені записки університету імені П. Ф. Лесгафта*. 2020. № 1 (179). С. 94–100.
5. Джуринський О. М. Розвиток освіти в сучасному світі: навч. посіб. М.: ВЛАДОС, 1999. 200 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
7. Лаврухіна Т. В. Формування ключових компетентностей майбутніх авіаційних диспетчерів як умова готовності до професійної діяльності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Харків, 2012. Вип. 16. С. 168–174.
8. Ладогубець Н. В., Марченко О. Г. До питання професійної підготовки льотного складу цивільної та військової авіації. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2014. Вип. 5 (1). с. 78.
9. Литвинчук М. І. Від земних технологій льотних екіпажів до технологій космічних. П'ятирівнева технологія професійної підготовки льотчика: вікова історія, сьогодення та перспективи: монографія. Харків: ХУПС, 2013. 420 с.
10. Лігоцький А. О. Основні засади побудови навчального процесу вищого військового навчального закладу з орієнтацією на упереджене формування професійних компетенцій випускників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: зб. наук. пр.* 2011. № 1. С. 61–71.
11. Невзоров Р. В. Компонентний склад фахової компетентності майбутніх військових пілотів та модель її формування. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2019_2_16.
12. Онипченко П. М., Невзоров Р. В. Роль авіаційної педагогіки у професійній підготовці курсанта-льотчика в умовах багатопрофільного ВВНЗ. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 4. С. 162–169.
13. Подоляк Я. В. Актуальні проблеми психології вищої військової школи : навч. посіб. Харків: ХУПС, 2006. 160 с.
14. Попов Ф. І., Маракушин А. І., Бреславець М. М. Фізична підготовка льотного складу – компонента безпеки польотів. *Фізичне виховання студентів*. 2011. № 3. С. 76–79.
15. Плачинда Т. С. Особливості організації освітнього середовища ЗВО авіаційного профілю. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 6 (90). С. 120–129.

16. Рижигов В. Педагогічна система професійної підготовки майбутніх пілотів. *Рідна школа*. 2008. № 9. С. 65–67.

References

1. Bizhan, I.V. (2000). Problemy ta shliakhy udoskonalennia profesionalizatsii viiskovykh fakhivtsiv [*Problems and ways of improving the professionalization of military specialists*]. *Nauka i oborona*, 4, 24-28. [in Ukrainian].
2. Budnikov, O.V. (2012). Kadrovyi potentsial u vymiri orhanizatsiinykh sotsiokulturnykh chynnykiv na vitchyznianomu aviatsiinomu prostori [*Personnel potential in the measurement of organizational socio-cultural factors in the domestic aviation space*]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 3 (28), 162-165. [in Ukrainian].
3. Herasymenko, H.V. (2015). Formuvannia fakhovykh kompetentnosti kursantiv lotnykh navchalnykh zakladiv u protsesi vyvchennia fundamentalnykh dystsyplin [*Formation of professional competences of cadets of flight training institutions in the process of studying fundamental disciplines*]. Extended abstract of candidate's thesis. Kryvyi Rih. [in Ukrainian].
4. Horbunov, O.V., Shaikhullin, T.D., Bilousov, S.I. (2020). Fizychna pidhotovka yak osnovnyi element u vdoskonalenni profesiinykh kompetentsii kursantiv-vertolitnykiv [*Physical training as the main element in improving the professional competences of helicopter cadets*]. *Ucheni zapysky universytetu imeni P. F. Leshafta*, 1 (179), 94-100. [in Ukrainian].
5. Dzhurynskyi, O.M. (1999). Rozvytok osvity v suchasnomu sviti [*Development of education in the modern world*]. [in Ukrainian].
6. Entsyklopediia osvity [*Encyclopedia of education*]. (2008). / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V. H. Kremen. [in Ukrainian].
7. Lavrukhina, T.V. (2012). Formuvannia kliuchovykh kompetentnosti maibutnikh aviatsiinykh dyspetcheriv yak umova hotovnosti do profesiinoi diialnosti [*Formation of key competencies of future air traffic controllers as a condition of readiness for professional activity*]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky*, 16, 168-174 [in Ukrainian].
8. Ladohubets, N.V., Marchenko, O.H. (2014). Do pytannia profesiinoi pidhotovky lotnoho skladu tsyvilnoi ta viiskovoi aviatsii [*To the issue of professional training of the flight crew of civil and military aviation*]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu*, 5 (1), 78 [in Ukrainian].
9. Lytvynchuk, M.I. (2013). Vid zemnykh tekhnolohii lotnykh ekipazhiv do tekhnolohii kosmichnykh. Piatyriivneva tekhnolohiia profesiinoi pidhotovky lotchyka: vikova istoriia, sohodennia ta perspektyvy [*From terrestrial technologies of flight crews to space technologies. Five-level technology of professional pilot training: centuries-old history, present and prospects*]. [in Ukrainian].
10. Lihotskyi, A.O. (2011). Osnovni zasady pobudovy navchalnoho protsesu vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu z oriantatsiieiu na uperedzhene formuvannia profesiinykh kompetentsii vypuskykiv [*The main principles of building the educational process of a higher military educational institution with a focus on the biased formation of professional competencies of graduates*]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*, 1, 61-71 [in Ukrainian].
11. Nevzorov, R.V. (2019). Komponentnyi sklad fakhovoi kompetentnosti maibutnikh viiskovykh pilotiv ta model yii formuvannia [*The component composition of the professional competence of future military pilots and the model of its formation*]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*, 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2019_2_16 [in Ukrainian].
12. Onypchenko, P.M., Nevzorov, R.V. (2018). Rol aviatsiinoi pedahohiky u profesiinii pidhotovtsi kursanta-lotchyka v umovakh bahatoprofilnoho VVNZ [*The role of aviation pedagogy in the professional training of a cadet pilot in the conditions of a multidisciplinary higher education*

institution]. Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriya: Pedagogichni nauky, 4, 162-169. [in Ukrainian].

13. Podoliak, Ya.V. (2006). Aktualni problemy psykholohii vyshchoi viiskovoi shkoly [*Actual problems of psychology of the higher military school*]. [in Ukrainian].

14. Popov, F.I., Marakushyn, A.I., Breslavets, M.M. (2011). Fizychna pidhotovka lotnoho skladu – komponenta bezpeky polotiv [*Physical training of the flight crew is a component of flight safety*]. Fizychno vykhovannia studentiv, 3, 76-79. [in Ukrainian].

15. Plachynda, T.S. (2019). Osoblyvosti orhanizatsii osvithnoho seredovyscha ZVO aviatsiinoho profilu [*Peculiarities of the organization of the educational environment of the higher educational institutions of the aviation profile*]. Pedagogichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii, 6 (90), 120-129 [in Ukrainian].

16. Ryzhykov, V. (2008). Pedagogichna systema profesiinnoi pidhotovky maibutnikh pilotiv [*Pedagogical system of professional training of future pilots*]. Ridna shkola, 9, 65-67. [in Ukrainian].

MARCHENKO Olga, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Sociology and Psychology of Faculty № 3, Kharkiv National University of Internal Affairs;

ONYPCHENKO Pavlo, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Aviation Tactics of the Flight Faculty Ivan Kozhedub Kharkov National University of Air Forces;

MARCHENKO Vladyslav, pilot-navigator of military unit A 1688.

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF HELICOPTER PILOT IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION AVIATION PROFILE WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS

Under objective conditions (updating the fleet of aviation equipment, equipping it with the latest technologies, a limited training period, the problem of coordinating the terms of flight training and the implementation of training programs of general and professional training cycles, performing a significant amount of practical and professional tasks on simulators and simulators, which only simulate a real flight, etc.) the formation of the entire spectrum of professional competences of helicopter pilots in the process of training in higher education institutions of the aviation profile with specific training conditions is problematic.

Taking into account the above, the professional competence of a helicopter pilot will be understood as his flight qualification acquired during the implementation of the professional training system, which traditionally consists of three main blocks: basic education, professional theoretical training, as well as specialization, that is, practical training, which is carried out according to the programs of the primary flight training and training of aviation specialists by appointment.

Accordingly, in the structure of the professional competence of a helicopter pilot, it is possible to distinguish a theoretical-knowledge (cognitive) and a practical-activity component. The cognitive component of professional competence involves the constant use of knowledge of technological and methodological bases, searching for data in space that will help in forming a decision to improve the professional level. The operational component integrates the ability to organize flight work, perform flight tasks qualitatively and mobility (justification of the flight task, level of complexity, time and conditions of execution, requirements for the level of preparedness of the crew), control and make corrections in one's activities.

It should be noted that the basis of a helicopter pilot's professional reliability is his psychological reliability, which is realized thanks to the determinants of the cadet's volitional sphere, among which the decisive ones are a conscious attitude to flying work, an attitude towards

the gradual mastery of flying skills and long-term flying activity.

Therefore, the professional competence of a helicopter pilot includes a wide range of theoretical knowledge and practical skills regarding the organization of flight work, high-quality performance of flight tasks in dynamic conditions of specific natural and artificial environments.

Keywords: *helicopter pilot, military specialist, competence, flight training, professional activity.*

*Одержано редакцією: 17.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 01.04.2023 р.*

УДК 81.42:37.018.43

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-101-108

МІХНО Світлана Василівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Сумський державний університет
ORCID 0000-0002-8307-1028

СИМОНЕНКО Наталія Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Сумський державний університет
ORCID 0000-0003-2994-3574

ПЛОХУТА Тетяна Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Сумський державний університет
ORCID 0000-0002-8106-7367

МЕТОД ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ ВІДЕО-ПРОЄКТІВ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНО-ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті обґрунтовано методiku та представлено практичний досвід використання методу лексико-граматичних відео-проектів як засобу активізації пізнавально-творчої самостійності студентів на заняттях з англійської мови, уточнено термін «метод лексико-граматичних відео-проектів», окреслено основні вимоги до його успішної реалізації. Автори визначають специфіку використання методу лексико-граматичних відео-проектів щодо активізації самостійності студентів на заняттях з англійської мови в особливих умовах навчання, воєнного стану зокрема. Наголошується на ефективності методу щодо удосконалення освітнього процесу в умовах цифровізації. Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення інформації стосовно досліджуваної проблеми, педагогічне спостереження, аналіз та представлення практичного досвіду використання методу лексико-граматичних відео-проектів як засобу активізації пізнавально-творчої самостійності студентів на заняттях з англійської мови в особливих умовах навчання.

Ключові слова: метод проектів, відеометод, пізнавально-творча самостійність студентів, англійська мова, особливі умови навчання.

Постановка проблеми. Використання сучасних освітніх інформаційних технологій є обов'язковою умовою навчання сучасного здобувача вищої освіти. Задеклароване розширення сфери застосування англійської мови в Україні та забезпечення функціонування англійської мови як мови міжнародного спілкування, необхідність підвищення самостійності студентів у процесі отримання знань і навичок, цифровізація освіти зумовлюють актуальність даної статті. Забезпечення процесу навчання ефективними методами індивідуалізації, візуалізації, надання можливості для реалізації творчих здібностей, самовираження, свободи у виборі ресурсів, визначення стимулів мотивації здобувачів освіти до оволодіння англійською мовою є нагальними проблемами у системі іншомовної підготовки здобувачів 1-3 рівнів вищої освіти в Україні. Цифрові технології мають

першочерговий вплив на освітній процес в особливих умовах навчання, таких як воєнний стан та пандемія COVID-19.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення методу проєктів зробили такі вчені, як С. Гайнес, Дж. Дьюї, В. Килпатрік, Т. Хатчинсон, Д. Рейнхард, Ф. Беггом, О. Дьоміна, І. Олійник. Педагогічні засади використання методу проєктів під час навчання мови викладала ціла низка дослідників, наприклад, Є. Їжко, О. Лепко, І. Устименко, І. Щеглова, та інші.

Аналіз наукової розробки проблеми самостійної пізнавально-творчої діяльності студентів у процесі навчання засвідчив, що її розв'язання привертало увагу багатьох науковців: В. Буряк, С. Гончаренко, О. Демченко, І. Зайцева, М. Лазарєв, В. Лозова, О. Павленкова, Т. Плохута, Н. Усенко, Т. Шамова.

Проблемою використання відеотехнологій у навчальному процесі займалися у наукових дослідженнях Е. Багіров, О. Зубченко, С. Ніколаєва, С. Равич, О. Тернопольський та інші. Про використання автентичних відеофрагментів йдеться в дисертаційних дослідженнях з педагогіки Є. Глушка, І. Гончара, М. Дубровіна, Ю. Комарової, С. Неделіна, В. Прокоф'євої.

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення інформації стосовно досліджуваної проблеми, педагогічне спостереження, аналіз та представлення практичного досвіду використання методу лексико-граматичних відео-проєктів як засобу активізації пізнавально-творчої самостійності студентів на заняттях з англійської мови в особливих умовах навчання.

Метою статті є обґрунтування методики та представлення практичного досвіду використання методу лексико-граматичних відео-проєктів як засобу активізації пізнавально-творчої самостійності студентів на заняттях з англійської мови в особливих умовах навчання, таких як воєнний стан та пандемія COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою навчання англійської мови у закладах вищої освіти є розвиток можливостей студентів використовувати англійську мову як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Оскільки метод проєктів комунікативний, він привертає особливу увагу викладачів англійської мови.

Метод проєктів був розроблений Дж. Дьюї, а також його учнем В. Килпатріком у 20-х роках ХХ ст. Для Дж. Дьюї проєкт означає активне обговорення теми, яка тривалий час становить інтерес для студентів та суспільства і яка виявляє подальші проблеми з метою ініціювання у студентів прагнення до пізнавальних процесів. Його головна мета – самостійне здобуття знань у процесі розв'язання практичних задач або проблем, які потребують інтеграції знань з різних сфер [4].

Метод проєктів ґрунтується на розвитку творчих та пізнавальних навичок студентів, що дозволяє їм самостійно конструювати знання та критично мислити, орієнтуватися у інформаційному середовищі. Цей метод передбачає застосування навчально-пізнавальних прийомів для розв'язання різноманітних завдань з обов'язковою презентацією результатів. Він сприяє використанню дослідницьких, пошукових та творчих методів.

О. Буйницька зазначає, що мета методу – формування навичок ефективного застосування інформаційно-комунікаційних технологій при навчанні студентів. Дослідниця виділяє основні вимоги до використання даного методу: наявність значущої проблеми або задачі, вирішення якої потребує інтегрованих знань та пошукової діяльності; практичну, теоретичну та пізнавальну значущість передбачуваних результатів; самостійну діяльність студентів (індивідуальну, парну, групову); визначення кінцевої мети проєкту; використання дослідницьких методів та оформлення результатів (анімаційний мультфільм, відеоролик для соціальних медіа, музичний кліп з використанням анімації, веб-сайт, тощо) [1].

Результатом за методом проєкту є розроблення та захист власного освітнього продукту, а його розробка передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій, відповідність певним вимогам до змісту, тощо.

Є. Іжко підкреслює найвищий ступінь зацікавленості студентів під час підготовки проєкту та демонстрації результатів, що означає гарну мотивацію, яка, у свою чергу, приводить до ефективного засвоєння матеріалу. Але дослідниця відзначає, що, на жаль, не всі студенти можуть впоратися із завданнями вчасно. Деякі з них не можуть правильно розподілити свій час, тому презентація проєкту відбувається пізніше, ніж передбачається за планом. Проте вважає, що інтеграція проєктів до процесу вивчення іноземної мови сприяє більшій вмотивованості та самостійності студентів. Усвідомлення студентами, що проєкт, над яким вони працюють, матиме практичне застосування (презентація, семінар, газета тощо), також сприяє підвищенню відповідальності [3].

О. Гребенщикова зауважила, що використання методу проєктів не є запорукою продуктивного навчання, але при системній підготовці викладача та студентів проєктна технологія підтверджує свою високу ефективність. Дослідниця наводить наступні характеристики проєктної діяльності, які забезпечують ефективність на заняттях з іноземної мови: максимальна включеність, високий рівень самостійності, комплексний характер, розвиток як *hard skills*, так і *soft skills*. Така діяльність має чітку практичну спрямованість, оскільки допомагає розвинути надпредметні компетентності, які стануть при нагоді здобувачам як у професійній, так і в особистісній сфері [2].

Використання відео засобів не є чимось новим у методиці викладання іноземних мов, але саме поєднання слухового та зорового компонентів забезпечує лінгвістичну та екстралінгвістичну основу, яка є необхідною передумовою для оволодіння іншомовним мовленням, а співвідношення цих елементів у відеоролику залежить від конкретної мети заняття. Наголошуємо на тому, що, при використанні відео з навчальною метою, слід обирати короткі за тривалістю відеоролики: 30-500 секунд. Експерти вважають, що відеоролик тривалістю 4-5 хвилин забезпечує інтенсивну напружену навчальну роботу протягом однієї години. Відеоматеріали насичені інформацією, і саме це дозволяє викладачам створювати різноманітні завдання для розвитку різних навичок. Наприклад, перегляд коротких відео з метою вивчення нових лексичних одиниць або граматичних конструкцій, перегляд відео з метою опанування вимови, або перегляд відео з метою підвищення загального розуміння текстів або діалогів іноземною мовою, англійською зокрема.

Для досягнення максимального ефекту від використання відео на заняттях з іноземної мови, важливо дотримуватись різноманітності, але і не перевантажувати студентів значною кількістю інформації. Крім того, необхідно враховувати рівень знань студентів, їхні індивідуальні потреби та інтереси, підбирати відео матеріали, які відповідають рівню володіння іноземною мовою та тематиці, що вивчається, не заважають зосередитись на основному навчальному матеріалі. Відеометод успішно застосовується на всіх етапах вивчення іноземної мови, англійської зокрема [10].

Автентичні матеріали активно використовуються при вивченні іноземної (англійської) мови, хоча і не створені для навчальних цілей. Характерними рисами відеоматеріалів є природність лексичного наповнення та граматичних форм, а також ситуативна адекватність мовних засобів, які ілюструють реальні випадки слововживання. На відміну від власно створених відео проєктів, вони не надають можливості для реалізації творчих здібностей, самовираження, свободи у виборі ресурсів. Також метод лексико-граматичних відео-проєктів студентів дозволяє уникнути проблеми відбору матеріалу і тим самим полегшити роботу викладача. Одночасно з цим, під час роботи над проєктом студенти обмірковують його задум, доцільність використання певних лексичних одиниць та граматичних конструкцій, «приміряють» їх до різних контекстів, оформлюють та реалізують проєкт, демонструють під час заняття і таким чином підвищують частотність їх використання, що, у свою чергу, сприяє їх кращій фіксації у пам'яті.

За джерелом отримання знань методи навчання поділяють на словесні, наочні та практичні. Відеометод – це наочний метод навчання, пов'язаний з використанням

відеотехнічної апаратури, тобто екранних джерел інформації (фільмоскоп, кодоскоп, діапроектор, кінокамера, кіноапарат, телевізор, відеомагнітофон, комп'ютер, сканер і т. п.). Активізуючи наочно-чуттєве сприйняття, відеометод забезпечує швидке і міцне засвоєння знань в їх образно-понятійній цінності і емоційному забарвленні, істотно впливає на формування світогляду, стимулює розвиток абстрактно-логічного мислення, скорочує час на навчання. Створення невеличких за тривалістю відео-проектів надає можливості одночасно на занятті, або поза ним, застосувати поєднання усіх трьох методів для опанування лексичних та граматичних конструкцій.

Звернемося до аналізу поняття «самостійність», яку М. Лазарев розглядає як складне та багатогранне явище, яке впливає на результат засвоєння навчального матеріалу та розвиток студента як суб'єкта навчальної діяльності. Творча діяльність передбачає участь студента в конструюванні всіх елементів власної освіти, таких як сенс, мета, зміст, форми та методи навчання, індивідуальна траєкторія освоєння освітніх сфер, тощо. Творча діяльність включає в себе не лише самі творчі процеси зі створення освітньої продукції, але й пізнавальні процеси, організаційні, методологічні та психологічні процеси, які забезпечують творчу та пізнавальну діяльність [5].

Характеристиками самої пізнавально-творчої самостійності є прямі параметри, такі як вміння робити висновки, наводити докази, знаходити подібності, планувати, робити нотатки, оформляти тези, конспектувати та працювати з літературою. Непрямі параметри характеризують зміни, що зумовлюють динаміку самостійності, такі як обсяг знань, систематичність засвоєних знань, свідомість набутих знань, вивчення певного освітнього компонента у вільний час без зовнішнього спонукання. [8].

Розглядаємо поняття «самостійність» як багатоаспектне особистісно-діяльнісне утворення, що знаходить прояв у потребах, уміннях, здібностях особистості без сторонньої допомоги ставити цілі, формулювати актуальні проблеми, обирати засоби їх вирішення, проявляти наполегливість, досягаючи позитивних результатів, а також оцінювати власну самостійну діяльність [6].

Самостійна робота сприяє розвитку самостійності та формує у студента методологічні підходи до пізнавальної та практичної діяльності, виробляє вміння застосовувати методи і принципи дослідження на практиці, урізноманітнює форми підготовки фахівця. Це шлях набуття студентом досвіду творчої, пошукової діяльності щодо вирішення нових проблем, самостійного бачення і виявлення нової проблеми в уже відомій ситуації. Специфіка творчої діяльності у реалізації самостійної роботи як системи полягає у тому, що вона не є догмою, раз і назавжди визначеним алгоритмом дій як з боку викладача, так із боку студента. Варто пам'ятати, що ані обсяг знань, отриманих у повному вигляді, ані вміння, засвоєні за взірцем-шаблоном, не забезпечать розвиток креативних можливостей особистості. Якщо вона не має звички мислити, аналізувати, порівнювати, співставляти і робити інші операції – тобто не навчена самостійно творчо працювати, то вона не зможе виявити і розкрити свої задатки, надані їй природою [9].

Як зазначає О. Павленкова, організація самостійної роботи студента базується на ряді принципів: науковість, наочність, систематичність і послідовність, наступність у самостійній роботі, зв'язок теорії з практикою, свідомість і активність, індивідуалізація стилю самостійної навчальної праці, доступність і посиленість самостійної роботи, облік трудомісткості навчальних дисциплін і оптимальне планування самостійної роботи, міцність засвоєння знань [7]. І з цього випливає, що самостійні роботи студентів у вигляді лексико-граматичних відео-проектів сприяють ефективному розвитку пізнавально-творчої самостійності студентів і залучають використання можливостей сучасних інформаційних технологій, що є беззаперечною необхідністю у особливих умовах навчання, воєнного стану зокрема.

Отже, метод лексико-граматичних відео-проектів студентів передбачає створення студентами власних завершених творчих освітніх продуктів з використанням засобів

мультимедіа на заняттях з англійської мови. Під методом лексико-граматичних відео-проектів студентів розуміємо сукупність певних дій, задумів, визначеного кола лексичних одиниць та граматичних конструкцій за темою, метою яких є створення відеоролику.

Ґрунтуючись на досвіді використання методу протягом попередніх навчальних років, авторами було сформульовано основні вимоги до його ефективного використання з метою активізації пізнавально-творчої самостійності студентів на заняттях з іноземної мови:

- 1) наявність чітко окресленого кола лексичних одиниць та граматичних конструкцій, із якого студент обирає певну зазначену кількість до використання;
- 2) мінімізована технічна робота над відео монтажем, ідеальним вважається зняття відео «в один клік»;
- 3) ретельно продумана концепція до початку зйомки;
- 4) обов'язкове оприлюднення відеороликів;
- 5) надання студентам свободи вибору у процесі роботи над проектами.

Нижче наведемо опис декількох відео-проектів, які студенти підготували за підручником «Speakout» рівня Upper Intermediate за уроком 5.2 «Advertising». Лексика до використання: increase, endorse, promote, dominate, reduce, see a gap in. Граматика до використання: real and hypothetical conditionals. Звичайно ж, непросто передати у статті враження та емоції від створеного відеоролику, проте представимо опис деяких з них нижче.

Проект 1 містив відео-рекламу курсу з англійської мови, який міг допомогти тим, хто «see a gap in» у своїх знаннях, «reduce» невпевненість, тощо з використанням конструкцій умовних речень, наприклад, «If you enroll...». На екрані одна за одною з'являлися лексичні одиниці та граматичні конструкції, які супроводжувалися емоційними картинками, а студент озвучував текст за кадром.

Проект 2 містив заповнення, що можна підвищити рівень англійської якщо виконати певну послідовність дій, не містив закадрового голосу, проте мав речення на екрані та приємний музичний супровід.

Проект 3 містив відеозапис діалогу між студенткою та її сестрою з використанням зазначених лексичних та граматичних конструкцій.

Тривалість кожного відео – 1 хвилина.

Використання методу забезпечує: 1) індивідуалізацію навчання, 2) розвиток пізнавально-творчої самостійності студентів, 3) візуалізацію навчального матеріалу, 4) підвищення мотивації до навчання, 5) глибшого занурення у об'єкт пізнання, 6) закріплення вивчених лексичних одиниць та граматичних конструкцій, 7) розвиток артистичних навичок та креативності, 8) розвиток пізнавально-творчої самостійності, 9) формування цифрової грамотності, 10) надає можливості для самовираження, що важливо для студентського віку, 11) сприяє емоційній прихильності до виконання домашнього завдання і, як наслідок, підвищенню академічної успішності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання методу лексико-граматичних відео-проектів студентів сприяє ефективному розвитку пізнавально-творчої самостійності студентів і залучає використання творчих механізмів діяльності та можливостей сучасних інформаційних технологій. Матеріали дослідження можуть бути корисними викладачам для організації самостійної роботи студентів в умовах навчання із застосуванням дистанційних технологій, яке є домінуючими в умовах воєнного стану та під час пандемії COVID 19. До перспектив подальших наукових розвідок відносимо дослідження особливостей підвищення самостійності та стійкості студентів під час вивчення англійської мови у складних умовах навчання, воєнного стану зокрема.

Список використаних джерел

1. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання. Навч. посіб. К, 2012. 240 с.

2. Гребенщикова О. Проектна діяльність студентів-інофонів у межах реалізації комунікативної компетентності: до питання ефективності методу проектів. *Філологічні трактати*. 2022. Т. 14, № 1. С. 16–26.

3. Іжко Є. С. Метод проектів як один із засобів оптимізації автономного навчання. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2014. № 2. С. 92–98.

4. Knoll M. John Dewey und die Projektmethode. Zur Aufklärung eines Missverständnisses. *Bildung und Erziehung*. 1992. № 45. S. 89–108.

5. Пізнавально-творча і професійна реалізація особистості в евристичній освіті: монографія. За редакцією М. О. Лазарева. Суми, 2019. 242 с.

6. Міхно С. В. Формування пізнавально-творчої самостійності майбутніх учителів іноземної мови у процесі вивчення педагогічних дисциплін: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04. Суми, 2018. 20 с.

7. Павленкова О. В. Самостійна робота студентів як важливий компонент вищої освіти. *Матеріали навчально-наукової конференції з міжнародною участю «Інноваційні технології в організації самостійної роботи студентів медичних освітніх закладів»*. Полтава, 2017. С. 117–119.

8. Пиндик О. Г. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю (на матеріалі вивчення іноземної мови): дис... канд. пед. наук: 13.00.09. К., 2003. 290 с.

9. Турянця В. В., Турянця В. В. Самостійна робота студентів як вид творчої діяльності, фактор модернізації навчального процесу та підвищення якості вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск 1 (38). С. 302–305.

10. Федоренко Ю. П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Полтава, 2005. 212 с.

References

1. Buynytska, O.P. (2012). Informatsiini tekhnolohii ta tekhnichni zasoby navchanni [Information technologies and technical means of education]. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Grebenshhykova, O. (2022). Proiektna diialnist studentiv-inofoniv u mezhakh realizatsii komunikatyvnoi kompetentnosti: do pytannia efektyvnosti metodu proiektiv [Project activity of students-inofons within the scope of implementation of communicative competence: to the question of the effectiveness of the project method]. *Filolohichni traktaty – Philological treatises*, 1 (14), 16-26. [in Ukrainian].

3. Izhko, Ye.S. (2014). Metod proektiv yak odyz iz zasobiv optyimizatsii avtonomnoho navchannia [The project method as one of the means of optimizing autonomous learning]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seria: Pedagogika i psykholohiia – Bulletin of the Dnipropetrovsk University named after Alfred Nobel. Series: Pedagogy and psychology*, 2, 92-98. [in Ukrainian].

4. Knoll, M. (1992). John Dewey und die Projektmethode. Zur Aufklärung eines Missverständnisses [John Dewey and the project method. To clarify a misunderstanding]. *Bildung und Erziehung – Education and Upbringing*, 45, 89-108. [in German].

5. Lazaryev, M.O. (Ed.). (2019). Piznavalno-tvorcha i profesiina realizatsiia osobystosti v evrystychnii osviti [Cognitive-creative and professional realization of personality in heuristic education]. Sumy. [in Ukrainian].

6. Mikhno, S.V. (2018). Formuvannia piznavalno-tvorchoi samostiinosti maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy u protsesi vyvchennia pedagogichnykh dystsyplin [Formation of cognitive and creative independence of future foreign language teachers in the process of studying pedagogical disciplines]. Extended abstract of candidate's thesis. Sumy. [in Ukrainian].

7. Pavlenkova, O.V. (2017). Samostiina robota studentiv yak vazhlyvyi komponent vyshchoi osvity [*Independent work of students as an important component of higher education*]. Materialy navchalno-naukovoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu "Innovatsiini tekhnolohii v orhanizatsii samostiinnoi roboty studentiv medychnykh osvitynykh zakladiv" – Materials of the educational and scientific conference with international participation "Innovative Technologies In The Organization Of Independent Work Of Students Of Medical Educational Institutions". (pp. 117-119). Poltava. [in Ukrainian].

8. Pyndyk, O.H. (2003). Pedagogichni umovy rozvytku piznavalnoi aktyvnosti studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv ekonomichnoho profilu (na materialy vyvchennia inozemnoi movy) [*Pedagogical conditions for the development of cognitive activity of students of higher educational institutions of the economic profile (on the material of foreign language learning)*]. Candidate's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Turianytsia, V.V., Turianytsia, V.V. (2016). Samostiina robota studentiv yak vyd tvorchoi diialnosti, faktor modernizatsii navchalnoho protsesu ta pidvyshchennia yakosti vyshchoi osvity [*Independent work of students as a type of creative activity, a factor in the modernization of the educational process and improving the quality of higher education*]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: "Pedagogika. Sotsialna robota" – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social work", 1 (38), 302-305. [in Ukrainian].

10. Fedorenko, Yu.P. (2005). Formuvannia u starshoklasnykiv komunikatyvnoi kompetentsii v protsesi vyvchennia inozemnoi movy [*Formation of communicative competence in high school students in the process of learning a foreign language*]. Candidate's thesis. Poltava. [in Ukrainian].

MIKHNO Svitlana, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Instructor of the Foreign Languages Department, Sumy State University;

SYMONEKO Nataliia, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Instructor of the Foreign Languages Department, Sumy State University;

PLOKHUTA Tetiana, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Instructor of the Foreign Languages Department, Sumy State University.

THE METHOD OF LEXICAL AND GRAMMATICAL VIDEO PROJECTS OF STUDENTS AS A MEANS OF ACTIVATING OF STUDENTS' COGNITIVE AND CREATIVE INDEPENDENCE IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES

Abstract. *The article substantiates the methodology and presents the practical experience of using the method of lexical and grammatical video projects as a means of activating the cognitive and creative independence of students in English language classes. The term "method of lexical-grammatical video projects" is clarified, and the main requirements for its successful implementation are outlined. The authors determine the specifics of using the method of lexical and grammatical video projects for the activation of students' independence in English language classes in special conditions of study, in particular, the state of war. Research methods: analysis, synthesis, generalization of information related to the researched problem, pedagogical observation, analysis and presentation of practical experience.*

The method of students' lexical and grammatical video projects involves students creating their own completed creative educational products using multimedia tools in English classes. The method of lexical-grammatical video projects is defined as a set of certain actions, ideas, a certain range of lexical units and grammar structures on the topic, the purpose of which is to create a video clip. The main requirements for its effective use in order to activate the cognitive and creative independence of students in foreign language classes: a list of a clearly defined number of lexical units and grammar structures from which the student chooses a certain number to use; minimized

technical work on video editing; a carefully thought-out concept before the start of shooting; mandatory presentation of videos; giving students freedom of choice while working at the projects.

This method ensures: individualization of education, development of cognitive and creative independence of students, visualization of educational material, motivation to studying, deeper immersion in the object of cognition, consolidation of learned lexical units and grammar structures, development of artistic skills, creativity, cognitive and creative independence, digital literacy, opportunities for self-expression, increased academic progress.

Keywords: *project method, video method, cognitive and creative independence of students, English, special conditions of study.*

*Одержано редакцією: 01.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 13.03.2023 р.*

УДК 378.011.3

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-109-116

ПНЧУК Ірина Олександрівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти,
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка, Україна
ORCID 0000-0002-1376-3977

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Статтю присвячено проблемі формування й розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів в умовах дистанційного навчання. Розкрито особливості освітнього процесу з іноземної мови майбутніх учителів початкових класів ЗЗСО північно-східного регіону України в умовах воєнного часу. Зазначено дисципліни, в ході яких відбувається розвиток означеної компетентності майбутніх фахівців.

Ключові слова: *іншомовна комунікативна компетентність, майбутні вчителі початкових класів, англомовні дисципліни, професійно зорієнтована іншомовна комунікація.*

Постановка проблеми. Усебічне вивчення досвіду приєднання України до Болонського процесу, критичний аналіз пост-Болонської ситуації у вітчизняній вищій освіті, обставини сьогодення щодо вектору подальшого розвитку освіти в Україні дають підстави визнати, що інтеграція в єдиний Європейський освітній простір є одним з основних шляхів трансформації національної системи освіти, в основу якої покладено об'єктивні чинники прогресивного суспільного поступу.

Відповідно, одним з найважливіших і пріоритетних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти в Україні виділено вивчення мов на всіх рівнях, формуванню міжкультурного підходу на противагу монокультурному в навчанні мов, в основу якого покладено підготовку молоді до практичного використання іноземної мови в професійній діяльності, у міжнародному та міжетнічному спілкуванні. Реформування вищої освіти України в контексті Болонського процесу зумовлює необхідність удосконалення й підвищення рівня якості іншомовної освіти. Здобувачі вищої освіти мають бути готовими адаптуватися до норм і стандартів європейського освітнього простору, бо професійна конкуренція матиме місце лише за умови знання випускниками університетів іноземної мови та сформованих навичок іншомовної комунікативної поведінки у відповідних ситуаціях академічного, професійного та повсякденного спілкування.

Забезпечення ефективності освітнього процесу з розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкових класів ЗЗСО можливе за умови використання методів і технологій, що активізують мисленнєво-мовленнєву й пізнавальну діяльність здобувачів вищої освіти, чому сприяє інтенсифікація процесу оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Педагогічні, психологічні й методичні аспекти щодо передумов формування іншомовної компетентності майбутніх учителів достатньо широко висвітлено в науково-педагогічній літературі та періодичних виданнях.

Досліджуваною проблемою займалися ряд зарубіжних методистів, зокрема М. Андерсон (M. Anderson), Р. Елліс (R. Ellis), Д. Ларсен-Фріман (D. Larsen-Freeman), Дж. Річардс (J. Richards), Т. Роджерс (T. Rodgers) та ін., які розкрили питання ефективного використання сучасних технологій навчання для формування іншомовної комунікативної компетентності студентів.

Увага ряду вітчизняних учених зосереджена на аналізі процесу формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців (О. Бігич, І. Задорожна, Н. Мукан, В. Редько, Н. Сура, Л. Черноватий та ін.), викладання іноземних мов у ЗВО відповідно до засад особистісно-орієнтованого навчання, формування іншомовної комунікативної та методичної компетентностей майбутніх учителів згідно з вимогами сучасних професійно-кваліфікаційних стандартів навчання тощо.

Попри увагу до проблеми розвитку іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти, на наш погляд, численні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців все ж таки не вичерпують усіх аспектів вивчення іноземної мови в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Мета статті. Метою статті є розкриття особливостей формування й розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення (воєнний час змушує українських здобувачів освіти навчатися дистанційно або у змішаному форматі) пріоритетним напрямом розвитку вітчизняної освіти є збереження й модернізація національного інтелектуального потенціалу та входження України в європейський інтелектуальний простір. Це завдання стає більш нагальним з урахуванням тієї обставини, що розвиток інтелектуального потенціалу нації, який значною мірою залежить від поглибленої системної взаємодії освіти, науки й інновацій, уповільнюється через ряд факторів (змушене переміщення, відсутність можливості повноцінно здобувати освіту й проводити дослідження тощо).

Проте всі здобувачі освіти чітко зрозуміли, що сьогодні на часі володіння хоча б однією іноземною мовою та є не розкішшю, а засобом, що допоможе залишатися конкурентоспроможним на ринку праці й підтримувати рівень життя.

Сьогодні є потреба у професійно спрямованій комунікативній компетентності майбутніх учителів початкової школи, що розуміється як єдність теоретичної та практичної підготовленості до професійної комунікативної діяльності іноземною мовою. Аналіз літератури дозволив визначити, що досліджувана якість є не лише сукупністю знань і вмінь, а й досвіду їх використання, що дає змогу майбутнім учителям ефективно й результативно використовувати іноземну мову у професійній діяльності [2].

Крім того, потреба в оволодінні зазначеною компетентністю відображена в усіх чинних документах і сучасних програмах із вивчення мови та підготовки вчителів, методології викладання та навчання. Постійно підвищуються вимоги до змістового й організаційно-методичного наповнення фахової діяльності вчителів початкових класів ЗЗСО, які базуються на основних ідеях компетентнісного підходу. Це пов'язано з постійним оновленням вимог до вчителів, що в умовах іншомовного середовища набувають ще й відповідної специфіки. Правомірність цієї думки набула підтвердження в Законі України «Про вищу освіту», де, зазначено, що вища освіта України – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією [7].

Вітчизняна дослідниця І. Задорожна з метою розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців пропонує використання технології проблемного навчання в ході освітнього процесу з іноземної мови. Доцільність використання технології проблемного навчання зумовлена, на думку вченої, такими можливостями: сприяти підвищенню інтересу до вивчення іноземної мови; стимулювати пошукову, дослідницьку діяльність студентів; сприяти активній мисленнєвій діяльності, яка, у свою чергу, забезпечує краще оволодіння мовною, мовленнєвою, лінгвосоціокультурною компетентностями; стимулювати мовленнєву активність здобувачів вищої освіти; забезпечувати розвиток навчально-стратегічної компетентності; розвивати механізми мислення, орієнтування в

ситуації, визначення цілей, планування, прийняття рішень, прогнозування (результатів, змісту), вибору, комбінування, конструювання, аналізу; готувати студентів до самоосвіти, в якій проблемні ситуації доведеться вирішувати самостійно [4, с. 12]. Із опертям на погляди І. Задорожної зазначимо, що в перебігу вивчення іноземної мови ступінь допомоги викладача залежить від рівнів автономії студентів, рівнів володіння ними іншомовною комунікативною компетентністю, складністю завдань, досвідом розв'язання проблемних задач майбутніми фахівцями.

Підтримуємо думку українських учених І. Дроздової та Г. Іванишин про важливість психолінгвістичного, професійно орієнтованому, когнітивно-комунікативному й компетентнісно-діяльнісному підходам у ході розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, яким вони надають велике значення в ході професійної підготовки [3, с. 47].

Л. Зеленська й С. Тимченко відзначають потребу застосування технології ситуативного моделювання в іншомовній підготовці майбутніх фахівців як один з ефективних прийомів удосконалення їхньої іншомовної комунікативної компетентності [5, с. 57].

Із метою вдосконалення іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців українська вчена В. Чорна пропонує імплементацію таких основних особливостей освітнього процесу: використання мови відповідно до соціально спрямованого контексту; залучення здобувачів освіти до ситуативного спілкування, максимально наближеного до реальних життєвих ситуацій; зміна функції викладача, який стає активним координатором освітньої діяльності студентів; використання парних і групових видів комунікативної діяльності, рольових ігор, проєктних і проблемних завдань; широке використання автентичних матеріалів [8, с. 83].

Курси, що вивчаються майбутніми фахівцями іноземною (англійською) мовою, зорієнтовані на реалізацію комунікативного й компетентнісного підходів у процесі професійної підготовки і педагогічної діяльності майбутніх учителів початкових класів. Дисципліни мають прикладний характер та відіграють важливу роль у професійній підготовці майбутніх фахівців. Основними завданнями вивчення англомовних дисциплін є: формування мотивації щодо постійного самовдосконалення й саморозвитку здобувачів вищої освіти, здатних вільно спілкуватися англійською мовою під час розв'язання професійних завдань; підготовка майбутніх учителів до англомовної професійної комунікативної діяльності відповідно до потреб сучасного професійного розвитку; формування в майбутніх фахівців навички ефективної англомовної комунікації на основі власних світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій; сприяння опануванню майбутніми вчителями початкової школи здатностями, необхідними для розвитку англомовної комунікативної компетентності; опанування практичними здатностями вирішувати професійні завдання англійською мовою з урахуванням сучасних вимог до вчителів початкової школи; визначення рівня володіння англомовною комунікативною компетентністю відповідно до розроблених критеріїв і показників з метою самовдосконалення власної іншомовної комунікативної компетентності [6].

Перейдемо до розгляду й зупинимось детальніше на особливостях розвитку англомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів початкових класів ЗЗСО північно-східного регіону України в умовах воєнного часу, а саме студентів ННІ Педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Із метою розвитку й удосконалення визначеної компетентності здобувачам вищої освіти, що навчаються за спеціальністю 013 Початкова освіта, протягом чотирьох років навчання за освітнім ступенем бакалавра у кожному семестрі викладаються дисципліни іноземною мовою, подані в таблиці 1.

Відповідно, після закінчення університету випускники Навчально-наукового інституту педагогіки і психології мають право навчати учнів початкових класів англійської мови, що значно розширює їхні можливості працевлаштування.

Таблиця 1

**Освітні компоненти, що викладаються іноземною мовою
в ННІ Педагогіки і психології Глухівського НПУ ім. О. Довженка**

Семестр	Назва освітнього компонента	Кількість кредитів	Форма контролю
I семестр	Іноземна мова	3 кредити	Екзамен
II семестр	Практика усного і писемного мовлення (іноземна мова)	5 кредитів	Екзамен
III семестр	Практика усного і писемного мовлення (іноземна мова)		
IV семестр	Методика навчання іноземної мови	4 кредити	Екзамен
V семестр	Іноземна мова (практикум)	5 кредитів	Екзамен
VI семестр	Іноземна мова (практикум)		
VII семестр	Іноземна мова за професійним спрямуванням	5 кредитів	Екзамен
VIII семестр	Іноземна мова за професійним спрямуванням		

На заняттях з іноземної мови відбувається визначення рівнів володіння студентами іноземною мовою відповідно до визначених критеріїв і показників іншомовної комунікативної компетентності; повторення теоретичних основ вивчення іноземних мов й відповідна робота з повторення іншомовного матеріалу, що є базою оволодіння подальшими курсами. Крім того, важливим є процес так званого «вирівнювання» груп вивчення іноземної мови.

Під час оволодіння курсом «Практика усного і писемного мовлення (іноземна мова)» студенти набувають практичних навичок і вмінь спілкування англійською мовою. Навчання іноземної мови засобами вищезазначеного курсу передбачає практичне опанування здобувачами вищої освіти мовних та мовленнєвих умінь на рівні, достатньому для здійснення іншомовного спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні (монологічному, діалогічному), читанні та письмі в типових ситуаціях.

Вивчення дисципліни «Методика навчання іноземної мови» має на меті оволодіння теоретичними основами навчання іноземних мов з використанням сучасних технологій навчання; цілями, завданнями, змістом й особливостями побудови початкового курсу іноземної мови; методологічними підходами, принципами, методами й засобами формування й розвитку іншомовної комунікативної компетентності молодших школярів; основними формами організації освітнього процесу; основами планування освітнього процесу з іноземної мови у початковій школі. У результаті курсу студенти повинні вміти опрацювати методичну літературу; аналізувати підручники та методичні посібники з метою виявлення їх доцільності та відповідності рівню знань учнів; планувати процес навчання з іноземної мови у початковій школі і здійснювати його; проводити позакласну гурткову роботу. Викладання курсу відбувається переважно англійською мовою.

Опанування курсом «Іноземна мова за професійним спрямуванням» передбачає вивчення правил та норм англійської професійної культури спілкування, спрямованих на реалізацію творчого потенціалу майбутніх учителів; готовність і здатність ефективного пошуку й застосування потрібних знань, умінь, способів діяльності, свідомого професійного самовизначення, самоідентифікації і самовираження, що сприяє професійному самовизначенню майбутніх фахівців. Крім того, дисципліна розкриває спектр професій на сучасному ринку праці України та зарубіжжя, ознайомлює з базовими моделями поведінки під час пошуку роботи та у ході елементарних виробничих ситуацій з іноземними партнерами чи роботодавцями. Зміст курсу слугує основою для узагальнення отриманих

знань про світ професій та напрями побудови майбутньої професійної кар'єри через призму іноземної мови та інтеграції України у міжнародну спільноту.

Окрім зазначених вище курсів, здобувачі вищої освіти, які обрали освітню програму «Початкова освіта та мова і література (англійська)», вивчають такі англійські дисципліни, як практична граматики, лінгвокраїнознавство, основи домашнього читання, теорія і практика перекладу, що викладаються протягом останніх трьох років навчання за ОС «Бакалавр».

З оперттям на погляди І. Задорожної вважаємо, що для студентів старших курсів, які, відповідно, характеризуються більшим рівнем автономії, передбачено самостійне формулювання проблеми та її вирішення іноземною мовою. Досягнення цього завдання можливо за умови відповідної організації роботи з проблемними завданнями під час занять, на яких викладачі поступово навчають студентів самостійно ставити проблему та визначати шляхи її розв'язання; методично коректної організації аудиторної та самостійної роботи, спрямованої на поступове підвищення рівня проблемності аж до вміння визначати і формулювати проблему та вирішувати її.

Під час навчання в ННІ Педагогіки і психології студенти мають право обрати одну з освітніх програм «Початкова освіта та мова і література (англійська)», «Початкова освіта та інформатика», «Початкова освіта та музичне мистецтво». Останнім часом помітною є тенденція частішого вибору студентами спеціалізації «Англійська мова». Відповідну динаміку зростання зображено в таблиці 2 та на гістограмі (рис. 1).

Таблиця 2

**Динаміка зростання кількості студентів
ОП «Початкова освіта та мова і література (англійська)»**

Рік навчання	Загальна к-ть студентів ОС «Бакалавр» за спеціальністю 013 «Початкова освіта»	Кіл-ть студентів ОП «Початкова освіта та мова і література (англійська)» (чоловік)	Кіл-ть студентів ОП «Початкова освіта та мова і література (англійська)» (%)
2020-2021 н.р.	82	29	35,37
2021-2022 н.р.	76	28	36,84
2022-2023 н.р.	78	32	41,03

Анкетування й опитування здобувачів вищої освіти засвідчує, що студенти свідомо обирають відповідну освітню програму з метою подальшого використання іноземною мовою у професійній діяльності та підвищення власної конкурентноздатності на ринку праці як в Україні, так і за кордоном.

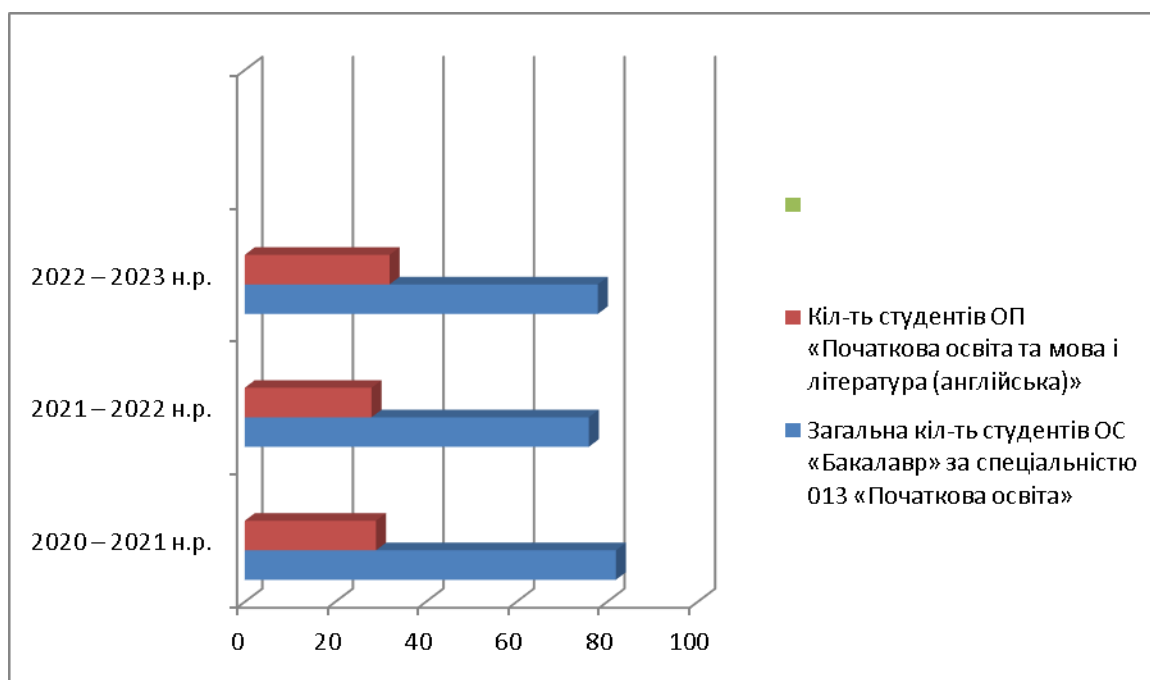

Рис. 1 Динаміка зростання кількості студентів ОП «Початкова освіта та мова і література (англійська)»

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений нами контент-аналіз дозволяє констатувати, що сьогодні існує тенденція до збільшення кількості здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта, які вважають необхідним володіння іноземною мовою з метою вдосконалення професійної компетентності й покращення вмінь комунікувати іноземною мовою. Іншомовна комунікативна компетентність формується за умови володіння здобувачами вищої освіти іноземною мовою як засобом комунікації. Рівень сформованості іноземної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти виступає визначальним чинником, що обумовлює рівень ефективності комунікативного процесу загалом. Процес формування й розвитку іноземної комунікативної компетентності має бути спрямований не лише на озброєння майбутніх учителів системою знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення іноземної комунікації, а й на формування глибоко осмисленої, комунікативно-компетентної позиції вчителя, що дасть змогу йому самовизначатися, саморозвиватися й самовдосконалюватися в єдиному європейському освітньому просторі, брати участь у його вдосконаленні і творенні.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні професійно спрямованого курсу з англійської мови для використання в умовах дистанційного навчання здобувачами вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта.

Список використаних джерел

1. Halian I. M., Halian O. I., Gusak L. Ye., Bokshan H. I., Popovych I. S. Communicative Competence in Training Future Language and Literature Teachers. *Revista Amazonia Investiga*, 9(29), 2020. pp. 530–541 .
2. Pinchuk I. Analysis of the current state of forming intending primary school teachers' foreign language communicative competence in the process of professional training. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*. Випуск 1(100). Житомир: Вид. Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2020. С. 61–71.
3. Дроздова І. П., Іванишин Г. Я. Особливості процесу породження іноземної професійної діяльності студентів немовних спеціальностей закладів вищої освіти. *Науковий*

вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. 2022 р. Випуск 12. С. 45–51.

4. Задорожна І. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів із використанням технологій проблемного навчання. *ARS LINGUODIDACTICAE*. 2017, № 1. 11–16. URL: <https://doi.org/10.17721/2663-0303.2017.1.02>

5. Зеленська Л. М., Тимченко С. В. Педагогічні технології формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом: контекстний підхід. *Науковий вісник Льотної академії. Серія «Педагогічні науки»*. 2022. № 11. С. 163–168.

6. Пінчук І. О. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи: навчальна програма дисципліни за вибором для студентів спеціальності 013 Початкова освіта. Суми: Видавництво Вінніченко М.Д. 2020. 75 с.

7. Про вищу освіту. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 37-38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

8. Чорна В. М. Особливості іншомовної комунікативної компетентності в удосконаленні фахової діяльності вчителя іноземної мови. *Імідж сучасного педагога*, 2021, 5(200), 81–84. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-81-84](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-81-84)

References

1. Halian, I.M., Halian, O.I., Gusak, L.Ye., Bokshan, H.I., & Popovych, I.S. (2020). Communicative Competence in Training Future Language and Literature Teachers. *Revista Amazonia Investiga*, 9(29). 530-541.

2. Pinchuk, I. (2020). Analysis of the current state of forming intending primary school teachers' foreign language communicative competence in the process of professional training. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*. 1(100). 61-71.

3. Drozdova, I.P., & Ivanyshyn, H.Ya. (2022). Osoblyvosti protsesu prodzhennia inshomovnoi profesiinoi diialnosti studentiv nemovnykh spetsialnostei zakladiv vyshchoi osvity [*Peculiarities of the producing process of foreign language professional activity of non-language specialties students in higher education institutions*]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seria: Pedagogichni nauky*. 12. 45-51.

4. Zadorozhna, I. (2017). Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv iz vykorystanniam tekhnolohii problemnoho navchannia [*Formation of future teachers' foreign language communicative competence using problem-based learning technologies*]. *ARS LINGUODIDACTICAE*. 1. 11-16. Retrieved from: <https://doi.org/10.17721/2663-0303.2017.1.02>

5. Zelenska, L.M., & Tymchenko, S.V. (2022). Pedagogichni tekhnolohii formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh dyspetcheriv upravlinnia povitrianyim rukhom: kontekstnyi pidkhid [*Pedagogical technologies for the formation of foreign language communicative competence of future air traffic controllers: a contextual approach*]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seria: Pedagogichni nauky*. 11. 163-168.

6. Pinchuk, I.O. (2020). Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [*Formation of intending primary school teachers' foreign language communicative competence*]: navchalna prohrama dystsypliny za vyborom dlia studentiv spetsialnosti 013 Pochatkova osvita [*curriculum of elective course for students of specialty 013 Primary education*]. Sumy: Vydavnytstvo Vinnichenko M.D. 75.

7. Pro vyshchu osvitu [*About higher education*]. (2017). *Zakon Ukrainy [The law of Ukraine]*. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 37-38, st. 2004. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

8. Chorna, V.M. (2021). Osoblyvosti inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti v udoskonalenni fakhovoi diialnosti vchytelia inozemnoi movy [*Peculiarities of foreign language communicative competence in improving the professional activity of a foreign language teacher*].

Imidzh suchasnoho pedahoha, 5(200), 81-84. Retrieved from: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-81-84](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-81-84)

PINCHUK Iryna, Doctor of Sc. (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of Primary Education Theory and Methodology Chair, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.

SPECIFICITY OF DEVELOPING THE FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF INTENDING PRIMARY SCHOOL TEACHERS

***Abstract.** One of the most important and priority tasks defined by the National Doctrine of Education Development in Ukraine is the study of languages at all levels, using the direction to intercultural and international communication, which is based on the training future specialists for the practical use of a foreign language in professional activities.*

The article deals with the generalization of building foreign language communicative competence of intending primary school teachers through analyzing the current state of the scientific problem on the Primary education faculty.

The main English courses for students of the Primary education specialty are described. They are methodical support of intending primary school teachers' foreign language communicative competence building process.

The purpose of the paper is to reveal the peculiarities of the formation and development of intending primary school teachers' foreign language communicative competence in wartime conditions.

By generalizing the results of analysis we substantiated the students of higher education studying in the specialty 013 Primary education during the four years of studying for a bachelor's degree has foreign language courses in each semester. They are: Foreign language (1-st year of study), Practice of speaking and writing (foreign language) (2-nd year of study), Methods of teaching a foreign language (2-nd year of study), Foreign language (practice) (3-rd year of study), Foreign language for professional purposes (4-th year of study).

Accordingly, after graduating from the university, graduates of Primary Education Faculty have the right to teach primary school pupils English, which significantly expands their employment opportunities.

By analysing the current state of developing foreign language communicative competence of intending primary school teachers in the process of professional training in pedagogical higher education establishments, we determined that there is a tendency to the growth of the number of students who are eager to study foreign language.

Key words: *foreign language communicative competence, intending primary school teachers, English-language courses, professionally oriented foreign language communication.*

*Одержано редакцією: 08.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 23.02.2023 р.*

УДК 355.232:614.8](73:477)
DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-117-123

ПОКАЛЮК Віктор Миколайович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри пожежної тактики
та аварійно-рятувальних робіт,
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту
України
ORCID 0000-0001-8706-7096

ФЕДОРЕНКО Дмитро Сергійович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри пожежної
тактики та аварійно-рятувальних робіт,
Черкаський інститут пожежної безпеки
імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту
України
ORCID 0000-0002-2069-7760

ДОСВІД АВСТРАЛІЇ З ПІДГОТОВКИ, ОСВІТИ І ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНИХ СЛУЖБ

***Анотація.** У статті описано досвід з професійної підготовки і розвитку працівників оперативно-рятувальних служб Австралії. Австралійська модель підготовки і професійного розвитку рятувальників є структурованою і представленою у формальній, неформальній та інформальній освіті. Встановлено, що однією із особливостей освітньої системи Австралії є практика визнання закладами вищої освіти результатів неформального та інформального навчання у галузі управління в надзвичайних ситуаціях і цивільної безпеки.*

***Ключові слова:** оперативно-рятувальна служба, надзвичайна ситуація, цивільна безпека, заклад вищої освіти, управління в надзвичайних ситуаціях, професійний розвиток, підготовка фахівців.*

Постановка проблеми. У зв'язку з тим, що останнім часом надзвичайні ситуації (НС) трапляються у світі все частіше, увага до підготовки фахівців оперативно-рятувальних служб (ОРС), здатних ефективно впоратися з наслідками різноманітних загроз, протистояти їм та впроваджувати запобіжні, профілактичні заходи, невпинно зростає. Це повною мірою стосується і наукових інтересів. Вітчизняні та зарубіжні науковці почали активно займатися дослідженнями різних аспектів підготовки і підвищення кваліфікації фахівців із запобігання та урегулювання НС. Переважна більшість означених наукових досліджень узагальнено і стисло пропонують описи механізмів підготовки фахівців для сфери цивільного захисту. Натомість, комплексний підхід до висвітлення здобутків освітніх систем зарубіжних країн реалізовано недостатньо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що вивченням зарубіжного досвіду підготовки працівників ОРС займалися вчені О. Гада, І. Іванченко, В. Ковальчук, О. Повстин, В. Садковий, І. Троян та інші дослідники. Результати їх робіт викладено як в окремих працях, так і в межах дисертацій чи монографій у вигляді підрозділів.

Метою статті є вивчення досвіду Австралії з організації професійної освіти і розвитку працівників ОРС та визначення їх відмінних рис.

Виклад основного матеріалу дослідження. Австралія має одну із найпотужніших у світі ОРС, що стоїть на захисті її населення, майна, інфраструктури, природних ресурсів. Досвід, накопичений у боротьбі зі стихіями, катастрофами, ліквідацією наслідків різних НС, що доволі часто трапляються на її території, є безцінним і заслуговує вивчення. Наш висновок підкріплюється твердженням відомого австралійського дослідника Роджера Джоунса [5], що австралійська модель управління в НС є однією з тих, що мають бути вивчені й застосовані іншими націями у практиці цивільної безпеки. На цій підставі детально розглянемо, як здійснюється підготовка, освіта та професійний розвиток фахівців ОРС Австралії та з'ясуємо їх особливості.

Згідно з Конституцією Австралії, уряди 8 штатів і територій несуть повну відповідальність за захист, безпеку життя і майна громадян країни [10]. Тому кожен штат і територія мають власні служби, які забезпечують цивільну безпеку населення та їх майна: поліцію, пожежну службу, невідкладну допомогу, агенції з НС. Водночас кожен штат і територія відповідають за підготовку фахівців для цих служб. А федеральний уряд допомагає урядам штатів і територій розвивати здатність до управління в умовах НС та реалізовувати їх освітні можливості.

Управління з НС Австралії (ЕМА – Emergency Management Australia), відповідальне за урегулювання різного виду НС, розвиток і зміцнення здатності країни до різних катастроф і катаклізмів, координацію фізичної і фінансової допомоги в НС. До його структури входять Центр з координації в умовах кризи (Crisis Coordination Centre), Австралійський інститут з розвитку стійкості до катастроф (AIDR – Australian Institute for Disaster Resilience), Австралійська система попередження про цунамі (Australian Tsunami Warning System) [1].

Обов'язки з проведення різноманітних освітніх та навчальних заходів з підготовки населення, у тому числі й дітей, а також фахівців до дій в НС покладено на Інститут з управління в НС, структурний підрозділ Австралійського інституту з розвитку стійкості до катастроф AIDR. Нині Інститут функціонує у м. Канберра (до 2015 р. його місцезнаходження було у Маунт Македон, штат Вікторія) (АЕМІ – Australia Emergency Management Institute). Зокрема Інститут здійснює підготовку керівників з НС, забезпечує обмін найкращими освітніми практиками і досвідом підготовки персоналу ОРС Австралії. Він по праву вважається центром передового досвіду з питань освіти, досліджень та навчання в галузі управління в НС.

Австралія будує свою політику з урегулювання НС на 4 основних принципах: підготовка, профілактика, реагування та відновлення. Такий підхід охоплює цілий комплекс заходів з управління в умовах НС у громадах і довірлі, що передбачає розробку та реалізацію планів і структур, налагоджену координацію роботи уряду, волонтерів, приватних агенцій з вирішення різних термінових питань.

Управління в НС в Австралії вважається відповідальністю федерального уряду, урядів штатів і територій, громад, спеціальних служб екстреної допомоги та школи [9]. Покладання відповідальності за дії в умовах НС на школи зумовлене тим, що в Австралії саме школа вважається ключовим центром для громади. Якщо трапляється якийсь інцидент, що стосується школи, він відбивається на житті всієї громади. Крім того, школи, як правило, слугують місцем збору і притулком для членів громади під час різних НС [9].

З огляду на ту роль, що відіграє школа в умовах НС, формальна освіта у сфері цивільної безпеки в Австралії розпочинається ще на рівні школи. Ця відмітна риса вирізняє підготовку австралійських працівників ОРС у формальній освіті з-поміж інших країн. Крім того, у процесі дослідження освітньої діяльності Інституту АЕМІ, що є структурним підрозділом головного Управління з НС Австралії, було з'ясовано, що серед його пріоритетних напрямів є підготовка школярів і персоналу школи до різних НС.

Варто також наголосити, що учителі в Австралії сприймаються як потенційні керівники в умовах НС, завдання яких полягає у виконанні будь-яких дій до, під час або

після НС, які забезпечили б безпеку громадян від природних, антропогенних і технологічних катастроф [9].

Необхідно відмітити, що вищій школі у підготовці фахівців ОРС в Австралії приділяється значна увага. На національному рівні, програми підготовки і професійного розвитку фахівців ОРС розробляються і пропонуються Управлінням з НС Австралії (ЕМА) через Австралійський Інститут з управління в НС (АЕМІ), через австралійські університети та інші заклади вищої освіти. Вони пропонують відповідні навчальні програми і курси, як у комплексі, так і окремо; довгострокові та короткострокові; для стаціонарної та дистанційної форм навчання. Такі альтернативи збільшують можливості не лише для здобуття освіти за цим профілем, але й для професійного розвитку.

Система ОРС Австралії 20 років тому була реорганізована. Також зазнала кардинальних змін підготовка фахівців для них на рівні вищої освіти. Насамперед, на думку австралійського дослідника й педагога з підготовки працівників ОРС вищого рівня І. Менока, відбулася формалізація та професіоналізація її навчальних програм [6].

Формалізація навчальних програм відбулася завдяки тому, що австралійські заклади вищої освіти почали активно розробляти навчальні програми саме на потребу ОРС. Іншими словами, під формалізацією мається на увазі те, що підготовка фахівців для цих служб почала здійснюватися закладами формальної освіти, а не лише на робочому місці. Причому на бакалаврському та магістерському рівнях.

Наприклад, університет Південного Хреста (SCU – Southern Cross University) у 1997 р. започаткував магістерську програму «Розвиток громади: управління в надзвичайних ситуаціях». Цільовою аудиторією програми стали ті, хто працює в сфері обслуговування населення, зокрема відповідальні за управління в НС чи ті, хто прагне служити суспільству в справі захисту населення. Програма, що складається з 12 курсів, спрямована на надання знань, розвиток умінь і навичок, необхідних для ефективного управління в НС. По закінченню 8 курсів випускник отримує диплом. Закінчивши ще 4 курси – сертифікат. Можна розпочати магістерську програму з бакалаврським дипломом і пройти її повністю. З дипломом випускника чи сертифікатом можна пройти ті курси, що не були вивчені раніше, та здобути ступінь магістра. Нині постачальником освітніх послуг за цією програмою є Коледж бізнесу та інформаційних технологій в Сідней (Sydney College of Business and Information Technology), штат Новий Південний Уельс. Навчання за програмою може бути стаціонарним і дистанційним. Формат онлайн дає можливість студентам регулярно спілкуватися з персоналом ОРС, іншими студентами та всесвітньою мережею [4].

Програми бакалаврського рівня з управління в НС пропонуються університетом ім. Едіта Кована (Edith Cowan University), університетом технологій Свінбурна (Swinburne University of Technology), Коледжем технічної і післядипломної освіти Кангана (Kangan College of Technical and Further Education). Магістерська програма від Королівського університету промислових технологій в Мельбурні (Royal Melbourne Industry Technology University) вирізняється з-поміж інших тим, що розвиває комплексні навички не лише з управління в умовах НС, але й у галузі будівництва. Програма створена на основі міждисциплінарного підходу до різних галузей: соціальних наук, інженерії, дизайну, комунікацій, охорони здоров'я. Це відкриває багато перспектив для працевлаштування й дає змогу її випускникам будувати кар'єру від секторів адаптації до зміни клімату й сталого розвитку міст до допомоги в умовах катастроф і НС й надання гуманітарної допомоги населенню під час і після них [8].

Зазначимо, що у більшості закладів вищої освіти Австралії, що пропонують програми для фахівців ОРС, діє політика перезарахування кредитів і визнання результатів попереднього неформального та інформального навчання. Якщо здобувач планує вступити на навчання до університету за обраною програмою, йому необхідно насамперед поцікавитися, чи діє тут політика визнання результатів попереднього навчання. Якщо це була формальна освіта (курс з бакалаврської програми іншого університету чи іншого

освітнього закладу), потрібно заповнити заяву з визнання результатів професійної освіти (Vocational Education Recognition of Prior Learning application form). Якщо вступник пройшов курси університету RMIT, то заповнюється заява на перезарахування кредитів. В обох випадках це – процес оцінювання набутих вступником знань, умінь і навичок з галузі управління в НС і катастрофах. Для кожного вступника призначається експерт з оцінювання (Recognition of Prior Learning Assessor), який допомагає зібрати необхідні підтверджувальні документи і визначитися, які курси потрібно обрати та як побудувати індивідуальну траєкторію навчання.

У випадку, якщо вступник пройшов навчальні курси неакредитованої програми чи курси професійного розвитку від роботодавця, це вважається набуттям неформальної освіти. Процедура визнання її результатів така ж, як і результатів формальної освіти. Аналогічно виконується визнання результатів інформальної освіти, наприклад, якщо вступник має вже трудовий стаж за фахом чи працював волонтером [3].

Професіоналізація підготовки фахівців у галузі управління в НС означає, що суспільство висуває високі вимоги до підвищення рівня професійності працівників ОРС, що досягається за допомогою цільових програм від закладів вищої освіти Австралії. Цільові програми, це – програми розроблені спеціально на замовлення національного уряду, урядів штатів та територій чи роботодавця.

Програма післядипломної освіти університету Південного Хреста (Southern Cross University) наголошує на збагаченні знаннями, умінь і навичками у сфері розвитку суспільства, водночас спеціалізуючись на управлінні в НС та наданні послуг населенню [7].

Саме акредитовані програми вищої школи мають вирішальне значення для неперервного професійного розвитку оперативно-рятувальних кадрів, зокрема їх керівного персоналу. Згадані навчальні програми є вагомим доповненням до навчання на робочому місці. Доволі часто для його проведення в підрозділах з НС запрошуються науково-педагогічні працівники вищої школи. Перевагою такого навчання є отримання кваліфікації, що підтверджується сертифікатом чи дипломом. Крім того, завдяки активній співпраці освітніх закладів з ОРС долаються «бар'єри між формальною освітою та навчанням на робочому місці» [6]. Іншими словами, узагальнюючи думку вченого І. Манока, між формальною та неформальною освітою. Результатом такої співпраці між ОРС і вищою освітою є розробка цільових програм в університетах, про які ми писали, а також політика визнання результатів попередньої неформальної та інформальної освіти в галузі управління в НС, якої дотримуються вищі школи Австралії.

Деякі навчальні програми і курси в рамках співробітництва профільних організацій та університетів навіть сприймаються як частина підготовки бакалавра чи магістра з управління в НС, зараховується відповідна кількість кредитів за успішне оволодіння обраними навчальними курсами. Наприклад, Австралійський Інститут з управління в НС (АЕМІ) підписав угоду з університетом ім. Чарльза Стурта (CSU) про те, що деякі навчальні курси є достатньо академічними для зарахування їх кредитів як частини університетської навчальної програми з підготовки бакалаврів. Такі ж угоди щодо визнання якості навчальних курсів університет CSU має з Філіппінською організацією з управління в НС, що надає деякі освітні послуги з навчання на робочому місці (Philippines based emergency training organization), Азійсько-Тихоокеанським центром з управління в умовах катастроф (Asia Pacific Disaster Management Centre).

Прикметно, що таку підтримку від формальної освіти підготовка і професійний розвиток працівників ОРС отримують і від дослідницьких інститутів, що також сприяє зростанню рівня їх професіоналізації. Окремі австралійські університети відкрили дослідницькі центри з НС: Центр досліджень стихійних лих в університеті Макварі (Natural Hazards Research Centre at Macquarie University), Центр з вивчення катастроф в університеті ім. Джеймса Кука (Centre for Disaster Studies at James Cook University). Є центри більш вузькопрофільні, а саме: Центр з досліджень землетрусів в університеті Квінсленду

(Queensland University Centre for Earthquake Studies), Центр з вивчення ресурсів і довкілля в Австралійському національному університеті (Australian National University's Centre for Resource and Environmental Studies), Центр досліджень культурних ризиків в університеті ім. Чарльза Стурта (Charles Sturt University's Centre for Research into Cultural Risks). Проведення різних наукових досліджень у галузі забезпечення цивільної безпеки й управління в НС сприяє одержанню достовірних наукових результатів, тіснішому зв'язку теорії з практикою, найвищому рівню практик в індустрії управління в НС, вказує шляхи її оптимізації, визначає контент навчальних курсів.

Щодо можливостей неформальної освіти для підготовки і професійного розвитку фахівців ОРС, за їх забезпечення відповідає Австралійський інститут з управління в НС (АЕМІ) у складі Австралійського інституту розвитку стійкості до катастроф (AIDR). Їх завдання – розвивати, підтримувати, поширювати знання й проводити навчання задля формування стійкості країни, готової до будь-яких катастроф. Однак, найбільш цікавим для нашого дослідження є функціонування Австралійського центру знань, так званого «Хабу знань» (Knowledge Hub), що був створений саме для того, щоб зосередити на одній платформі якнайбільше напрямів освітньої діяльності з питань НС [2].

Національна відкрита платформа забезпечує можливість для кожного громадянина Австралії, у тому числі й фахівців ОРС, знайти все, що потрібно для ознайомлення, навчання, самоосвіти, професійного розвитку у галузі НС. Така платформа – унікальна. По-перше, тому, що в жодній із досліджуваних нами країн не існує чогось подібного. По-друге, вона є національною й відкритою для кожного. По-третє, вона пропонує освітні можливості для неперервної освіти не лише загального спрямування, але й фахового. Нарешті, платформа містить ознайомчі, навчально-методичні та просто цікаві матеріали з галузі цивільної безпеки не лише для фахівців ОРС, а й для наймолодшої категорії членів суспільства – дітей дошкільного й шкільного віку.

Окрім описаних вище освітніх можливостей, у межах неформальної та інформальної освіти працівники ОРС також можуть скористатися програмами і курсами, викладеними на освітній платформі PrventionWeb (сайт з попередження). Її гасло – зменшити ризик небезпек. Вся інформація на цій платформі тематично пов'язана з різними видами небезпек, як запобігти їм та як впоратися з наслідками: ризики міста та управління в місті; соціальні впливи та соціальна вразливість; відновлення після НС; визначення та оцінювання ризиків; інклюзія; інформаційний менеджмент у НС; системи оповіщення про НС; охорона здоров'я та надання домедичної допомоги; довкілля та екосистеми; освіта та безпека в школах та багато інших.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Австралійська модель підготовки і професійного розвитку працівників ОРС є структурованою і представленою у формальній, неформальній та інформальній освіті. Разом з тим, вона вирізняється з-поміж інших тим, що ознайомлення з діями в НС завдяки навчальним курсам і програмам відбувається на національному рівні ще у дошкільному та шкільному віці. Іншою відмітною рисою є практика визнання ЗВО Австралії результатів неформального та інформального навчання у галузі управління в НС і цивільної безпеки, що активно популяризується і вже стало невід'ємною складовою підготовки оперативно-рятувальних фахівців з вищою освітою.

Перспективи подальших досліджень стосуються вивчення досвіду підготовки рятувальників в інших розвинених країнах та, на основі цього, визначення вітчизняних освітніх перспектив підготовки працівників підрозділів цивільного захисту України.

Список використаних джерел

1. About Emergency Management. Australian Government. Department of Home Affairs: official site. 2020. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/about-us/our-portfolios/emergency-management/about-emergency-management> (дата звернення 07.12.2022).

2. ADR Knowledge Hub. Australian Institute for Disaster Resilience: official site. 2020. URL: <https://knowledge.aidr.org.au/> (дата звернення 07.12.2022).
3. Apply for credit. RMIT University: official site. 2020. URL: <https://www.rmit.edu.au/students/student-essentials/enrolment/apply-for-credit> (дата звернення 02.02.2023).
4. Community Development and Emergency Management. Academic Programme. Prevention Web. 2020. URL: <https://www.preventionweb.net/academic/view/796> (дата звернення 02.02.2023).
5. Jones R. A Nation Comes Together: A Few Pivotal Events Changed the Way Australia Responds to its Crises. Case of Emergency: How Australia Deals with Disasters and the People Who Confront the Unexpected / ed. by J. Keeney. NSW, Australia: Design Master Press, 2007. P. 3-11.
6. Manock I. D. Tertiary emergency management education in Australia. *National Emergency Response*. 2001. Vol. 16, Issue 1. URL: <https://training.fema.gov/hiedu/downloads/imanock.pdf> (дата звернення 01.10.2021).
7. Master of Community Development: educational programme. Southern Cross University, Australia. 2020. URL: [http://www.australia-university.net/25598-southern-cross-university-\(scu\)-master-of-community-development-\(emergency-management\)-fast-track](http://www.australia-university.net/25598-southern-cross-university-(scu)-master-of-community-development-(emergency-management)-fast-track) (дата звернення 07.04.2021).
8. Master of Disaster, Design and Development: educational programme. RMIT University. 2020. URL: <https://www.rmit.edu.au/study-with-us/levels-of-study/postgraduate-study/masters-by-coursework/master-of-disaster-design-and-development-mc251> (дата звернення 07.04.2021).
9. McArdle D. Education and training in emergency management in Australian schools. *Emergency Management in Australia*. Chapter 15. OECD, 2004. P. 149-155. URL: <http://www.oecd.org/education/innovation-education/34739310.pdf> (дата звернення 07.04.2021).
10. The Australian Constitution. Parliament of Australia: official site. 2012. URL: https://www.aph.gov.au/about_parliament/senate/powers_practice_n_procedures/constitution (дата звернення 07.04.2021).

References

1. About Emergency Management. (2020). *Australian Government. Department of Home Affairs*. Retrieved from: <https://www.homeaffairs.gov.au/about-us/our-portfolios/emergency-management/about-emergency-management> [in English].
2. ADR Knowledge Hub. (2020). *Australian Institute for Disaster Resilience*. Retrieved from: <https://knowledge.aidr.org.au/> [in English].
3. Apply for credit. (2020). *RMIT University*. Retrieved from: <https://www.rmit.edu.au/students/student-essentials/enrolment/apply-for-credit> [in English].
4. Community Development and Emergency Management. (2020). *Academic Programme. Prevention Web*. Retrieved from: <https://www.preventionweb.net/academic/view/796> [in English].
5. Jones, R. (2007). A Nation Comes Together: A Few Pivotal Events Changed the Way Australia Responds to its Crises. in Keeney, John (2007). *In Case of Emergency: How Australia Deals with Disasters and the People who Confront the Unexpected*. Design Master Press: NSW, Australia. [in English].
6. Manock, D. (2001). Tertiary emergency management education in Australia. *National Emergency Response*. Vol. 16, Issue 1. Retrieved from: <https://training.fema.gov/hiedu/downloads/imanock.pdf> [in English].
7. Master of Community Development. (2020). *Australia.net*. Retrieved from: [http://www.australia-university.net/25598-southern-cross-university-\(scu\)-master-of-community-development-\(emergency-management\)-fast-track](http://www.australia-university.net/25598-southern-cross-university-(scu)-master-of-community-development-(emergency-management)-fast-track) [in English].

8. Master of Disaster, Design and Development. (2020). *RMIT University*. Retrieved from: <https://www.rmit.edu.au/study-with-us/levels-of-study/postgraduate-study/masters-by-coursework/master-of-disaster-design-and-development-mc251> [in English].

9. McArdle, D. (2004). Education and training in emergency management in Australian schools. Chapter 15 in *Emergency Management in Australia*. OECD. Retrieved from: <http://www.oecd.org/education/innovation-education/34739310.pdf> [in English].

10. The Australian Constitution. (2012). *Parliament of Australia*. Retrieved from: https://www.aph.gov.au/about_parliament/senate/powers_practice_n_procedures/constitution [in English].

POKALIUK Viktor, PhD in technical sciences, docent, Head of the Chair of Fire Tactics and Emergency Rescue Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine;

FEDORENKO Dmytro, PhD in historical sciences, associate professor of the chair of Fire Tactics and Emergency Rescue works, Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of the National University of Civil Defence of Ukraine.

AUSTRALIA'S EXPERIENCE IN THE TRAINING, EDUCATION AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF OPERATIVE AND RESCUE SERVICE WORKERS

***Abstract.** The article describes the experience of professional training and development of workers of operational and rescue services of Australia. The experience accumulated by specialists of operational and rescue services of Australia in the fight against the elements, disasters, liquidation of the consequences of various emergencies, which quite often occur on its territory, is invaluable and deserves study. Each state and territory has its own services that ensure the civil safety of the population and their property: police, fire service, emergency service, emergency agencies. Australia builds its emergency management policy on four main principles: preparedness, prevention, response and recovery. The assignment of responsibility for emergency response to schools is due to the fact that in Australia the school itself is considered a key center for the community. Teachers are perceived as potential leaders in emergency situations, whose task is to perform any action before, during or after an emergency. As part of the reorganization of the operational rescue service system, its training programs were formalized and professionalized. In most institutions of higher education, there is a policy of re-enrollment of credits and recognition of the results of previous informal education. The professionalization of specialist training is achieved through targeted programs from higher education institutions, which are designed specifically to order from the national government, state and territory governments or an employer. The aforementioned training programs are a valuable addition to on-the-job training. Some universities have opened emergency research centers that carry out scientific research in the field of civil security and emergency management, which contributes to obtaining reliable scientific results, a closer connection between theory and practice, the highest level of practices in the area of emergency management, indicates ways of its optimization, determines the content of training courses. In order to focus on one platform the maximum number of areas of educational activity on emergency situations, the Australian Knowledge Center the so-called "Knowledge Hub" was created. It is a national open platform that provides an opportunity for everyone to find everything they need for familiarization, training, self-education, professional development in the field of emergencies.*

***Keywords:** operational rescue service, emergency situation, civil safety, higher education institution, management in emergency situations, professional development, training of specialists.*

*Одержано редакцією: 14.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 29.03.2023 р.*

УДК 378.14

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-124-133

ПОПКОВ Борис Іванович,
аспірант, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-1246-6794

ЗМІСТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

У статті розглянуто особливості змісту підготовки майбутніх судноводіїв до формування екологічної свідомості у закладах вищої освіти. Розглянуто стандарт вищої освіти України галузі знань 27 «Транспорт», спеціальності 271 «Річковий та морський транспорт» за першим (бакалаврським) рівнем на предмет спрямованості на формування екологічної свідомості. Проведений аналіз екологічного змісту основних нормативних документів, що регулюють професійну діяльність судноводіїв. Визначені вимоги до майбутнього судноводія щодо екологічної обізнаності в професійній діяльності. Проведено порівняльний аналіз дисциплін, що забезпечують розвиток екологічної свідомості за ОПП «Навігація та управління морськими суднами» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти різних ЗВО України.

Ключові слова: екологічна свідомість, майбутні судноводії, професійна підготовка, морський транспорт, екологізація освіти.

Постановка проблеми. У контексті динамічного суспільного розвитку, глобалізації та технологізації сучасна підготовка судноводіїв потребує модернізації. Серед основних напрямів, які потребують миттєвого реагування, є розвиток екологічної свідомості у процесі фахової підготовки судноводіїв. Адже від відповідальної екологічної поведінки під час виконання професійної діяльності на водному транспорті залежить збереження стану Світового океану, життя членів екіпажу та пасажирів.

Діяльність людини ставить під загрозу найбільшу екосистему планети – її океани та моря. Через безперервне закислення океанів і зростання їх температури страждають морські організми. За матеріалами «Доповіді про цілі у сфері сталого розвитку, 2022 рік» ООН [10], з 2009 по 2018 рік у світі зникло близько 14 відсотків коралових рифів. Забруднення з численних джерел завдає значної шкоди океану. 2021 року до Світового океану потрапило понад 17 млн метричних тон пластику, що становить основну частину (85 відсотків) морського сміття. Очікується, що до 2040 року щорічний обсяг забруднення океану пластиком подвоїться чи потроїться, що створить загрозу всім морським організмів. Неналежна державна політика регулювання риболовства призводять до виснаження рибних запасів (за період 1990–2018 років зростання вживання риби склало 122 відсотки).

Боротьба з погіршенням стану океану вимагає активізації зусиль щодо його захисту та застосування такого підходу, який безпосередньо враховує взаємозв'язки між екосистемами суші, водойм, дельти, гирла, берегових та прибережних районів, а також океану, на підтримку комплексного управління природними ресурсами та економічного розвитку. Вагому роль у захисті морського середовища відіграють морські заклади вищої освіти, які забезпечують підготовку майбутніх судноводіїв до формування екологічної свідомості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання екологізації освіти майбутніх фахівців окремих галузей досліджували у напрямках: формування екологічного світогляду (С. Совгіра); розвиток екологічних цінностей (Л. Юрченко); формування екологічної компетентності (Н. Джура, О. Нагірнич, О. Герасимчук, Н. Куриленко, Н. Стрижак, В. Шарко, Я. Логвінова, Т. Нінова, І. Сяська, Л. Титаренко). Проблеми формування

екологічної культури майбутнього фахівця були центром наукового пошуку Г. Глухової, В. Гончарука, Т. Пузир. Теоретичні засади екологічної освіти досліджували В. Мелаш, А. Варениченко, Л. Лук'янова, А. Львовичкіна та ін. Однак, на сьогоднішній день немає ґрунтовних досліджень з формування екологічної свідомості майбутніх судноводіїв.

Мета статті. Визначити особливості змісту підготовки майбутніх судноводіїв до формування екологічної свідомості.

Викладення основного матеріалу дослідження. Екологізація освіти знайшла своє відображення в стандарті вищої освіти України за першим (бакалаврським) рівнем галузі знань 27 «Транспорт», спеціальності 271 «Річковий та морський транспорт». Обсяг цієї освітньої програми за умови здобуття повної загальної середньої освіти становить 240 кредитів ЄКТС. Згідно стандарту, мінімум 70% обсягу освітньої програми спрямовано на забезпечення загальних та спеціальних (фахових) компетентностей за спеціальністю. Стандартом визначено інтегральну компетентність – це «здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері судноплавства та суднової інженерії, що передбачають застосування теорій і методів наук про устрій судна, навігацію, механічну та електричну інженерії, експлуатацію та ремонт засобів транспорту, управління ресурсами та характеризуються комплексністю та невизначеністю умов» [8, с. 8]. Загальна компетентність, яка спрямована на отримання екологічних знань та умінь, це «прагнення до збереження навколишнього середовища» (ЗК12) [8, с. 8]. Також важливою компетентністю для формування екологічної свідомості є «здатність діяти соціально відповідально та свідомо» (ЗК14) [8, с. 8]. Загальна фахова компетентність, що забезпечує екологічно свідому діяльність, – це «здатність здійснювати нагляд та контроль за виконанням вимог національного та міжнародного законодавства в сфері мореплавства та заходів щодо забезпечення охорони людського життя на морі, охорони і захисту морського середовища» (ЗФК5) [8, с. 12].

Варто зазначити, що до спеціалізацій зі спеціальності 271 відносяться наступні: «Навігація та управління морськими суднами», «Управління судновими технічними системами і комплексами», «Експлуатація суднового електрообладнання і засобів автоматики». Майбутні судноводії – це випускники спеціальності «Навігація та управління морськими суднами», після закінчення ЗВО вони можуть займати наступні первинні посади: вахтовий помічник капітана; четвертий, третій, другий, старший помічник капітана; молодший вахтовий помічник капітана; старший вахтовий помічник капітана; штурман; шкіпер та інші.

Розглянемо детальніше екологічну підготовку випускників спеціалізації «Навігація та управління морськими суднами». Результати навчання, які забезпечують екологічно свідому діяльність фахівця спеціалізації «Навігація та управління морськими суднами, закріплено у стандарті [8, с. 14]: «знання методів, заходів та обладнання з боротьби із забрудненнями морського середовища з суден, а також заходів застереження, яких необхідно вживати для запобігання забрудненню морського середовища та виконання обов'язків згідно з відповідними вимогами Міжнародної конвенції із запобігання забрудненню з суден, з поправками» (PH22); «знання міжнародних і вітчизняних нормативно-правових актів відносно безпеки людського життя на морі та охорони морського навколишнього середовища та забезпечення їх дотримання» (PH23). Як бачимо, екологічний напрям тісно пов'язаний з правовим, оскільки кожна дія супроводжується відповідальністю за неї. Міжпредметний зв'язок екології та права простежується вже в формулюванні результатів навчання.

Стандарт вищої освіти спеціалізації «Навігація та управління морськими суднами» зазначає, що освітні програми за спеціалізацією «Навігація і управління морськими суднами» повинні забезпечувати: «виконання вимог стандартів компетентності, встановлених правилами II/1, II/2 Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року, з поправками; виконання вимог щодо практичної підготовки,

встановлених правилом II/1 Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року, з поправками; отримання здобувачем вищої освіти протягом необхідного стажу плавання систематичної практичної підготовки та досвіду стосовно виконання завдань, обов'язків та відповідальності вахтового помічника капітана з урахуванням керівництва, наведеного у розділі В – II/1 Кодексу з підготовки і дипломування моряків та несення вахти» [8, с. 21].

Тобто, як бачимо, ще одна особливість змісту підготовки майбутніх судноводіїв – це суворе дотримання вимог міжнародної нормативно-правової бази, а саме Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року, з поправками (ПДМНВ) [4]. Тож розглянемо детальніше основні аспекти цієї конвенції, що стосуються захисту навколишнього середовища.

Згідно Міжнародної конвенції ПДМНВ майбутні судноводії повинні розуміти вплив активності людини на морі, та у випадку скидання небезпечних речовин негайно повідомляти, співпрацювати «з метою запобігання забрудненню морського середовища шкідливими речовинами або стоками, що містять такі речовини». Конвенція визначає також основні вимоги підготовки і дипломування моряків та несення вахти з метою захисту морського середовища, серед яких зазначені знання міжнародних документів з охорони навколишнього середовища та знання запобіжних заходів, що підлягають додержанню для запобігання забрудненню морського середовища [4].

Згідно Довідника класифікатора професій (Водний транспорт) [1] судноводії, окрім Міжнародної конвенції ПДМНВ, повинні знати ще інші документи, що стосуються зокрема охорони природного середовища: положення міжнародних конвенцій та резолюцій Міжнародної морської організації (ІМО) щодо запобігання забрудненню із суден (МАРПОЛ), охорони життя людини на морі (СОЛАС) та інші чинні нормативні документи з охорони навколишнього природного середовища. Розглянемо детальніше екологічний зміст та вимоги щодо екологічної обізнаності цих документів.

Міжнародна морська організація (ІМО) є спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй (ООН), яка є відповідальною за безпеку судноплавства та запобігання забрудненню моря та атмосфери суднами. Робота ІМО підтримує Цілі розвитку ООН. Як спеціалізована установа ООН, ІМО є міжнародним органом, що встановлює стандарти безпеки, захисту та екологічності міжнародних перевезень. Її основна роль полягає у створенні нормативно-правової бази для судноплавної галузі, яка є справедливою та ефективною, загальноприйнятою та універсальною. Іншими словами, її роль полягає у створенні рівних умов гри, щоб оператори суден не могли вирішувати свої фінансові проблеми, поступаючись безпеці та екологічним показникам. Цей підхід також заохочує інновації та ефективність. Судноплавство – справді міжнародна галузь, і вона може працювати ефективно, лише якщо самі правила та стандарти узгоджені, прийняті та впроваджені на міжнародній основі. І ІМО – це форум, на якому відбувається цей процес.

У 2015 році 193 країни прийняли «Порядок денний щодо сталого розвитку на період до 2030 року» та 17 Цілей сталого розвитку. ІМО активно працює над цим Порядком та випустила спеціальний документ (Linkages between IMO's Technical Assistance Work and the 2030 Agenda for Sustainable Development [9]), де показані зв'язки ІМО з досягненням цілей сталого розвитку. Зокрема, для забезпечення безпечної, надійної та екологічної морської торгівлі ІМО наголошує на посиленні дії та впровадженні Конвенцій ІМО (МАРПОЛ, СОЛАС та інші), на посиленні національного потенціалу реагування на випадки забруднення моря та посилення регіонального співробітництва, на запровадженні тренувальних програм з викидів парникових газів, індексу енергоефективності, плану управління енергоефективністю судна. Екологічна свідомість є ядром діяльності ІМО, адже організація допомагає країнам, що розвиваються, зміцнити їхній національний потенціал для запобігання та контролю забруднення моря, для підвищення технічного потенціалу управління стічними водами на борту суден і в портах, для сприяння переробці,

запровадженню більш чистих виробничих технологій і більш стійких моделей споживання. Знання нормативної бази ІМО забезпечить майбутніх судноводіїв знаннями та інструментами для швидкого та професійного реагування на подію, що шкодить навколишньому середовищу. Отже розглянемо детальніше екологічний зміст основних конвенцій ІМО.

Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 року (МАРПОЛ) [3] наголошує на усвідомленні судноводіями потреби в охороні навколишнього середовища, визнанні джерел забруднень з морського судна, бажанні припинення навмисного забруднення морського середовища нафтою та іншими шкідливими речовинами, зведенні до мінімуму випадкові скидання таких речовин. Протоколи закріплюють загальні положення про зобов'язання держав-учасниць щодо запобіганню забрудненню моря з суден. Додатки вводять Правила щодо забруднення моря конкретними забруднювальними речовинами: нафтою, шкідливими хімічними речовинами, що перевозяться наливом, речовинами, що перевозяться в упакованій формі, стічними водами, сміттям та забруднення повітряного середовища з суден.

Ще одним важливим документом є «Міжнародний кодекс з управління безпечною експлуатацією суден і запобіганню забрудненню – МКУБ (The International Safety Management (ISM) Code)». Його цілями є «забезпечення безпеки на морі, запобігання травмуванню або смерті людини та уникнення завдання шкоди довкіллю, зокрема морському середовищу, і пошкодження майна» [2]. У Кодексі зацентовано, що для досягнення цілей необхідно «постійно вдосконалювати навички управління безпекою берегового персоналу і персоналу на борту суден, у тому числі підготовку до аварійних ситуацій, пов'язаних як із безпекою, так і з охороною довкілля» [2, п. 1.2.2.3].

В Україні підготовку майбутніх судноводіїв першого (бакалаврського) рівня вищої освіти здійснюють наступні ЗВО: Національний університет «Одеська морська академія», Державний університет інфраструктури та технологій, Херсонська державна морська академія.

Для розуміння загальної стратегії побудови навчальних планів та програм нами було здійснено аналіз освітніх компонентів освітньо-професійних програм «Навігація та управління морськими суднами» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 27 – Транспорт, спеціальності 271 – Річковий та морський транспорт: Національного університету «Одеська морська академія» [6], Херсонської державної морської академії [7], Державного університету інфраструктури та технологій [5].

У освітньо-професійній програмі Національного університету «Одеська морська академія» визначено, що загальна компетентність «прагнення до збереження навколишнього середовища» формується за допомогою обов'язкових компонентів: дисциплін «Безпека та охорона на морі» (5 кредитів), «Морське право» (4 кредити) та плавальної практики (60 кредитів). Результати навчання (РН22 та РН23) окрім цих обов'язкових компонентів досягаються ще за допомогою дисципліни «Охорона праці та цивільний захист» (2 кредити). Вибіркові компоненти здебільшого спрямовано на розвиток управлінської (менеджмент) та правової компетентності.

Херсонська державна морська академія [7] у своїй ОПП пропонує оволодіння цією компетентністю завдяки освітнім компонентам: дисциплінам «Екологія та охорона навколишнього середовища» (3 кредити), «Технологія перевезення вантажів» (4 кредити) та плавальної практики (23 кредити). Окрім цього, розвиток здатності «здійснювати нагляд та контроль за виконанням вимог національного та міжнародного законодавства в сфері мореплавства та заходів щодо забезпечення охорони людського життя на морі, охорони і захисту морського середовища» передбачається за рахунок дисциплін: «Основи охорони праці та охоронні заходи на судні» (3 кредити), «Безпека життєдіяльності та боротьба за живучість судна» (4 кредити), «Конвенції та нормативні документи Міжнародної морської

організації» (3 кредити), «Морське та комерційне право» (4 кредити). Навчальна практика теж сприяє розвитку результатів навчання (PH22 та PH23) (7 кредитів).

ОПП «Навігація та управління морськими суднами» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Державного університету інфраструктури та технологій для розвитку екологічної свідомості [5] пропонують дисципліни «Екологія та охорона навколишнього середовища» (3 кредити) та «Стандарти Міжнародної морської організації» (3 кредити). Навчально-плавальна практика (10 кредитів) та виробничо-плавальна практика (20 кредитів) також забезпечують результати навчання 22 та 23, які відображають екологічний напрям фахової освіти.

Для наочного уявлення узагальнені результати аналізу ОПП щодо дисциплін, що забезпечують розвиток екологічної свідомості за ОПП «Навігація та управління морськими суднами» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, презентовано нижче (Табл. 1.1)

Таблиця 1.1

**Дисципліни, що забезпечують розвиток екологічної свідомості за ОПП
«Навігація та управління морськими суднами» першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти ЗВО України**

Національний університет «Одеська морська академія»		Херсонська державна морська академія		Державний університет інфраструктури та технологій	
Назва ОК	кред.	Назва ОК	кред.	Назва ОК	кред.
«Безпека та охорона на морі»	5	«Екологія та охорона навколишнього середовища»	3	«Екологія та охорона навколишнього середовища»	3
«Морське право»	4	«Технологія перевезення вантажів»	4	«Стандарти Міжнародної морської організації»	3
«Охорона праці та цивільний захист»	2	«Основи охорони праці та охоронні заходи на судні»	3		
		«Безпека життєдіяльності та боротьба за живучість судна»	4		
		«Конвенції та нормативні документи Міжнародної морської організації»	3		
		«Морське та комерційне право»	4		
Усього	11	Усього	21	Усього	6

Спільними рисами для усіх ОПП є те, що вони чітко слідує національному стандарту підготовки майбутніх судноводіїв, відповідають вимогам міжнародних стандартів в сфері підготовки фахівців морської галузі Міжнародної морської організації ІМО (International Maritime Organization) – та Міжнародної асоціації морських університетів (IAMU) International Association of Maritime Universities. Щодо спрямованості на розвиток екологічної свідомості, варто зауважити, що кількість дисциплін та кредитів, які задіяно, суттєво різняться, тобто уніфікованого підходу на даний час не існує.

Для розуміння наповнення дисциплін та їх потенціалу для формування екологічної свідомості розглянемо детальніше робочі навчальні програми з ОПП «Навігація та

управління морськими суднами» Національного університету «Одеська морська академія», а саме: «Безпека та охорона на морі», «Морське право», «Охорона праці та цивільний захист».

Серед основних завдань навчальної дисципліни «*Безпека та охорона на морі*», які стосуються формування екологічної свідомості, є наступні: здобуття курсантами компетентностей необхідних для адаптації у судовому середовищі та подолання непередбачених обставин; розуміння курсантами своєї ролі й відповідальності у системі гарантування безпеки людського життя на морі як в аварійних ситуаціях, так і при експлуатаційному та тренувальному використанні судових рятувальних засобів.

Детальне вивчення програми дозволило виділити окремі правові питання, що стосуються формування екологічної свідомості, а саме знання національних та міжнародних вимог та принципів здійснення безпечної морської практики у сфері безпеки праці персоналу судна:

- правова діяльність Міжнародної морської організації (ІМО) по забезпеченню безпеки мореплавства та безпеки життєдіяльності на морі;
- призначення та короткий зміст основних Міжнародних конвенцій з безпеки життєдіяльності на морі (Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі (СОЛАС-74/88). з поправками;
- Міжнародний кодекс з управління безпекою (МКУБ) (International Safety Management Code- ISM-Code). Резолюція А. 741(19). 1993 р.;
- Конвенція МОП 2006 року «Про працю в морському судноплаванні». Женева 23.02.06 та інші. Міжнародні Конвенції MLC (МОП);
- Міжнародна конвенція по стандартам підготовки і дипломування моряків та несенню вахти ПДМНВ 78. з поправками;
- Міжнародні конвенції з пошуку та рятування на морі (ІНМАРСАТ, САР - 79) та ін.;
- Міжнародна Конвенція по запобіганню забруднення моря із суден 1973 р., змінена протоколом 1978 р. до неї (International Convention for prevention of pollution from ships, 1973, as modified by the protocol of 1978) – МАРПОЛ-73/78 (MARPOL-73/78);
- Міжнародна Конвенція про контроль судових баластних вод й осадів та управління ними 2004 року;
- Міжнародна Конвенція морського перевезення небезпечних вантажів (МК МПОГ) з усіма додатками та поправками;
- Національні законодавчі акти з безпеки життєдіяльності. Нагляд за дотриманням вимог законодавства.

Окрім юридичних питань, що регулюють екологічну відповідальність, до програми входять теоретичні знання:

- характеристика природного середовища, його параметри та значення для забезпечення життєдіяльності людини;
- антропогенний вплив на навколишнє середовище з суден;
- особиста безпека та громадські обов'язки моряків, соціальна відповідальність;
- готовність екіпажу до дій при виконанні обов'язків на судні у надзвичайних (аварійних) ситуаціях, а саме: запобігання забруднення морського середовища.

Аналіз навчальної дисципліни «*Морське право*» дозволив виявити основне завдання цієї дисципліни щодо формування екологічної свідомості – набуття знань та навичок щодо виконання професійних обов'язків, пов'язаних з функцією регулювання відносин пов'язаних з охороною морського середовища.

Основні знання, які опановують здобувачі вищої освіти, це:

- знання обов'язків та відповідальності судових офіцерів з виконання міжнародних вимог щодо безпеки судна, екіпажу, пасажирів і вантажу і захисту моря від забруднення з судна;
- знання запобіжних заходів для охорони морського середовища;

– знання відповідних конвенцій ІМО, щодо безпеки життя на морі та безпеки і захисту морського середовища, особливо щодо документів і свідоцтв, які повинні бути на судні.

Уміння:

– здійснювати дії, спрямовані на забезпечення підтримки позитивної репутації в плані ставлення до навколишнього середовища;

– правильно визначати вимоги законодавства стосовно охорони людського життя на морі та захисту морського середовища;

– виконувати відповідні вимоги міжнародних нормативних документів з безпеки судноплавства і захисту морського середовища в процесі професійної діяльності на борту судна;

– виконувати професійні обов'язки, що пов'язані з функціями: управління судновими операціями і турбота про людей на борту на рівні управління; забезпечення виконання вимог по запобіганню забруднення морського середовища; підтримання технічного стану судна;

– спостереження за виконанням вимог законодавства міжнародного та національного законодавства держави-прапора і держави-порту; застосування міжнародних морських законів, що знаходяться у міжнародних конвенціях у сфері торгівельного мореплавства.

Роль навчальної дисципліни «Охорона праці та цивільний захист» в формуванні екологічної свідомості майбутніх судноводіїв у встановленні системи взаємозв'язків «людина – життєве середовище». У процесі опанування дисципліни здобувачі вищої освіти набувають знань:

– знання загальних питань безпеки, ідентифікації та класифікації потенційних небезпек, їх властивостей, способів і засобів захисту від їх вплив;

– знання та уміння виявляти загрози, що ведуть до надзвичайних ситуацій, характер їх проявів;

– знання предмету, завдання і значення екології, основних методи екологічних досліджень, структури екології, її зв'язок з іншими дисциплінами та ролі у житті суспільства;

– знання наслідків впливу морського судноплавства на морське середовище та напрямків зниження цього впливу;

– здатність аналізувати та оцінювати негативний вплив роботи суднової енергетичної установки на морське середовище;

– знання видів надзвичайних ситуацій (НС) і засобів захисту від них та принципів організації заходів щодо безпеки судна у разі виникнення НС.

Таким чином, програми дисциплін «Безпека та охорона на морі», «Морське право», «Охорона праці та цивільний захист» в цілому охоплюють основні знання та практичні вміння, які потрібні для формування екологічної свідомості для виконання професійної діяльності. Однак, зважаючи на недостатню обізнаність в питаннях екології здобувачів вищої освіти, варто розширити загальні екологічні знання, спрямувати матеріал на формування екологічних цінностей, залучати здобувачів до неформальної освіти у екологічному напрямі.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, потреба в екологізації змісту освіти закріплена у Стандарті вищої освіти, який спирається на основний регулюючий документ морської галузі – Міжнародну конвенцію про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року. У той же час у інших нормативних документах ІМО також наголошується на необхідності екологічно усвідомленої професійної діяльності. Вивчення ОПП різних закладів освіти дозволило виокремити основні особливості екологічної підготовки: екологічний напрям тісно пов'язаний з правовим; суворе дотримання вимог міжнародної нормативно-правової бази при складанні освітніх програм; відсутність уніфікованості у кількості дисциплін, що спрямовані на формування екологічної свідомості. Подальшим напрямом дослідження є вивчення зарубіжного досвіду щодо формування екологічної свідомості майбутніх судноводіїв.

Список використаних джерел

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 67. Водний транспорт. Перелік: АСК «Укррічфлот», 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001717-05#Text> (дата звернення: 15.02.2023).
2. Международный кодекс по управлению безопасной эксплуатацией судов и предупреждению загрязнений. МКУБ (гл. IX СОЛАС–74) ISM CODE. Одесса: Изд. центр «Студия «Негоциант», 2005.
3. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/896_009#Text (дата звернення: 15.02.2023).
4. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 р. від 07.07.1978 р. № 995_053. Дата оновлення: 25.06.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053#Text. (дата звернення: 16.02.2023).
5. Освітньо-професійна програма «Навігація і управління морськими суднами» Спеціальність 271 Морський та внутрішній водний транспорт. Спеціалізація 271.01 Навігація і управління морськими суднами. Ізмаїл, Державний університет інфраструктури та технологій, 2022. 45 с. URL: https://files.duit.edu.ua/uploads/%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82/2_%D0%9E%D0%A1%D0%92%D0%86%D0%A2%D0%90%D0%9E%D0%9F%D0%9F_%D0%9E%D0%9D%D0%9F/271-01-navigation-01-02-2022-divt.pdf (дата звернення: 23.01.2023).
6. Освітньо-професійна програма «Навігація і управління морськими суднами». Спеціальність 271 Морський та внутрішній водний транспорт. Спеціалізація 271.01 Навігація і управління морськими суднами. Одеса, Національний університет «Одеська морська академія», 2020. 30 с. URL: http://www.onma.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/OPP_SV_Bak_12.04.2021.pdf (дата звернення: 23.01.2023).
7. Освітньо-професійна програма «Навігація і управління морськими суднами». Спеціальність 271 Морський та внутрішній водний транспорт. Спеціалізація 271.01 Навігація і управління морськими суднами. Херсон, Херсонська державна морська академія, 2021. 28 с. URL: https://ksma.ks.ua/wp-content/uploads/2021/08/OPP_bak_KSMA_new_2021.pdf (дата звернення: 23.01.2023).
8. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Галузь знань – 27 Транспорт. Спеціальність – 271 Річковий та морський транспорт: Наказ МОН від 13.11.2018 р. № 1239. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/271-richkoviy-ta-morskiy-transport-bakalavr.pdf> (дата звернення: 15.02.2023).
9. IMO. Linkages between IMO's Technical Assistance Work and the 2030 Agenda for Sustainable Development. TC.1/Circ.69. 15 August 2017. 4 p. URL: <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/MediaCentre/HotTopics/Documents/TC.1-Circ.69.pdf> (дата звернення: 10.02.2023).
10. United Nation Organization. The Sustainable Development Goals Report. 2022. 68 p. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2022.pdf> (дата звернення: 17.02.2023).

References

1. Ukrrichflot. (2005). Dovidnyk kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv [Directory of qualification characteristics of employees' professions]. Issue 67. Water transport. List. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001717-05#Text> [in Ukrainian].
2. IMO. (2005) Mezhdunarodnyy kodeks po upravleniyu bezopasnoy ekspluatatsiyey sudov i preduprezhdeniyu zagryazneniy MKUB (gl. IX SOLAS–74) [International Management Code for the Safe Operation of Ships and Pollution Prevention. ISM Code (Chapter IX SOLAS-74) ISM CODE]. Odessa: Ed. center "Studio "Negotiant" [in Russian].

3. Mizhnarodna konventsia po zapobihannu zabrudnennu z suden 1973 roku [*International Convention for the Prevention of Pollution from Ships of 1973*]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/896_009#Text [in Ukrainian].

4. Mizhnarodna konventsia pro pidhotovku i dyplomuvannya moryakiv ta nesennya vakhty 1978 r. vid 07.07.1978 r. № 995_053 [*International Convention on Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping of 1978 dated 07.07.1978 No. 995_053*]. Update date: 25.06.2010. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053#Text [in Ukrainian].

5. State University of Infrastructure and Technologies. (2022). Osvitno-profesiyna prohrama "Navihatsiya i upravlinnya morskymy sudnamy" Spetsialnist 271 Morskyy ta vnutrishniy vodnyy transport. Spetsializatsiya 271.01 Navihatsiya i upravlinnya mors'kymy sudnamy [*Educational and professional program "Navigation and management of sea vessels" Specialty 271 Sea and inland water transport. Specialization 271.01 Navigation and management of sea vessels*]. Izmail, 2022. 45 p. Retrieved from: https://files.duit.edu.ua/uploads/%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82/2_%D0%9E%D0%A1%D0%92%D0%86%D0%A2%D0%90/%D0%9E%D0%9F%D0%9F_%D0%9E%D0%9D%D0%9F/271-01-navidation-01-02-2022-divt.pdf [in Ukrainian].

6. National University "Odesa Maritime Academy". (2020). Osvitno-profesiyna prohrama "Navihatsiya i upravlinnya morskymy sudnamy". Spetsialnist 271 Morskyy ta vnutrishniy vodnyy transport. Spetsializatsiya 271.01 Navihatsiya i upravlinnya morskymy sudnamy [*Educational and professional program "Navigation and management of sea vessels". Specialty 271 Sea and inland water transport. Specialization 271.01 Navigation and management of sea vessels. Odesa*]. Odesa, 2020. 30 p. Retrieved from: http://www.onma.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/OPP_SV_Bak_12.04.2021.pdf [in Ukrainian].

7. Kherson State Marine Academy. (2021). Osvitno-profesiyna prohrama "Navihatsiya i upravlinnya morskymy sudnamy". Spetsialnist 271 Morskyy ta vnutrishniy vodnyy transport. Spetsializatsiya 271.01 Navihatsiya i upravlinnya morskymy sudnamy [*Educational and professional program "Navigation and management of sea vessels". Specialty 271 Sea and inland water transport. Specialization 271.01 Navigation and management of sea vessels. Kherson, Kherson State Maritime Academy*]. Kherson, 28 p. Retrieved from: https://ksma.ks.ua/wp-content/uploads/2021/08/OPP_bak_KSMA_new_2021.pdf [in Ukrainian].

8. Ministry of Education and Culture. (2018). Standart vyshchoyi osvity Ukrayiny. Pershyy (bakalavrskyy) riven vyshchoyi osvity. Haluz znan – 27 Transport. Spetsialnist – 271 Richkovyy ta morskyy transport: Nakaz MON vid 13.11.2018 r. № 1239 [*Standard of higher education of Ukraine. First (bachelor) level of higher education. Field of knowledge - 27 Transport. Specialty - 271 River and sea transport: Order of the Ministry of Education and Culture of November 13, 2018 No. 1239*]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/271-richkoviy-ta-morskiy-transport-bakalavr.pdf> [in Ukrainian].

9. IMO. (2017). Linkages between IMO's Technical Assistance Work and the 2030 Agenda for Sustainable Development. TC.1/Circ.69. 15 August 2017. 4 p. Retrieved from: <https://www.wcdn.imo.org/localresources/en/MediaCentre/HotTopics/Documents/TC.1-Circ.69.pdf> [in English].

10. United Nation Organization. (2022). The Sustainable Development Goals Report. 68 p. Retrieved from: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2022.pdf> [in English].

POPKOV Borys, PhD student, Flight Academy of the National Aviation University.

CONTENTS OF FUTURE SHIP NAVIGATORS' TRAINING FOR THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS

The article examines the peculiarities of future ship navigators' training regarding the formation of environmental consciousness in marine higher education institutions. The standard of higher education of Ukraine at the first (bachelor) level in the field of knowledge 27 "Transport", specialty 271 "River and sea transport" has been analyzed with the aim of focusing on the formation of environmental awareness. The analysis of the environmental content of the main normative documents regulating the professional activity of ship navigators has been carried out. The requirements for the future ship navigators regarding environmental consciousness in professional activities have been defined. The comparative analysis of the subjects that ensure the development of environmental consciousness under the Educational and professional program "Navigation and Management of Marine Vessels" of the first (bachelor's) level of higher education of the Higher Education Institution of Ukraine has been carried out.

Therefore, the need for environmentalization of the education content is highlighted in the Standard of Higher Education, which is based on the main regulatory document of the maritime industry - the International Convention on the Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping of 1978. At the same time, other IMO normative documents emphasize the need for environmentally conscious professional activity. The study of the Educational and professional program of various educational institutions made it possible to single out the main features of ecological training: the ecological direction is closely related to the legal one; strict compliance with the requirements of the international regulatory and legal framework when compiling educational programs; lack of uniformity in the number of disciplines aimed at the formation of environmental awareness. A further direction of research will be devoted to the study of foreign experience in the formation of environmental consciousness of future ship navigators.

Keywords: *environmental consciousness, future ship navigators, professional training, maritime transport, environmentalization of education.*

*Одержано редакцією: 20.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 07.03.2023 р.*

УДК 378:[371.13:629.7]

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-134-140

РАДУЛ Сергій Григорович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри професійної та

авіаційної мовної підготовки,

Львівська академія Національного авіаційного

університету

ORCID 0000-0002-0899-3719

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ

У статті розглядаємо процес використання засобів педагогічного впливу на процес формування професійної самореалізації майбутнього авіафахівця. Визначаємо професійну самореалізацію як цілісне багаторівневе і багатокомпонентне утворення у професійній структурі особистості авіафахівця, що містить професійно необхідні знання, розумову діяльність, мотиваційну спрямованість та систему інтеріоризованих цінностей, котрі визначають професійну свідомість, детерміновані властивостями інтегральної індивідуальності та направлені на реалізацію професійного ідеалу в реальну дійсність, що закріплені у визнанні цих досягнень іншими. Педагогічними умовами впливу визначаємо: соціальну та професійну комунікацію як фактор розвитку професійної самореалізації; управлінські / організаторські здібності як важливу компоненту готовності до професійної діяльності; працездатність у трудовій діяльності.

***Ключові слова:** професійна самореалізація, авіаційний фахівець, середовище, професійна комунікація, управлінські здібності, працездатність, компетентності, самоаналіз, саморозвиток, самовдосконалення.*

Постановка проблеми. Професійна самореалізація в контексті життєвої перспективи індивіда виокремлює наступні етапи: самовизначення в професійній сфері, становлення в обраній професійній діяльності, кар'єрне зростання та розвиток компетенцій. Звісно, у різні періоди трудової діяльності професійна самореалізація має індивідуальні особливості. Така специфічна особливість характеризується індивідуальними властивостями особистості, бажаннями, планами на майбутнє, стратегіями особистісного та професійного розвитку.

Майбутній авіафахівець повинен володіти високорозвиненим аналітичним та критичним мисленням, інтелектуальними вміннями та навичками, організаторськими й комунікативними вміннями, соціокультурними та міжкультурними компетентностями, мати високий творчий потенціал самоаналізу, саморозвитку й самовдосконалення. Тому, особливого значення для професійного самовизначення, зростання, становлення та самореалізації здобувача ВО набувають спеціальні умови педагогічного впливу на якісне формування особистості майбутнього авіаційного фахівця в процесі його професійної підготовки в львівських ЗВО.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням професійної самореалізації також присвячено праці багатьох науковців. Основну увагу дослідників зосереджено на вивченні профорієнтації учнів (Є. Неверкович, В. Носков, Н. Самоукін), професіографії (Б. Федоришин), фахової спрямованості навчального процесу (Т. Грищенко, О. Дубасенюк, В. Парамзін), професійної соціалізації (Л. Мітіна), професійного самовизначення (В. Кипень, М. Лещенко, Л. Рижак), самопізнання (Є. Боброва, В. Орлов), самосвідомості (С. Васьковська, Л. Мітіна, В. Сластьонін, А. Татенко), саморозвитку (О. Анісимов, Р. Аязбекова, О. Романовський), самореалізації (І. Краснощок, Т. Розова), самовиховання

(В. Семиченко), неперервної професійної освіти (В. Астахова, Є. Астахова, І. Зязюн, Ю. Кірічков). У науковій літературі висвітлено проблеми соціально-професійного становлення особистості (О. Дубасенюк, Є. Зеєр, В. Кушнір, В. Радул), образу світу, що формується завдяки професії (Є. Климов), мотивів професійного самовизначення (В. Федоров).

Мета статті полягає у розкритті сутності впливу педагогічних умов на процес формування професійної самореалізації майбутніх авіаційних фахівців в процесі професійної підготовки в спеціально організованому освітньо – навчальному та соціальному середовищах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що професійна самореалізація майбутнього авіафахівця формується за умов задіяння складних педагогічних систем у процесі професійної освіти.

Комунікативність є важелем якості професіоналізму майбутнього фахівця авіаційної галузі. Вона формується, розвивається на основі потреби у спілкуванні – одній із основних соціогенних (соціальнозумовлених) потреб людини. Важливе значення у розвитку **соціально-професійної комунікації** майбутнього фахівця авіаційної галузі має психолого-педагогічна компетентність [8]. Зазвичай, під психолого-педагогічною компетентністю фахівця розуміють сукупність певних якостей (властивостей) особистості із високим рівнем професійної підготовленості до професійної діяльності й ефективній взаємодії у освітньому процесі. Виділяємо основні структурні компоненти психолого-педагогічної компетентності: загальнопрофесійні знання; уміння як здатність працівника використовувати отримані знання у діяльності, у організації особистісної та професійної взаємодії; професійно значущі особистісні якості, наявність яких виявляється у органічній єдності з різними видами діяльності.

Сутнісна характеристика психолого-педагогічної компетентності проявляється у спрямованості на партнера як головного співучасника своєї майбутньої діяльності, а також, на необхідність у самопізнанні, самозміні, самоконтролю, самокорекції, та, відповідно, оволодіння методами ефективного впливу на учасників співдіяльності з урахуванням закономірностей розвитку особистості. Специфіка такої співпраці виокремлює значущу роль соціально-професійних якостей, а саме: рефлексивність, гнучкість, емпатійність, комунікативність, здатність до співпраці, емоційну цікавість. Так, вони опосередковано сприяють міжособистісній та рольовій взаємодії всіх учасників процесу. Творчість учасника освітньої взаємодії є засобом розкриття потенцій до креативності, критичного мислення [5]. Варто згадати і про важливість емпатійності – співпереживання, співхвилювання суб'єктом тих емоційних станів, які відчуває інший учасник взаємодії, яка і стає запорукою психологічної безпеки в освітньо-навчальному середовищі [6].

Здатність до спільної діяльності інтегрує у себе комплексні знання та уміння: формулювати власну точку зору; уважно слухати співрозмовника; вміти з'ясувати точки зору усіх суб'єктів спільної діяльності; вирішувати розбіжності за допомогою критичного мислення; утримати розбіжності логічного складу у межах єдиного поля; вміти вмотивувати та підтримувати ініціативу партнера по комунікації та своєчасно надавати зворотній зв'язок; підвищувати рівень активності обох учасників взаємодії; надавати психологічну підтримку; спробувати використати власні знання, вміння та навички у різних професіях (видах діяльності); бути здатним виконувати багатофункціональні завдання; буди схильним до конструктивного діалогу [5].

Вчені виділяють той факт, що свідомість і діяльність будь-якого індивіда зазнають впливу двох полярних сил: зовнішніх (саме середовище) і внутрішніх (власна воля, бажання і прагнення). Тобто, кожен індивід проходить шлях індивідуалізації, а саме шлях до свого власного «Я», який здійснюється під впливом внутрішніх сил. Проте, разом з тим, кожна особа здійснює і свій шлях соціалізації як наслідок адаптації до зовнішнього соціального середовища і вибору власних засобів само актуалізації / самореалізації в соціумі.

Системі професійної підготовки, що склалася в вищих львівських ЗВО не вистачає різноманітності, мобільності, гнучкості, безперервності, наступності, варіативності, а також не забезпечується формування на достатньому рівні високої загальної й комунікативної культури майбутнього авіафахівця. В процесі професійної підготовки відбувається певне протиріччя між потребою соціуму як особистості, що самоорганізується й переобтяженням орієнтації вищих ЗВО львівського спрямування на функціонально-професійну підготовку. Майбутній авіаційний фахівець виступає деяким об'єктом масового процесу педагогічного відтворення, не виявляється й некультивується його творча індивідуальність, що вкрай важливо при миттєвому вирішенні нестардатних професійних та життєвих ситуацій. Тобто, необхідно розвивати творчу індивідуальність.

Професійне самоствердження розглядається нами як цілісність професійного «Я-образу» та актуального «Я-образу». Ці два полярні образи входять у процес самоставлення особистості. Безсумнівно, провідну роль відіграє ціннісно-мотиваційна сфера особистості, а саме: кар'єрні орієнтації, смисложиттєві орієнтації, мотивація досягнень та задоволеність професійною діяльністю. Складовою професійного самоствердження індивіда визначаємо професійну самосвідомість, самоздійснення яка векторно орієнтована на самооцінку, професійне прагнення, кар'єру тощо.

Також, конструктивність спілкування з колективом/екіпажем багато у чому залежить від того, настільки емоційно індивід сприймає те, що знаходиться за наявними фактами. В переважній більшості, виконання команд та посадових інструкцій не передбачає прояв емоцій виконавця, а навіть і спонукає його до їх мінімізації, проте, головне – це зрозуміти стан іншого суб'єкта, його настрої та налаштувати себе на сприйняття емоцій. Потрібно зуміти дати курсанту / студенту знати, що його бачуть, чують, розуміють, готові вести діалог, взаємодіяти, цінують його власне «Я». Успішність та конструктивність взаємодії членів екіпажу / команди базуються й на психологічних особливостях виконавця дії, включає їх у себе, хоч і не зводиться лише до них. Відмітимо, що певний набір проявів поведінки особистості, а саме: раціональної поведінки, вольових реакцій, емоційно-вольових проявів надає особливого шарму до психологічного портрета майбутнього авіаційного фахівця.

Другою педагогічною умовою як важливим компонентом готовності до професійної самореалізації вважаємо **управлінські / організаторські здібності** індивіда. В рамках даної пед.умови нам імпонує запропонована С. Л. Рубінштейном ідея детермінізму. Суть даної ідеї полягає в особливих відношеннях зовнішнього та внутрішнього. Ідея детермінізму важлива на різних етапах розвитку / саморозвитку особистості. Вчений, в першу чергу, в процесі життєвого становлення підкреслює важливість зовнішніх умов, саме те середовище, в якому відбувається їх життя. Активність (провідна компонента професійної самореалізації) та винахідливість виявляється у особливому статусі в середовищі та «... відповідає вимогам, які об'єктивно застосовує до умов свого життя людина в силу своєї природи, своїх властивостей, що вже склалися в процесі життя» [4, с. 52]. Л. С. Виготський розглядав соціальну ситуацію як головний «тригер» розвитку особистості. Дослідник визначав, що «зона ближнього розвитку» визначається соціумом, що керує діапазоном процесу мислення та взаємодії [1]. Саме система впливів є основною, а не окремі, ізольовані випадки. Важливо зрозуміти, що ситуація має тенденцію змінюватися під впливом поведінки (діяльності індивіда). Тобто активність соціальних суб'єктів – особистості і групи – визначає соціальне середовище (мікросередовище).

Соціальне середовище, яке інтенсивно розвивається, трансформується, модернізується, ми можемо окреслити як певний соціум. Такий штучний «соціальний оазис» має певні відмінності від звичайного середовища. Такими відмінностями є: високий рівень спільної діяльності та комунікації; спільні інтереси та участь у їх реалізації; велика увага приділяється духовному та емоційному наповненню процесу взаємодії; творчий підхід до виконання завдань. Саме в такому середовищі у найбільшій мірі актуалізуються механізми

міжособистісних та міжгрупових стосунків, що у подальшому спонукає майбутнього авіаційного фахівця до успішного саморозвитку та самореалізації.

Варто зазначити механізми педагогічного впливу на формування або підсилення організаторських/управлінських здібностей курсантів/студентів, за допомогою яких підтримується та розвивається соціальне середовище, а саме: формування духовної культури молодіжного соціуму; функціональне включення викладачів, інструкторів, кураторів у спільну діяльність; демократичне впровадження організаційного порядку (самоврядування, курсантський актив); організація масових заходів; наповнення колективного руху соціальною, духовною та предметною складовою; підсилення спільної діяльності психологічною складовою.

Під час педагогічних впливів у респондентів спостерігається наступне: невіра у власні сили; байдужість та невідготовленість до вибору професійного шляху; апатія щодо саморозвитку; нездатність до самоаналізу; почуття власної неповноцінності та занижена самооцінка (37 % від загального числа проблем).

Проблема комунікації знаходиться на другому місці – 29 %. Проблема у спілкуванні зводиться до наступного: грубість, неуважність та байдужість оточуючих людей; несправедливість як статична компонентна; проблеми з родичами і товаришами; малоефективний та нерезультативний контакт із людьми.

На третьому місці розміщуються проблеми пов'язані із діяльністю, її різновидами, глибиною і різноманітністю – 28 %. Тут ми розглядаємо страхи складання іспитів та заліків, незадоволеність недостатньо глибокою і активною навчальною діяльністю, неможливість якісно та у повному обсязі проходити виробничу практику (робити наліт авіа.годин) на авіаційних підприємствах, аеропортах, тур.фірмах, невпевненість у власних силах та можливостях знайти гідну роботу за фахом (після 4-5 років навчання) та бути конкурентоспроможним на ринку праці.

Також, в рамках опитування респондентів вони дали відповідь на незакінченні речення, що входять до групи, яка характеризує життєві цілі майбутнього авіаційного фахівця (смысловиттєві орієнтації – СЖО) [8]. Аналіз отриманих даних свідчить, що ті здобувачі вищої освіти, які позитивно ставляться до себе, ясно уявляють свої цілі, які дозволяють їм оптимістично та із перспективою ставитися до власного майбутнього. У респондентів, які відзначаються негативним ставленням до себе, сприйняття майбутнього характеризується песимізмом, пригніченим станом, а цілі визначаються загальні, однопланові, без чіткого бачення образу власного успіху.

В наступному тесті відповідь на питання «Які Ваші надії, сподівання?» аналіз наданих відповідей дозволяє констатувати, що саме «надія» на перспективу (власне, ми розглядаємо дане явище як феномен програмування / само-програмування індивіда на успіх, активні дії, їх реалізацію) являється не пасивною, а, навпроти, активною позицією. Більшість із респондентів вважають, що у реальному житті потрібно надіятися виключно на себе (42 %), на успішну кар'єру (20 %), на майбутню спеціальність (19 %). Біля 5 % респондентів взагалі мали певні складнощі щодо надання конкретної відповіді на запитання.

Значний відсоток майбутніх фахівців льотних ЗВО, де проводилися опитування (тестування), мають диссатисфакцію, відчують тотальне розчарування у вибраній професії в період навчання. Як результат, більшість із такою категорії влаштовуються працювати не за фахом, добровільно зменшують значущість отриманого досвіду в стінах ЗВО.

Основним показником прояву організаторських здібностей є уміння майбутніх фахівців авіаційної галузі в майбутній професійній діяльності самостійно розв'язувати ситуації за фахом (професійні, психологічні, педагогічні), сприяючи особистісному та колективному розвитку. Також, для нас важливими є питання: ціннісних орієнтацій, як однієї її найбільш актуальних та потужних в пізнанні спрямованості; особливості емоційного ставлення майбутнього авіаційного фахівця до політично-соціальних змін, образу і

перспективи його «особистого та професійного майбутнього»; цілеспрямованість індивіда – здатності ставити і досягати певної мети / результату [3; 7].

Третьою педагогічною умовою ми розглядаємо **професійну працездатність** майбутнього авіатора. Варто зазначити, що професія авіатора відноситься до того виду діяльності, де більшість кроків, завдань, функціональних обов'язків чітко прописані у відповідних документах, мануалах, інструкціях, проте також значна частина рішень переходить в особистісно-орієнтовану площину, що передбачає відмову від готових рецептів, шаблонів, стандартів. Ось чому, професійна компетентність майбутнього авіаційного фахівця залежить не тільки від засвоєння ним деяких нормативних зразків, еталонів, але й від розширення можливого спектру дій, розвитку критичного мислення [5].

Велике значення у професійній діяльності авіафахівця мають розумова рухомість. Разом з розумовою руховістю виділяємо і творче ставлення до майбутньої професії, особливо до процесу навчання щоб оволодіти спеціальністю пілота цивільної авіації, диспетчера, інженера, менеджера та рятувальника. В цьому напрямку ми притримуємося точки зору, що майстерність є засобом творчості (самоактуалізації). Підтримуємо думку, що важливою умовою творчої активності є наявність наступних характеристик: спрямованість на діяльність (мотивація), наявність професійних компетентностей (професіоналізм) та емоційна гнучкість (емоційна регидність).

Ставлячи здобувача ВО під час проведення ігор, тренінгів, спільних заходів у різні функціональні позиції, можна не тільки виявляти наявність і переважання у нього тієї або іншої групи мотивів, але і формувати відповідну мотивацію. Зміна функціональної позиції, спроба здійснення функціональних обов'язків, дій інших учасників спільного процесу вже сама по собі сприяє розвитку творчих здібностей курсанта/студента [2].

В процесі виконання освітньо-навчальної діяльності значна більшість курсантів/студентів неодноразово переносять емоційний стрес. Творча діяльність, креативність, нешаблонні підходи до професійних та особистісних ситуацій вимагає у здобувачів ВО високої терпимості, гнучкості при продукуванні й оцінці ідей, мужності, соціального інтелекту і здатності переносити творчу невдачу. Цікавим є той факт, що відчуття гумору пов'язане з творчою інтуїцією і є складною духовною здатністю, зумовленою єдністю інтелекту і афекту.

Активність, самостійність, свідомість здобувачів ВО значною мірою залежать від характеру й організованості їх діяльності, від форм й методів контролю, самоконтролю, ставлення до своїх результатів. Беззаперечно, чим чіткіше сконструйована й систематизована сукупність необхідних для засвоєння знань, тим зрозуміліші цілі вивчення, ефективніше засвоюються знання, продуктивніше виробляються уміння. Без здатності зробити усвідомлений вибір, готовності до життєвої й професійної самореалізації майбутній фахівець втрачає можливість реалізувати себе як самобутню особистість. Реалії оточуючої дійсності й наші уявлення про неї такі, що коли людина потрапляє в ситуацію невизначеності, пошуку, відсутності відповідей на багато питань – це стає нормою, а проблема вибору стає актуальною. Курсанти / студенти вищих львівських навчальних закладів України першочергово віддають перевагу речам прагматичним, життєвим, а саме: фінансове благополуччя, особистий добробут, знайти місце роботи яке є фінансово вигідним та престижним, можливість подорожувати, мати міжнародні зв'язки та потенціал кар'єрного росту у авіаційній галузі. Наразі стрімко відроджуються етнічні та конфесійні традиції. Освіта, професійна активність, політика та культура перебувають на перших місцях ціннісних орієнтацій.

Так, з одного боку, позитивним є ставлення курсантів / студентів ЛНЗ перших курсів до різних видів соціально-значущої діяльності. Згідно наших опитувань маємо такі показники: організація громадських справ, курсантське самоврядування – 45%, збереження (підтримання) порядку у ЗВО – 31%, участь у художній самодіяльності – 26%, участь у проведенні благодійних заходів (волонтерство) – 23%, робота з благоустрою навчального

закладу, території – 13%, туристично-краєзнавчі-патріотичні заходи – 14%. З іншого боку, майбутні авіаційні фахівці стають більш амбіційними, самостійними та прагматичними. Вони оперують такими категоріями як: сумнів, оцінка, потреба доведень. Власний особистий успіх майбутні фахівці авіаційної галузі пов'язують з необхідністю отримання вищої освіти як засобу просування по кар'єрі.

Таким чином, професійне та соціальне становлення здобувачів льотних ЗВО відбувається в умовах, коли природне прагнення до самоствердження, успіху зіштовхується зі зростаючою конкуренцією, високими міжнародними вимогами до особистості майбутнього фахівця авіаційної галузі на ринку праці. Професійне життя вимагає від майбутнього авіатора наступних особистісних якостей, що дозволяють успішно інтегруватися до складного професійно-соціального середовища, а саме: здатність до швидкого освоєння нового, гнучкість (флексивність), динаміка, мобільність, вміння діяти методом спроб й помилок, ціннісна спрямованість на пізнання світу й себе в цьому світі.

Перспектива подальшого дослідження полягає у експериментальній перевірці ефективності впровадження вище наданих педагогічних умов у процес професійної підготовки майбутніх авіаторів.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Проблемы развития психики. Собр.соч.: В 6 т. Т. 3. 1983.
2. Moskalenko O., Muravska S., Didenko O., Biliavets S. Defining the underlying factors of Ukrainian student pilots' motivation to learn aviation English. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. June, 2019. Volume 11, Issue 2. P. 198–221.
3. Радул С. Г. Особливості розвитку ціннісних орієнтацій у майбутніх філологів у процесі професійної самореалізації. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженко «Теорія та практика навчання та виховання»*, випуск №39 (1), 2019. С. 139–147
4. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. 1976.
5. Radul S., Herasymenko L., Muravska S., Pidlubna O. Developing Future Pilots' Critical Thinking Skills in the Framework of Aviation English. *Revista Romanasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2019. Vol. 11, Issue 4 Suppl. 1. P.91–104.
6. Radul S., Blynova O., Popovych I., Hulias I., Borozentseva T., Strilets-Babenko O., Minenko O. Psychological safety of the educational space in the structure of motivational orientation of female athletes: a comparative analysis / *Journal of Physical Education and Sport ® (JPES)*, Vol. 22 (issue 11), Art 346, pp. 2723-2732, November 2022
7. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. N. Y., 1973. Pp. 438.
8. Тест «Смисложиттєві орієнтації» (Методика СЖО) автор Д. А. Леонтьєв. URL: <http://medbib.in.ua/test-smyslojiznennyie-orientatsii-39994.html> (дата звернення 20.03.2023).

References

1. Vigotskii, L.S. (1983). *Problemi razvitiya psikhiki [Problems of the psyche development]*. Sobr.soch.: V 6 t. T. 3.
2. Moskalenko, O., Muravska, S., Didenko, O., Biliavets, S. (2019). Defining the underlying factors of Ukrainian student pilots' motivation to learn aviation English. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. June, Volume 11, Issue 2. P. 198-221. [in English].
3. Radul, S.H. (2019). *Osoblyvosti rozvytku tsinnisnykh orientatsii u maibutnykh filolohiv u protsesi profesiinoi samorealizatsii [Peculiarities of the development of value orientations among future philologists in the process of professional self-realization]*. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenko "Teoriia ta praktyka navchannia ta vykhovannia"*, vypusk №39 (1), S.139-147. [in Ukrainian].
4. Rubinshtein, S.L. (1976). *Problemi obshchei psikhologii [General Psychology]*

Problems].

5. Radul, S., Herasymenko, L., Muravska, S., Pidlubna, O. Developing Future Pilots' Critical Thinking Skills in the Framework of Aviation English (2019). Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala. Vol. 11, Issue 4 Suppl. 1. P.91-104. [in English].

6. Radul, S., Blynova, O., Popovych, I., Hulias, I., Borozentseva, T., Strilets-Babenko, O., Minenko, O. (2022). Psychological safety of the educational space in the structure of motivational orientation of female athletes: a comparative analysis. Journal of Physical Education and Sport (JPES), Vol. 22 (issue 11), Art 346, pp. 2723-2732, November. [in English].

7. Rokeach, M. (1973). The Nature of Human Values. N.Y., Pp. 438. [in English].

8. Test "Meaningful life orientations" (Methodology of MLO) by D.A. Leontiev. Retrieved from: <http://medbib.in.ua/test-smyislojiznennyie-orientatsii-39994.html> (application date 20.03.2023) [in Ukrainian].

RADUL Serhii, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Professional and Aviation Language Training of Flight Academy of the National Aviation University.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SELF-FULFILLMENT OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS

The article substantiates the pedagogical conditions for the professional self-realization formation of future aviation specialists in the process of educational and professional training: social and professional communication; management skills; capacity for work.

Communicativeness is the guiding lever for the quality of future aviation specialist professionalism. An aviation specialist must have a high level of psychological and pedagogical competence; feel the need for self-knowledge, self-change self-control, and self-correction. Such specialist also needs to form and develop reflexivity, flexibility, empathy, and positive communication. Self-analysis of an aviation specialist reflects the following processes: socialization and professional self-determination; the process of individualization and the foundations of intrapersonal self-determination; integral process of the individual self-determination.

The main indicator of managerial/organizational abilities is the capability to independently resolve situations by profession (occupational, psychological, pedagogical, organizational, administrative, and domestic). The main organizational task of future aviation specialist is the ability to learn how to project one's own personal and professional growth. This can be realized only on the basis of active application of psychological knowledge in the socio- and intercultural spaciousness.

Activity and self-determination are the basic components of the professional self-realization of the future aviation specialist. Effective formation and consolidation of managerial capacities is possible only in special developing social environment (social oasis).

Much attention is paid to the ability to work effectively, creatively, resourcefully and productively – capacity for work. The professional competence of the future aviation specialist depends both on the assimilation of normative samples and standards, and on the development of critical thinking. Along with mental mobility, we distinguish creative attitude towards the future profession. An important condition for creative activity is the presence of the following characteristics: professional focus on activity (motivation), availability of professional competences (professionalism) and emotional flexibility (emotional rigidity). Also, professional development and integration into the university/social microenvironment develops the ability to quickly master adaptation, flexibility, dynamics, and mobility.

Key words: professional self-realization, aviation specialist, environment, professional communication, management skills, work capacity, competences, self-analysis, self-development, self-improvement.

*Одержано редакцією: 20.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 31.03.2023 р.*

УДК 378.091:[37.013:629.73(09)]
DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-141-150

РОМАНЬКО Ірина Іванівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права та
соціально-гуманітарних дисциплін,
Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-2523-1142

ПОТЕНЦІАЛ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ АВІАЦІЇ» У ФОРМУВАННІ «SOFT SKILLS» ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена питанню формування універсальних soft skills («м'яких навичок») здобувачів вищої освіти авіаційних спеціальностей у процесі викладання дисципліни «Історія авіації» в Льотній академії НАУ. Наголошується, що soft skills не лише виступають ключовими предикторами професійного розвитку, а й забезпечують формування активної, творчої позиції стосовно своєї діяльності та власного життя. Особливу увагу у статті приділено обґрунтуванню можливостей методів інтерактивного навчання, що використовуються на заняттях, – «case study» та «дебати» – в контексті процесу розвитку гнучких навичок здобувачів, пов'язаних із соціальними, інтелектуальними, вольовими та лідерськими компетенціями. Зроблено висновок про те, що впровадження інтерактивних технологій сприяє інтенсифікації освітнього процесу, формуванню навичок та умінь, які забезпечують успішність самореалізації студентської молоді.

Ключові слова: «м'які навички», здобувачі вищої освіти авіаційних спеціальностей, навчальна дисципліна «Історія авіації», інтерактивні методи навчання, інноваційна освітня технологія, кейс-метод, технологія «дебати».

Постановка проблеми. Якість підготовки здобувачів вищої освіти Льотної академії НАУ має визначатися сформованістю не лише професійних компетенцій, а й універсальних, надпрофесійних та, можливо, «нетрадиційних» для авіаційної освіти soft skills (м'яких навичок). Саме м'які навички забезпечують якісне застосування технічних знань та умінь, здобутих в результаті освіти у вищій школі. Отже, процес навчання фахівця авіаційного профілю має бути орієнтований на такі аспекти, які дозволять відповідати сучасним вимогам ринку праці, роботодавців, національним та міжнародним стандартам.

На відміну від hard skills (твердих навичок), які, як правило, добре виміряні, м'які навички є універсальними, важливими для фахового становлення людини, незалежно від напрямку діяльності. Насамперед це – ефективна взаємодія між людьми у процесі спілкування, навички першості, кооперації, вибудовування відносин; командні, публічні, мисленнєві навички; вміння презентувати свої ідеї тощо. Такі компетенції в сучасному світі розглядаються в якості важливого освітнього результату, поряд з фаховими. Наскільки ж вони важливі для майбутніх авіаційних фахівців?

Hard skills, як правило, не піддаються зворотному розвитку, тоді як soft skills розвиваються, найчастіше, мимовільно, а в специфічних умовах можуть бути схильні до зворотного розвитку.

Нині існує два підходи до формування soft skills. Перший – навчати безпосередньо, запроваджуючи окремі курси у межах варіативного компонента навчального плану: наприклад, у низці зарубіжних університетів (Harvard University, Stanford Research Institute та інших) є курс тимбилдингу (командотворення). Другий підхід – використовувати потенціал дисциплін, що вивчаються, у поєднанні з позанавчальною виховною роботою. Такий підхід

найчастіше поширений в українських закладах вищої освіти (ЗВО). При цьому виникають питання не тільки про те, «чому навчати» (який найбільш затребуваний «набір» soft skills), а й «як навчати», а також «як виміряти те, що здобувач опанував»?

За оцінками дослідників, недостатня увага до розвитку soft skills у ЗВО полягає в наступному: по-перше, невиражений інтерес до питання розвитку у здобувачів освіти мотивації щодо важливості формування soft skills; по-друге, комплексний характер «зон відповідальності» за розвиток soft skills; по-третє, складність діагностики рівня розвитку soft skills; по-четверте, слаба мобільність організації та забезпечення процесу формування м'яких навичок, а це, у свою чергу, гальмує вчасне реагування на запити практики освіти.

Викладачі не завжди цілеспрямовано включають у зміст своїх занять завдання, які орієнтовані на формування soft skills, не системно використовують технології і прийоми активного та інтерактивного навчання (дебати, кейс-метод, рольові елементи навчання тощо).

Здобувачі освіти у якості основних причин недостатнього розвитку soft skills називають традиційні лекційно-практичні заняття, незначні можливості щодо набуття досвіду використання м'яких навичок під час комунікації. Це спонукає до організації цілеспрямованої роботи з формування soft skills майбутніх авіаційних фахівців.

Дисципліна «Історія авіації» має значний потенціал щодо формування у здобувачів освіти універсальних компетенцій, асоційованих із м'якими (гнучкими) навичками. Опанування цього навчального курсу надає можливості різноманітного використання міжпредметних зв'язків, характеризується націленістю на розвиток особистості та її соціальну адаптацію; може сприяти розвитку мислення, аналітичних та дослідницьких навичок, вміння критично осмислювати явища, організовувати та здійснювати різні види комунікації, проектувати власну діяльність, працювати в команді, приймати рішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Закордонні дослідники раніше за вітчизняних почали вивчати проблеми і шляхи розвитку soft skills у студентів закладів освіти. Так, М. Ватс (Meenu Wats), Девід Клустер (David Kluster), Андрій Черчес (Andrew Churches), Отто Крузе (Otto Kruse), Клаус Пеггі (Klaus Peggy) та інші у своїх роботах підкреслюють важливість загальних навичок на додаток до професійних, а також необхідність розвитку критичного мислення. Однією з причин підвищеної уваги до soft skills є невдоволення великих компаній випускниками університетів, які не підготовлені до роботи та життя у сучасному світі.

Серед представників вітчизняного наукового знання дослідженням проблем м'яких навичок займаються К. Коваль [5], Н. Коляда, О. Кравченко [6], І. Муравйова, Я. Мар'яно [11], А. Тютюнник [15] та інші. Вони вивчають зміст, структуру, умови розвитку та можливості формування soft skills здобувачів освіти, використання хмарних технологій та soft skills в освітній діяльності студентів і викладачів. Науковці вважають за потрібне розвивати ці навички безпосередньо у процесі вивчення дисциплін за рахунок командних та проектних форм роботи, а також розвитку емоційного інтелекту та навичок критичного мислення.

У наукових працях показано важливість м'яких навичок для різних галузей. Так, наприклад, А. Гарага [1], О. Шестель, О. Старинець, О. Данилюк аналізують інноваційні підходи до формування soft skills у професійній діяльності фахівців сфери послуг [16]. Наведено перелік м'яких навичок, які розвиваються у майбутніх фахівців соціономічних професій (С. Наход) [12], студентів непедагогічних спеціальностей під час вивчення курсу «Педагогіка» (Г. Мешко, О. Мешко) [9]. Натомість Г. Пирожок звертає увагу на ступінь прояву рівнів сформованості soft skills у майбутніх педагогів в умовах військової агресії росії проти України [13]. Завданням формування та оцінки м'яких навичок у майбутніх перекладачів присвячено дослідження Н. Зінукової [4]. О. Глазунова, Т. Волошина та В. Корольчук пропонують структуру «soft skills» від рівня сформованості яких залежить успішне працевлаштування випускників ІТ-фаху [2]. Н. Длугунович наводить розроблений

нею реєстр soft skills, необхідних для ІТ-фахівців [3]. І. Лядський та Д. Дячков розглядають питання взаємодії соціального інтелекту особистості з прагненням до саморозвитку та опанування soft-skills [8]. Т. Кочубей визначає основні методи розвитку soft skills у студентів ЗВО – майбутніх соціальних працівників [7]. Н. Самолюк аналізує значення «soft skills» та «hard skills» у формуванні конкурентоспроможного на ринку праці фахівця та можливості працевлаштування [14]. М. Морозовою запропоновано класифікацію «м'яких» навичок та механізми їх опанування студентами економічних спеціальностей [10]. Проте необхідно констатувати фрагментарність висновків зазначених авторів. Незважаючи на значний масив публікацій, відсутні наукові розвідки щодо особливостей формування м'яких навичок у здобувачів вищої освіти авіаційних спеціальностей. Науковій спільноті ще належить осмислити та розробити концептуальні засади процесу формування soft skills студентів у рамках системи вищої освіти.

Мета статті полягає в аналізі компонентного складу універсальних навичок сучасного авіаційного фахівця, а також у визначенні методів та технологій навчання історії авіації з метою ефективного формування soft skills здобувачів освіти.

Основний матеріал дослідження. Слід виділити три сфери щодо формування «м'яких навичок»: когнітивна, діяльнісна і особистісна. Нами запропонована карта soft skills, яка містить наступні складові:

Перша. Розвиток когнітивних здібностей; формування проєктного мислення (здатність до цілепокладання); розвиток умінь приймати рішення у стислому часовому інтервалі; формування навичок творчого підходу до вирішення завдання.

Друга. Розвиток здібностей, якостей, вмінь, пов'язаних з лідерством, керуванням собою та аудиторією (організаторські здібності); створення різноманітних наочностей (текстів, презентацій, інших форм візуалізації інформації).

Третя. Розвиток здібностей, пов'язаних з публічними виступати, що вимагає зрозуміло викладати свої думки, презентація себе); вміння працювати у команді (у тому числі робота у проєктній групі); комунікативні можливості; вміння мотивувати, захоплювати; вміння «бачити» іншу людину; оволодіння навичками тайм-менеджменту (самоорганізація).

Окреслений набір soft skills можна визначити як «зону відповідальності» соціально-гуманітарних дисциплін. Суттєвий потенціал у розвитку цих навичок має і позааудиторна виховна робота. Проблема розвитку soft skills ставить перед викладачем завдання зміни не тільки форматів, а й технологій взаємодії викладачів та студентів. Тому впровадження у процес навчання інноваційних дистанційних освітніх технологій та різних інтерактивних методів навчання набуває особливої актуальності.

Інноваційна освітня технологія являє собою кілька взаємопов'язаних компонентів: з метою результативної взаємодії суб'єктів освіти необхідне впровадження інтерактивних форм навчання, а також виховні заходи, спрямовані на формування відповідних компетенцій; різноманітні засоби інтегрування інноваційних технологій у процес навчання на базі інформаційної, технологічної, організаційної та комунікаційної особливостей надання інформації здобувачеві освіти. Таким чином, інноваційні технології поєднують у собі як інтерактивні форми навчання, так і інформаційно-комунікаційні технології.

Продумане поєднання інноваційних форм і методів щодо кожного конкретного заняття в залежності від його мети допомагає підвищити якість та інтенсивність освітнього процесу. При цьому має вирішуватися педагогічне завдання розвитку творчого потенціалу та професійного зростання здобувача освіти. Найбільш високу ефективність освітнього процесу забезпечують: проблемно-пошукові технології (частково-пошукове навчання, проблемно-дослідницьке навчання, навчання на основі «мозкової атаки» тощо); технології моделюючого навчання чи навчальні ігри (ігри-ситуації, сюжетні ігри, ігри-імітації тощо); комунікативно-діалогові технології (проблемна дискусія, міжгруповий діалог, дискусія з ігровим моделюванням тощо).

Звернемося до прикладів практичного використання сучасних освітніх технологій під час проведення практичних занять з дисципліни «Історія авіації». Методика «навчання через дію» (action learning) реалізується у традиційних, з характерною їм розгорнутою розмовою за планом заняття, але більшою мірою нетрадиційних чи інтерактивних типах занять. Актуальними є новаторські прийоми («акваріум», «мозковий штурм», навчально-рольова гра тощо) посилення інтеракції суб'єктів освітнього процесу при проведенні практичних занять. Концептуальну основу інтерактивних дидактичних методів складає кооперативне навчання.

Кооперативне навчання, або навчання у співпраці, є методикою навчання у малих групах. Об'єднуються у підгрупи в рамках освітнього процесу – означає працювати спільно, при цьому кожен учасник «команди» виконує свою певну роботу. Шляхом кооперативного навчання із властивими йому елементами – спільність цілей, позитивна взаємозалежність, міжособистісні навички, персональна відповідальність – досягається кращий результат, ніж шляхом індивідуального навчання. Навчання у співпраці є органічним соціальним процесом взаємодії, спілкування студентів один з одним.

Один із варіантів налагодження міжсуб'єктних відносин за допомогою цієї технології в освітньому середовищі ЗВО – структури під назвою «тимчасова кооперація парами», «кінетичні символи», «круглий стіл». Їхнє використання дозволяє викладачеві вирішувати певні дидактичні завдання з різною за чисельним складом аудиторією: від двох студентів до групи в цілому.

Навчання у співпраці органічно поєднується з різними інтерактивними методами, зокрема технікою кейс-стаді (case study). Методика колективного аналізу та обговорення реальних ситуацій в рамках он-лайн занять, участі у робочих проєктах забезпечує більший розвиваючий ефект у навчанні, ніж традиційна форма «запитання-відповідь». Успішній реалізації цілей даної освітньої технології слугує професійний підхід викладача до складання вступного тексту кейса-вправи. Основні вимоги до його змісту – конкретна ситуація має формулюватися як проблема, що передбачає кілька варіантів рішень, бути актуальною, діалогічною.

Аналіз та обговорення будь-якої проблеми на практичному занятті включають стадію постановки її викладачем, стадію осмислення та вибору оптимального вирішення проблеми учасниками мікрогруп з 3-5 осіб, стадію подання результатів ситуаційного аналізу спікерами від кожної групи, стадію підбиття підсумків. Очевидними перевагами кейс-методу є його дослідницька спрямованість, а також висока активність здобувачів освіти як наслідок зацікавленого взаємного обміну інформацією, відстоювання своєї позиції під час дискусії.

«Дебати» – одна з найефективніших педагогічних технологій, що дозволяє не тільки опанувати навички, відповідні певній навчальній дисципліні, але й сприяє розвитку творчої активності особистості, формує вміння презентувати і відстоювати свою позицію, навички ораторської майстерності, вміння вести толерантний діалог та лідерські якості. Технологія формування особистісно-значущих позицій студентів засобами дебатів представлена трьома основними напрямками, що включають: 1) формування ставлення до освіти; 2) формування міжособистісної взаємодії; 3) формування самовідношення (ставлення до себе самого, самосприйняття, самопізнання).

Формування ставлення до освіти. Мета цієї системи полягає у планомірному створенні позитивного відношення до знань. Використання технології дебатів впливає на світогляд, інтелект, цілепокладання особистості. Важлива умова у процесі проведення дебатів: завдання, які пропонуються здобувачеві освіти, повинні бути зрозумілими, внутрішньо прийнятними, містити ціннісну складову.

Формування міжособистісної взаємодії. Міжособистісна взаємодія виступає одним із факторів формування особистості. По-перше, тому що вона розширює кругозір людини, сприяє успішному виконанню діяльності, що носить предметний характер. По-друге, вона є обов'язковою умовою формування загального інтелекту та насамперед розумових характеристик людини.

Формування самовідношення. Показником розвиненої особистості слугує стійка система ставлення не тільки до інших людей, але і до самої себе. Процес формування особистісно-значущих позицій здобувача освіти засобами дебатів можна визначити як сукупність послідовних дій, що сприяють позитивному ставленню студента до різних аспектів свого «Я» у громадській, культурній, професійній діяльності.

Виділяємо три основні критерії ефективності формування особистісної позиції здобувачів освіти засобами дебатів: 1) оволодіння навичками пошуково-дослідницької діяльності; 2) оволодіння комунікативною компетентністю; 3) оволодіння навичками самопрезентації.

Дослідницька, історико-краєзнавча та пошукова діяльність, як складова проблемного та розвиваючого навчання, є одним із суттєвих компонентів сучасної освітньої моделі. Це передбачає формування комунікативних умінь: вибудовувати доцільні відносини із співрозмовниками, набувати досвіду ведення дискусії, опановувати жанрову специфіку публічних виступів. Успіх пошуково-дослідницької діяльності визначається низкою вимог: жорсткістю та чіткістю визначення завдань, що вирішуються; скоординованою взаємодією всіх учасників процесу; методичною забезпеченістю діяльності; можливістю самореалізації під час дослідження.

Опанування комунікативною компетентністю. Даний критерій включає, передусім, оцінку системного розвитку різних форм комунікації (усної та письмової), і навіть формування умінь, що пов'язані з аналітичною здатністю (оцінка і узагальнення інформації). Дебати сприяють тренуванню окремих вмінь та навичок, вимагають включення всього комплексу здібностей та умінь одночасно, що є найбільш важливим у плані формування особистісно-значущої позиції студента.

Дебати відкривають такі можливості: учасники дебатів можуть побачити проблему з різних сторін, зіставляючи протилежні позиції; уточнюються взаємні позиції, що зменшує опір сприйняттю інформації; у процесі відкритих висловлювань усувається емоційна упередженість щодо оцінки позиції опонентів і цим нівелюються приховані конфлікти; задовольняється потреба учасників дебатів у визнанні, особливо якщо вони виявили компетентність, і тим самим підвищується ефективність їхньої віддачі та зацікавленість у вирішенні групового завдання. Дебати являють собою унікальний ресурс організації взаємодії. Вони вчать відрізняти добрий аргумент від хибного, оскільки оприлюднення аргументів перед опонентом сприяє впевненості в тому, що доведення аргументів – шлях до перемоги, а бездоказові судження не витримають і «впадуть», бо були засновані на нетривкій основі.

Важливо також відзначити, що дебати постійно тримають у курсі позицій і переконань альтернативних власним, а це, у свою чергу, посилює роль вибору у відносинах між людьми.

Опанування навичками самопрезентації. Ми визначаємо самопрезентацію як уміння подавати себе, акцентування на своїх якостях, які актуалізуються на основі використання спеціальних технологій та стратегій. Ця технологія формує навички адекватного поведіння у процесі обговорення тієї чи іншої теми, здатності прогнозувати створення враження про себе. Вивчення цієї технології дебатів та досвід їх проведення дозволяє педагогам визначити умови, які сприяють розвитку особистісно важливих позицій здобувачів освіти засобами дебатів:

1. Технологія дебатів створюється на етичних нормах, передбачає взаємодію учасників з метою допомоги у творенні своєї особистості, формуванні власного ставлення до світу та людей.

2. Важливою складовою проведення дебатів є індивідуальний підхід з метою врахування потреб кожного з учасників. Написання програми здійснюється не лише відповідно до спільної мети заходу, але й з урахуванням рівня знань та особистісних рис учасників.

3. Технологія дебатів передбачає, що основною технологічною одиницею втілення виступає ситуація комунікування. Її можна розглядати як тло спільної діяльності всіх учасників процесу, організоване на гуманістичних принципах. Це середовище, що мотивує успішне засвоєння знань та набуття компетенцій, сприяє формуванню самостійного судження, креативного підходу до процесу пізнання.

4. Навчальна ситуація спілкування реалізується через діалог. Діалог – форма взаємної діяльності учасників дебатів з урахуванням їхніх індивідуальностей, своєрідності поглядів та відносин зі світом.

5. Опора на ситуацію спілкування та діалог як основну технологічну одиницю звертає нас до методів самостійного оволодіння знаннями, що ґрунтуються на активній участі здобувача освіти у процесі дебатів. За допомогою проблемних методів створюється навчальна ситуація, яка потребує інтелектуальної діяльності на вирішення проблеми.

6. Найбільш продуктивною навчальною діяльністю в ситуації спілкування, що сприяє відкритому обміну думками, ефективному вирішенню проблем, реалізації творчих задумів, створенню особливого комунікативного середовища, є робота в групах.

7. Важливою педагогічною умовою формування особистісно-значущих позицій за допомогою дебатів є оцінка оволодіння способами дослідницької роботи, оскільки спосіб включає мотиваційну та операційну сторони пізнавальної діяльності.

8. Ситуацію успіху варто розглядати як найзначущішу умову реалізації технології дебатів. Учасники наділені самооцінками, що часто суттєво відмінні між собою: впевненість у своїх силах, переконаність у правильності своїх дій або, навпаки, острах пред'явити виконану роботу, побоювання невдачі, очікування критики та засудження своїх дій. Необхідно знайти індивідуальний підхід до кожного, змусити повірити у свої сили, змінити погляд на свої дії та думки як на свідомо невірні, зуміти викликати відчуття очікування успіху.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Процес підготовки в авіаційному ЗВО має бути одночасно орієнтований на формування професійних компетенцій та передачу фундаментальних знань у галузі авіації, а також на розвиток *soft skills*, що дозволить майбутньому випускнику забезпечувати функціонування основних виробничих процесів, оптимально керувати ситуацією, вибудовувати командну взаємодію, володіти гнучкими підходами у прийнятті рішень.

На нашу думку, представлені технології «кейс-стаді» та «дебати» дозволяють якісно та ефективно підготувати здобувачів вищої освіти до майбутньої соціальної та професійної діяльності, допомагають сформувати та розвинути їхні особистісно-значущі позиції.

Дисципліна «Історія авіації» має значний освітній потенціал, сприяючи розвитку особистісних якостей здобувачів освіти, здійснює істотний внесок у підвищення якості професійної освіти і може розглядатися не тільки як навчальний курс, але і як засіб отримання цінної інформації для інтелектуального розвитку та професійного зростання, поліпшення розумових навичок здобувачів вищої освіти Льотної академії Національного авіаційного університету.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з розробкою програми цілеспрямованого розвитку *soft skills* («м'яких» навичок) у процесі навчання історичним дисциплінам; з аналізом можливостей використання позааудиторної діяльності курсантів у розвитку їх соціальних умінь та навичок.

Список використаних джерел

1. Гарага А. В. Формування «*soft skills*» студентів університету – перспективний напрямок підвищення якості вищої освіти. *Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів*. 2020. Випуск 47. С. 46–52.

2. Глазунова О. Г., Волошина Т. В., Корольчук В. І. Розвиток «soft skills» у майбутніх фахівців з інформаційних технологій: методи, засоби, індикатори оцінювання. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2019. Випуск: спецвипуск. С. 93–106.
3. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6 (219). С. 239–242.
4. Зінукова Н. Гнучкі навички як вимога часу та їх розвиток у майбутніх перекладачів. *Наукові записки*. Випуск 193. Серія: Філологічні науки. 2021. С. 399–412. DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-399-412.
5. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162–167.
6. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 3 (27). С. 137–145. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203686/>.
7. Кочубей Т., Ткачук Ю. Соціальні навички soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Випуск 2 (7). С. 42–50. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244074](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244074).
8. Лядський І. К., Дячков Д. В. Управління соціальним інтелектом як фактором впливу на формування soft-skills у здобувачів вищої освіти. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2022. Випуск 13. С. 108–114.
9. Мешко Г. М., Мешко О. І. Формування soft skills студентів непедагогічних спеціальностей у процесі вивчення курсу «Педагогіка». *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. № 1(48). С. 267–271. Doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.267-271.
10. Морозова М. Розвиток soft skills у майбутніх фахівців економічних спеціальностей. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Випуск 42. Том 2. С. 185–189. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-2-31>.
11. Муравйова І. О., Мар'янюк Я. Г., Осадча А. О. Soft skills у сучасних реаліях української освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Випуск 32. Том 1. С. 108–112. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-1.23>.
12. Наход С. А. Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціально-економічних професій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2018. № 63. С. 131–135.
13. Пирожок Г. Ю. Значущість soft skills для формування особистості здобувача передвищої освіти в умовах військового стану. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. 2022. Випуск 100. С. 28–33. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-100-4>
14. Самолук Н. М. Soft та hard skills на ринку праці: сутність та складові. *Вісник НУВГП*. Серія «Економічні науки». Випуск 4 (96). 2021. С. 275–294.
15. Тютюнник А. В. Використання хмарних технологій та soft skills в освітній діяльності студентів та викладачів. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*. 2015. №1. С. 134–143. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2015.1.134uc3>
16. Шестель О. Г., Старинець О. А., Данилюк А. М. Інноваційні підходи до формування «soft skills» у професійній діяльності фахівців сфери послуг. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2021. № 1-2 (3-4). С. 102–109.

References

1. Naraha, Alona (2020). Formuvannya "soft skills" studentiv universytetu – perspektyvnyu napryamok pidvyshchennya yakosti vyshchoyi osvity [Formation of "soft skills" of university students as a prospective direction of improving the quality of higher education]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu. Zbirnyk naukovykh prats' uchenykh ta aspirantiv [University Economic*

Bulletin. Collection of scientific articles of scientists and post-graduate students]. Vypusk 47. S. 46-52 [in Ukrainian].

2. Glazunova, Olena, Voloshyna, Tetyana & Korolchuk, Valentyna (2019). Rozvytok "soft skills" u maybutnikh fakhivtsiv z informatsiynykh tekhnolohiy: metody, zasoby, indykatory otsynuyuvannya [*Development of soft skills of future information technology professionals: methods, means, evaluation indicators*]. Vidkryte osvityne e-seredovyshe suchasnoho universytetu [*Open educational e-environment of modern University*]. Vypusk: spetsvypusk. S. 93-106 [in Ukrainian].

3. Dlugunovych, N. (2014) Soft skills yak neobkhidna skladova pidhotovky IT-fakhivtsiv [*Soft skills training as necessary component of IT professionals*]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu [*Herald of Khmelnytskyi National university*]. Issue 6, Volume 219, S. 239-242 [in Ukrainian].

4. Zinukova, N. (2021). Hnuchki navychky yak vymoha chasu ta yikh rozvytok u maybutnikh perekladachiv [*Soft skills as a requirement of time and their development in future translators*]. Naukovi zapysky [*Research Bulletin*]. Vypusk 193. Seriya: Filolohichni nauky. S. 399-412. DOI: 10.36550/2522-4077-2021-1-193-399-412 [in Ukrainian].

5. Koval, K. (2015). Rozvytok "soft skills" u studentiv – ody z vazhlyvykh chynnykiv pracevlashtuvannja [*Development of "soft skills" for students is one of important factors of employment*]. Visnyk Vinnycjkogho politekhnichnogho instytutu [*Bulletin of Vinnytsia Polytechnical Institute*]. Vypusk 2. S. 162-167 [in Ukrainian].

6. Koliada, N., & Kravchenko, O. (2020). Praktychnyj dosvid formuvannja "soft-skills" v umovakh zakladu vyshhoji osvity [*Practical Experience of "Soft-Skills" Formation in Terms of Higher Education Institution*]. Aktualjni pytannja ghumanitarnykh nauk [*Humanities science current issues*]. Vypusk 3 (27). S. 137-145. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203686/> [in Ukrainian].

7. Kochubei, T., Tkachuk, Y. (2021). Sotsial'ni navychky soft skills u systemi kompetentnostey maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv [*The place of soft skills social skills in the system of competences of future social workers*]. Sotsial'na robota ta sotsial'na osvita [*Social work and social education*]. 2021. Vypusk 2 (7). S. 42-50. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244074](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244074) [in Ukrainian].

8. Liadyskyi, Ihor, & Diachkov Dmytro (2022). Upravlinnya sotsial'nym intelektom yak faktorom vplyvu na formuvannya soft-skills u zdobuvachiv vyshchoyi osvity [*Social intelligence management as a factor influencing the formation of soft-skills of higher education students*]. Tavriys'kyi naukovyy visnyk. Seriya: Ekonomika [*Taurida scientific herald. Series: Economics*]. Vypusk 13, S. 108-114. DOI:10.32782/2708-0366/2022.13.13 [in Ukrainian].

9. Meshko, H., & Meshko, O. (2021). Formuvannya soft skills studentiv nepedahohichnykh spetsial'nostey u protsesi vyvchennja kursu "pedahohika" [*Soft skills formation of the non-pedagogical specialties students in the process of studying the course "pedagogy"*]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. [*Scientific Bulletin of Uzhhorod University*]. Seriya: "Pedahohika. Sotsial'na robota", 1(48). S. 267-271. DOI:10.24144/2524-0609.2021.48.267-271 [in Ukrainian].

10. Morozova, M. (2021). Rozvytok soft skills u maybutnikh fakhivtsiv ekonomichnykh spetsial'nostey [*Development of soft skills in future specialists of economic specialties*]. Aktual'ni pytannja humanitarnykh nauk [*Humanities science current issues*]. 2021. Vypusk 42. Tom 2. S. 185-189. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-2-31> [in Ukrainian].

11. Muraviova, I., Marianko, Ya., & Osadcha, A. (2021). Soft skills u suchasnykh realiyakh ukrayins'koyi osvity [*Soft skills in the modern realities of ukrainian education*]. Innovatsiyna pedahohika [*Innovative Pedagogy*]. Vypusk 32. Tom 1. S. 108-112. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-1.23> [in Ukrainian].

12. Nakhod, S. (2018). Znachushhistj "Soft skills" dlja profesijnogho stanovlennja majbutnikh fakhivciv socionomichnykh profesij [*Importance of "Soft skills" for Professional Formation of Future Specialists of Socionomic Professions*]. Naukovyj chasopys Nacionaljnogho

pedagoghichnoho universytetu imeni M.P. Draghomanova [Scientific journal of M. P. Dragomanov National Pedagogical University]. Serija 5: Pedagoghichni nauky: realiji ta perspektyvy, 63. S. 131-135 [in Ukrainian].

13. Pirozhok, H.Y. (2022). Znachushchist' soft skills dlya formuvannya osobystosti zdobuvacha peredvyshchoyi osvity v umovakh viys'kovoho stanu [The importance of soft skills for the formation of a student's personality in pre-higher education amidst martial law]. Pedagoghichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats' [Pedagogical Sciences. Collection of Research Papers]. Vypusk 100. S. 28-33. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-100-4> [in Ukrainian].

14. Samolyuk, N.M. (2021). Soft ta hard skills na rynku pratsi: sutnist' ta skladovi [Soft and hard skills in the labor market: essence and components]. Visnyk NUVHP [Bulletin National University of Water and Environmental Engineering]. Seriya "Ekonomichni nauky". Vypusk 4 (96). S. 275-294 [in Ukrainian].

15. Tiutiunyk, A. (2015). Vykorystannya khmarnykh tekhnolohiy ta soft skills v osvitniy diyal'nosti studentiv ta vykladachiv [The use of cloud technologies and soft skills in educational activity of students and teachers]. Elektronne naukove fakhove vydannya "Vidkryte osvitnye e-seredovyshe suchasnoho universytetu" [Electronic Scientific Professional Journal "Open educational e-environment of Modern University"]. Vypusk 1. S. 134-143. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2015.1.134uc3> [in Ukrainian].

16. Shestel, O., Starynets, O., & Danyliuk, A. (2021). Innovatsiyni pidkhody do formuvannya "soft skills" u profesiyniy diyal'nosti fakhivtsiv sfery posluh [Innovative approaches to the formation of "soft skills" in the professional activity of service professionals]. Innovatsiyni ta tekhnolohiyi v sferi posluh i kharchuvannya [Innovations and Technologies in the Service Sphere and Food Industry]. 1-2 (3-4). S. 102-109 [in Ukrainian].

ROMANKO Iryna, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Law and Social and Humanitarian Disciplines Department, Flight Academy of National Aviation University.

THE POTENTIAL OF THE ACADEMIC DISCIPLINE "HISTORY OF AVIATION" IN THE FORMATION OF SOFT SKILLS OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION

Abstract: *The article is on the issue of the formation of universal soft skills of higher education students in aviation specialties in the process of teaching the academic discipline "History of aviation" at the Flight Academy of NAU. It is emphasized that soft skills are not only key predictors of professional development, but also ensure the formation of an active, creative position in relation to one's activities and one's own life. The article pays special attention to the substantiation to the possibilities of interactive teaching methods used in classes – "case study" and "debates" – in the context of the process of developing flexible skills of students related to social, intellectual, volitional and leadership competencies.*

The purpose of the article is to clarify the notion "soft skills", to analyze the component composition of universal skills of a modern aviation specialist, as well as to study methods and technologies of teaching "History of aviation" for the purpose of soft skills formation of students of higher education.

It is essential to single out three areas as for the formation of "soft skills": cognitive, active and personal. The following technologies ensure the highest effectiveness of the educational process: problem and exploring technologies (partial exploring training, problem and research training, training based on "brainstorming" and others); modelling training technologies, or edutainment (situation playing, story playing, simulation, etc.); communicative and dialogic technologies (problem discussion, intergroup dialogue, discussion with playing modelling and some others). The training process at aviation higher school has to be targeted simultaneously at professional competences formation and transfer of fundamental knowledge in aviation field, as

well as development of soft skills that will permit future graduate to ensure the functioning of the main production processes; to manage the situation optimally, to build team interaction, to have flexible approach in decision-making.

History disciplines have great educational potential, promoting the development of personal qualities of students, make substantial contribution to improving quality of professional education and can be considered not only as academic discipline, but also as a means of obtaining valuable information regarding intellectual development and professional growth, improving students' mental skills. In our opinion, academic discipline "History of aviation" is an effective means of soft skills students' development. It was concluded that the introduction of interactive technologies will contribute to the intensification of the educational process, the formation of skills and habits that ensure the success of students' self-realization.

Key words: *"soft skills", students of higher education of aviation specialties, academic discipline "History of aviation", interactive teaching methods, innovative educational technology, case-study, "debate" technology.*

*Одержано редакцією: 14.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 28.03.2023 р.*

УДК 378.14

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-151-159

САДОВИЙ Микола Ілліч,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри технологічної

та професійної освіти,

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

ORCID 0000-0001-6582-6506

ТРИФОНОВА Олена Михайлівна,

доктор педагогічних наук, професор,

доцент кафедри технологічної та професійної освіти,

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

ORCID 0000-0002-6146-9844

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ СКЛАДОВОЇ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО- ЗОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН

***Анотація.** Проблема дослідження полягає у методологічному та методичному аналізі особливостей формування світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін під час підготовки висококваліфікованих педагогічних працівників. Визначені шляхи посилення та закріплення цілісного наукового світогляду, технологічної, комунікативної і соціальної компетентностей особистості. Розглянуто методіку формування світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійних та професійно-зорієнтованих дисциплін, яка має компоненти: об'єктивні – як система наукових знань і суб'єктивні – як погляди, переконання, ідеали компоненти. Важливим елементом світогляду є креативне, теоретичне, професійне та професійно-зорієнтоване мислення, самодетермінація. Розглянуто методи визначення рівня фрагментації професійно-зорієнтованого простору, що сприяє логічній послідовності формування наукового світогляду суб'єктів навчання та системи знань у структурі наукової картини світу в цілому.*

***Ключові слова:** навчання, інноваційні технології, рівень фрагментації, професійно-зорієнтований простір, самодетермінація, науковий світогляд.*

Постановка проблеми. Методологія та методика формування світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін розглядалася різними дослідниками [3; 5; 6; 7; 8].

Інновації в освіті дозволяють розв'язати суперечності між традиційною системою освіти та замовленням суспільства щодо якості знань і відповідних компетентностей [1; 2]. Така освіта характеризується розвивальним і результативним контентом. Професійно-зорієнтована освіта має подвійну спрямованість: професійна підготовка та врахування плінних еволюційних змін змістового та світоглядного характеру. Метою таких змін початку ХХІ ст. є виклик глобальним трансформаціям, полікультурним тенденціям в освіті. Тому в дослідженні визначено провідним інноваційний розвиток усіх складових освіти через удосконалення підготовки педагогічних кадрів, новітнього змісту спрямованого на формування компетентного фахівця, інноваційних технологій, ефективної системи оцінювання досягнень та ін. [3].

Тому розглянемо *педагогічні технології* як такі, що включають аналіз досягнутого рівня розвитку, синтез традицій і новацій, пошук ефективних методів і педагогічних підходів. Вони є засобами формування світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальним аспектам методології формування світоглядної складової технологій навчання приділили увагу В. Беспалько, І. Волков, Д. Дзвінчук, В. Довгань, Т. Ілляшенко, М. Кларін, М. Михайліченко, Д. Левітес, А. Обухівська, М. Ожеван, Г. Піскорська, О. Радченко, Я. Рудик, С. Якименко, О. Ярошинська та ін.

Зокрема, В. Беспалько, І. Волков, М. Кларін, Д. Левітес та ін. дослідили педагогічні підходи до змісту й структури технології в освітянському контексті [9].

М. Ожеван, Г. Піскорська здійснили аналіз розвитку глобального інформаційного суспільства [3].

Сформували класифікацію освітніх технологій та визначили шляхи їхнього удосконалення М. Михайліченко, Я. Рудик [2].

О. Ярошинська дослідила середовищний підхід у професійній освіті, його теоретичні засади та перспективи впровадження [8].

Д. Дзвінчук, В. Довгань, Т. Ілляшенко, А. Обухівська, О. Радченко виконали аналіз освітнього простору в інформаційному суспільстві, акцентували увагу на умови ефективного запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій [1].

Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах закладу вищої освіти (ЗВО) досліджено С. Якименко [8].

Вказані та інші дослідники заклали методологічні та методичні основи досліджуваної теми, які обмежуються загальними питаннями. Тому доцільно продовжити дослідження методики та методології формування інноваційних технологій професійно-зорієнтованих дисциплін у ЗВО.

Мета статті полягає у методологічному та методичному аналізі проблеми формування світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін підготовки висококваліфікованих педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. У філософській та методологічній літературі взаємозв'язок понять «інноваційні технології» та «картина світу» застосовується не тільки для позначення світогляду, але й у більш ширшому змісті, коли мова йде про розвиток наукових онтологій, тобто тих уявлень про світ, які є особливим типом наукового теоретичного знання, яке використовується в професійно-зорієнтованих дисциплінах.

У методичних дослідженнях науковий світогляд визначається як цілісна система наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до навколишньої дійсності й до себе [7; 9]. Природничі, загальнотехнічні та професійно-зорієнтовані навчальні дисципліни ЗВО в сукупності з філософією, методологією були і залишаються найбільш затребуваними у виробництві. Вони складають розвинену і систематизовану структуру. На їхній основі в значній мірі формується сучасна науково-технічна картина світу, а відповідно й науковий інноваційних світогляд суспільства.

Методика формування світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін має складові компоненти: об'єктивні – як система наукових знань і суб'єктивні – як погляди, переконання, ідеали компоненти. Важливим елементом світогляду є креативне, теоретичне та професійно-зорієнтоване мислення, самодетермінація (внутрішня та зовнішня мотивація) [3; 6; 9] (рис. 1, розроблено авторами).

Рис. 1 Структура світогляду інноваційних технологій

У структурі світогляду виокремлюються 3 рівні: індивідуальний, груповий, суспільний.

Виходячи зі структури світогляду інноваційних технологійми виокремили поняття світоглядної бази особистості, яка складається з:

– загально педагогічних наукових системних принципів формування компетентної особистості;

– рівня здатності особистості до виокремлення ефективних оцінок і висновків в ході оволодіння інноваційними технологіями;

– раціоналістичного підходу до формування методики світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін;

– єдиного консолідованого освітнього, інформаційного, культурного, професійного простору;

– джерел визначення ризиків зниження якості освіти з метою їх запобігання.

Системна світоглядна база (рис. 2, розроблено авторами) є основою для формування структури наукової картини світу і включає здатність особистості до виокремлення ефективних оцінок і висновків. Якраз така здатність є актуальною в нинішніх умовах зростання зовнішніх і внутрішніх загроз. Неврахування цього сприяє появі різних маніпулятивних технологій з метою підриву довіри до запроваджуваних освітніх реформ, виникнення настроїв безперспективності майбутнього в працевлаштуванні, посилення негативних очікувань та ін.

Рис. 2 Системна світоглядна база особистості

Неврахування фактору фрагментарності суспільства у випадку слабого єдиного інформаційного та культурологічного простору в будь-якій частині суспільстваприводить до активізації руйнівного потенціалу системи.

Звідси впливає необхідність врахування в освітньому процесі всіх складових структури світогляду. Зокрема, у формуванні й зміцненні раціоналістичного світогляду особливе місце належить медіаосвіті, яка активно впливає на світоглядний розвиток та критичне мислення при роботі з інформацією в широкому сенсі.

Соціологічні дослідження показали наявність сучасних тенденцій поступального розвитку глобалізованого суспільства, які полягають у двохсуперечностях, що впливають на формування наукового світогляду суб'єктів навчання: прискорене поширення інноваційних технологій та зниження якості освіченості суб'єктів навчання [3].

У цьому зв'язку виникають суперечності, які позначаються на суспільній свідомості в результаті швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій:

– між різноманітним невпинно зростаючою інформацією та способами її обробки суб'єктами навчання;

– між зростаючою доступністю кожної особистості до джерел інформації та відсутністю правил виокремлення справді достовірної, реальної, важливої, корисної для професійного зростання інформації;

– між визначеною психологами-дослідниками пропускнуою інформаційною здатністю особистості в ході вивчення професійно-зорієнтованих дисциплін та реальною здатністю особистості усвідомити певний об'єм інформації;

– між наявним глобальним об'ємом інформації з її рівнем істинності й достовірності, що викликає необхідність формування нових професійних і загальнонаукових компетенцій, які складають основу загальнонаукового й професійного світогляду;

– між потребою формування нових компетенцій та відсутністю загально визнаної теорії створення таких компетенцій (проблеми професійної діяльності, уміння налагоджувати ділові контакти, ефективні способи отримання різноманітної інформації та ін.).

Ігнорування виявлених суперечностей може привести до фрагментації (fragmentation) інформаційного професійно-зорієнтованого простору.

Фрагментація інформаційного професійно-зорієнтованого простору розглядається як виникнення множини вільних його ділянок, які відокремлені від заповнених ділянок, образно розташування частин файлів не за порядком. У результаті здійснюється необґрунтоване накопичення відособлених інструментів та засобів, що веде за собою поширення новітніх незв'язних між собою інновацій. З методологічної точки зору такий процес сприяє зростанню кількості не пов'язаних між собою професійних компетенцій раніше об'єднаних єдиним інформаційним полем спільних професійних практик і друкованих та електронних джерел [7].

Звідси впливає потреба не лише актуалізації наявної множини предметних компетенцій, зокрема умінь і навичок у виокремленні достовірності й неупередженої інформації, а й формування професійної світоглядної основи особистості. Такий підхід спрямовує особистість до постійного аналізу й зіставлення наукової та методичної інформації, формуванню умінь забезпечувати пошук й оцінку професійно значимої інформації, створювати цілісну систему навичок пошуку джерел інформації, формувати психологічну готовність суб'єктів навчання до свідомих висновків і суджень [5].

У цьому зв'язку аналогічно розглянемо і визначення рівня фрагментації професійно-зорієнтованого простору сприяє логічній послідовності формування наукового світогляду суб'єктів навчання та системи знань у структурі наукової картини світу в цілому. Адже наукова професійно-зорієнтована картина світу виступає як специфічна методологічна форма систематизації наукового-інноваційного та професійного знання, що задає орієнтири у предметному науково-педагогічному світі певного етапу її функціонування й розвитку.

У ході дослідження окресленої проблеми одержано висновок, що формування професійного наукового світогляду має здійснюватися за визначеним алгоритмом, до структури якого входять певні принципи, правила, парадигми сформовані історичними (еволюційними) етапами розвитку наукових галузей. До показників такого професійно-зорієнтованого алгоритму віднесено:

- стан розвитку наукових, професійних фактів і рівень їхнього усвідомлення суб'єктами навчання;
- ефективність домінуючого методологічного супроводу формування інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін;
- рівень усвідомленого застосування компетентнісного підходу до освітнього процесу підготовки фахівців технологічної та професійної галузей;
- уміння поєднувати інноваційні форми навчання в ході формування предметних компетентностей з вимогами сучасного рівня науково-технічного прогресу та наукової картини світу.

Визначений алгоритм складає основу методологічного підходу до методики формування світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін. Крім цього, виокремлено актуальні аспекти принципово-визначальних наукових картин світу (Піфагорійська → Аристотелівська → Картезіанська → Ньютонівсько-Максвелівська → Квантово-польова → Множина гіпотетична), які починаючи з Піфагора та Аристотеля глобально визначали розвиток, у тому числі й освітніх проблем, становили основу світогляду людей.

Наступним методологічним кроком у реалізації професійно-зорієнтованого алгоритму є визначення показників формування професійно-зорієнтованої наукової картини світу та з'ясування сутності еволюційних ідей, що покладені в основу професійного становлення фахівців різних історичних епох (рис. 3, розроблено авторами).

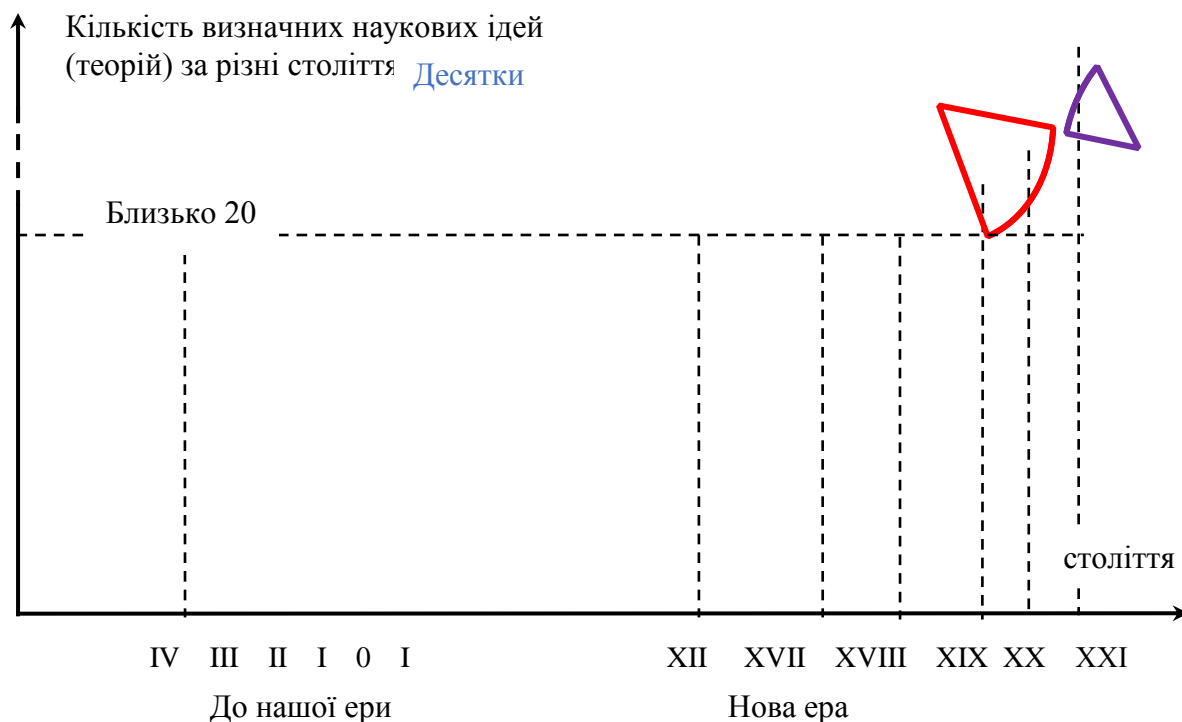

Рис. 3 Еволюція розвитку визначальних наукових ідей (теорій)

На графіку (рис. 3) виділено визначальні етапи розвитку наукових ідей, що тисячоліттями визначали розвиток, зокрема природознавства, яке цілісно окреслює інноваційне становлення професійних фахівців.

Виділено епохи формування глобальних наукових фундаментальних теорій, що ґрунтуються на ідеях учених, мислителів: древньогрецька, відродження, римська, досягнення рівня древньогрецької, «варварська», період ефективних наукових революцій. Виходячи з графіка (рис. 3) очевидним є виокремлення періоду диференціації конкретних наукових картин світу: механічна (XVII-XVIII ст.), електромагнітна (XIX ст.), фізична, квантово-польова (XX ст.).

Окремо виділено на графіку розвиток науки у XX столітті, коли були кардинально змінені традиційні уявлення про методику підготовки та структуру професійних фахівців різних галузей. Окреслений прискорений розвиток проблеми є актуальним і нині. Він використаний у визначенні методології та методики формування світоглядної складової інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін.

Реалізація окреслених понять пропонується через внесення у зміст освітніх програм спеціальностей, де домінує диференціація галузевих наукових картин світу (запроваджена у XVIII ст.), а відповідно й формування професійного світогляду. Але нині людство накопило таку кількість інформації, що вже не може її цілісно збагнути. Назріла нова проблема, яку доцільно вирішити шляхом інтегративності знань, що необхідно передбачити при формуванні наукової картини світу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у статті розглянуто важливі методологічні, методичні та світоглядні поняття еволюції, фрагментації, алгоритмізації, інтегративності, які складають основу формування інноваційних технологій навчання професійно-зорієнтованих дисциплін у підготовці висококваліфікованих спеціалістів.

Технологічно інноваційний підхід забезпечує формування професійної компетентності й майстерності майбутнього фахівця. Без належної методичної бази освітній

процес не покращиться за будь-яких освітніх технологій, які є орієнтиром у досягненні поставленої мети.

Методологічний аналіз проблеми в частині використання інноваційних технологій дозволив зробити висновок, що в цілому технології визначають загальну стратегію розвитку освітнього середовища. Дослідження варто продовжити в окремому виокремленні поняття призначення освітніх технологій для прогнозування розвитку інновацій.

Список використаних джерел

1. Інноваційні технології в діяльності інклюзивно-ресурсного центру: метод. посіб.; за ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 228 с.
2. Михайліченко М. В., Рудик Я. М. Освітні технології: навч. посібн. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
3. Ожеван М. Л., Піскорська Г. Л. Глобальне інформаційне суспільство. Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т.; редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.
4. Поєдінцева Л. Л. Реалізація інноваційних технологій навчання в процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін. *Science and Educationa New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II(11), Issue: 22, 2014. С. 52–55.
5. Садовий М. І. Особливості методики професійно спрямованого навчання загальноосвітніх дисциплін у закладах фахової передвищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки (ЦДПУ ім. В. Винниченка)*. Кропивницький, 2021. Вип. 198. С. 55–69. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1017/964> (дата звернення: 03.03.2023).
6. Садовий М. І., Трифонова О. М. Історія фізики з перших етапів становлення до початку ХХІ століття: навч. посібн. Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2012. 415 с.
7. Трифонова О. М. Концепція розвитку інформаційно-цифрової компетентності майбутніх фахівців комп'ютерних технологій. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 2. С. 45–52. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-2-45-52> (дата звернення: 03.03.2023).
8. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу: наук. посібн.; під заг. ред. С. І. Якименко. Київ: Слово, 2011. 464 с.
9. Шевчук С. С., Кулішов В. С. Дидактика професійної освіти: практико-зорієнтований аспект: навч.-метод. посібн. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 212 с.

References

1. Obukhivs'koyi, A.H., Ilyashenko, T.D. (2019). Innovatsiyni tekhnolohiyi v diyal'nosti inklyuzyvno-resursnoho tsentru [*Innovative technologies in the activities of the inclusive resource center*]. Kyiv: UNMTS praktychnoyi psykholohiyi i sotsial'noyi roboty, 2019. 228 s. [in Ukrainian].
2. Mykhaylichenko, M.V., Rudyk, YA.M. (2016). Osvitni tekhnolohiyi [*Educational technologies*]. Kyiv: TSP "KOMPRYNT", 2016. 583 s. [in Ukrainian].
3. Ozhevan, M.L., Piskors'ka, H.L. (2004). Hlobal'ne informatsiyne suspil'stvo. Ukrayins'ka dyplomatychna entsyklopediya [*Global information society. Ukrainian diplomatic encyclopedia*]: u 2-kh t. Kyiv: Znannya Ukrayiny, 2004. T. 1. 760 s. [in Ukrainian].
4. Poyedintseva, L.L. (2014). Realizatsiya innovatsiynykh tekhnolohiy navchannya v protsesi vyvchennya profesiyno oriyentovanykh dystsyplin [*Implementation of innovative learning technologies in the process of studying professionally oriented disciplines*]. Science and Educationa New Dimension. Pedagogy and Psychology, II (11), Issue: 22. S. 52-55. [in Ukrainian].
5. Sadovyi, M.I. (2021). Osoblyvosti metodyky profesiyno spryamovanoho navchannya zahal'noosvitnikh dystsyplin u zakladakh fakhovoyi predvyshchoyi osvity [*Peculiarities of the*

methodology of professionally oriented teaching of general education disciplines in institutions of vocational pre-higher education]. Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky (TSDPU im. V. Vynnychenka). Kropyvnyts'kyu. Vyp. 198. S. 55-69. Retrieved from: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1017/964> [in Ukrainian].

6. Sadovyi, M.I., Tryfonova, O.M. (2012). *Istoriya fizyky z pershykh etapiv stanovlennya do pochatku XXI stolittya [The history of physics from the first stages of formation to the beginning of the XXI century]*. Kirovohrad: Eksklyuzyv-System. 415 s. [in Ukrainian].

7. Tryfonova, O.M. (2019). *Kontsepsiya rozvytku informatsiyno-tyfrovoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv komp'yuternykh tekhnolohiy [The concept of information and digital competence development of future specialists in computer technologies]*. Ukrayins'kyy pedagogichnyy zhurnal. № 2. S. 45-52. Retrieved from: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-2-45-52> [in Ukrainian].

8. Yakymenko, S.I. (2011). *Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutn'oho vchytelya v umovakh vyshchoho navchal'noho zakladu [Formation of the professional competence of the future teacher in the conditions of a higher educational institution]*. Kyiv: Slovo, 2011. 464 s. [in Ukrainian].

9. Shevchuk, S.S., Kulishov, V.S. (2021). *Dydaktyka profesiynoyi osvity: praktyko-zoriyentovanyy aspekt [Didactics of professional education]*. Bila Tserkva: BINPO DZVO "UMO" NAPNU, 2021. 212 s. [in Ukrainian].

SADOVYI Mykola, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Technological and Professional Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University;

TRYFONOVA Olena, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor of the Department of Technological and Professional Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

METHODOLOGY AND METHODS OF FORMATION OF THE WORLDVIEW COMPONENT OF INNOVATIVE TEACHING TECHNOLOGIES OF PROFESSIONALLY ORIENTED DISCIPLINES

Abstract. *The problem of the research is the methodological and methodical analysis of the peculiarities of the formation of the worldview component of the innovative technologies of teaching professionally oriented disciplines during the training of highly qualified pedagogical workers. Ways of strengthening and consolidating a holistic scientific worldview, technological, communicative and social competences of the individual are defined. The method of formation of the worldview component of innovative teaching technologies of professional and professionally-oriented disciplines is considered. This technique has objective and subjective components. Objective components are a system of scientific knowledge. Subjective components are views, beliefs, ideals components. An important element of worldview is creative, theoretical, professional and professionally oriented thinking, self-determination. Methods of determining the level of fragmentation of the professionally oriented space are considered. This contributes to the logical sequence of the formation of the scientific worldview of the subjects of study and the knowledge system in the structure of the scientific picture of the world as a whole. The conducted research made it possible to obtain a conclusion. The formation of a professional scientific worldview should be carried out according to a defined algorithm. The structure of the algorithm includes certain principles, rules, and paradigms formed by the historical (evolutionary) stages of the development of scientific fields. The algorithm forms the basis of the methodological approach to the methodology of formation of the worldview component of innovative teaching technologies of professionally oriented disciplines. We offer the implementation of the outlined concepts through inclusion in the content of educational programs of specialties. At the same time, the differentiation*

of sectoral scientific pictures of the world (introduced in the 18th century) dominates, and accordingly, the formation of a professional worldview. Today, humanity has accumulated so much information that it can no longer fully comprehend it. A new problem has arisen. It is expedient to solve it through integrative knowledge, which must be foreseen when forming a scientific picture of the world.

Methodological analysis of the problem in terms of the use of innovative technologies made it possible to draw a conclusion. In general, technologies determine the general strategy for the development of the educational environment. The research should be continued in a separate isolation of the concept of the purpose of educational technologies for forecasting the development of innovations.

Key words: *training, innovative technologies, level of fragmentation, professionally oriented space, self-determination, scientific worldview.*

*Одержано редакцією: 06.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 20.03.2023 р.*

УДК 629.7.07.072:658.3

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-160-167

СМИРНОВА Ірина Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри конструкції повітряних суден,
авіадвигунів та підтримання льотної придатності,
Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-6887-2564

РОЛЬ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ТЕОРЕТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ІНОЗЕМНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В АВІАЦІЙНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається питання застосування міжпредметних зв'язків при вивченні спецдисциплін з авіаційного та електрообладнання іноземними здобувачами вищої освіти в льотному закладі вищої освіти й пов'язані з цим задачі та проблеми. Автор розкрила задачі, що постають у зв'язку з цим перед професійною педагогікою в процесі викладання спецдисциплін іноземним здобувачам вищої освіти з урахуванням міжпредметних зв'язків, а саме: створення системи міжпредметних завдань різного рівня складності і методики їхнього впровадження при вивченні спецдисциплін; здійснення експериментальної перевірки ефективності формування інтегративних теоретичних знань у процесі вивчення спецдисциплін на основі міжпредметних зв'язків у іноземних здобувачів вищої освіти, як основної складової професійної надійності; підготовка за результатами дослідження методичних рекомендацій для викладачів щодо формування інтегративних теоретичних знань при вивченні спецдисциплін майбутніми іноземними авіафахівцями.

Розкрито методику навчання спецдисциплінам з використанням міжпредметних зв'язків при вивченні курсів з авіаційного обладнання іноземними здобувачами вищої освіти.

Ключові слова: *теоретична підготовка, майбутні пілоти, міжпредметні зв'язки, спеціальні дисципліни, іноземні здобувачі вищої освіти.*

Постановка проблеми. Україна є незалежна, демократична, правова європейська держава і це вимагає перебудови складових систем країни до яких належить і система вищої освіти. На сьогодні вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної науково-теоретичної, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців. Сучасні фахівці визначають темпи і рівень економічного, науково-технічного, культурного, соціального прогресу. Вони здатні швидко адаптуватися до змін у соціально-економічній сфері, у галузях науки, техніки та технології, здатні до постійного оновлення наукових знань та професійної мобільності. Це стосується і підготовки іноземних авіаспеціалістів в українських авіаційних закладах вищої освіти (ЗВО).

Без наукових досліджень і впровадження результатів, накопичених і розроблених дослідниками сьогодні неможливо говорити про розбудовні процеси й перспективи їх розвитку у вищій школі. В усьому світі відбувається інтеграція наукових ідей, створюються спільні міждержавні наукові підприємства для вирішення глобальних теоретичних і експериментально-практичних проблем людства, що не могло не торкнутися й такої галузі як авіація.

Постійна модернізація авіаційної техніки та її експлуатація займають ключові позиції в сучасній системі повітряного транспорту та зазнають періоду корінної трансформації. Аналізуючи літературні джерела і документацію Департаменту авіаційного транспорту, можна зауважити, що особливу проблему модернізаційного процесу представляє підготовка

льотних кадрів вітчизняних і іноземних до умов ринкової економіки. Це обумовлено підвищеними вимогами ІКАО і децентралізацією управління авіаційним транспортом [4].

Система підготовки вітчизняних та іноземних авіаспеціалістів в Україні розвивається і вдосконалюється, виходячи з двох специфічних функцій. По-перше, вона забезпечує появу висококваліфікованих складових сукупної робочої сили суспільства, підготовлює різнопланових фахівців і цим сприяє розвитку продуктивних сил. По-друге, вона реалізує соціальну функцію – задовольняє інтелектуальні потреби людини, сприяє всебічному розвитку особистості. Водночас, в умовах ринкової економіки традиційна система підготовки льотного складу у закладах вищої освіти не в повному обсязі відповідає сучасним вимогам, що висувуються до експлуатації повітряних суден які постійно модернізуються. Рівень підготовки екіпажів виявився недостатнім, що проявилось в різкому збільшенні кількості авіаційних подій, від яких матеріальні збитки склали понад 4 млрд. доларів за останні 15 років.

Аналізуючи наукові звіти Міжнародних семінарів і нарад із проблем людського фактора в авіації прийшли до висновку, що 86% цих подій відбулися з вини людини, а саме: з недостатньої професійної підготовки льотного складу – 49% і з вини диспетчерів – 37%. В умовах існуючої ринкової конкуренції ці обставини порушили питання про необхідність підвищення професійної надійності льотного складу та побудови ефективної системи професійного навчання [4].

Статистика найбільших авіакатастроф світу за 1974-2023 роки показує, що людський фактор (помилка екіпажу чи диспетчера) є основною причиною трагедій у повітрі. Безпека авіаперевезень у світі в 2022 році покращилася за рядом показників і залишається кращою за середній рівень за останні п'ять років, повідомляється у звіті Міжнародної асоціації повітряного транспорту (ІАТА). У 2022 році світові авіакомпанії здійснили 32,2 млн перельотів порівняно з 25,7 млн роком раніше та в середньому 34,4 млн за останні п'ять років [4].

Загальна кількість авіапригод минулого року зросла до 39 з 29 роком раніше. За даними ІАТА, коефіцієнт усіх нещасних випадків, що вимірюється в аваріях на мільйон рейсів, підвищився до 1,21, що еквівалентно одній аварії на кожні 830 тис. перельотів. Це гірше показника в 1,13 у 2021 році. Згідно зі звітом ІАТА, середній коефіцієнт аварійності за п'ятирічний період становить 0,16 для літаків з реактивними двигунами та 1,12 – з турбогвинтовими [4].

За результатами ознайомлення з документами Держдепартаменту авіаційного транспорту України про авіаційні події, що мали місце за останні 10 років, та проведеного нами аналізу стає ясно, що однією з причин ряду авіаційних подій та авіаційних катастроф є відмова авіаційного обладнання і невміння екіпажу визначити наявність відмови або його неправильна експлуатація льотним складом. [4].

Дивлячись на вищезгадане, можна зазначити, що проблема професійної надійності льотного складу і шляхів її вирішення вимагає комплексного осмислення, особливо при формуванні надійності прийняття і реалізації рішення в особливих і критичних ситуаціях. Гостро постає задача розробки психолого-педагогічних основ організації спеціальної теоретичної підготовки льотного складу для іноземних авіакомпаній, що повинна базуватись на інтегративних знаннях, сформованих міжпредметними зв'язками при вивченні спецдисциплін.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Вивчаючи дослідження сучасних вчених у галузі авіаційної педагогіки і психології (Ю. В. Воронцов, В. О. Пономаренко, Е. І. Шерешев, Р. М. Макаров та ін.) [5] ми впевнилися, що теоретична підготовка пілотів є як ефективним засобом формування їх професійно важливих якостей, так і методом прогнозування професійної надійності пілота в польоті.

Одним з основних факторів помилок пілотів є недостатній рівень спеціальної теоретичної підготовки, що зазначалося у роботах В. О. Пономаренка, Р. М. Макарова,

Л. В. Герасименко, Н. А. Надзія, В. О. Полтавця, Ж. К. Шишкіна [5]. Тобто можна зробити висновок, що в теоретичній підготовці практично не відбувається інноваційних педагогічних процесів, що формують інтегративні теоретичні знання у вітчизняних та іноземних здобувачів вищої освіти.

З аналізу літератури бачимо, що багато вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких – Т. О. Єліна, І. Л. Бім, Н. Ф. Бориско, Д. Е. Кільдеров, та інші, приділяють увагу вивченню методу міжпредметності навчання.

У своїх дослідженнях Д. Е. Кільдеров [2], визначає міжпредметні зв'язки – основою інтеграційних процесів. Учений вважає, що в результаті проведення класифікації, систематизації, диференціації відбувається підвищення ефективності сприйняття засад професійної підготовки бо складні функції міжпредметної інтеграції пов'язані з галузями багатьох знань.

На думку Т. О. Єліної, реалізація міжпредметних зв'язків необхідна для узагальнення знань студентів, що вони отримали під час вивчення різних дисциплін і для виявлення загальних для цілої низки дисциплін провідних ідей, навколо яких треба інтегрувати різні види знань і зв'язувати їх у цілісні системи [1].

Підготовці іноземних студентів у вищих навчальних закладах присвятили наукові праці Н. Булгакова, С. Варава, М. Разорьонова, І. Христинко та інші. Більшість публікацій стосується питань адаптації та підтримки здобувачів вищої освіти, що вже навчаються у ЗВО. Водночас стикаємось з нестачею статей спрямованих на формування професійних теоретичних знань іноземних здобувачів вищої освіти і зокрема із застосуванням міжпредметних зв'язків.

Н. Булгакова відмічала, що вдосконалення системи навчання іноземних здобувачів вищої освіти у ЗВО є одним із важливих напрямків реформування системи національної освіти та важливою складовою у становленні України як рівноправного партнера у світовому освітньому просторі. Досвід українських ЗВО у справі підготовки іноземних громадян може стати гідним фундаментом для подальшого розвитку та розробки нових технологій навчання, зауважувала О. Лисак [3].

Встановлено, що професійні знання, навички й уміння, отримані в результаті професійної підготовки іноземними здобувачами вищої освіти в льотному ЗВО виявилися недостатніми для надійної роботи їх у льотному екіпажі.

Мета статті – розкрити важливість професійної теоретичної підготовки іноземних здобувачів вищої освіти на основі міжпредметних зв'язків та шляхи її вирішення при вивченні спецдисциплін для формування інтегративних теоретичних знань у майбутніх іноземних пілотів.

Виклад основного матеріалу. Нами розроблено, теоретично обґрунтовано моделі та технології, що забезпечують ефективність формування у іноземних здобувачів вищої освіти льотних ЗВО інтегративних теоретичних знань у процесі профільного навчання спеціальним дисциплінам [6].

Інтегративні теоретичні знання, як складова професійної надійності майбутніх пілотів у процесі вивчення спецдисциплін можуть бути сформовані при умовах:

– обґрунтування теоретико-методологічних, дидактичних і методичних принципів формування теоретичних знань при вивченні спецдисциплін;

– представлення змісту спецдисциплін особистісної спрямованості та структурування його у вигляді навчальних професійно-орієнтованих модулів, адаптованих до сприйняття іноземними здобувачами вищої освіти;

– побудови технології навчання спецдисциплінам на основі міждисциплінарного задачного підходу та дидактичної взаємодії в системі «вчитель-учень», з урахуванням особливостей іноземних здобувачів вищої освіти;

– розробки та впровадження моделі формування інтегративних теоретичних знань, що включає діагностику знань, яка дозволяє сформулювати психологічну стійкість до льотної діяльності у іноземних здобувачів вищої освіти.

Нами були проаналізовані нормативні документи з проблеми впливу людського чинника на безпеку польотів, пов'язаного з відмовами авіаційного обладнання, процесу професійної теоретичної підготовки іноземців; визначені суть і структура міжпредметних зв'язків і умови їхнього ефективного формування; розроблена дидактична модель формування у іноземних здобувачів вищої освіти майбутніх пілотів інтегративних теоретичних знань при вивченні спецдисциплін «Пілотажно-навігаційні комплекси повітряних суден», «Електроустаткування повітряних суден», «Радіоелектронне обладнання повітряних суден»; створена система міжпредметних завдань різного рівня складності і методика їхнього впровадження при вивченні спецдисциплін; здійснена експериментальна перевірка ефективності формування інтегративних теоретичних знань у процесі вивчення спецдисциплін на основі міжпредметних зв'язків у іноземних здобувачів вищої освіти, як основної складової професійної надійності; підготовлені за результатами дослідження методичні рекомендації для викладачів щодо формування інтегративних теоретичних знань при вивченні спецдисциплін майбутніми іноземними авіафахівцями [5].

Організація теоретичного навчання спецдисциплінам на основі міжпредметних зв'язків повинна передбачати знання про принципи роботи, експлуатації та конструкції всього комплексу авіаційного обладнання; про наявність у програмах особливих випадків у польоті, пов'язаних з відмовами авіаобладнання та послідовності дій при відмовах; про контроль якості виконання програми теоретичної підготовки на базі персональних комп'ютерів і тренажерів. Тому, запропонована нами технологія організації процесу теоретичної підготовки іноземних здобувачів вищої освіти по спецдисциплінам на основі міжпредметних зв'язків повинна включати:

– розробку та впровадження в дію цільової моделі процесу навчання, що дасть можливість встановити необхідний і достатній рівень підготовленості тих, кого навчають, (знання, навички, уміння) враховуючи мовні бар'єри та особливості менталітету;

– формування мотиваційних, інтелектуальних, емоційних і професійно важливих якостей, які здатні будуть спрацювати в критичних ситуаціях;

– визначення етапів професійного вдосконалення, їхніх цілей разом з видами засобів теоретичної підготовки (персональні комп'ютери, функціональні, процедурні та комплексні тренажери).

Для формування запропонованої нами технології організації навчального процесу весь період теоретичного навчання спецдисциплінам поділений нами на три етапи:

– аудиторна базова та спеціалізована теоретична підготовка;

– орієнтована практична підготовка на лабораторних і практичних заняттях по спецдисциплінам;

– процес формування професійних інтегративних теоретичних знань на основі міжпредметних зв'язків при вивченні спецдисциплін (рішення ситуаційних завдань на практичних заняттях і виконання контрольних завдань із використанням спеціальних програм навчання на персональних комп'ютерах, адаптованих для навчання іноземних здобувачів вищої освіти).

Одним з напрямків підвищення ефективності розробленої методики навчання іноземних здобувачів вищої освіти спецдисциплінам на основі їх взаємоінтеграції нами прийняте вдосконалювання механізмів оперативного мислення операторів, спрямованих на оцінку ситуацій і прийняття рішень, а як методичні прийоми ми використовували проблемні ситуації, створювані в процесі теоретичної підготовки, шляхом варіювання характеристик розв'язуваних завдань, їхньої достатності, суперечливості і вірогідності; шляхом створення дефіциту часу для оцінки ситуації та ухвалення рішення; критичні ситуації, коли пілотові необхідно вибрати з безлічі варіантів в жорсткому дефіциті часу єдино правильне рішення.

Для цього при відпрацьовуванні переліку відмов авіаційного обладнання, що підлягає моделюванню в ситуаційних завданнях за допомогою комп'ютерної програми і включення їх у програму теоретичної підготовки, ми керувалися наступними вимогами:

- перелік повинен охоплювати всі відмови авіаційного обладнання в їх взаємозв'язку, для яких у Керівництві з літної експлуатації передбачені спеціальні рекомендації;
- перелік повинен охоплювати всі відмови по психологічних ознаках, що призводять до спрацьовування попереджуючої і аварійної сигналізації в кабіні;
- основну частину відмов авіаційного обладнання, що ми будемо моделювати, повинні становити відмови різних систем, які взаємозалежні між собою (відмова однієї системи спричиняє відмову іншої).

Таким чином, програма вивчення іноземними здобувачами вищої освіти авіаційного обладнання з врахуванням міжпредметних зв'язків, що містить аналіз відмов приладів або їхньої неправильної експлуатації в їх взаємозв'язку, повинна забезпечити, з одного боку, актуалізацію наявних у іноземних здобувачів вищої освіти майбутніх пілотів знань, навичок і вмінь, а з іншого боку, що особливо важливо, сформувати пошукову, евристичну активність до знаходження конкретного виходу із сформованої ситуації, використовуючи логічні зв'язки взаємointegraції знань однієї дисципліни в іншу, що яскраво проявляється при вирішенні ситуаційних завдань.

Активізувати пізнавальну діяльність іноземних здобувачів вищої освіти у процесі рішення ситуаційних завдань нам допомогло залучення їх до пошуку вірного виходу із запропонованої ситуації. Кожна, пропонована на занятті проблемна ситуація, оброблялася за наступним алгоритмом:

- пояснення групі проблемної ситуації, умов, що передують її виникненню, небезпека даної ситуації;
- іноземні здобувачі вищої освіти майбутні пілоти індивідуально розробляють план вирішення проблемної ситуації (вони індивідуально працюють із літературою, картами, документами тощо);
- іноземний здобувач вищої освіти майбутній пілот усно викладає вихід із проблемної ситуації, при цьому приділяючи велику увагу правильному рішенню проблеми в сформованій ситуації, визначаючи взаємозв'язок у роботі авіаційного обладнання на основі інтеграції знань із різних спецдисциплін.

Крім того, при відмовах пілотажно-навігаційних, радіоприладів і електросистем літака, іноземний здобувач вищої освіти майбутній пілот повинен знати:

- характер відмови;
- правильно оцінити обстановку;
- сформувати концептуальну модель образу польоту;
- прийняти рішення;
- реалізувати рішення.

Оскільки запропоновані нами проблемні ситуації пов'язані з роботою авіаційного обладнання, тобто вимагають знань різних спецдисциплін і пов'язані з постановкою практичного завдання, де іноземний здобувач вищої освіти майбутній пілот стикається з деякими «інтелектуальними, мовними перешкодами», які йому необхідно перебороти для виконання певної дії, то при цьому виникає необхідність знайти новий спосіб дії, що відповідає заданим умовам даної ситуації. Здобувач вищої освіти повинен із всієї системи наявних у нього знань виділити та вибрати єдине необхідне правильне рішення запропонованої проблемної ситуації, що допоможе сформувати інтегративні знання по спецдисциплінам у іноземних здобувачів вищої освіти майбутніх пілотів на основі міжпредметних зв'язків.

Як основний засіб для формування інтегративних знань майбутнього льотного складу авіакомпаній на всіх етапах теоретичної спецпідготовки необхідно застосовувати метод вирішення проблемних ситуацій при відмовах авіаційного обладнання, яке викликане збоями

в роботі електроживлення літака, взаємозалежними відмовами авіаційного, навігаційного та радіо- обладнання і інших особливих ситуацій. При цьому, при створенні проблемних ситуацій треба виходити з головного принципу – активізації пізнавальної діяльності тих, кого навчають, з одночасним формуванням стійкості знань, навичок і вмінь по спецдисциплінам з урахуванням психофізіологічних механізмів адаптації до дій в особливих і критичних ситуаціях.

Для формування стійкості майбутнього льотного складу при роботі в екстремальних ситуаціях протягом усього процесу теоретичної і практичної підготовки вводяться ускладнення структури виконуваних вправ (введення дефіциту часу, недоліку або надлишку інформації, збільшення швидкості її пред'явлення тощо), зміна організації (введення в програму складних вправ, порушення режиму запланованої діяльності тощо), умов діяльності.

При такому дослідженні та відпрацюванні з іноземними здобувачами вищої освіти на практичних заняттях по спецдисциплінам авіаційних подій і катастроф у них формується професійне мислення на тлі пошукової активності, здатність у самих складних ситуаціях розпізнавати проблему, визначати пізнавальне протиріччя та приймати правильне рішення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В процесі професійної теоретичної підготовки іноземних здобувачів вищої освіти на основі міжпредметних зв'язків при вивченні спецдисциплін для формування інтегративних теоретичних знань у майбутніх іноземних пілотів нами розкриті задачі і шляхи їх вирішення: створення системи міжпредметних завдань різного рівня складності і методики їхнього впровадження; здійснення експериментальної перевірки ефективності формування інтегративних теоретичних знань у процесі вивчення спецдисциплін на основі міжпредметних зв'язків у іноземних здобувачів вищої освіти; підготовка за результатами дослідження методичних рекомендацій для викладачів щодо формування інтегративних теоретичних знань при вивченні спецдисциплін майбутніми іноземними авіафахівцями.

Практичне значення дослідження полягає в розробці змісту курсів, методичних рекомендацій викладання іноземним здобувачам вищої освіти майбутнім пілотам спецдисциплін у льотному ЗВО на основі міжпредметних зв'язків, призначення яких складається у формуванні професійної надійності майбутніх пілотів з метою підвищення рівня безпеки польотів за людським фактором. Дану методику можна адаптувати для формування професійної надійності майбутнього льотного складу іноземних авіакомпаній при викладанні інших дисциплін, а також для формування професійної надійності операторів особливо складних систем керування в різних галузях діяльності.

Список використаної літератури

1. Єліна Т. О. Підсилення міжпредметних зв'язків засобами ознакової інтеграції. *Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Соціум. Наука. Культура»*. URL: <http://intkonf.org/elina-to-pidsilennya-mizhpredmetnih-zvyazkiv-zasobamioznakovoyi-integratsiyi> (дата звернення: 12.11.2022).
2. Кільдеров Д. Е. Інтеграційні процеси як соціально-педагогічна проблема підвищення якості освіти. *Вища освіта України (додаток 1) 2012. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»*. 2012. Т. 2. С. 144–151.
3. Лисак О. Б. Освіта іноземців в Україні: сучасний стан, проблеми та маркетинговий погляд на шляхи їх подолання. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2016. № 4 С. 102–107.
4. Состояние безопасности полетов в мире. URL: https://www.icao.int/safety/state%20of%20global%20aviation%20safety/icao_sg_book_ru_sept2013_final_web.pdf (дата звернення: 15.02.2023).
5. Смирнова І. Л., Смирнов В. В. Технология формирования интегративных теоретических знаний у курсантов-пилотов. *Scientific letters of Academic Society of Michal*

Baludansky: journal – UK TU Kosice, Slovakia: Journal published by Scientific letters of Academic Society of Michal Baludansky, 2018. 6 (2B/2018). С. 85–87.

References

1. Yelina, T.O. Pidsylennia mizhpredmetnykh zviazkiv zasobamy oznakovoї intehratsii [*Strengthening intersubject connections by means of sign integration*]. Mater. mizhnarod. naukovo-prakt. Internet-konf. Retrived from: <http://intkonf.org/elina-topidsilennya-mizhpredmetnih-zvyazkiv-zasobami-oznakovoyi-integratsiyi>. (application date 12.11.2022). [in Ukrainian].
2. Kilderov, D.Ye. (2012). Integraciini procesy yak socialno-pedagogichna problema pidvyshchennya yakosti osvity [*Integration processes as a socio-pedagogical problem of improving the quality of education*]. Vyshcha osvita Ukrainy (dodatok 1) 2012. Tematychnyi vypusk "Pedagogika vyshchoi shkoly: metodologiya, teoriya, technologii". T. 2. S. 144-151. [in Ukrainian].
3. Lysak, O.B. (2016). Osvita inozemtsiv v Ukraini: suchasniy stan, problemy ta marketynhovi pohliad na shliakhy yikh podolannia [*Education of foreigners in Ukraine: current state, problems and a marketing perspective on ways to overcome them*]. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu. № 4 S. 102-107. [in Ukrainian].
4. Sostoianyе bezopasnosti poletov v myre [*State of flight safety in the world.*]. Retrived from: https://www.icao.int/safety/state%20of%20global%20aviation%20safety/icao_sgas_book_ru_sept2013_final_web.pdf (application date 15.02.2023). [in Ukrainian].
5. Smyrnova, I.L., Smyrnov, V.V. (2018). Tekhnolohiya formirovaniya intehrativnykh teoretycheskykh znaniy u kursantov-pilotov [*Technology for the formation of integrative theoretical knowledge among cadets-pilots*]. Scientific letters of Academic Society of Michal Baludansky: journal UK TU Kosice, Slovakia: Journal published by Scientific letters of Academic Society of Michal Baludansky. 6 (2B/2018). С. 85-87. [in Slovakia].

SMIRNOVA Iryna, The Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of construction of aircraft, aircraft engines and maintenance of airworthiness, Flight Academy of National Aviation University.

THE ROLE OF INTERSUBJECT CONNECTIONS IN THE SPECIAL THEORETICAL TRAINING OF FOREIGN STUDENTS IN THE AVIATION UNIVERSITY

Abstract. *This article examines the issue of the application of interdisciplinary connections in the study of special disciplines of aviation and electrical equipment by foreign students at the flight academy and related tasks and problems. This article deals with the problems of connection between special subjects during the process of studying [such as "Airequipment" and "Electrical equipment"] at the flight educational establishments. The author disclosed the tasks that arise in connection with this before professional pedagogy in the process of teaching special disciplines to foreign students, taking into account interdisciplinary connections. Author deals with the problems of professional training during the process of studying special subjects and their connection, namely: creation of a system of interdisciplinary tasks of various levels of complexity and methods of their implementation in the study of special disciplines; carrying out an experimental verification of the effectiveness of the formation of integrative theoretical knowledge in the process of studying special disciplines on the basis of interdisciplinary connections in foreign students of higher education, as the main component of professional reliability; preparation based on research results of methodological recommendations for teachers regarding the formation of integrative theoretical knowledge in the study of special disciplines by future foreign aviation specialists..*

The method of teaching special disciplines with the use of interdisciplinary connections during the study of aviation equipment courses by foreign cadets is disclosed. Working out of

methods of teaching special subjects by using their connection while studying aircraft equipment are under consideration in this article.

Keywords: *theoretical training, future pilots, interdisciplinary connections, special disciplines, foreign cadets.*

*Одержано редакцією: 16.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 02.03.2023 р.*

УДК 371.124

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-168-174

СТРИЖАКОВ Артем Олегович,
кандидат педагогічних наук,
ТОВ «Цифромаркет», директор
ORCID 0000-0003-1407-939X

КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

***Анотація.** Сутнісну характеристику психолого-професійної компетентності майбутнього фахівця становить спрямованість на колегу як головну цінність своєї праці, а також потреба у самопізнанні й самозміні себе, способів освітньої діяльності, методів впливу на колег з урахуванням закономірностей розвитку особистості. Постійна змінюваність завдань професійної діяльності вимагає від майбутнього фахівця усвідомлення своєї ролі у цьому процесі, прояву творчого підходу з урахуванням змінюваних ситуацій професійної взаємодії. Динамізм особистості фахівця пояснюється необхідністю вибору засобів, форм, прийомів комунікації в залежності від вікових особливостей інших, їх індивідуальних характеристик і рівня освіти.*

***Ключові слова.** Діяльність, особистість, розвиток, фахівець, комунікація, професійна взаємодія, співпраця, інформація, самоаналіз.*

Постановка проблеми. Для конструктивного спілкування важливо не тільки знати й враховувати індивідуальні особливості інших і свої власні, але й володіти методами побудови оптимальних стратегій професійних впливів. Для цього майбутньому фахівцеві необхідно орієнтуватися на формування в себе й інших комунікативних якостей, уміння адекватно оцінювати міжособистісні відносини. У закладі вищої освіти вони реалізуються, виявляються у комунікаційній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної комунікації майбутніх фахівців досліджували та досліджують Барабанова Н., Берестенко О., Гавриляк Л., Грушевська Ю., Козій Т., Косенко Ю., Кривич Н., Мазуренко Ю., Науменко Н., Прищак М., Різун В., Шварп Н. та ін. Вчені й дослідники у своїх працях розглядають організаційні аспекти комунікативної взаємодії студентів, проблеми їх професійного розвитку, становлення студентів як суб'єктів життєтворчості та комунікативного взаємовпливу.

Мета статті. На основі теоретичного аналізу та експериментальних даних дослідити та пояснити особливості комунікативної діяльності майбутніх фахівців в умовах їхньої професійної підготовки та показати ефективність впливу комунікації на прискорений розвиток їх соціалізації у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливе значення у розвитку соціально-професійної комунікації майбутнього фахівця має психолого-професійна компетентність. Зазвичай, у науковій літературі під психолого-професійною компетентністю фахівця розуміють «сукупність певних якостей (властивостей) особистості із високим рівнем професійної підготовленості до діяльності й ефективної взаємодії з іншими учасниками у виробничому процесі» [8, с. 56].

Однією з таких якостей є комунікативна. Згідно зі словниками іноземних слів термін «комунікація» у перекладі з латини («communicatio») означає повідомлення, зв'язок, а слово «комунікаційний» у широкому значенні означає той, що поєднує. Обидва походять від латинського communicis – спільний. Українською, відповідно, спільний, спілкування, зв'язок. Отже, у цих поняттях закладена ідея єдності, об'єднання, зв'язку, спілкування, що є визначальним для поняття комунікації. Однак, зрозуміло, існує певна обмеженість слова «спілкування» стосовно функціонування його у науковій і виробничій сферах [6, с. 19].

Із позицій елементно-структурного аналізу до основних компонентів психолого-професійної компетентності майбутнього фахівця відносять:

- професійну грамотність (загально-професійні знання);
- уміння як здатність фахівця використовувати наявні знання у професійній діяльності, в організації взаємодії;
- професійно значущі особистісні якості, наявність яких виявляється в органічній єдності з професійною діяльністю особистості.

Формування професійної, ділової, соціокомунікативної компетентності та її окремих аспектів неможливе без використання будь-яких теоретичних положень і практичних рекомендацій. Для досягнення вищого рівня будь-якої компетентності потрібно, щоб їхні компоненти були представлені у дисциплінах навчальних планів освітніх програм закладів вищої освіти, а також у виробничих інструкціях, переліках посадових обов'язків, розроблених для фахівців однієї сфери діяльності [1, с. 208].

Аналіз багатьох наукових джерел засвідчує, що «комунікативна компетентність – це узагальнена комунікативна властивість особистості, яка включає розвинені комунікативні здібності, сформовані уміння і навички міжособистісного спілкування, знання про основні його закономірності та правила» [3, с. 71]. Отже, зауважує Л. Гавриляк, якщо фахівець володіє комунікативною компетентністю, то він успішно вступає у різноманітні контакти – «вербальні та невербальні, усні та письмові – для вирішення комунікативних завдань (передання інформації, ведення переговорів, встановлення та підтримки контактів, інші)» [3, с. 71].

Специфіка професійної діяльності передбачає наявність таких якостей, які сприяють міжособистісній взаємодії студентів. З-поміж таких особистісних якостей виокремлюють рефлексивність, гнучкість, емпатійність, комунікативність, здатність до співпраці, емоційну цікавість. Коротко зупинимось на їх характеристичі.

Так, освітня рефлексія полягає у застосуванні різноманітних характеристик. Насамперед, це процеси:

- а) мислення;
- б) розгляду та аналізу змісту знання, шляхів пізнання;
- в) самопізнання.

Їх сукупність дає можливість фахівцеві бачити свою працю з позиції іншої людини. Професійна рефлексія визначає ставлення фахівця до себе як суб'єкта професійної діяльності. Фахівець зможе усвідомити те, як він сприймається іншими, зокрема, колегами або ж іншими учасниками виробничого процесу завдяки здатності порівнювати, зіставляти свою свідомість з оцінками інших людей.

Інша соціально-професійна властивість людини – установка (або ж готовність, налаштування) фахівця на постійний зворотній зв'язок, на уміння інтерпретувати отриману інформацію з позиції іншого, оцінювати результативність і доцільність вживаних ним рішень виробничих завдань і соціально-психологічних ситуацій є також важливою умовою розвитку самореалізації.

Рефлексивність як особистісна якість має тісний зв'язок із високим рівнем творчості у професійній сфері, із усвідомленням себе у цій позиції і оцінкою ефективності своєї діяльності, із осмисленням її не тільки для себе, але й для інших.

Така професійно значуща якість майбутнього фахівця як гнучкість передбачає гнучкість мислення і поведінки, що виявляються у:

- самостійному перенесенні раніше засвоєних знань, умінь, способів діяльності у нові ситуації;
- баченні проблеми, що виникає в різних рольових позиціях;
- виокремленні нової функції відомого об'єкта;
- комбінуванні раніше відомих способів у новий;

– розумовій рухливості, здатності включати до нових взаємозв'язків уже відомий зміст;

– використанні можливості вибору при розв'язанні проблем, які виникають у професійній діяльності й у буденному житті;

– умінні швидко змінювати прийоми дій відповідно до нових умов.

Професійно значущою особистісною якістю фахівця, яка є важливим складником комунікаційної діяльності майбутнього фахівця, є емпатійність. Особливими формами емпатії психологи називають співхвилювання суб'єктом тих емоційних станів, які, по-перше, відчуває інша людина, та, по-друге, стосовно емоційних станів по відношенню до відчуттів іншої.

Важливою якістю майбутнього фахівця є позитивне спілкування. Воно формується, розвивається на основі потреби у спілкуванні, що є однією з основних соціально зумовлених потреб людини.

Т. Козій робить таке узагальнення: «Професіоналізм спілкування – це готовність і вміння використовувати системні знання у взаємодії зі студентами. Викладач повинен розуміти, пам'ятати, що ефективність спільної діяльності педагога й студента в будь-яких формах залежить від взаєморозуміння між ними. Обов'язковою нормою професійної поведінки є дотримання педагогічної етики, прагнення формувати людські стосунки зі студентами і між ними» [5, с. 88].

Сукупність зазначених вище якостей (рефлексивність, гнучкість, емпатійність, позитивне спілкування) можна назвати комунікативними, оскільки їх формування залежить від:

– інтересу до партнера по комунікації;

– діяльності партнера;

– бажання працювати разом, брати участь у спільній справі.

Комунікативність, як зауважує Н. Кривич, це також вміння говорити і слухати. Відповідно, потрібно оволодіти навичками: а) ораторського мистецтва, б) переконання аудиторії, в) надання слухачам можливості отримати естетичне задоволення від промови, г) впливу на волю, свідомість, почуття слухачів, д) викликання емпатії (в разі потреби). Для працівника освітньої, соціальної сфер важливо слухати уважно, зацікавлено, враховувати тип співрозмовника [7, с. 72].

Емоційна зацікавленість у співрозмовнику виявляється також у дотриманні фахівцем такту, який містить підвищену чуйність та вміння знайти таку форму спілкування з іншим, яка б дозволила зберегти обом особисту гідність.

Майстерність професійного спілкування на рівні взаємодії забезпечує трансляцію людської культури, засвоєння знань, «сприяє становленню ціннісних орієнтацій під час обміну думками, забезпечує формування власної гідності особистості» [2, с. 162].

Результати нашого експериментального дослідження засвідчують, що:

– у 57 % студентів – майбутніх фахівців відсутня професійна спрямованість;

– 35 % студентів не володіють комплексом професійно значущих якостей;

– у 76 % студентів не сформована установка на збереження психічного здоров'я.

Складність різних професій передбачає спеціально організований простір професійної підготовки. Формування такого простору складається із кількох умов, які поділяються на дві групи:

1. стратегічні. Це підходи, концептуальні позиції, що визначають результат;

2. технічні – це технології професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Наприклад, у процесі професійної підготовки майбутні фахівці, зокрема викладачі закладу вищої освіти, знайомляться з «мовою педагогічної професії», з основами професійного спілкування та покращують рівень культури суспільного та педагогічного спілкування.

Н. Шварп та Н. Науменко, звертаючи увагу на те, що професія викладача об'єднує різних за фахом спеціалістів, акцентують на тому, що й викладання різних навчальних дисциплін передбачає різну специфіку мовлення викладачів різних предметів. «Тому, лише володіючи всіма компонентами педагогічної техніки й культури спілкування, майбутній викладач вищої школи є готовим до фахової діяльності та має можливість професійно розвиватися» [11, с. 213].

Важливе значення у реалізації себе в освітньому просторі закладу вищої освіти має самоаналіз. Самоаналіз у процесі соціалізації виконує три основні функції:

- по-перше, він допомагає студенту адаптуватися до умов середовища життєдіяльності;
- по-друге, є основою динаміки й розвитку самосвідомості студента, що дозволяє змінювати уявлення про себе і ставлення до себе у процесі життєдіяльності;
- по-третє, ставить майбутнього фахівця в активну позицію стосовно свого життя, роблячи суб'єктом своєї життєдіяльності (формується суб'єктивна життєва позиція).

Перша із зазначених функцій самоаналізу (адаптація до умов життєдіяльності і становлення суб'єктної життєвої позиції) є елементом процесу соціалізації та основою соціального самовизначення. Інші дві функції (розвиток самосвідомості й становлення суб'єктної життєвої позиції) є елементом процесу індивідуалізації та основою внутрішнього особистісного самовизначення. Водночас третя із зазначених функцій об'єднує першу і другу, оскільки процеси індивідуалізації та соціалізації знаходяться у взаємозв'язку, спрямовують цілісний процес особистісного самовизначення.

Змістовна сторона у створенні умов для задоволення провідних потреб майбутнього фахівця полягає у створенні умов для:

- особистісно значущого спілкування;
- формування своїх життєвих установок, позицій, цінностей;
- прийняття самостійних рішень і здобуття навичок суспільно-доцільної поведінки;
- вияву різноманітних форм самовираження і самореалізації;
- визнання з боку інших;
- формування адекватної самооцінки, що ґрунтується на усвідомленні свого соціального досвіду і вдалих способах самореалізації;
- формуванні своїх життєвих планів щодо майбутньої діяльності.

Нажаль сьогодні заклади вищої освіти не завжди у змозі забезпечити формування високої загальної й комунікативної культури майбутнього фахівця, його готовності до професійної творчості, вміння співпрацювати з іншими.

Системі професійної підготовки, що склалася в експериментальних закладах вищої освіти не вистачає різноманітності, мобільності, гнучкості, безперервності, наступності, варіативності.

Процес навчання майбутнього фахівця у вищій школі не завжди сприяє формуванню у нього системного бачення професійної дійсності. Водночас зазначимо, що й сучасні виробництва перебувають в умовах, за яких стають потрібними передусім функціональні вміння фахівця. У цьому виявляється протиріччя між потребою суспільства у спеціалісті як особистості, що самоорганізується, з одного боку, й переобтяженням орієнтації закладів вищої освіти на функціональну, практичну, підготовку, з іншого. Фахівець і досі виступає деяким об'єктом масового процесу організаційного відтворення, майже не виявляється й не культивується його творча індивідуальність.

До основних завдань комунікаційного менеджменту в закладі вищої освіти можна віднести:

- формування корпоративної спільності середовища і створення мотивації діяльності науково-педагогічних працівників закладу та всіх його співробітників;
- формування та підтримка корпоративних цінностей і норм поведінки, що є основою корпоративної культури освітнього закладу;

- відкритість управлінських рішень завдяки інформаційній підтримці;
- комунікаційне управління змінами (скорочення, реструктуризація, освоєння нових технологій);
- скорочення протидії внесеним змінам;
- виявлення комунікаційних та управлінських проблем закладу, сприяння попередженню конфліктів у групі.

У зв'язку з яскраво вираженою гуманістичною спрямованістю професійної діяльності майбутній фахівець є носієм і виразником загальнолюдської культури, загальнолюдських духовних цінностей, він покликаний бути для своїх співгромадян, передусім колег, зразком високоморальної поведінки і високої культури міжособистісного спілкування. Відповідно, підготовка фахівця не може здійснюватися поза зв'язком із часом та тією ситуацією, в якій перебуває країна, без урахування досвіду сучасної фахової науки й практики, досягнень світової культури.

У міжлюдській взаємодії спілкування є переважною формою комунікації, зауважує М. Прищак. Автор наголошує: «Це визначається, по-перше, тією роллю, яку спілкування відіграє в житті людини, а по-друге, комунікативним значенням, функцією мови. Тому, в цій сфері, ми можемо використовувати терміни «комунікація» і «спілкування» як синоніми. В першу чергу це стосується сфери психології та педагогіки» [10, с. 7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи із сучасних реалій, провідним завданням професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти слід вважати формування і розвиток особистості фахівця-професіонала, що володіє творчою індивідуальністю.

Культура спілкування майбутнього фахівця передбачає виникнення діалогу, в якому висловлювання кожного із учасників є значущим для всіх. Під час діалогічного спілкування суб'єкт здійснює рух не тільки зовні в середину, тобто здійснює інтеріоризацію, а й із середини зовні, створюючи цим рівність співрозмовників. Таке розуміння педагогічного спілкування ґрунтується на поважливому ставленні до колеги як рівноправного учасника діалогу із фахівцем, суб'єкту спілкування.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розвиткові взаємовпливів комунікативних та професійних особливостей соціалізації особистості.

Список використаних джерел

1. Барабанова Н. Р., Грушевська Ю. А. Про необхідність формування соціокомунікативного складника професійної компетенції майбутніх фахівців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 3. Ч. 2. С. 205–210.
2. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування: навч.-метод. посіб. для студ. ден. та заоч. форм навчання всіх спец. гуманіт. профілю; Держ. закл. «Луган. нац. унт імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 299 с.
3. Гавриляк Л. С. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця. *Науковий журнал «ЛОГОС. Мистецтво наукової думки»*. 2019. № 3. С. 70–74.
4. Державно-громадянська комунікація: шлях від кризи до взаємодії: монографія / В. М. Козаков та ін. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 288 с.
5. Козій Т. В. Формування професійних якостей майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі. *ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА: методологія, теорія та технології*. 2016. № 4. С. 86–101.
6. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2011. 187 с.

7. Кривич Н. Ф. Комунікативний підхід як парадигма підготовки майбутнього фахівця. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2017. Вип. 9. С. 70–81.

8. Лукьянова М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя. *Педагогика*. 2001. № 10. С. 56–61.

9. Мазуренко Ю. А. Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх інженерів-механіків до професійної комунікації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 81. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2021. С. 155–161.

10. Прищак М. Д. Комунікація, Спілкування, Комунікативність: категоріальний аналіз. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С. 5–10.

11. Шварп Н. В., Науменко Н. В. Формування комунікативної культури магістрів освітніх, педагогічних наук у процесі професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя. КПУ. 2020. № 70, Т. 4. С. 211–216.

References

1. Barabanova, N.R., Hrushevska, Yu.A. (2021). Pro neobkhidnist formuvannia sotsiokomunikatyvnoho skladnyka profesiinoi kompetentsii maibutnix fakhivtsiv [*On the necessity of forming the socio-communicative component of the future specialists' professional competence*]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*. T. 32 (71). № 3. Ch. 2. S. 205-210. [in Ukrainian].

2. Berestenko, O.H. (2013). *Kultura profesiinoho spilkuvannia [Culture of professional communication]*. navch.-metod. posib. dlia stud. den. ta zaoch. form navchannia vsikh spets. humanit. Profiliu. Derzh. zakl. "Luhan. nats. unt imeni Tarasa Shevchenka". Luhansk: Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka", 299 s. [in Ukrainian].

3. Havryliak, L.S. (2019). Komunikatyvna kompetentnist yak skladova profesiinoi pidhotovky suchasnoho fakhivtsia [*Communicative competence as a component of the modern specialist professional training*]. *Naukovyi zhurnal "ΛΟΗΟΣ. Mystetstvo naukovoï dumky"*. № 3. S. 70-74. [in Ukrainian].

4. Derzhavno-hromadianska komunikatsiia: shliakh vid kryzy do vzaiemodii [*State-citizen communication: the path from crisis to interaction*]. (2017). monohrafiia / V.M. Kozakov ta in. Kyiv: DP "Vyd. dim "Personal", 288 s. [in Ukrainian].

5. Kozii, T.V. (2016). Formuvannia profesiinykh yakosti maibutnoho fakhivtsia u vyshchomu navchalnomu zakladi [*Formation of professional qualities of future specialist in higher educational institution*]. *PROFESIINA OSVITA: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii*. № 4. S. 86-101. [in Ukrainian].

6. Kosenko, Yu.V. (2011). *Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Basics of the language communication theory]*. navch. posib. Sumy. Sumskyi derzhavnyi universytet. 187 s. [in Ukrainian].

7. Kryvykh, N.F. (2017). Komunikatyvnyi pidkhid yak paradyhma pidhotovky maibutnoho fakhivtsia [*Communicative approach as a paradigm for future specialist training*]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo)*. Vyp. 9. S. 70-81. [in Ukrainian].

8. Lukyanova, M.I. (2001). *Psikhologo-pedagogicheskaya kompetentnost uchitelya [Psychological and pedagogical competence of the teacher]*. *Pedagogika*. № 10. S. 56-61.

9. Mazurenko, Yu.A. (2021). *Strukturno-funktsionalna model pidhotovky maibutnix inzheneriv-mekhanikiv do profesiinoi komunikatsii [A structural-functional model of training future mechanical engineers for professional communication]*. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 81. Serii 5. Pedagogichni nauky : realii ta perspektyvy*. S. 155-161. [in Ukrainian].

10. Pryshchak, M.D. (2010). *Komunikatsiia, Spilkuvannia, Komunikatyvnist: katehorialnyi analiz [Communication, Interaction, and Communicability: categorical analysis]*. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu. № 2. S. 5-10. [in Ukrainian].

11. Shvarp, N.V., Naumenko, N.V. (2020). *Formuvannia komunikatyvnoi kultury mahistriv osvityvnykh, pedahohichnykh nauk u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of communicative culture of masters of educational and pedagogical sciences in the process of professional training]*. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Zaporizhzhia. KPU, № 70, T. 4. S. 211-216. [in Ukrainian].

STRYZHAKOV Artem, Ph. D. in Pedagogy, LLC "Tsyfromarket", CEO.

COMMUNICATION ACTIVITY OF THE FUTURE SPECIALIST

Abstract. *An essential characteristic of the psychological and professional competence of future specialist is focus on a colleague as the main value of one's work. The need for self-discovery and self-change, methods of educational activity, methods of influencing colleagues, taking into account the patterns of personality development, is also determined.*

The constant variability of the professional activity tasks requires the future specialist to be aware of his / her role in this process, to display a creative approach taking into account the changing situations of professional interaction. The specialist's personality dynamism is explained by the need to choose means, forms, and methods of communication depending on the age characteristics of others, their individual characteristics and level of education.

The ability to cooperate integrates, absorbs complex skills, namely: to formulate one's point of view, to listen and hear others, to find out the positions of one's partners, to resolve disagreements with the help of logical argumentation, not to transfer logical disagreements into the plane of personal relations, to encourage the activity of others and show initiative in a timely manner; to provide emotional and meaningful support to those who need it; to give others the opportunity to become consolidated, to try their hand at various types of activities; take the other's position and coordinate different views by exchanging ideas; take dialogical, not monological position; organically combine "role" and "interpersonal", business and human relations.

Many philosophers, educators and psychologists point out that the individual consciousness and activity are influenced by two polar forces: external (environment) and internal (own will, desires and aspirations). As a result, each person passes his / her own path of individualization as an ascent to his / her "Self" under the influence of internal forces. And everyone has own way of socialization as result of adaptation to the external environment and the choice of ways of socialization in it.

One of the courses of pedagogical effect on the future specialist is to provide students with information, namely: about man's manifestation of him / herself in society (environment), about the mechanisms (motives) that determine a person's behavior in his / her life as a whole, about ways of self-realization, about what helps a person form a real self-image. This is help in mastering the techniques of self-analysis, in forming an adequate self-assessment, in understanding one's relationships in society, in determining one's mirror self and one's meaning in mastering goal setting and planning.

Keywords. *Activity, personality, development, specialist, communication, professional interaction, cooperation, information, self-analysis.*

*Одержано редакцією: 23.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 09.03.2023 р.*

УДК378.048

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-175-183

ТЕРНАВСЬКА Тетяна Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
методист відділу ліцензування та акредитації
Центру забезпечення якості вищої освіти,
Льотна академія
Національного авіаційного університету,
ORCID 0000-0002-9464-3175

ВОЛОЩУК Ілона Аркадіївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки,
Криворізький державний педагогічний університет
ORCID 0000-0002-4275-3962

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОГО ТА ІНФОРМАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу комунікативних аспектів реалізації неформального/інформального навчання для здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. Зазначено поняття та форми неформальної освіти, основні критерії для перезарахування результатів навчання здобутих шляхом неформальної/інформальної освіти. Охарактеризовано основні переваги неформальної/інформальної освіти з точки зору комунікативного аспекту в умовах воєнного стану.*

***Ключові слова:** інформаційно-комунікативні стратегії, неформальна освіта, формальна освіта, результати навчання, здобувачі вищої освіти, воєнний стан.*

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Розбудова цифрової освітньої та наукової системи, шляхом оновлення дійсного цифрового освітнього середовища, стала актуальною на початку 2020 року, у зв'язку із початком епідемії коронавірусу та необхідністю створення й вдосконалення засобів забезпечення освітнього процесу в умовах дистанційного навчання.

Продовжується формування та реалізація державної політики у сферах освіти, науки, науково-технічної та інноваційної діяльності, цифрової трансформації для забезпечення сталого функціонування в період воєнного стану.

Шляхом залучення інформаційно-комунікативних стратегій продовжується активна розбудова комплексної системи дистанційної освіти, активного запровадження неформальної/інформальної освіти, психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу. Все це передусє трансформації вищої освіти з метою розвитку та посилення людського потенціалу нашої держави у повоєнний період; сприяє посиленню інтеграції, колаборації учасників освітнього процесу у європейський та міжконтинентальний освітньо-науковий простір.

***Метою** дослідження став аналіз комунікативних аспектів реалізації неформального/інформального навчання для здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану.*

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Позитивна, ретельно проаналізована та вибрана імплементація європейських принципів, підходів та практик в освітній та науковій

сферах має відбуватися паралельно зі збереженням автентичності й оригінальності інновацій та фундаментальних наукових підходів до реалізації освітнього процесу в Україні.

Основні напрямки здійснення комунікативного підходу мають впроваджуватися відповідно і внутрішньої адміністративної політики будь-якого закладу освіти, відповідно до:

- зрозумілості та доступності до будь-якої цільової аудиторії;
- вчасної, зрозумілої та швидкої взаємодії;
- керування принципами тактовності, персональності, зрозумілості, позитивності, активності, цілісності, зв'язаності, стилі стичності, ясності, легкості для сприймання, уніфікації;
- узгодження кожного комунікаційного прояву, обговорення його доцільності та ефективності;
- забезпечення якості зовнішньої комунікації, яка залежить від відповідальності та залученості кожного працівника освітньої установи [8].

Однією із основних платформ для комунікації та запровадження неформального/інформального навчання виступають офіційний веб сайт освітньої установи та освітніх платформ, поширення інформації щодо форм здобуття освіти в каналі в Телеграм, акаунтах у Твітері, сторінках в Інстаграмі, Фейсбуці, сторінках в Ютуб, каналі у Тік Ток, форумах, блогах тощо. Досить поширеною наразі є освітня платформа Прометеус, яка надає широкі можливості для розширення індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти шляхом неформального/інформального навчання.

Заклад вищої освіти або наукова установа має розробити власний порядок визнання, розподілити повноваження компетентних структурних підрозділів для виконання організаційних заходів визнання, призначити уповноважених науково-педагогічних/педагогічних працівників та методи оцінювання – все це має реалізовуватися відповідно до Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти [7].

Ключових стандартів неформальної освіти наразі немає, та є багато науково-дослідних інститутів, які активно займаються розвитком її стандартів та якісних показників, зокрема Українська Академія Лідерства, Prometheus, Міжнародний центр неформальної освіти, Українська глобальна академія тощо. У країнах Європейського союзу неформальна освіта розглядається роботодавцями на рівні з формальною. Її розвитку там сприяють міжнародні організації – ООН, ЮНЕСКО, Європейський Союз, Рада Європи та інші [4].

Національний інститут стратегічних досліджень у своїй аналітичній записці презентував наукові висновки сучасних вітчизняних дослідників про глобальні передумови виникнення та впровадження інноваційних форм освіти, зазначив ключові форми освіти, які відповідають сучасним тенденціям суспільно-економічного розвитку. У переліку інноваційних форм освіти вагомий внесок відведено для неформальної та інформальної освіти [6].

Протягом так званих «доковідних» та «довоєнних» років в Україні неформальна/інформальна освіта була прийнятною переважно під час здобуття освіти дорослих а/або стажування, підвищення кваліфікації. Так О. Аніщенко, Л. Лук'янова та С. Прийма зауважують про неформальну освіту молоді та дорослих як таку, що стає надважливою у розрізі парадигми сталого розвитку суспільства. Автори надають виключного значення для освіти дорослих як показника соціалізації, гуманності, людиноцентрування політики держави для нарощування поступового прогресу соціально-економічної сфери та повного задоволення побутових потреб особистості, запровадження ідей інформаційно-трансформаційного соціуму на основі його інтелектуального вдосконалення [1].

Сучасний дослідник Є. Савельєв розкриває тези розвитку побічних інтелектуально-організаційних здібностей молоді людини за рахунок неформального навчання, досліджує

одне із головних завдань неформальної освіти – підготовку молоді та дорослих до самостійного життя [9].

Як зазначають Т. Журавель та Ю. Рогозіна, питання лідерського потенціалу здобувачів освіти в умовах повномасштабного російського вторгнення можуть вирішуватися і за допомогою неформальної освіти. Активна громадська позиція, гідна самопрезентація, актуалізація унікальності особистості адекватним соціально-етичним шляхом притаманна молодим людям, які мають розвинуті лідерські якості. Розширення загальних та ключових компетентностей здобувача вищої освіти в процесі здобуття формальної освіти може відбуватися також за рахунок паралельного інтенсивного розвитку лідерських якостей в процесі неформального навчання [2].

Важливим, вважає В. Литвин, аспект процесу залучення особистості до неформальної освіти, який має розпочинатися ще на етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти. На її думку, неформальна освіта використовується для характеристики освітнього процесу, організованого поза межами традиційної освітньої системи й призначена для задоволення пізнавальних потреб майбутніх фахівців [5].

Огляд прикладів дослідження Дж. Гаріс та К. Вайхак свідчить про зростаючий попит на визнання, зростання та диверсифікацію неформальної освіти. Оцінка та визнання результатів навчання шляхом неформальної/інформальної освіти відповідно до рамки кваліфікації є непоодинокими випадками сучасної практики закладів освіти [10].

У результатах порівняльного дослідження неформальної розвиваючої освіти, дослідниця Елеонор Дж. Браун презентує освіту розвитку як вивчення проблем міжнародного розвитку з точки зору соціальної справедливості шляхом критичного аналізу структур, які обрамляють глобальні взаємодії. У час зростаючої глобалізації та взаємозалежності авторка зауважує, що важливо задуматися про те, як люди приймають етичні рішення та як вони розвивають свідомість і розуміння, необхідні для вирішення проблем як громадян, так і споживачів [11].

Ґрунтовні розробки сучасних науковців не до кінця розкривають комунікативні аспекти реалізації неформального/інформального навчання для здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання, зокрема у зв'язку із воєнним станом, що актуалізує необхідність обґрунтування переваги неформальної/інформальної освіти з урахуванням зазначених умов та практичні рекомендації щодо покращення ефективності організації неформального/інформального навчання.

Неформальне та інформальне навчання є частинами здобуття освіти, які відрізняються від традиційної формальної освіти, оскільки вони не пов'язані зі структурованими програмами та офіційними званнями. За останні кілька років зростає інтерес до неформального та інформального навчання, оскільки так як вони можуть допомогти забезпечити якість вищої освіти та підтримати професійний розвиток здобувачів вищої освіти.

У цьому дослідженні ми розглянемо переваги неформального та інформального навчання, комунікативні аспекти його реалізації. Ми дослідимо різницю та схожість між цими двома підходами до навчання, а також розглянемо, як вони можуть допомогти здобувачам отримати необхідні інтегральні, загальні, спеціальні (фахові, предметні) ключові компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. За період пострадянського простору, включаючи пандемію та воєнний стан, вища освіта була і є вагомим показником інтелектуального потенціалу нашої країни. Можливість забезпечувати кваліфікованими спеціалістами різні галузі соціально-економічного життя України, збагачувати інтелектуальними та науково-технічними компетентностями основну працюючу частку українських громадян та здійснювати фахову підготовку здобувачів вищої освіти стала ключовим показником оборонної дієздатності нашої країни, проектуванні відновлювального

потенціалу у повоєнні часи та майбутнього процвітання України як незалежної, демократичної, європейської країни.

Сьогодні звичне написання конспектів та відтворювання прочитаного це лише низький рівень у здобутті вищої освіти. Під час умов пандемії та воєнного стану можливість повноцінно здобувати формальну освіту може перекреслитися, нажаль, вже такими звичними для нас факторами: аварійним відключенням світла у зв'язку із ракетними обстрілами, зникненням доступу до мережі інтернет, оголошенням повітряної тривоги на території України.

Вища освіта є важливим етапом у житті кожної людини, який дозволяє здобувати ключові та професійні компетентності та підготуватися до кар'єри в обраній сфері. Проте, востаннє деякі фахівці звертають увагу на те, що традиційна форма вищої освіти може бути недостатньою для задоволення потреб сучасного світу. В допомогу формальній освіті виступає неформальна освіта, яка вже стала легітимною в освітньому процесі більшості закладів вищої освіти. Тому, неформальне навчання та інформальне навчання може бути важливими доповненнями до традиційного формального навчання, щоб максимально забезпечити якість вищої освіти.

Неформальне навчання є неструктурованим та неформальним процесом, який здійснюється незалежно від часових та локаційних можливостей здобувача вищої освіти. Комунікатором здобуття неформальної/інформальної освіти, можуть стати інформаційно-цифрові засоби, за рахунок яких відбувається безпосередня участь здобувача в онлайн курсах, участь у вебінарах, семінарах, дистанційних конференціях тощо. Ці форми навчання дозволяють здобувачам засвоювати знання та набувати навички у неформальних налаштуваннях, що може допомогти у покращенні їхньої підготовки до подальшої кар'єри та розвитку професійного потенціалу.

Неформальна освіта розглядається як комплекс здобутих результатів навчання за освітніми програмами, що не надають права присуджувати загальноприйняті державні кваліфікації, однак надає можливість здобувачу вищої освіти здобувати мікрокваліфікації в освітній галузі за рахунок вибіркового дисциплін. Результати неформальної освіти перераховуються відповідно до компетентностей та результатів навчання, набутих у неформальній освіті.

Основними формами неформальної освіти є очна (семінарські заняття, творчі майстерні, інтерактиви та практичні презентації досвіду тощо) та дистанційна (дистанційні курси, вебінари).

Неформальна освіта базується на ключових напрямках: практичний перебіг освітньої діяльності, активна комунікація у групі та/або команді, вмотивоване навчання.

Основними перевагами неформального навчання для здобувачів вищої освіти, зокрема в розрізі комунікативного аспекту, є:

- отримання знань весь час у процесі практичної діяльності, набутті основних практичних компетенцій безпосередньо під час навчальної діяльності;

- інтерактивне навчання під час групової діяльності, активної комунікації та взаємодії з партнерами по спілкуванню;

- мотивована навчально-пізнавальна діяльність, що прискорює перебіг психоневрологічних процесів інтелектуальної діяльності та спричиняє активне слухання та активне запам'ятовування;

- автономія закладу вищої освіти щодо визначення вимог, процедури визнання, переліку обмежень, надійності та якості, конфіденційності та дотриманні етичних норм до заяв і документів, що подаються для зарахування результатів навчання здобутих шляхом неформальної освіти;

- ідеальне поєднання формальної та неформальної освіти, що дає ефективність у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти, особливо на старших

курсах рівні бакалавра, усього періоду освітнього процесу на рівнях магістра та доктора філософії;

- оптимізація дуального навчання, де прикладний аспект професійних компетенцій одразу набувається неформально, під час робочого процесу у компаніях, на виробництві, практиці; стипендії таких здобувачів вищої освіти наближені до реальної заробітної плати, що слугує додатковою мотивацією для освітнього процесу;

- «загальний обсяг освітніх компонентів освітньої програми, що зараховуються здобувачу освіти за підсумками визнання результатів неформального навчання, до 25 відсотків відповідної освітньої програми (для спеціальностей галузей знань: 12 «Інформаційні технології» не може перевищувати 35 відсотків; 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» 50 відсотків відповідної освітньої програми)» [7], що дозволяє здобувачу також самостійно сформулювати свою індивідуальну освітню траєкторію.

Позитивним комунікативним аспектом неформальної та інформальної освіти виступає низка сильних її сторін: професійна комунікація усіх рівнів освітньої галузі, активна співпраця з установами, закладами освіти, громадськими організаціями; спільна робота з лідерами спільної думки в різних сферах вітчизняної та закордонної науково-педагогічної спільноти та стейкхолдерами освітнього процесу; обмін найкращими міжнародними та українськими практиками, популяризація української освіти, науки, інновацій, нових підходів до комунікації.

Інформальна освіта включає у себе навчання, яке відбувається в позаформальних засобах, таких як робота, волонтерство, самостійні проекти, менторство та інші. Інформальна освіта може бути важливим доповненням до формальної освіти, оскільки вона надає здобувачам можливість отримати додаткові компетенції, які не надаються у формальній освіті [7].

Однією з переваг інформальної освіти є те, що вона може надати здобувачам безпосередній комунікативний досвід у різних сферах, таких як бізнес, технології, професійну реалізацію. Цей досвід може бути корисним для особистісного зростання, набуття навичок професійного спілкування, розвитку лідерських якостей та креативного мислення, корегування та подальшого вибудовування особистої професійної траєкторії.

Нарешті, інформальна освіта може бути корисною для забезпечення якості вищої освіти через покращення мотивації здобувачів вищої освіти та їх зацікавленості у навчанні. Інформальна освіта може надати здобувачам вищої освіти можливість вчитися у тих сферах, які їх цікавлять, та надихнути їх на подальше стажування, періодичного підвищення кваліфікації та розвиток комунікативних навичок.

Активне запровадження неформального/інформального навчання будь яким закладом вищої освіти корелює зі стратегічними цілями Комунікативної стратегії Міністерства освіти і науки на 2023-2030 роки [3], а саме:

- формування та реалізація державної політики щодо неформальної/інформальної освіти з метою забезпечення сталого функціонування сфер освіти і науки у період воєнного стану;

- оновлення цифрового освітнього середовища, розвитку цифрових компетенцій для забезпечення сталої комунікації в умовах неформальної/інформальної освіти;

- використання неформальної/інформальної освіти для запровадження комплексної системи психологічної підтримки та супроводу учасників освітнього процесу, які постраждали внаслідок воєнних дій;

- використання неформального/інформального навчання для трансформації дошкільної, повної загальної, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової перед вищою, вищою освіти, освіти дорослих з метою розвитку та посилення людського потенціалу країни у повоєнний період;

– реформування формальної освіти, шляхом поєднання з неформальною/інформальною, для відновлення економіки та розбудови обороноздатності України;

– підвищення ефективності наявних економічних ресурсів, раціоналізація фінансування закладів вищої освіти з урахуванням запровадження неформальної/інформальної освіти;

– гармонізація освітнього та наукового законодавства України з законодавством Європейського союзу, імплементація європейських принципів, підходів і практик, зокрема через інформальну та неформальну освіту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, реалізація освітніх реформ, шляхом активного впровадження неформальної та інформальної освіти, позитивної трансформації інформаційно-комунікативних стратегій в Україні сприятиме формуванню освіто-наукового потенціалу, розвитку науково-технічного ресурсу України.

Загальний аналіз переваг неформальної та інформальної освіти в підвищенні якості вищої освіти дозволяє зробити кілька висновків. По-перше, неформальне та інформальне навчання можуть доповнити та покращити формальну освіту, дозволяючи здобувачам вищої освіти розвивати додаткові компетентності, зокрема комунікативні, та здобувати знання за межами стін закладу вищої освіти. По-друге, неформальне та інформальне навчання допомагає здобувачам вищої освіти збільшити свою мотивацію та зацікавленість у певних предметах, напрямках, мікрокваліфікаціях, а також покращити їх професійну активність у майбутньому. По-третє, неформальне та інформальне навчання забезпечує здобувачам вищої освіти змогу здобувати практичний досвід активного професійного спілкування та знання, які можуть бути корисними у їхній майбутній кар'єрі.

Хоча неформальне та інформальне навчання мають свої переваги, вони не можуть повністю замінити формальну освіту. Формальна освіта є основою набуття інтегральних, загальних та спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, необхідних для майбутньої кар'єри здобувача вищої освіти. Однак, комбінація формальної, неформальної та інформальної освіти може посилити програмовані результати навчання, закладені освітньою програмою кожної окремої спеціальності; наблизити освітній процес до виконання стратегічних цілей Комунікативної стратегії Міністерства освіти і науки на 2023-2030 роки в умовах воєнних реалій.

Список використаних джерел

1. Аніщенко О., Лук'янова Л., Прийма С. Неформальна освіта дорослих – освітній тренд XXI століття. Рідна школа. 2017. №11-12 (листопад-грудень). С. 3–7. URL: https://lib.iitta.gov.ua/710422/1/Anishchenko,%20Lukianova,%20Pryima%20_%20Non-formal%20education%20of%20adults.pdf (дата звернення 15.03.2023).

2. Журавель Т., Rogozina Ю. Неформальна освіта як інструмент підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ. Освітологічний дискурс. 2018. № 1-2 (20-21). С. 171–187. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23725/1/T_Zhuravel_Y_Rogozna_PLP_SPSR_IL.pdf (дата звернення 15.03.2023).

3. Комунікативна стратегія Міністерства освіти і науки України на 2023-2030 роки: затв. наказом Міністерства освіти і науки України 20 грудня 2022 року №1151. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/880/88086/63ad9dd886b96643384896.pdf> (дата звернення 13.03.2023).

4. Легка В. Неформальна освіта в Україні: переваги, особливості, недоліки. Український інтерес. 22.07.2019. URL: <https://uain.press/blogs/neformalna-osvita-v-ukrayini-osoblyvosti-perevagy-nedoliky-1063599> (дата звернення 20.02.2023).

5. Литвин В. А. Сучасні аспекти організації неформальної освіти майбутніх педагогів. Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». 2021. Вип. 17(46).

С. 63–75. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/17_46_2021/pedagog/Bulletin_17_46_Pedagogika_Lytvyn.pdf (дата звернення 10.03.2023).

6. Перспективи впровадження інноваційних форм освіти в Україні: аналітична записка / за редакцією М. М. Карпенко. Відділ гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень. 2017. 14 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/karpenko-2ce3f.pdf> (дата звернення 10.03.2023).

7. Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти: затв. наказом Міністерства освіти і науки України 08 лютого 2022 року № 130. Верховна рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text> (дата звернення 20.02.2023).

8. Про затвердження Комунікаційної стратегії Міністерства освіти і науки України на 2023-2030 роки: наказ Міністерства освіти і науки України № 1151 від 20.12.2022 року. Освіта UA. URL: <https://osvita.ua/legislation/other/88086/> (дата звернення 20.02.2023).

9. Савельєв Є. Неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді. Вчені записки Університету «КРОК». 2021. №1 (61). С. 228–232. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-228-232> (дата звернення 10.03.2023).

10. Harris J., Wihak C. The Recognition of Non-Formal Education in Higher Education: Where Are We Now, and Are We Learning from Experience? *International Journal of E-Learning and Distance Education*. Vol. 33, No. 1, 2018. P. 1–19.

11. Brown E J. Opportunities for Non-formal Development Education in Britain and Spain. *Policy and Practice: A Development Education Review*, 2015. Vol. 20, Spring, pp. 93-113. URL: <https://www.developmenteducationreview.com/issue/issue-20/opportunities-non-formal-development-education-britain-and-spain> (дата звернення 10.03.2023).

References

1. Anishchenko, O., Lukianova, L., Pryima, S. (2017). Neformalna osvita doroslykh – osvitnii trend XXI stolittia [*Informal education of adults – an educational trend of the 21st century*]. *Ridna shkola – Native school*, 11-12 (November-December), 3-7. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/710422/1/Anishchenko,%20Lukianova,%20Pryima%20_%20Non-formal%20education%20of%20adults.pdf [in Ukrainian].

2. Zhuravel, T., Rohozina, Yu. (2018). Neformalna osvita yak instrument pidvyshchennia liderskoho potentsialu uchniv PTNZ [*Non-formal education as a tool for increasing the leadership potential of vocational training students*]. *Osvitlohichniy dyskurs – Educational discourse*, 1-2 (20-21), 171-187 Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23725/1/T_Zhuravel_Y_Rogozna_PLP_SPSR_IL.pdf [in Ukrainian].

3. Komunikatyvna stratehiia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy na 2023-2030 roky: zatv. nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 20 hrudnia 2022 roku №115. [*Communication strategy of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2023-2030: approved. by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on December 20, 2022 No. 1151*]. (2022, December 20). *Osvita UA – Education of the UA*. Retrieved from: <https://osvita.ua/doc/files/news/880/88086/63ad9dd886b96643384896.pdf> [in Ukrainian].

4. Leka, V. (2019). Neformalna osvita v Ukraini: perevahy, osoblyvosti, nedoliky [*Non-formal education in Ukraine: advantages, features, disadvantages*]. *Ukrainian interest*. Retrieved from: <https://uain.press/blogs/neformalna-osvita-v-ukrayini-osoblyvosti-perevagy-nedoliky-1063599> [in Ukrainian].

5. Lytvyn, V.A. (2021). Suchasni aspekty orhanizatsii neformalnoi osvity maibutnikh pedahohiv [*Modern aspects of the organization of informal education of future teachers*]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Serii "Pedahohichni nauky" – Bulletin of postgraduate education. Series "Pedagogical Sciences"*, 17(46), 63-75. Retrieved from: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/17_46_2021/pedagog/Bulletin_17_46_Pedagogika_Lytvyn.pdf [in Ukrainian].

6. Karpenko, M.M. (Eds.). (2017). *Perspektyvy vprovadzhennia innovatsiinykh form osvity v Ukraini: analitychna zapyska [Prospects for the implementation of innovative forms of education in Ukraine: analytical note]*. Viddil humanitarnoi bezpeky Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen – Department of Humanitarian Security of the National Institute for Strategic Studies Retrieved from: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/karpenko-2ce3f.pdf> [in Ukrainian].

7. Poriadok vyznannia u vyshchii ta fakhovii peredvyshchii osviti rezultativ navchannia, zdobutykh shliakhom neformalnoi ta/abo informalnoi osvity zatv. nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 08.02.2022 roku № 130 [*Ancestor of recognition in higher and professional pre-higher education of learning results obtained through non-formal and/or informal education*]: approved. by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on February 8, 2022 No. 130. (2022, February 8). Verkhovna rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Komunikatsiinoi stratehii Ministerstva osvity i nauky Ukrainy na 2023-2030 roky: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 1151 vid 20.12.2022 roku [*On approval of the Communication Strategy of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2023-2030: order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1151 dated 12.20.2022*]. (2022, December 20). Osvita UA – Education of the UA. Retrieved from: <https://osvita.ua/legislation/other/88086/> [in Ukrainian].

9. Saveliev, Ye. (2021). *Neformalna osvita yak instrument rozvytku dodatkovykh mozhlyvostei molodi [Informal education as a tool for the development of additional opportunities for young people]*. Vcheni zapysky Universytetu "KROK" – Scientific notes of the "KROK" University, 1 (61), 228-232. Retrieved from: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-228-232> [in Ukrainian].

10. Harris, J., Wihak, C. (2018). *The Recognition of Non-Formal Education in Higher Education: Where Are We Now, and Are We Learning from Experience?* International Journal of E-Learning and Distance Education, 33, 1, 1-19. [in English].

11. Brown, E.J. (2015). *Opportunities for Non-formal Development Education in Britain and Spain. Policy and Practice: A Development Education Review*, 20, Spring, 93-113. Retrieved from: <https://www.developmenteducationreview.com/issue/issue-20/opportunities-non-formal-development-education-britain-and-spain> [in English].

TERNAVSKA Tetiana, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Methodist of the Licensing and Accreditation Department of the Center for Quality Assurance of Higher Education, Flight Academy of the National Aviation University, Kropyvnytskyi (Ukraine);

VOLOSHCHUK Ilona, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Pedagogy, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine.

COMMUNICATIVE ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF NON-FORMAL AND INFORMAL EDUCATION OF HIGHER EDUCATION STUDENTS DURING MARTIAL LAW

Abstract. *The article is devoted to the analysis of communicative aspects of the implementation of non-formal/informal education for higher education students under martial law. The concept and forms of non-formal education, the main criteria for re-accreditation of learning outcomes obtained through non-formal/informal education are indicated. The main advantages of non-formal/informal education under martial law are described.*

The purpose of the study was to analyze the communicative aspects of the implementation of non-formal/informal education for higher education students under martial law.

The advantages of non-formal and informal education, the communicative aspect of their implementation are considered. The differences and similarities between these two approaches to the formation of the necessary professional competencies of higher education students are investigated.

It is proved that non-formal education is an unstructured and informal process that can be carried out at any time and in any place. The communicator of non-formal/informal education can be information and digital means, through which the student directly participates in online courses, webinars, seminars, remote conferences, etc. These forms of education allow students to acquire knowledge and skills in an informal environment in the realities of martial law.

A general analysis of the benefits of non-formal and informal education in improving the quality of higher education has led to the following conclusions: non-formal and informal learning can: complement and improve formal education, allowing higher education students to develop additional competencies, including communication skills, and acquire knowledge outside the institution of higher education; help higher education students increase their motivation and interest in certain subjects, areas, micro-qualifications, and improve their professional activity in the future.

Keywords: *information and communication strategies, non-formal education, formal education, learning outcomes, higher education students, martial law.*

*Одержано редакцією: 16.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 30.03.2023 р.*

УДК 378.147.227

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-184-191

ЧОРНОГЛАЗОВА Ганна Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри конструкції повітряних суден, авіаційних
двигунів та підтримання льотної придатності,
Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-3207-3525

СНІНА Ірина Іванівна,

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри
конструкції повітряних суден, авіаційних двигунів та
підтримання льотної придатності,
Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-2122-7808

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КУРСАНТІВ ЛЬОТНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ РОЗВ'ЯЗАННІ ЗАДАЧ З ДИСЦИПЛІНИ «ОПІР МАТЕРІАЛІВ»

У статті розглянуто проблему розвитку критичного мислення курсантів льотних закладів вищої освіти на прикладі розв'язання задачі з дисципліни «Опір матеріалів». Досліджено поняття «критичне мислення». Акцентовано на його усвідомленості, самостійності, рефлексивності, цілеспрямованості, обґрунтованості, контрольованості, самоорганізованості. Крім того, проаналізовано етапи розвитку критичного мислення: мотивація, засіб навчання, зміст навчання, метод навчання, форма навчання, метод контролю, стиль навчання. У процесі навчання курсантів, з урахуванням військового стану, виникає необхідність застосовувати методики та прийоми, які стимулюють посилення уваги та зацікавленості на занятті, зокрема в процесі дистанційного навчання. Проведено моніторинг методик розвитку критичного мислення та з'ясовано, що навчання повинно ґрунтуватись на творчій співпраці курсанта та викладача, на розвиткові аналітичного й творчого підходів до матеріалу, який необхідно опрацювати. Висвітлено такі методики навчання та прийоми, створення яких здійснювалось через он-лайн інструменти, як: дидактичні картки, «асоціативна гірлянда», «діаграми Венна». Показано, як за допомогою зазначених інструментів навчальний матеріал аналізується, встановлюються зв'язки та залежності між складовими елементами, що з часом синтезується в уміння як самостійно виконувати аналогічне завдання, так проявляти творчість – виконувати завдання підвищеної складності.

Ключові слова: критичне мислення, професійна підготовка, опір матеріалів, цифрові інструменти, діаграма Венна.

Постановка проблеми. Перед сучасною освітою постає проблема розвитку критичного мислення. Теоретичне обґрунтування та практична реалізація зазначеного питання потребують особливої уваги, особливо в умовах військового стану в Україні. Розвиток критичного мислення в процесі дистанційного професійного навчання актуалізує потребу в застосуванні новітніх методик викладання не тільки дисциплін професійного циклу, а й загально-технічних дисциплін, серед яких, у тому числі, опір матеріалів. Вивчення дисципліни «Опір матеріалів» формує в курсантів льотних закладів вищої освіти основні

поняття про міцність та найпростіші способи розрахунків на міцність і жорсткість, враховуючи механічні характеристики матеріалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у дослідження проблему розвитку критичного мислення як школярів, так і здобувачів вищої освіти стали праці Баханова К. О., Буряка В. С., Драгієвої Л. В., Кроуфорда А., Ліпмана М., Мороченкової І. О., Павлової О. Л., Саула В., Терно С. О., Харченко Н. В. та ін.

У своїх роботах засновник Інституту критичного мислення Ліпман М. охарактеризував критичне мислення як таке, що має кваліфікацію (досвід, майстерність), що має відповідальність (критеріальність в основі правильних суджень), що саме себе виправляє (самовдосконалюється) та враховує контекст [4].

Саме ним започатковано практику навчання критичного мислення для учнів шкільного віку, оскільки був переконаний, що не раціональні, а розумні громадяни створюють засади демократичного суспільства [2].

На думку Л. Драгієвої, критичне мислення, по-перше, є мисленням самостійним та носить індивідуальний характер. Критичне мислення не обов'язково має бути абсолютно оригінальним: курсант має право прийняти ідею або переконання викладача або іншого курсанта як свої власні. Найважливішою характеристикою критичного мислення автором визначено самостійність. Також, на її думку, інформація є активним джерелом розвитку критичного мислення. Осмислення, безперервність і продуктивність індивідуалізованого процесу пізнання стають результатами розвитку критичного мислення, оскільки прагне до чіткої та логічної аргументації знайдених рішень на порушені проблемні питання [1].

Автор С. Терно в своїй роботі пропонує такі основні положення теорії розвитку критичного мислення:

1. Властивості: усвідомленість, самостійність, рефлексивність, цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість, самоорганізованість. 2. Склад: знання, процедури. 3. Функції. 4. Генезис.

Категорію «Знання» дослідник розділяє на загальнометодологічні принципи – корекція за необхідності методу та / або процедури дослідження, увага до різних точок зору, самокритика тощо; та загальні стратегії – поділ проблеми на складники, аналіз проблеми з різних позицій тощо.

Під процедурами автор розуміє усвідомлення проблеми, осмислення діалектичного зв'язку між суперечностями; пошук доказів і контраргументів, синтез та / або спростування отриманої інформації, прийняття гіпотез, формулювання висновків тощо.

У той же час, формулювання висновків та прийняття рішень у результаті вирішення практичних проблемних завдань визначено науковцем як функції критичного мислення.

У генезис входять такі чинники: цілі навчання (мотивація), що передбачає створення проблемної ситуації; засіб навчання, у якому визначено правила критичного міркування; зміст навчання, що складається із проблемних завдань із зростаючою складністю; метод та форма навчання, що пов'язані із ситуаціями вибору й обговорення щодо них; метод контролю та стиль навчання, який передбачає можливість помилитися і виправити помилку [4, с. 30-31].

Мета статті полягає в розкритті методики розв'язання задачі з опору матеріалів із застосуванням інтерактивних онлайн-інструментів, призначених для розвитку критичного мислення курсантів у процесі практичної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення дистанційної форми навчання курсантів в умовах військового стану та з метою розвитку їх критичного мислення у процесі вивчення дисципліни «Опір матеріалів» використовується пакет хмарних сервісів Google Workspace та інструмент Canva (онлайн-інструмент для створення дизайнів і публікації матеріалів, завдання якого – надати всім людям можливість створювати будь-які дизайни з їх подальшою публікацією) [6].

Розвиток критичного мислення методично спирається на творчу кооперацію курсанта та викладача, на пошук аналітичного та креативного способів опрацювання потрібного матеріалу. Тобто, підґрунтям методики розвитку критичного мислення вважається не вивчення фактів, а визначення проблеми та пошуків її вирішення [3].

Для прикладу розглянемо задачу на виконання перевірконого розрахунку ступінчастого бруса на міцність при розтягу і побудову епюри (рис. 1). Вихідні дані представлені у таблиці 1:

Таблиця 1

Вихідні дані		
$F_1 = 45 \text{ кН};$	$A_1 = 5,4 \text{ см}^2;$	$a = 0,3 \text{ м};$
$F_2 = 80 \text{ кН};$	$A_2 = 2,7 \text{ см}^2;$	$b = 0,2 \text{ м};$
$F_3 = 30 \text{ кН};$	$A_3 = 3,1 \text{ см}^2;$	$c = 0,4 \text{ м};$
Мат-л: сталь	$\sigma_T = 250 \text{ МПа}$	$E = 2 \cdot 10^5 \text{ МПа}$

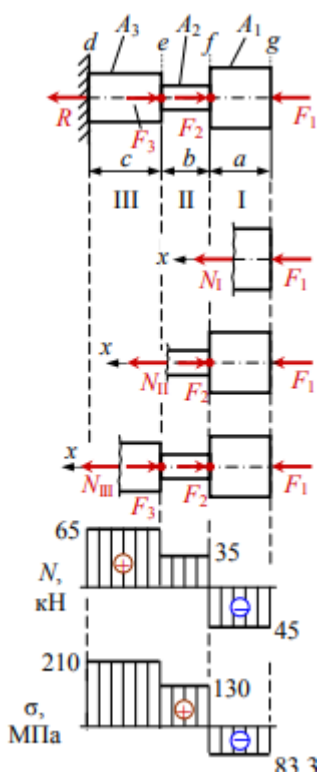

Рис. 1 Ступінчастий брус. Схема та епюри

На етапі актуалізації наявних знань курсантів, пробудження інтересу до запропонованого завдання, формулюється проблема та визначається мета вивчення матеріалу. На наш погляд, доцільно використовувати дидактичні картки з коротким описом та нагадуванням основних теоретичних положень та формул, необхідних для використання під час роботи (рис. 2).

<p>Внутрішня сила при деформації розтягу-стиску</p>	<p>$\sigma = N/A \leq [\sigma]$</p> <p>Умова міцності</p>	<p>$k_T = \sigma_T / \sigma$</p> <p>розрахунок коефіцієнту запасу міцності</p>
<p>$\sum X = 0$</p> <p>рівняння рівноваги</p>	<p>σ - нормальне напруження; N - внутрішня нормальна сила; A - площа поперечного перерізу</p>	<p>k_T - коеф. запасу міцності; σ_T - границя витривалості σ - нормальне напруження</p>

Рис. 2 Приклад дидактичних карт для актуалізації знань до теми

На першому етапі після ознайомлення з умовою задачі ми використовували методику «гірлянда асоціацій» («асоціативний кущ», «логічне дерево»), за допомогою якої визначаємо кроки (етапи) розв'язання задачі (рис. 3).

У загальному випадку на початку роботи з цією методикою викладачеві необхідно одним словом визначити актуальну для заняття проблему. Студенти починають називати асоціативні слова і словосполучення до визначеного викладачем тематичного слова. За досвідом дослідників, на початку згадуються усталені, більш загальні асоціації, згодом – уточнюючі. У процесі обговорення із відповідей створюють так звану «гірлянду», яка із збільшенням та уточненням асоціацій починає «розгалужуватись». Загальноприйнятність зазначеного методу дозволяє його використовувати на будь-якому етапі заняття, оскільки студенти отримують можливість до прогнозування та конкретизації власної пізнавальної діяльності [3].

Кожний наступний крок відповідно до представленої на рисунку 3 «гірлянди асоціацій» пропонуємо представляти у вигляді діаграми Венна, яка використовується для демонстрації усіх можливих логічних відношень для скінченного набору множин.

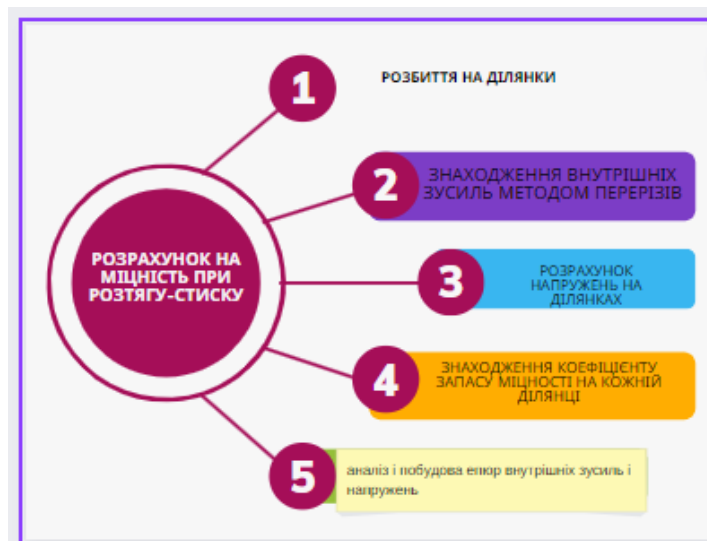

Рис. 3 Приклад «асоціативної гірлянди» (етапи розв'язання задачі)

Так, наприклад, на рисунку 4 видно умови для визначення ділянок ступінчастого бруса, які у подальшому буде необхідно аналізувати (рис. 4).

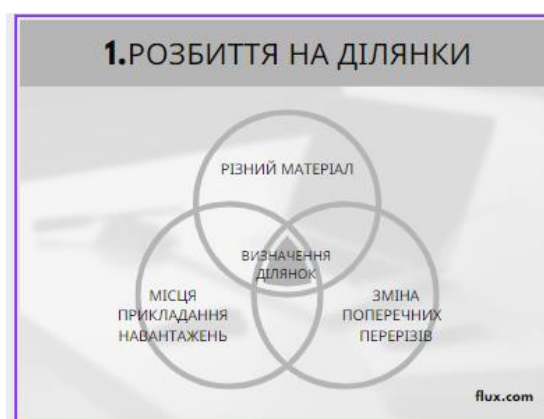

Рис. 4 Приклад діаграми Венна (перший крок)

Розбиваємо брус на частини. Границею ділянки вважають: а) точку застосування силового фактора; б) зміну розмірів або форми поперечного перерізу; в) зміну матеріалу бруса. Брус закріплений з одним кінця, і в опорі виникає реакція R . Для знаходження внутрішніх зусиль при підході зліва направо, доведеться визначити опорну реакцію R . Зазначену процедуру можна уникнути при підході з права наліво, тобто з вільного кінця.

Після цього наступна діаграма Венна демонструє черговість дій щодо визначення внутрішніх зусиль на визначених ділянках (рис. 5).

Рис. 5 Приклад діаграми Венна (другий крок)

Розсікаємо брус на дві частини у довільному перерізі ділянки I. Відкидаємо одну з частин (ліву). Замінюємо дію відкинутої частини внутрішнім зусиллям N_I . Внутрішнє зусилля завжди приймаємо додатнім, розтягуючим; його вектор спрямований від перерізу. Складаємо рівняння рівноваги, проектуючи всі сили на поздовжню вісь x бруса:

$$\Sigma X = 0; N_I + F_1 = 0; \Rightarrow N_I = -F_1 = -45 \text{ кН}$$

Знак мінус вказує на стискаюче зусилля.

Аналогічно знаходимо внутрішні зусилля на другій і третій ділянках.

$$\Sigma X = 0; N_{II} + F_1 - F_2 = 0; \Rightarrow N_{II} = F_2 - F_1 = 80 \text{ кН} - 45 \text{ кН} = 35 \text{ кН};$$

$$\Sigma X = 0; N_{III} + F_1 - F_2 - F_3 = 0; \Rightarrow N_{III} = F_3 + F_2 - F_1 = 30 \text{ кН} + 80 \text{ кН} - 45 \text{ кН} = 65 \text{ кН}.$$

Третім кроком відповідно до визначеного алгоритму розв'язання задачі (рис. 3) визначається розрахунок нормальних напружень, які потрібно отримати з відношення внутрішньої нормальної сили до площі поперечного перерізу (рис. 6).

Рис. 6 Приклад діаграми Венна (третій крок)

$$\delta_I = \frac{N_I}{A_I} = \frac{-45 \cdot 10^3}{5.4 \cdot 10^{-4}} = -8.33 \cdot 10^7 \frac{\text{Н}}{\text{м}^2} = -83,3 \text{ МПа};$$

$$\delta_{II} = \frac{N_{II}}{A_{II}} = \frac{35 \cdot 10^3}{2,7 \cdot 10^{-4}} = 13,0 \cdot 10^7 \frac{H}{M^2} = 130,0 \text{ МПа};$$

$$\delta_{III} = \frac{N_{III}}{A_{III}} = \frac{65 \cdot 10^3}{3,1 \cdot 10^{-4}} = 21,0 \cdot 10^7 \frac{H}{M^2} = 210,0 \text{ МПа}.$$

На четвертому кроці визначаємо коефіцієнти запасу міцності, про що наочно демонструє наступна діаграма Венна (рис. 6).

Рис. 6 Приклад діаграми Венна (четвертий крок)

$$I: k_T = \frac{\sigma_T}{\sigma_I} = \frac{250}{|-83,3|} = 3,0; \text{ (надлишкова міцність);}$$

$$II: k_T = \frac{\sigma_T}{\sigma_{II}} = \frac{250}{130} = 1,92; \text{ (міцність забезпечено);}$$

$$III: k_T = \frac{\sigma_T}{\sigma_{III}} = \frac{250}{210} = 1,19. \text{ (недостатня міцність).}$$

На етапі рефлексії та виправлення помилок відбувається синтез міркувань і розрахунків, формулюються висновки та робиться фінальна частина завдання – побудова епюр. Аналіз епюр дозволяє зробити як оцінку виконання завдання викладачем, так і самооцінку безпосередньо виконавцем роботи (рис. 7).

Рис. 7 Приклад діаграми Венна (фінальний крок)

Висновок: недовантажена ділянка I, перевантажена ділянка III. Для цих ділянок

необхідно виконати проектний розрахунок. Ділянка I знаходиться під дією стискаючої сили, на ділянках II і III відбувається деформація розтягу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі викладу констатуємо важливість проблеми розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти. На прикладі використання методик та прийомів, застосованих до розв'язання практичного завдання, приходимо до висновку, що критичне мислення курсантів носить індивідуальний, самостійний та рефлексивний характер. Разом з тим, вбачаємо застосування цифрових технологій у навчальний процес перспективним напрямком діяльності викладача, який передбачає підвищення ефективності не тільки засвоєння знань, формування умінь і навичок курсантів, а й розвиткові критичного мислення, що, в свою чергу, буде досліджено у подальшій науковій роботі.

Список використаних джерел

1. Драгієва Л. В. Розвиток критичного та творчого мислення студентів ВНЗ в умовах педагогічної взаємодії. *European humanities studies: State and Society*. К.: East European Institute of Psychology, 2019. № 17(1(II)), С. 228–245. URL: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2019.1-II.17>. (дата звернення 01.10.2022).
2. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? *Вісник програм шкільних обмінів*. 2006. № 27. С. 17–23.
3. Павлова О. Л., Ларічева Л. В. Методика розвитку критичного мислення у вищій школі. URL: https://www.researchgate.net/publication/344164307_Metodika_rozvitku_kriticnogo_mislenna_u_visij_skoli (дата звернення: 01.10.2022).
4. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії): посіб. для вчителя. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
5. Чорноглазова Г. В. Використання цифрових технологій в процесі викладання авіаційної хімії в льотних закладах вищої освіти. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Серія: Інженерні та освітні технології*. Кременчук: КНУ, 2021. Т. 9. № 4. С. 48–58. DOI: <https://doi.org/10.30929/2307-9770.2021.09.04.04> (дата звернення: 01.10.2022).

References

1. Dragieva, L.V. (2019). Rozvytok krytychnoho ta tvorchoho myslennia studentiv VNZ v umovakh pedahohichnoi vzaiemodii [*Development of critical and creative thinking of university students in conditions of pedagogical interaction*]. *European humanities studies: State and Society*. K.: East European Institute of Psychology. № 17 (1(II)). S. 228-245. [in Ukrainian].
2. Lipman, M. (2006). Chym mozhe buty krytychne myslennia [*Critical thinking – what can it be?*]. *Visnyk proham shkilnykh obminiv*. 27. 17-23. [in Ukrainian].
3. Pavlova, O.L. & Laricheva, L.V. (2020). Metodyka rozvitku krytychnoho myslennia u vyshchii shkoli [*Methods of developing critical thinking in higher educational establishments*]. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/344164307_Metodika_rozvitku_kriticnogo_mislenna_u_visij_skoli (date of the application: 01.10.2022). [in Ukrainian].
4. Terno, S.O. (2011). Teoriia rozvitku krytychnoho myslennia (na prykladi navchannia istorii): posib. dlia vchytelia [*The theory of the development of critical thinking (on the example of learning history)*]. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet. [in Ukrainian].
5. Chornohlazova, H.V. (2021). Vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii v protsesi vykladannia aviatsiinoi khimii v lotnykh zakladakh vyshchoi osvity [*Using of digital technologies in the teaching of aviation chemistry in flight establishments of higher education*]. *Visnyk Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu imeni Mykhaila Ostrohradskoho. Serii: Inzhenerni ta osvichni tekhnolohii*. Kremenчук: KNU. T. 9. № 4. S. 48-58. [in Ukrainian].

CHORNOHLAZOVA Hanna, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Aircraft Structures, Aviation Engines and Continuing Airworthiness Department of the Flight Academy of the National Aviation University;

YENINA Iryna, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Aircraft Structures, Aviation Engines and Continuing Airworthiness Department of the Flight Academy of the National Aviation University.

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF CADETS OF AVIATION ESTABLISHMENTS OF HIGHER EDUCATION DURING SOLVING PROBLEMS IN THE DISCIPLINE "STRAIGHT OF MATERIALS"

***Abstract.** The article deals with the problem of development of critical thinking of cadets of aviation establishments of higher education using the example of solving a problem from the discipline "Straight of Materials". The concept of "critical thinking" is issued. Emphasis is placed on his awareness, independence, reflexivity, purposefulness, reasonableness, controllability, and self-organization. In addition, the stages of development of critical thinking is analyzed: motivation, means of education, content of education, method of education, form of education, method of control, style of education. In the process of professional training cadets, taking into account the military situation in Ukraine, there is a need to apply methods and techniques that stimulate increased attention and interest in the classes, in particular in the process of distance learning. Methods of development of critical thinking is monitored and it is found that training should be based on the creative cooperation of the cadet and the teacher, on the development of analytical and creative approaches to the studying information that needs to be studied. Such teaching methods and techniques, the creation of which is carried out through online learning instruments, such as: didactic cards, "associative garland", "Venn's diagrams" are highlighted. It is shown how, with the help of the specified tools, the educational material is analyzed, connections and dependencies between the constituent elements are established, which over time is synthesized into the ability to independently perform a similar task, and to show creativity – to perform tasks of increased complexity.*

***Key words:** critical thinking, professional training, teachings methods, straight of materials, digital learning instruments, Venn's diagram.*

*Одержано редакцією: 24.01.2023 р.
Прийнято до публікації: 07.02.2023 р.*

UDC 378.016:811'243

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-192-203

DUBINSKYI Volodymyr,

Candidate of Historical Science,

Associate Professor at the Department of

Worldwide History,

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

ORCID 0000-0003-0661-6802

DUBINSKA Anastasia,

MD in Philology,

Lecturer at the Department of Foreign Languages,

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

ORCID 0000-0001-6342-9291

THE IMPLEMENTATION OF AUTHENTIC MATERIALS IN ESP CLASSES FOR STUDENTS MAJORING IN HISTORY

The given article is devoted to the question of the application of authentic materials in ESP classes for students majoring in History. This paper represents the results of the effective use of authentic materials through their integration of lexical, grammatical, conversational, and business writing perspectives of ESP studying. The results of our investigations suggest that the levels of student knowledge in ESP, the effective use of all skills, and motivation for further studying ESP can be achieved by the students in an authentic context. The main approaches, guiding principles, and Bloom's taxonomy for designing and applying tasks for conducting ESP classes are viewed as core things to use for effective ESP classes with future perspectives of the creation of highly qualified specialists in History. Also, we focus on ways of using the given materials as the mean of realization of the blended learning model and the development of soft and hard skills in students.

Key words: *ESP, authentic materials, competencies, motivation, effective language use, the field of study, learners, history, future career.*

Introduction. In today's globalized world, the importance of English as a means of communication has become increasingly evident. The use of English in various professions and industries has made it an essential skill for individuals to possess. English for Specific Purposes (ESP) is a branch of English language teaching that focuses on teaching English for a particular purpose such as academic or vocational, such as Business English or English for Historians [4, p. 10]. Recently, there has been a growing interest in the use of authentic materials in ESP classes. Authentic materials are materials that are produced for real-life purposes, such as newspapers, journals, or websites, and are considered to be more relevant and engaging for learners they are core in ESP classes as providing learners with real-world language input that is relevant to their field of study. In the case of students majoring in History, authentic materials such as primary sources, historical documents, and academic articles can provide them with a deeper understanding of historical events and concepts [19, p. 469]. It is believed that authentic materials are able to increase students' motivation and participation in class and build a bridge between the students' knowledge of ESP and their ability to use this knowledge in out-of-class situations [17, p. 148].

Review of recent sources of research and publications. Recent investigations in the given field of study are controversial in the case of the usefulness and implementation of authentic materials in the ESP class. Some scientists such as Bacon, S.M. and Finneman, M.D. state that authentic materials, made by native speakers, cannot be used for pedagogical purposes [3, p. 463]; Tomlinson, B. and Masuhara, H. suggest that authentic material must not be chosen according to

the curriculum and the availability of ESP materials but on student's needs and preferences; some linguists suggest assert and represent to students this type of material leaning on the level of student's knowledge in a foreign language and their background knowledge regarding a topic [25, p. 8]. However, most scientists support the idea of exertion of authentic materials in class like Miller, L. and Otte, J., who believe that authentic materials lead to oral language development; authentic materials can improve the reading comprehension of learners by suggesting new words and expressions from their contents. Authentic materials can also help learners develop the language skills needed for their future careers, such as reading and analyzing academic texts or communicating with colleagues in English. These materials are also more engaging for learners as they are produced for real-life purposes and are more likely to be interesting and relevant to the learners. This engagement can lead to increased motivation and a more positive attitude toward language learning, which can ultimately lead to better language learning outcomes. Additionally, the use of authentic materials in ESP classes can help learners develop their critical thinking skills as they analyze and interpret the materials and can also help learners develop their intercultural competence as they engage with texts and ideas from different cultural contexts [14, p. 17; 16].

Setting an objective. The objective is to show the main perspectives on the usage of different types of authentic materials for improving students' skills and knowledge in ESP. We want to share and describe the real examples of the implications of the given resources for boosting learners' vocabulary, grammar, reading comprehension, listening comprehension, and writing skills and also deepening their knowledge in their specialty.

Presentation of basic material. First, it is important to understand why authentic materials are valuable in ESP classes and how they can be implemented in practice. It states that "ESP must be seen as an approach, not as a product. ESP is not a particular kind of language methodology, nor does it consist of a particular type of teaching material. Understood properly, it is an approach to language learning, which is based on learner's need". So, we interpret these words as ESP teaching must be directed to learners' needs and wants and can highlight the main point to consider while conducting ESP: 1) knowledge-skills: learners must receive specialized and content-oriented knowledge and specific target language skills; 2) competences in English for General Purposes: students must master basic language skills like listening, reading, writing and speaking to mediate ESP skills; 3) vocational skills: students should master some language skills to be able to perform definite tasks on their workplace; 4) subject specificity: ESP and EGP must work together for mastering language skills effectively; 5) needs-driven nature of learning: students have to learn ESP for their future successful career or in academic purposes where English is the language of instruction; 6) cultural characteristics: this feature serves to maintain and strengthen learners' sense of cultural identity and enhance motivation in ESP learning [20, p. 198-199].

One of the main points to consider while teaching ESP is the concept of student needs analysis (NA). In ESP, NA is a systematic method of identifying, describing, and examining specific language domains, use, and communication practice or tasks in the workplace or academic setting where English is the medium of instruction. This concept must be taken attention to while creating some exercises and syllables and tests for the ESP course. Skehan, P. mentions the following main approaches to needs analysis (NA): a) target situation analysis: which is an objective and project-oriented need; b) learning situation analysis means the process of receiving knowledge by students; c) present situation analysis means what weaknesses and strengths learners have pertaining to skills, experience, and language; d) task-based analysis is a way to analyze task that should include the following points: meaning is of the first importance, it is important to solve the communicative purpose, tasks should have connections with the real world situations; task completion has some priority; and the assessment of the task performance is in terms of task outcome. The needs of your own students you can get from direct communication with them or scattering all around the group some questioners [21, p. 86-94]. In our own investigations, we mainly have direct communication with students concerning the topics and materials that they most like to use in class and out of class activity; at the beginning of each semester, students write the list

of expectations for the semester from the ESP class, which lecturers can work over, pay attention to and implement to the ESP classes.

Every lecturer must choose which approaches and guiding principles to use leaning on the syllabus and relevant materials to the students in conducting ESP classes. The given principles are recommended to use for ESP material design: 1) topical means the content of the materials must be selected according to the topic and to the situation to be used; 2) lexical-materials must include words, collocations, idioms etc. commonly used in colloquial and professional language; 3) structural/grammatical means that the content of materials is to include specific grammatical topics or patterns; 4) notional-functional: Learning tasks in the materials should enable students to develop their language skills for authentic communication and content competence; 5) situational: the content of the selected material should suit real or imaginary situation in which language is used; the purpose of situational materials is to teach the language that occurs in situations; 6) the content of the materials is chosen grounded on the students' subject matter; 7) skills means every material must be designed on language skills basis; 8) genre/text: the content of the materials is selected on the systematic functional model of language, which includes two contexts: the context of situation and the context of culture in which language is used; 9) tasks must be performed by the students in real life or authentic situations; 10) integrated means that materials ought to be designed on more than one approach [8, p. 17-23]. Besides, it is recommended to use Bloom's taxonomy for designing and applying tasks for conduction ESP classes because it gives lecturers a way to think about their teaching– and the subsequent learning of their students, it includes six levels: 1) knowledge level: at this level the teacher is attempting to determine whether the students can recognize and recall information; 2) comprehension level: at this level the teacher wants the students to be able to arrange or, in some way, organize information; 3) application level: at this level the teacher begins to use abstractions to describe particular ideas or situations; 4) analysis level: at this level the teacher begins to examine elements and the relationships between elements or the operating organizational principles undergirding an idea; 5) synthesis level: at this level the teacher is beginning to help students put conceptual elements or parts together in some new plan of operation or development of abstract relationships; 6) evaluation level: at this level the teacher helps students understand the complexity of ideas so that they can recognize how concepts and facts are either logically consistent or illogically developed [5]. Certainly if every language instructor pays attention and includes these approaches and levels in their methodology of teaching ESP, he/she will develop higher-order thinking skills in the students, which are to help students become more effective thinkers—and therefore better learners.

One of the primary benefits of using authentic materials in ESP classes for history students is the improvement of their writing skills. By analyzing historical documents and academic articles, students can learn how to structure their own writing, develop a clear and concise argument, and use evidence to support their claims. They can also learn how to cite sources correctly and use academic conventions, such as footnotes and bibliographies. Credible sources can also challenge students to think critically about the assumptions and biases that may be present in historical documents. By analyzing primary sources and academic articles, students can develop a more nuanced understanding of historical events and cultural practices, and recognize the ways in which historical narratives can be shaped by cultural and political factors [27, p. 42-49]. In our practice, we use authentic materials like articles and documents to teach them vocabulary, grammar, and the completion of various types of essays. For instance, the students of the third course worked with the Mayflower Compact during the lesson according to this scheme: 1) we discuss the arrival of pilgrims to the new land and establishment of colonies, so they have background material for the work with the given document; 2) then students receive the document what they have to read and discuss later but before doing it the lecturer explains some unknown words for them as advancement, to plant a colony, solemnly and mutually, covenant, aforesaid, hereof, ordinance, hereunto, etc.; 3) after completion of reading the compact, students are able to discuss its meaning and value with each other by answering some questions based on the text like "What is a

Compact?", "Why do you think the Mayflower Compact begins with the words "IN THE NAME OF GOD, AMEN."?", "Why is King James referred to as "dread Sovereign"?", "Why would the Mayflower voyagers consider this colony as an "Advancement of the Christian Faith"?", "Explain and discuss: "Covenant and combine ourselves together into a civil Body of Politick."What does this mean?", "What was the purpose of the compact?". Therefore, this activity with official documents helps students expand their knowledge in their own field of study, deepen their vocabulary with some new words from their specialty, and improve their communicative skills by answering the questions based on the text. Further, the lecturer asked students to divide into groups and write their own Mayflower Compact, where they would have to use the same structure of the compact, use some highlighted words and expressions in their texts, and give their own original rights and freedom to the document and later represent it to the group [11].

Whiting an essay and later research papers are key elements in the academic life of each student because the completion of any type of writing is a great opportunity to explore a topic that is particularly interesting to a student and the research process allows him/her to gain expertise on a topic of the choice, and the writing process helps students remember what they have learned and understand it on a deeper level. Besides, the knowledge of how to write a good research paper is a valuable skill that will serve any person well throughout his career because effective communication is a core skill to any kind of profession; employers seek to hire people who can communicate their thoughts and findings clearly and professionally. The process of essay completion is tiresome and complicated and requires a lot of skills and knowledge, especially if they have to write them in English, that is why in our ESP curriculum we teach students to master different types of letters, essays, and presentations during four courses [1]. In order to complete a particular type of essay with students, language instructor must follow with learners some basic steps: 1) to begin with you should give the basic representation of the particular type of essay: the definition, the subtypes of the given type essay, the key elements of it, the cliché phrases used for it. As an example, we can give the work with students based on descriptive essay, where we explain it as the type of essay that provides details about how something looks, feels, tastes, smells, makes one feel, or sounds or it can also describe what something is, or how something happened; next we define the different types of them: human essay, animal essay, place essay, event essay, occupation essay, behavior essay; then we work over the basic structures, expressions, connectors, and transition words for effective writing like as an illustration; the first aspect to mention is that, there are at least two points to highlight, to sum up, according to etc. 2). The language instructor must provide students with an example of a given essay from the relevant sources such as articles or novels; one of the examples of descriptive essay that we use with learners is based on description of the Aztec capital city: "According to the research paper "Tenochtitlan: A Mesoamerican Marvel" by Mary Miller and Karl Taube, the city's urban layout was designed around two main causeways that led to the center of the city, where the grand Templo Mayor stood. The city was divided into four districts, with each district having its own market and central plaza. The city also had a system of aqueducts and canals that provided fresh water to its inhabitants and it had a sophisticated sewage system that drained waste out of the city and into the surrounding lake. The city's architecture was also impressive, with buildings made from stone and adorned with intricate carvings and murals. The Templo Mayor was the centerpiece of the city, and it stood over 60 meters tall with two massive staircases leading up to the top. The palace of the Aztec ruler, Montezuma II, was also a grand structure that boasted a complex of gardens, courtyards, and rooms. Despite its impressive engineering and architectural feats, the city of Tenochtitlan was not without its problems. The city's location on an island in the middle of a lake made it vulnerable to flooding and earthquakes, and its rapid expansion led to overcrowding and social tensions. Nevertheless, the city remained a marvel of the ancient world, and its legacy continues to be celebrated in modern-day Mexico. In summary, the Aztec capital city of Tenochtitlan was a grandiose and impressive metropolis that boasted impressive engineering and architectural feats. Its urban layout was meticulously planned, with a system of canals and causeways connecting it to the mainland, and its buildings were adorned with

intricate carvings and murals. Despite its challenges, the city remains a testament to the ingenuity and creativity of the Aztec people" [15, p. 192]. 3. The next step is to be done to highlight all the necessary peculiarities of the given type of essay from the example and discuss the information with students; 4) Try to create a short sample of essay with them in class based on the mutual known historical topic; 5) prepare the list of topics which are known to them from their professional field in order to write the same type of essay as a part of their home assignment; 6) give the clear instructions on the procedure and requirements to their essays (number of words, usage of clichés, format, the description in text resp. the topic, the inclusion of list of sources used for completion of their essays etc.); 7) check their essays in class assigning to students group estimation of the essay of their colleges according to special scheme and grades in it or ask students to write the list of recommendations to the students which essays they check on the likes, dislikes or mistakes they have found in their piece of writing. The given type of activity helps students embellish their writing skills, get to know how to work with different historical sources of information, deepen their knowledge of ESP and their main specialty, and helps students imply the received information in the practice [2, p. 69-72].

Second, while the use of authentic materials in ESP classes can be valuable for learners, it also poses some challenges. One of the primary challenges of using authentic materials in ESP classes for historians is language complexity. Academic journals and historical documents often contain complex vocabulary and syntax that can be difficult for non-native speakers to understand. For example, primary sources such as letters and diaries written in the past may contain archaic language or unfamiliar expressions. Newspaper articles can be too handy in the classroom as they bring a variety of text types, provide a lot of information and expose students to authentic language in use. Also, it must be mentioned that lecturers are able to exploit newspaper articles in the ways of TAVI, text-as vehicle- of-information, or TALO, text as-linguistic-objects, assisting learners to develop a range of language competencies such as reading comprehension, grammar, vocabulary, and discussions in a class of the issues highlighted in them. Each newspaper article has its own stylistic and structural features like headlines, the specification of the use of tenses, stylistic figures such as metaphors, alliteration, pun, euphemisms, and many others which can be difficult to interpret students and can miscomprehend the whole information in it and later fail in the discussion of it in the group. To avoid it language instructor has to explain the meaning of headlines if they are unknown, give a list of unfamiliar lexis from the article, do pre-reading activities to get students to understand the main topic of the article, select newspaper articles based on the relative level of difficulty for the students – shorter texts and more visual support for lower-level students, help the students to analyze a newspaper article by focusing on discourse markers and cohesion devices, create post-reading activities that will deepen the understanding of the core information of the article [24, p. 111-115]. To motivate students to use articles in their further work and education you can give them a task based on work with a given source like making them find articles based on a topic like "Martin Luther King is a civil rights icon" Firstly, a lecturer can ask students to create a mind map on the topic "The personality of Martin Luther King", where they have to find the most important words and expressions in their articles that characterize the best-given personality, write them out into scheme and later every student must represent the list of words and expressions and explain why he/she chooses them. Also, a language instructor can represent to students the quotes of famous people regarding the given personality or some famous citations of Martin Luther King, and create a discussion with students if they agree or disagree with them. To proceed with a topic, a lecturer can ask students to write a short essay on the topic: "How did Martin Luther King inspire others?", ask the students to answer the given question with the help of information they have found in their articles and give their own thoughts on the man as an in-class or out-of-class assignment. This activity can help students deepen their knowledge of American history and Martin Luther King, also embellish their reading comprehension, communication, and writing skills, and for sure expand their professional vocabulary.

Another point to consider while using authentic materials in ESP classes for historians is the historical context. Historical documents are often written in a specific time and place and assume knowledge of historical events and cultural norms that may not be familiar to non-native speakers. For example, a letter written by a Confederate soldier during the American Civil War may reference events and people that are not well-known outside the United States or may use language reflecting the social norms of the time, such as the use of racial slurs. In some cases, ESP lecturers can use literary texts on defined historical topics that are written or translated in a way that can be understood by the masses. However, there are two major approaches to treating literary texts when teaching languages: the first involves an emphasis on analysis of the language used in a text; the second is the exploitation of the text from a literary viewpoint, with a greater focus on meaning. Ron Carter and Michael Long have defined three models that have been used for the teaching of literature to ESL and EFL students: the cultural model (in this model the literary text is used to study literary movements and genres in their historical and social contexts), the language model (the literary text can be used to focus on grammar or vocabulary), and the personal growth model (the text is used both to study the language and to explore the cultural context). It is advisable to use the mixture of personal growth and language models for contemporary language teaching because the very models give the opportunity to students to express their own opinions, feelings, and personal experiences so that an interaction between the text and the reader occurs and fosters their language knowledge. It goes without saying that a language instructor must use pre-reading, while-reading, and post-reading activities to make it more assessable, interesting, and usable for the future vocation [6]. Remarque's descriptions of the events of WWI in "All quiet on the Western Front" Remarque, Stephen Crane's "Red Badge of Courage" depiction of several battle scenes of the American Civil War, and Victor's Hugo detailed account of the battle of Waterloo in "Les Miserables" are the best examples of novels that can be used in ESP classes for Historians not only to teach the English language but also to improve student's knowledge in the specialty. Here is a passage from "All the Light We Cannot See" by Anthony Doerr that describes the Battle for La Manche during World War II:

"The siege of La Manche lasted four days. At dawn on the first day, German troops approached from the south and west, crawling over the open fields or using hedgerows as cover. The shelling began at 6:00 a.m. By 8:00 a.m., a few buildings on the outskirts of town were already burning. The citizens of La Manche had been given warning and most had fled, but a few hundred refused to leave. They huddled in basements, cellars, and closets, trying to stay alive. At first, they could hear the Germans shouting, the sound of boots on cobblestones, the screech of tank tracks. But as the hours wore on, the noise of the battle grew louder and closer, until it seemed as if the Germans was just outside their door.

On the second day of the siege, the Germans reached the center of town. They blew up the church tower and set fire to the town hall. They shot anyone they found in the streets. They used flamethrowers to clear out basements and attics. The citizens of La Mance, hiding in their homes, prayed for the fighting to stop, for the Germans to leave.

But the Germans did not leave. On the third day, they began to shell the houses that still stood. They used mortars and grenades to clear out the remaining pockets of resistance. They burned down entire blocks of houses. They destroyed the water tower, the electricity plant, the telephone exchange. By the end of the third day, La Mance was a smoldering ruin.

On the fourth day, the Germans declared victory and left. They left behind them a town full of corpses, a town without water or electricity, a town without hope. Marie-Laure emerged from her great-uncle's cellar and saw the devastation. She saw the bodies of her neighbors lying in the street. She saw the ruins of the houses where she had played as a child. She saw the smoke rising from the burning buildings. She saw the war". [7, p. 19-20].

By using the given extract in class, a lecturer can enlarge students' vocabulary with the help of words and expressions on the topic of war like a siege, troop, set fire, flamethrowers, use mortars and grenades, etc. Besides, there are a lot of vocabulary exercises that can be used based on the text

like matching: join the term with its definition, scattergories game, sentence translation exercises when you ask students to write sentences in Ukrainian using words and expressions from the text and ask the other students to translate these sentences in English, gap fill sentences, write a story: present the list of vocabulary terms learned from a text challenge students to write a story using all the terms. Also, this piece of writing can be used as a tool for the creation of further discussion between students on the topic of WWII, the Germans' tactics of leading the war, the cycles of battles for this territory during WWII, and others. Additionally, we can have the students write the end of a story in their own words or narrate a story from the point of view of another character in the novel. Maybe the given piece of writing will inspire some students to investigate the given topics in their further works like essays, individual home assignments, presentations, and BA and MA work [9, p. 38-39].

Nowadays clear, concise, and simple made-for-instruction videos can help students to master complex concepts across a wide range of academic disciplines. With the development of the Internet and different platforms like YouTube or Tik Tok learners have constant access to authentic video materials which are much more enticing than graded ones. What are the main objectives of using authentic videos in class? Firstly, they can be of different genres like a scene from a film, a hit comedy TV series, or a popular music video that evokes much more predisposition, and emotions in learners for effective learning. Secondly, authentic videos have a greater amount of relevance to students' interests than artificial one. Third, as Paul Magliolne states: "the use of authentic video from the world of English-language entertainment and news media achieves a wonderful language-learning context, in that it familiarizes learners with cultural and societal norms of English-speaking countries – both generic (commonly used cultural references, collocations and expressions across the language) and specific (such as regional accents, region-specific idioms or slang). In this way, the use of authentic materials helps reinforce the essential positioning of English, for the learner, as far more than just a language to be mastered, but rather as a culture and mental framework to be absorbed and in which to participate". The next benefit is the listening and comprehension of the colloquial English language, the natural speed of speech and pronunciation will help students comprehend that it is not necessary to understand every word in a dialogue, or every reference in a conversation, in order to negotiate meaning from it and conduct a communicative exchange. Every language instructor should bear in mind some basic rules of engagement of authentic videos in their classes: 1) the duration of the video must not be more than 6 minutes because they are enough for remembering in context, not getting bored, comprehension of vocabulary; 2) the subject matter of a video must be connected with specific topic and interest of learners, in this case they could comprehend and do the tasks based on it with greater desire and grades; 3) it is recommended to use a video featuring dialogue between two or more speakers is preferable and authentic video depicting situations the learner considers to be important or directly relevant to his or her life creates strong engagement; 4) never use subtitles because they distort the overall importance of the usage of this type of material, as students fail to get the meaning of a clip by their own efforts as they simply read the information from subtitles; 5) fit a video according to the age and proficiency level of students: topic, lexis and grammar must be known for them otherwise they would not understand it and lose interest in further watching and participation of discussion based on it; 6) authentic video is perfect for a flipped classroom, as the high level of engagement that learners have with the input material away from the classroom creates the ideal conditions and motivation for communicative work within it; 7) do not forget to use pre-, during watching and post-tasks for better understanding, remembering and responding of the material of students [10].

In our practice, we use mainly graded materials at first because students can be with different levels of knowledge in English, and some of them could even experience real work with videos for the first time in the university, besides they do not have all the necessary knowledge and language skills for work with authentic materials. For example, we use video materials with tests and further discussion from the TED-ed platform or BBC learning English for students of the first and second courses, and for the third-course students and undergraduates, authentic data is used

from YouTube channels like Captivating History, HISTORY, Anglophenia, English Heritage and others as they are already trained to comprehend information in English and to work with video materials. To proceed the topic we can mention the work of the first year students over the ESP topic according to the curriculum is The Civilizations of Ancient Mexico [1]: 1) first, we read and translate the texts from the manual on the topic; 2) then we work over the exercises and vocabulary following the text; 3) third, each student has to retell the texts with words and expressions from it (during the given stages of work students receive the basic information on the topic, also they expand their vocabulary with new words and phrases; students reinforce their knowledge with the oral reproduction of the text and lexical units); 4) we expand their ESP knowledge on the given topic with the introduction of videos from TED-ed like "The rise and fall of the Inca Empire", "A day in the life of an Aztec midwife", "The Maya myth of the morning star" where their tasks are to watch the video for the first time and to write the unknown items of vocabulary; to watch the video for the second time and to do the comprehension test following the video; to create a short written summary of the text; and lastly to have the discussion with group mates based on discussion questions following the video; 5) to sum everything up and to ground students' knowledge on the topic, we usually have a small written test based on questions from the main text and the videos. Judging by the participation and results of the students for in-class work and tests, the learners are eager to watch the video materials because they are too content when they comprehend the content of it, give accurate answers on answers and receive great marks for them, some of the students ask about additional videos based on the given topic and like to imply their knowledge in participation at students' conference or creation of a presentation based on similar topics as a part of their individual home assignment [13; 18; 26].

If we talk about the senior students, we use videos on a wider range of topics based on ESP topics, basic grammar topics, Business English, and country studies issues, so materials can be diverse in topics, duration, accents, and ways of usage. Mainly videos for undergraduates are used as part of home assignments, besides more than one video can be used for a topic and it is worth noticing that students can create some tasks for a video by themselves for discussion in class. Students of the third course have the topic "American History" in their curriculum that is so roomy in terms of information and topics. We started with the reading comprehension in class but evolve the topic with the home assignment based on videos: "The Great Native Nations of North America – Apache – Sioux – Navajo – Comanche – Iroque" from See U in History, "Mayflower Compact: The Facts EVERYONE Should Know" from Captivating History and "Thanksgiving: Myth vs. Fact" from Anglophenia. Here, students are to watch the videos, write out unknown items of vocabulary, fill in the informational tables on the information from the visual materials, create their own questions to the recordings, and create short summaries of them. This scheme helps a language instructor directly check the comprehension of the material by students, highlight the main information in the materials, and economize time to introduce one more revision task such as games and discussion [12; 22; 23].

Conclusions and further scientific research perspectives. The implementation of authentic materials in ESP classes for students majoring in History can enhance their language learning and deepen their understanding of historical concepts. Authentic materials provide learners with real-life language input that is relevant and engaging, and can help them develop the language skills needed for their future careers. However, lecturers should be mindful of the challenges that authentic materials can pose and provide appropriate support to help learners engage with the materials effectively. Language instructors can implement authentic materials through pre-teaching vocabulary, scaffolded reading, group discussion, writing tasks, and authentic assessment. By using these methods, teachers can help their students become more proficient in English and better prepared for their future careers in History. The future prospects of the given topic can be seen in the further investigation of the new methods and ways of usage of authentic materials in ESP lessons not only for students majoring in History but for other specialties too and implementation of our own activities and methods for a successful ESP class.

References

1. Syllabus. [Syllabus]. Retrieved from: <https://kafinmov.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/IstA1-B21.pdf> (Last accessed: 10.03.2023). [in Ukrainian].
2. Umanets, A.V., Hlushkovetska, N.A., Dubinska, A.V., Kruk, A.A., Trofymenko, A.O. (2019). Guidelines and Tasks for Extracurricular and Individual Work of ESP Students: navchalnyi posibnyk z anhliiskoi movy dlia studentiv nespetsialnykh fakultetiv / za red. A. V. Umanets. Kamianets-Podilskyi: TOV "Drukarnia "Ruta". p. 254. [in Ukrainian].
3. Bacon, S.M., Finneman, M.D. (1990). A study of the attitudes, motives, and strategies of university foreign language students and their disposition to authentic oral and written input. *The Modern Language Journal*. Vol. 74(4). P. 459-473. [in English].
4. Benesch, S. (2001). *Critical English for Academic Purposes: Theory, Politics and Practice*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc. 161 p. [in English].
5. Bloom's taxonomy. Retrieved from: <https://www.britannica.com/topic/Blooms-taxonomy> (Last Accessed: 10.03.2023) [in English].
6. Carter, R., Long, M.N. (1991). *Teaching Literature*. Longman. Retrieved from: <https://www.worldcat.org/title/teaching-literature/oclc/22108765>. (Last Accessed: 12.03.2023). [in English].
7. Doerr, Anthony. (2014). *All the Light We Cannot See: a Novel*. New York: Scribner. 560 p. [in English].
8. Kumaravadivelu, B. (2006). *Understanding language teaching: From method to postmethod*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. 258 p. [in English].
9. Langhoff Darius. (2011). Strategies for learning lexis. *English Teaching Professional*, 77 (November). Chichester: Pavilion Publishing. 68 p. [in English].
10. Maglione Paul. Teaching English with authentic videos. Retrieved from: <https://www.linkedin.com/pulse/teaching-english-authentic-video-paul-maglione> (Last accessed: 20.03.2023). [in English].
11. Mayflower Compact. Retrieved from: <https://www.history.com/topics/colonial-america/mayflower-compact> (Last accessed: 15.03.2023). [in English].
12. Mayflower Compact: The Facts EVERYONE Should Know. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=KJTW9ockM8I&ab_channel=CaptivatingHistory (Last accessed: 23.03.2023). [in English].
13. McEwan Gordon. The rise and fall of the Inca Empire. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=UO5ktwPXsyM&ab_channel=TED-Ed (Last accessed: 23.03.2023). [in English].
14. Miller, L. (2003). Developing listening skills with authentic materials. *ESL Magazine*. 6 (1). P. 16-19. [in English].
15. Miller, M., Taube, K. (2015). Tenochtitlan: A Mesoamerican Marvel. In *An Illustrated Dictionary of the Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya*. Thames & Hudson. P. 190-197. [in English].
16. Otte, J. (2006). Real language to real people: A descriptive and exploratory case study of the outcomes of aural authentic texts on the listening comprehension of adult ESL students enrolled in an advanced ESL listening course. *Dissertation Abstracts International*. 67 (4), 1246B. (UMI No. 3212979). [in English].
17. Peacock, M. (1997). The Effect of Authentic Materials on the Motivation of EFL Learners. *ELT Journal*. Vol. 51/2. P. 144-156. [in English].
18. Read Kay. A day in the life of an Aztec midwife. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=JZj7acYZ19w&ab_channel=TED-Ed (Last accessed: 23.03.2023). [in English].
19. Rogers, C., Medley, F. (1998). Language with a purpose: Using authentic materials in the foreign language classroom. *Foreign Language Annals*. 21 (5). P. 467-478. [in English].

20. Sifakis, N.C. (2003). Applying the adult education framework to ESP curriculum development: An integrative model. *English for Specific Purposes*. P. 195-211. [in English].
21. Skehan, P. (1998). *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford: Oxford University Press. 324 p. [in English].
22. Thanksgiving: Myth vs. Fact. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=XBmBX7hWFbw&ab_channel=Anglophenia (Last accessed: 23.03.2023). [in English].
23. The Great Native Nations of North America – Apache – Sioux – Navajo – Comanche – Iroque. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=MzY-wnyL58k&ab_channel=SeeUinHistory%2FMythology (Last accessed: 23.03.2023). [in English].
24. Thornbury, S. (2005). *Beyond the Sentence: introducing discourse analysis*. Macmillan. 192 p. [in English].
25. Tomlinson, B., Masuhara, H. (2004). Developing cultural awareness. *Modern English Teacher*. 13(1). P. 5-11. [in English].
26. Vail Gabrielle. The Maya myth of the morning star. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=Z2vzrQWny_c&ab_channel=TED-Ed (Last accessed: 23.03.2023). [in English].
27. Zemach, D.E., Rumisek, L.A. (2005). *Academic Writing: From Paragraph to Essay*. Oxford: Macmillan Education. 138 p. [in English].

Список використаних джерел

1. Силабус. URL: <https://kafinmov.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/IstA1-B21.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Уманець А. В., Глушковецька Н. А., Дубінська А. В., Крук А. А., Трофименко А. О. *Guidelines and Tasks for Extracurricular and Individual Work of ESP Students: навчальний посібник з англійської мови для студентів неспеціальних факультетів / за ред. А. В. Уманець. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. 254 с.*
3. Bacon S. M., Finneman M. D. A study of the attitudes, motives, and strategies of university foreign language students and their disposition to authentic oral and written input. *The Modern Language Journal*. 1990. Vol. 74(4). P. 459–473.
4. Benesch S. *Critical English for Academic Purposes: Theory, Politics and Practice*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc., 2001. 161 p.
5. Bloom's taxonomy. URL: <https://www.britannica.com/topic/Blooms-taxonomy> (дата звернення: 10.03.2023).
6. Carter R., Long M. N. *Teaching Literature*. Longman, 1991. URL: <https://www.worldcat.org/title/teaching-literature/oclc/22108765> (дата звернення: 12.03.2023).
7. Doerr, Anthony. *All the Light We Cannot See: a Novel*. New York: Scribner, 2014. 560 p.
8. Kumaravadivelu B. *Understanding language teaching: From method to postmethod*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2006. 258 p.
9. Langhoff Darius. *Strategies for learning lexis*. *English Teaching Professional*, 77 (November). Chichester: Pavilion Publishing, 2011. 68 p.
10. Maglione Paul. *Teaching English with authentic videos*. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/teaching-english-authentic-video-paul-maglione> (дата звернення: 20.03.2023).
11. Mayflower Compact. URL: <https://www.history.com/topics/colonial-america/mayflower-compact> (дата звернення: 15.03.2023).
12. Mayflower Compact: The Facts EVERYONE Should Know. URL: https://www.youtube.com/watch?v=KJTW9ockM8I&ab_channel=CaptivatingHistory (дата звернення: 23.03.2023).

13. McEwan Gordon. The rise and fall of the Inca Empire. URL: https://www.youtube.com/watch?v=UO5ktwPXsyM&ab_channel=TED-Ed (дата звернення: 23.03.2023).

14. Miller L. Developing listening skills with authentic materials. ESL Magazine. 2003. 6(1) P. 16–19.

15. Miller M., Taube K. Tenochtitlan: A Mesoamerican Marvel. In An Illustrated Dictionary of the Gods and Symbols of Ancient Mexico and the Maya. Thames & Hudson, 2015. P. 190–197.

16. Otte J. Real language to real people: A descriptive and exploratory case study of the outcomes of aural authentic texts on the listening comprehension of adult ESL students enrolled in an advanced ESL listening course. Dissertation Abstracts International, 2006. 67(4), 1246B. (UMI No. 3212979).

17. Peacock, M. The Effect of Authentic Materials on the Motivation of EFL Learners. ELT Journal. 1997. Vol. 51/2. P. 144–156.

18. Read Kay. A day in the life of an Aztec midwife. URL: https://www.youtube.com/watch?v=JZj7acYZ19w&ab_channel=TED-Ed (дата звернення: 23.03.2023).

19. Rogers C., Medley F. Language with a purpose: Using authentic materials in the foreign language classroom. Foreign Language Annals, 21 (5), 1988. P. 467–478.

20. Sifakis N. C. Applying the adult education framework to ESP curriculum development: An integrative model. English for Specific Purposes. 2003. P. 195–211

21. Skehan P. A Cognitive Approach to Language Learning by. Oxford: Oxford University Press, 1998. 324 p.

22. Thanksgiving: Myth vs. Fact. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XBmBX7hWFbw&ab_channel=Anglophenia (дата звернення: 23.03.2023).

23. The Great Native Nations of North America – Apache – Sioux – Navajo – Comanche – Iroque. URL: https://www.youtube.com/watch?v=MzY-wnyL58k&ab_channel=SeeUinHistory%2FMythology (дата звернення: 23.03. 2023).

24. Thornbury, S. Beyond the Sentence: introducing discourse analysis. Macmillan, 2005. 192 p.

25. Tomlinson B., Masuhara H. Developing cultural awareness. Modern EnglishTeacher. 2004. 13(1). P. 5–11.

26. Vail Gabrielle. The Maya myth of the morning star. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Z2vzrQWny_c&ab_channel=TED-Ed (дата звернення: 23.03.2023).

27. Zemach D. E., Rumisek L. A. Academic Writing: From Paragraph to Essay. Oxford: Macmillan Education, 2005. 138 p.

ДУБІНСЬКИЙ Володимир Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка;

ДУБІНСЬКА Анастасія Володимирівна, магістр філології, викладач кафедри іноземних мов, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

ВПРОВАДЖЕННЯ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ – ІСТОРИКІВ

Анотація. Дана стаття присвячена питанню застосування аутентичних матеріалів на заняттях з англійської мови професійного спрямування для студентів спеціальності

«Історія». У нашому дослідженні ми маємо на меті довести, що автентичні матеріали дають здобувачам вищої освіти можливість отримувати актуальну інформацію, яка відображає зміни у вживанні мови, а також доводять, що мова є живою і змінною, а не тільки такою, яка вивчається під час занять. У студії наведено результати ефективного та продуктивного використання автентичних матеріалів шляхом інтеграції лексичних, граматичних, розмовних та ділових аспектів вивчення англійської мови професійного спрямування. Особливу увагу було приділено основним підходам та визначальним принципам вибору й створення автентичних матеріалів для занять, а також поняттю таксономії Блума, як основним складовим для розвитку в студентів навичок мислення вищого рівня, котрі допоможуть студентам краще навчатися і розвивати свої лінгвістичні компетентності. Нами наведено приклади використання наукових статей, офіційних документів, уривків з літературних творів, відеоматеріали у якості автентичних ресурсів й показано приклади роботи із ними під час занять з іноземної мови професійного спрямування для здобувачів освіти історичного профілю. Результати наших досліджень свідчать про те, що рівень знань студентів з англійської мови професійного спрямування, ефективне формування всіх навичок та мотивація для подальшого вивчення англійської мови можуть бути досягнуті студентами в автентичному контексті при умові, що використані матеріали відповідають рівню знань, інтересам та потребам здобувачів. З боку викладача необхідно впроваджувати не лише автентичні матеріали, а й завдання подібного типу, які дозволяють студентам поглиблювати свої знання з іноземної мови, удосконалювати навички читання, говоріння, слухання та письма, а ще поглиблювати знання із професійної діяльності. Варто зазначити, що автентичні матеріали є більш мотивуючими, навіть для студентів із низьким рівнем знань, ніж не автентичні чи запозичені із підручника готові матеріали та завдання. Також, ми зосереджуємося на способах використання наведених матеріалів, як засіб реалізації моделі змішаного навчання та розвитку *hard* та *soft skills* у здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: англійська мова професійного спрямування, автентичні матеріали, компетенції, мотивація, галузь навчання, студенти, історія, майбутня професія.

Одержано редакцією: 24.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 01.04.2023 р.

UDC 378.147

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-204-211

HERASYMENKO Liudmyla,

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Professional and Aviation
Language Training Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0001-9843-0073

PIDLUBNA Olha,

PhD in Pedagogy, Associate Professor
of the Professional and Aviation
Language Training Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-1326-8690

KULISH Iryna,

Senior Teacher of the Professional and Aviation
Language Training Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-0599-9311

INNOVATIVE APPROACHES TO PROFESSIONAL COMMUNICATION TRAINING IN AVIATION ENGLISH COURSE

***Annotation.** The article describes the peculiarities of professional communication between pilots and air traffic controllers and presents new approaches to its training. Developing communication skills is an important element for future pilots and air traffic controllers' training due to the significant role of the linguistic factor. The main methods of professional communication training are described: interactive, problem-based, project-based, and scenario methods.*

***Key words:** professional communication, aviation specialists' training, pilots, air traffic controllers, radio exchanges, phraseology, methods.*

Problem statement. In modern life professional and business communication is of crucial importance. Professionalism is viewed not only as knowledge and skills but also as the ability to communicate in an appropriate professional environment. Professional communication is aimed at achieving a certain goal, which is the basis of cooperation. Specialized areas of human activity cause the emergence of special languages of these branches of social life.

Globalization, integration into European airspace, new education standards, and expanding of the aviation industry are the factors that have led to the need to research professional communication between pilots and air traffic controllers (ATCs). One of the most significant problems of radio communication is that there is no standard phraseology for emergencies. Pilots and controllers must take the only correct decision quickly and report about it. The limit of time, stress, and lack of English language proficiency put the safety of passengers at stake. Professional training should minimize the role of human factors and develop the ability to conduct properly structured professional communication in extreme flying conditions.

Analysis of recent research and publications. There are a number of researchers (I. Asmukovich, N. Dupikova, A. Kyrychenko, T. Malkovska), who have studied the linguistic peculiarities of aviation discourse. Some scientists (D. McMillan, N. Maud, S. Cushing) have explored the English language as a factor in flight safety. The Ukrainian researchers have also

investigated different aspects of aviation specialists' training for professional communication. A. Dranko [2] has focused on the professional interaction of future civil aviation pilots. O. Vasyukovich [1] has explored future air traffic controllers' professional readiness to conduct radio exchanges in non-standard situations. O. Kovtun [3] has examined aviation specialists' professional speech. O. Moskalenko [5] has put her emphasis on students' training for professional communication in special conditions. A. Savytska [7] has studied the communicative readiness of future military pilots to interact during international peacekeeping operations. However, further investigations are needed to provide the organizational and methodological bases for future air traffic controllers and pilots' training for professional communication in the English course.

The purpose of the article is to describe the peculiarities of professional communication between pilots and air traffic controllers and new approaches to its training in Aviation English course.

Conducting radiotelephony exchanges is complicated by many factors. First of all, it is context-specific, as it is based on a large amount of specialized technical knowledge related to aviation topics such as aircraft operation, navigation, air traffic regulations, and aviation equipment. Secondly, in the context of aviation communication, it is not possible to use such usual non-verbal means of communication as gestures, postures, etc. Thirdly, radio exchange is complicated by the lack of a visual perception channel, which leads to increased dependence on the addressee's understanding of the message. In addition, the acoustic conditions in which communication is carried out are significantly interfered with due to the narrow frequency range of the communication channel and background noise.

The awareness of linguistic features is also important for professional communication training. It is worth noting that professional communication as a type of 'professional discourse' is characterized by the following features: professional focus (compliance of texts with the requirements of participants in professional communication); verification (the truth of the information implemented in the text); dialogicity (a special text as a fragment of a general professional discussion); closedness (restriction of access to information, which is determined by the level of professional competence of the addressee); linguistic normativity (adequate presentation of special information utilizing language); stylistic stratification according to the structural part of professional discourse and forms of communication (oral, written) [4, p.123]. The main characteristics of the radio exchange language are brevity and clarity, and a large number of repetitions. Repetitions in radio exchange dialogues perform functions characteristic of repetitions in spontaneous dialogues – they ensure the coherence of the text, as well as specific functions, which include: a) establishment and verification of the communication channel; b) duplication of basic information to avoid possible errors in the process of its transmission and decoding.

Aviation radio exchange is oral communication carried out according to the certain rules, which is characterized by the use of some linguistic clichés. The typical instructions in the radio exchanges are enlisted in the documents: Aeronautical Telecommunications (Annex 10 to the Convention on International Civil Aviation), Manual of Radiotelephony (Doc. 9432), The Procedures for Air Navigation Services – Air Traffic Management (PANS-ATM, Doc. 4444). However, in practice real radio conversations always have features of spontaneity, especially in non-standard flight situations.

O. Kovtun [3] notes that the main functions of speech, which are implemented in the process of radio communication between the pilot and the ATC, are informative and regulatory. Radio exchange implements an informative function when information is transmitted about the situation in the flight area, the state and location of the aircraft, the state of the airfield, the operation of communication and radio technical support, emergency situations, etc. The informative function is implemented in such genres as request, ATC information, clarification, confirmation, etc.

Although pilots and ATCs are communication partners, they approach the solution of professional tasks from different angles. Their messages differ in their purpose and reference. ATCs have the overall picture of traffic within certain airspace and take care of ensuring the safety of all

aircraft in this airspace, and additionally take into account such a factor as effective workload management. While the pilot concentrates on flying the route, additionally taking into account the efficiency of the flight. This divergence of goals and responsibilities leads to the fact that there is a certain element of agreement in radiotelephone negotiations, which is one of the reasons for the use of spoken language.

The communication "pilot – air traffic controller" is a specific professional discourse. On the one hand, communicators try to avoid misunderstandings and misunderstandings, but on the other hand, they strive for language economy, so dialogues are characterized by the use of many abbreviations and expressions that are understandable only from the context, which sometimes causes difficulties in understanding.

In theory, pilot-controller communication is a simple process in which the participants receive a message, understand it, and act on the information received. The controller issues a clear instruction to the pilot, the pilot repeats this instruction correctly and performs the action according to the instruction. There are at least two safeguards: reading back the ATC's instruction and listening to the ATC. Confirmation is often used. Schematically, this can be reflected in the "loop of understanding between the pilot and the controller" (Fig. 1).

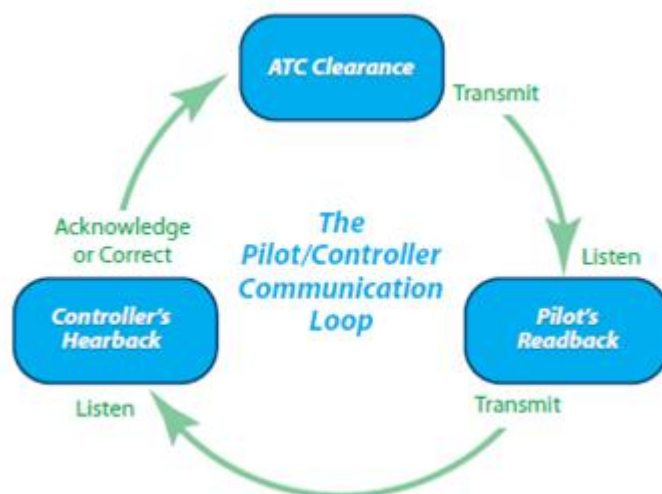

Fig. 1 The Pilot/Controller Communication Loop

Therefore, radio exchange procedures in standard situations take place according to a certain "scenario", the participants of which use communicative strategies to perform professional tasks. In extreme conditions, their list expands significantly, communication participants use several communication strategies until they receive confirmation that they understand the situation.

In aviation radio exchange of it is possible to single out standard communications, which are characterized by a given topic, a special construction of speech forms according to the rules of standard phraseology, and communications that reflect non-standard situations. Standard communications are characterized by a process of reduction, which forces the listener to reconstruct the entire message. Only the logical-semantic part of the message is transmitted, and the aspect-temporal data can be recovered by the pilot with the help of extralinguistic knowledge about the situation. That is, such omissions are aimed at reducing morphological and syntactic characteristics, focusing only on the meaning. Thus, there is the use of limited vocabulary, mainly terms and professional concepts, simplified grammar, simple and elliptical sentences, clear order of words, and repetitions. In standard communications, we distinguish the following communicative goals: providing and receiving information, subordinating actions, prohibition and permission, request, effective dialogue management. Depending on these goals, we distinguish the following main communication strategies: informative, regulatory, pilot-ATC relationship management, dialogue management. All these strategies are important for the teachers as they are the bases of professional situations.

Professional communication training covers a wide range of methods. We will outline the main ones that we consider the most effective: interactive, problem-based, project method, business games, and scenario method.

Interactive methods allow receiving information actively and give an opportunity to cooperate. Group interaction makes these methods useful and promising. They enable future pilots and ATCs to feel like active participants in education process. This provides internal motivation for self-improvement, which contributes to the effective acquisition of knowledge, skills and abilities, and also increases interest in the learning process. Interactive methods improve relationships in team, as they contribute to the socialization of the individual, awareness of oneself as a part of the team, one's role and potential [8]. Interactive teaching methods allow the entire group to be involved in the work, contribute to the development of socially important skills of team work, interaction, and discussion.

In general, interactive learning makes it possible to bring teaching to a new, person-oriented level. Therefore, interactive training methods are among the most efficient for future pilots and ATCs, as they correspond to the principles of higher education, develop all areas of professional activity (personal, motivational, substantive, operational and reflective) and strengthen relationships in team, creating a positive microclimate of cooperation and interaction.

Problem-Based Learning (PBL) is the next effective method for developing the professional communication skills of future pilots and ATCs. It is based on problematic situations of their professional activity. Several pedagogic researchers emphasize that the teacher's primary task is to identify contradictions, then formulate a problem and create a problem situation, and this is where the teacher's skill is revealed. The main aspects of using the problem-based method for future pilots and ATCs are the following:

- problem-based learning provides specific intellectual activity for the independent acquisition of new concepts by solving educational problems;
- in the process of problem-based learning, critical, creative, dialectical thinking develops;
- the connection with practice and the use of teachers' life experiences is a source of new knowledge;
- there is the systematic application of independent work which updates previously acquired knowledge;
- it proposes numerous hypotheses and finds the necessary ways to prove them;
- the transition from one problematic situation to another determines the dynamism of learning;
- independent mental activity causes emotional activity;
- problem-based learning provides a combination of deduction and induction, reproductive and productive knowledge assimilation.

We have developed a task algorithm for developing communication skills in the process of professional training in the subjects "Foreign Language" and "English for Professional Purposes". Students are given to read a paragraph that describes the problem. The teacher checks the understanding of the problem situation. Students use the strategy of guessing words from the context before the teacher explains the vocabulary items. First, students think about solving the problem individually, then they get into small groups and discuss their answers. The group must choose one solution and then present it. The teacher asks questions to each group, and if time allows, after the presentation of the groups, the students try to come to a single solution. For example, in the task "What do I need to survive?" students are given the instruction: "You are going to spend the next 5 years on a desert island. You can only take 12 items with you. What subjects would you choose? Why did you choose these subjects?"

We consider **project-based learning** to be the next effective method of training future pilots and ATCs for professional communication. Projects are defined as complex assignments based on the problems that engage students in design, problem-solving, decision-making, or research.

Project-based learning allows students to work relatively autonomously for extended periods and culminates in a tangible final product or presentation.

Among the advantages of this method, we highlight the following:

- projects help to strengthen speaking skills;
- they provide students with integrated practical skills;
- students have an extensive practice in reading, writing, listening, and speaking skills;
- the project provides excellent opportunities for intercultural work;
- the project method increases student motivation and ensures autonomous learning;
- projects help to build interpersonal relationships.

Work on the project includes three main elements of the communicative approach: motivational (to what extent students are interested in the task), substantive (to what extent the project corresponds to the content of the program), and developmental (to what extent the project corresponds to the child's level of development). Project planning involves four stages: discovery, proposal, presentation, and evaluation. At the stage of opening the project, it is really important to motivate students to work. To give participants an idea of what projects are like and what they should aim to do, it's good to have examples of past projects. At the proposal stage, the teacher explains the idea of the project and offers a scheme of work. After the proposal, students work on the presentation itself. The end products of project work can be a poster exhibition, a blog article, a report, a presentation at a conference, an imaginary talk show, or a video or audio recording. Like any other work, the project must be recognized and appreciated. It's not enough to just say 'that's great' after all the work students present.

Project work is, as a rule, group work that helps to develop interaction skills and social skills of students. When working on a project, students need to make a choice, discuss the problem, and choose the best strategy to achieve the goal. Cooperation skills are important: students distribute work, choose their own role and take responsibility for their part. Cooperation is also an important motivational factor. However, certain disadvantages of the work should be noted: some students may do nothing, passively receiving information, while others are very active; secondly, groups work at different speeds.

The **Scenario-Based Training (SBT)** method allows for the development of critical competencies through practice and feedback. J. Burns, J. Cannon-Bowers, J. Pritt, and I. Salas described SBT as a curriculum that incorporates well-planned exercises in which trainees provide feedback and responses to problem situations compared to those that occurred in a real environment. This method helps provide professional training in a work environment, provides hands-on experience in a teacher-controlled environment, and allows students to learn from other class participants. SBT in flight training is an educational method of imagining dangerous events close to reality. A realistic situation helps the students consciously conduct a rehearsal of the situation and practically use the acquired knowledge [6].

Successful training of future pilots and controllers depends on activity in the training environment. Also, the scenario may not have one right or wrong answer. It is important for the teacher to understand beforehand which results are positive and/or negative, to give the student freedom in choosing both correct and incorrect decisions. This contributes to solving problems that correspond to the level of competence of future aviation specialists and leads to positive results.

Let's consider a step-by-step example of a scenario during the study of the topic "Weather in aviation", the work on which consists of 5 stages. At the first stage (10 minutes), students are given tasks for prediction, i.e. a photo or video is shown without comments from the scene of the plane crash. The task for students is to describe a picture or video answering the following questions:

1. What is happening in the picture?
2. What type of aircraft could it be?
3. What are the weather conditions?
4. In what area did the event take place?
5. What do you think caused this event?

6. What are the consequences of this event?

In the second stage (10 minutes), factual information about the course of the event, and an assessment of the difficulty of completing tasks are provided. In the third stage (5 minutes) a fragment of the flight's radio conversations is provided, and listening tasks and evaluation of this stage are carried out. The fourth stage is a discussion based on a video clip with possible causes of the disaster. The last stage is the summary of the event, the conclusions of the air crash investigation committee, and the discussion of how this event could have been avoided.

Since learning a foreign language takes place outside the country where the language is studied, it is very important to create an atmosphere of communication in that language. The easiest way is to use authentic video and audio materials in foreign language classes. However, learning a language should not be limited to the framework of an educational session. Extracurricular activities play a major role in mastering foreign language communicative competence. The informal setting, lack of assessment, and interesting topics for discussions help to overcome psychological and language barriers.

Another tool that has recently attracted more and more researchers of the problem of the formation of communicative competence is the creation of a foreign language virtual learning environment, which is understood as the ability of a foreign language teacher to carry out his professional activities with the help of a wide range of pedagogical learning technologies that stimulate the development of creative imagination. Virtuality can be created using a computer, smartphone, or tablet. Computer systems provide visual and sound effects that immerse the viewer in the imaginary world behind the screen, they create an artificial space that has all the signs of reality as such, which can be penetrated and transformed from the outside. Immersion in a foreign language atmosphere with the help of computer technologies is effective if the educational space is well organized by the teacher. To help the teacher, there are educational platforms (Moodle, Google Classroom, etc.), chats (Viber, Telegram, etc.), and social pages (Facebook, Instagram, etc.), which allow you to direct the activities of future aviation specialists in the right direction, exchange information, discuss and share impressions.

Conclusions and prospects of further research. Therefore, developing communication skills in the process of learning professional communication is an important element of the training of future pilots and air traffic controllers, because human lives depend on effective communication during radio communication. Professional communication on international air routes is carried out in English, which combines general and aviation English. The principles and methodological approaches should correspond to the purpose of training – the formation of foreign language competence for professional communication in standard and special conditions of professional activity. For the formation of communication skills, it is necessary to use methods that have a practical orientation, reveal personal potential, and motivate to learn English, namely: interactive, problem-based, project-based, scenario-based methods. Extracurricular activities and virtual environments are important additional elements of professional training that have strong potential.

References

1. Vasyukovych, O.M. (2018). Formuvannya profesiynoyi hotovnosti maybutnikh aviadyspetcheriv do vedennya radioobminu u nestandartnykh sytuatsiyakh [*Formation of professional readiness of future air traffic controllers to conduct radio exchange in non-standard situations*]: autoref. thesis for obtaining candidate of ped. sciences degree: 13.00.04. National Acad. ped. of Sciences of Ukraine, Institute of Pedagogy education and adult education. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
2. Dranko, A. (2018). Formuvannya profesiynoyi vzayemodiyi maybutnikh pilotiv tsyvil'noyi aviatsiyi u protsesi nazemnoyi praktychnoyi pidhotovky [*Formation of professional interaction of future civil aviation pilots in the process of ground practical training*]: dissertation. ... candidate of ped. sciences degree: 13.00.04 / Flight Academy of the National Aviation University. Kropyvnytskyi. 224 p. [in Ukrainian].

3. Kovtun, O.V. (2010). Vplyv informatsiyno-komunikatyvnykh tekhnolohiy suchasnoho povitryanoho sudna na orhanizatsiyu movnoyi osvity maybutnikh aviatsiynykh operatoriv [*The influence of information and communication technologies of modern aircraft on the organization of language education of future aviation operators*]. Scientific Bulletin of Donbass. No. 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2010_1_4.pdf [in Ukrainian].

4. Kolesnikova, I.A. (2008). Dialektyka nominalnoho ta uzualnoho v profesiynomu dyskursi [*Dialectic of nominal and usual in professional discourse*]: monograph. K.: KNEU. 246 p. [in Ukrainian].

5. Moskalenko, O.I. (2017). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky kursantiv vyshchykh lotnykh navchalnykh zakladiv do profesiynoyi komunikatsiyi v osoblyvykh umovakh [*Theoretical and methodological principles of training cadets of higher flight training institutions for professional communication in special conditions*]: abstract of thesis for obtaining degree of doctor of pedagogy sciences: 13.00.04. Khmelnytskyi, 39 p. [in Ukrainian].

6. Pidlubna, O.M. (2017). Profesiyna pidhotovka maybutnikh pilotiv tsyvil'noyi aviatsiyi v SSHA [*Professional training of future civil aviation pilots in the USA*]: autoref. thesis ... candidate ped. sciences: 13.00.04. Classic. private Univ. Zaporizhzhia. 20 p. [in Ukrainian].

7. Savytska, A. (2016). Sutnist ta struktura hotovnosti maybutnikh viyskovykh lotchykiv do profesiynoho inshomovnoho spilkuvannya pry vykonanni mizhnarodnykh myrotvorchykh operatsiy [*The essence and structure of future military pilots' readiness for professional foreign language communication during international peacekeeping operations*]. Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogy. Issue 3. Access mode: Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_3_12 [in Ukrainian].

8. Gross Davis, B. (1993). Tools for Teaching. San Francisco: Jossey-Bass, 288 p. [in English].

Список використаних джерел

1. Васюкович О. М. Формування професійної готовності майбутніх авіадиспетчерів до ведення радіообміну у нестандартних ситуаціях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2018. 20 с.

2. Дранко А. Формування професійної взаємодії майбутніх пілотів цивільної авіації у процесі наземної практичної підготовки: дис. ... канд. пед. н.: 13.00.04 / Льотна академія Національного авіаційного університету. Кропивницький, 2018. 224 с.

3. Ковтун О. В. Вплив інформаційно-комунікативних технологій сучасного повітряного судна на організацію мовної освіти майбутніх авіаційних операторів. Науковий вісник Донбасу. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2010_1_4.pdf (дата звернення: 15.09.2020).

4. Колеснікова І. А. Діалектика номінального та узуального в професійному дискурсі: монографія. К.: КНЕУ, 2008. 246 с.

5. Москаленко О. І. Теоретичні і методичні засади підготовки курсантів вищих льотних навчальних закладів до професійної комунікації в особливих умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2017. 39 с.

6. Підлубна О. М. Професійна підготовка майбутніх пілотів цивільної авіації в США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2017. 20 с.

7. Савицька А. Сутність та структура готовності майбутніх військових льотчиків до професійного іншомовного спілкування при виконанні міжнародних миротворчих операцій. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка. 2016. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_3_12 (дата звернення: 11.09.2020).

8. Gross Davis B. Tools for Teaching. San Francisco: Jossey-Bass, 1993. 288 p.

ГЕРАСИМЕНКО Людмила Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету;

ПІДЛУБНА Ольга Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету;

КУЛІШ Ірина Володимирівна, старший викладач кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АВІАЦІЙНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

***Анотація.** Стаття розкриває особливості навчання професійної комунікації та інноваційні підходи до її навчання у процесі вивчення авіаційної англійської мови.*

Формування комунікативних умінь у процесі навчання професійного спілкування є важливим елементом підготовки майбутніх пілотів та авіадиспетчерів, адже від ефективного спілкування під час радіозв'язку залежить безпека та життя людей. Професійне спілкування на міжнародних повітряних трасах здійснюється англійською мовою, яка поєднує в собі загальну та авіаційну англійську. Ведення радіотелефонних переговорів має специфічні риси: визначається контекстом; ускладнюється відсутністю візуального та кінетичного каналу сприйняття; має ускладнені акустичні умови.

Професійне спілкування як вид «професійного дискурсу» має наступні риси: професійна спрямованість; верифікація; діалогічність; замкненість; мовна нормативність; стилістична розшиарованість відповідно до структурної частини професійного дискурсу та форм спілкування.

Визначено, що теоретично комунікація між пілотом та диспетчером є процесом, у якому учасники отримують повідомлення, розуміють його та діють згідно отриманої інформації («петля розуміння між пілотом та диспетчером»). Зазначено, що радіообмін у стандартних ситуаціях здійснюється за чітким алгоритмом за допомогою прописаних комунікативних стратегій.

Принципи та методичні підходи мають відповідати меті навчання – формуванню іншомовної компетентності для професійного спілкування в стандартних та екстремальних умовах професійної діяльності. Для формування комунікативних навичок необхідно використовувати методи, які мають практичне спрямування, розкривають особистісний потенціал, мотивують до вивчення англійської мови. Виокремлено інноваційні методи навчання: інтерактивні, проблемні, методи проекту та сценарію. Важливими додатковими елементами професійної підготовки, які мають потужний потенціал, є неформальна освіта та створення віртуального середовища.

***Ключові слова:** професійне спілкування, підготовка авіаційних спеціалістів, пілоти, авіадиспетчери, радіообмін, фразеологія, методи навчання.*

*Одержано редакцією: 20.02.2023 р.
Прийнято до публікації: 06.03.2023 р.*

UDC 378.147:811.111

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-212-217

KOVALOVA Inna,

Senior Teacher of Professional and Aviation
Language Training Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-0923-579X

MARTYNENKO Nadiia,

Senior Teacher of Professional and Aviation
Language Training Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0002-5695-4685

TSAROVA Liudmyla,

PhD in Pedagogics, Associate Professor,
Associate Professor of Professional and Aviation
Language Training Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-4458-8355

USE OF ACTIVE AND INTERACTIVE METHODS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN NON-LINGUISTIC HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

***Annotation.** The article outlines the main active and interactive methods used in the process of learning a foreign language in non-linguistic higher education institutions. It is considered the main approaches to the problems of formation of communication skills and abilities in a foreign language. The competencies that are successfully used in the process of implementing methods of the communicative system-activity approach to learning, problem-based learning methods, game technologies, and learning in an electronic information and educational environment are specified.*

***Keywords:** active method, systematic and practical active learning methods, interactive method, problem-based learning, electronic information and educational environment.*

Problem statement. Interactive and active methods are critical components of higher education. These approaches to teaching and learning can improve student engagement, enhance critical thinking skills, promote retention of information, and provide a more enjoyable and meaningful learning experience. These methods encourage students to ask questions, share their ideas, and apply their knowledge to real-world problems. This can lead to a deeper understanding of the subject matter and can also create a more supportive and engaging learning environment. Active methods can help students develop critical thinking skills. By requiring students to analyze and evaluate information, they learn to think critically and independently. This skill is essential in today's world, where individuals must be able to assess the validity of information and make informed decisions.

The student must be able not only to re-create the information received from the teacher, but also learn to think in an original and unconventional way and be ready for real life situations. The new life standards guide both the student and the teacher to the formation of a new "lifelong learning" model – continuously, constantly and consistently.

Analysis of recent research and publications. A number of scientists (O. Bashkir, V. Chuba, M. Diachenko-Bogun, I. Dychkivska, T. Khoma, O. Sydorenko, N. Volkova) highlight

that interactive and active methods of learning are effective and beneficial ones for students. In the early 80-s of the 20th century, Professor S. Baranov in his work "Core of the Learning Process" noted that the most important task in education was the ability to apply the acquired knowledge formation in the life realities, that is, "to prepare a person for the real life" [2]. The analysis of scientific and pedagogical resources made it possible to indicate the need of using active and interactive methods in teaching future specialists. Therefore, T. Khoma notes that with the help of active and interactive methods, students form practical skills of professional communication and interaction, they have possibilities to experience self-study learning [5]. M. Diachenko-Bogun indicates that with the help of active and interactive teaching methods, students develop skills of critical thinking, creative activity, promote self-development and individual abilities [3]. The scholar O. Bashkir, focuses on the use of active teaching methods to master occupational skills by future specialists [1].

Today, the Ministry of Education in Ukraine sets modern progressive requirements not only for the results in education, but also for its process. In order to meet all modern requirements, teachers need to move away from old traditional methods in their work, to introduce innovative technologies in their pedagogical activities.

The process of foreign languages learning is no exception. In our opinion, one of the universal competencies that a graduate from a non-linguistic Higher Educational Establishment should have, is the ability to carry out professional communication in oral and written forms in a foreign language. To master this competence in practice of foreign languages teaching, the systematic and practical approach method is successfully used, which allows solving real and imaginary tasks with the help of language communication.

Such various life situations modeling allows the future specialist to successfully find ways to solve various life problems. It should not be forgotten when learning a foreign language, the term systemic-practical approach is supplemented by the important word communicative approach, which includes the process of a language learning during communication.

A foreign language, unlike other academic disciplines, is both the goal and the means of learning at the same time.

An important requirement for a systematic and practical approach implementation while learning a foreign language in Higher Educational Establishments is the use of active and interactive methods. Numerous scientific conferences, monographs, articles by scientists and methodologists are devoted to their qualitative use in education [2; 4].

To activate cognitive activity in the process of a foreign language mastering, active and interactive learning methods are considered to be the most effective. They are mainly based on dialogue, which involves a free opinions exchange about ways to solve this or that problem [10; 11].

The purpose of the article is to analyze active and interactive learning methods, the most appropriate approaches and electronic educational recourses in the process of foreign language teaching in non-linguistic Higher Educational Establishments.

Presenting main content. It is important that each method can be active and it depends on the teacher using it. But it should be noted that the lesson effectiveness depends not only on the teacher professionalism and his desire to teach, but also on other participants in the educational process – their desire to master knowledge, skills and abilities; the desire to use creative thinking. Further, we are going to present you some examples of the active and interactive methods and how to use in foreign language classes.

Group discussions involve dividing students into small groups to discuss a topic or solve a problem. This encourages active participation, critical thinking, and collaboration.

Role-playing involves assigning students roles to act out scenarios or situations. This allows them to experience and understand different perspectives, and develop empathy and problem-solving skills.

Debates involve assigning students opposing sides to argue a particular topic. This encourages critical thinking, research, and public speaking skills.

Games (business games) involve creating games that are educational and fun. This helps students retain information and develop problem-solving skills. The business game preparation begins with the scenario development. Its content includes: setting the activity educational goal, the problem being studied description, task justification, business game plan, general description of the game procedure, the situation content and characters' specifications. Next comes the introduction to the game, participants and experts' orientation. The work algorithm is determined, the lesson main goal is formulated, the problem statement and the situation choice are substantiated. Additional materials are distributed, for example, instructions, rules.

Simulations involve creating scenarios that mimic real-life situations. This allows students to apply knowledge and skills to practical situations.

Project-based learning involves assigning students a project to work on independently or in groups. This helps students develop research, organization, and presentation skills.

Active Learning Games can be a fun way to engage students and reinforce learning. Teachers can create games that involve movement, such as "Scavenger hunts", "Relay races", "Circle your ideas", "Who am I" that are related to the topic being studied. It is also worth noting that games are one of the most active methods in language learning, which ensure not only the formation and improvement of communication skills in a foreign language in various situations close to real life, but also increase interest to improve language communications. The teacher in the game can take the following positions: be the center of the game, its leader and director; perform the functions of one of the players; to be an outside observer.

Question cards are an interactive exercise that can be used to test students' knowledge. For example, the teacher can prepare a set of question cards on a certain topic, and then each student must draw one card and answer the question. At the same time, a competition element is introduced into the educational and game process, which leads to a creative approach to solving the set tasks.

Computer support in the process of learning a foreign language is a necessary tool nowadays. That is why one of the requirements for the heads of Higher Educational Establishments is to ensure the students' access to the electronic information and educational resource. There are quite a lot of options for using computers in the process of a foreign language learning. This is pointed in numerous works [2; 6; 8; 9]. It is appropriate to note some points: the educational programs implementation, control of what has been learned (testing), the use of PowerPoint presentations as visualization and, finally, the use of the Internet.

Visiting foreign sites is one of the main ways to obtain information about the country of the language being studied, its history, culture, political system and main attractions. This information is up-to-date, correspond the latest changes, multifaceted, and presented by native speakers. On some sites, you can take virtual tours around cities and museums all over the world. The main task of the teacher is to convey information about such sites and resources to the students.

Interactive learning methods can also include: self-study work, problem and creative tasks, work in pairs, feedback (questions from the student to the teacher). As experience shows, applying these methods in practice, we will reach the level when the learner is forced to actively process and implement the educational information presented in such a didactic game that provides objective learning results.

We will give examples how to use the most common interactive teaching methods in foreign language classes. It's no secret that many learners experience difficulties with listening to the native speakers' language. Listening skills formation is also one of the innovative interactive foreign language learning ways and helps to solve the problem in foreign language perception from a native speaker. Audio information is provided on various educational sites, which can be useful for practical classes while learning a foreign language. The Internet is quite helpful when studying grammar and vocabulary. There are a large number of resources which propose basic grammatical rules, examples of using these constructions in a foreign language, information about the meaning

and etymology of words that are rarely used or belong to the professional vocabulary of future specialists.

A special place in the educational process is occupied by self-study work. This type of activity helps theoretical material to be better stored in memory. In the process of preparing homework or a creative project, students have to select independently the material, determine its relevance, appropriateness, correctness. That is, search work facilitates memorization and development of practical application of acquired knowledge. With the teacher's help, students learn to acquire new knowledge and skills independently with the help of information technologies (working with foreign language sites) and use them in practical activities.

The searching process in the Internet causes positive emotions, which will lead to better assimilation of educational material. It should also be noted that during research work, the student receives, in addition to knowledge, also communicative experience, which he will definitely need in his further professional activities.

Teachers note that students who are trained using interactive technologies, while applying innovative methods, better structure information and more actively operate large blocks of information. After all, in the process of working with a computer, they develop visual memory and imaginative thinking. The negative features of such training are language impoverishment, verbal components reduction of thinking. Psychologists also say about an atypical burst of clip thinking. Therefore, it is necessary to alternate the search for the necessary information in the Internet with the practical application of the acquired knowledge.

In the methodical and psychological works, you can find a lot of ways and methods description of forming the components for the motivational sphere. But at this stage, a new, very effective tool of complex motivation for foreign languages learning appeared. We are talking about the use of multimedia technologies.

The use of multimedia presentations is just that innovative method that promotes assimilation of the learned material and helps to focus attention on new things. This is exactly the method of interactive activity which frames (prepares, directs, and summarizes) the students' work in practical classes while learning a foreign language.

Professionally oriented innovative learning technologies are aimed at students' mastery of professional and communicative competence. They facilitate an increase in active and creative participation in the educational material discussion. It is developed socio-cultural competence (involvement in the culture of the country of the language being studied), educational and cognitive competence (development of general and special skills, universal methods of activity) during the lessons [7].

Students master available self-study foreign languages learning methods and cultures, including using new information technologies. The ability to independently acquire common knowledge, business and professional communication in a foreign language is developed; educational independence increases, the ability to self-educate with the help of the Internet. Such an activity increases the student's motivation to a greater extent, actively develops their cognitive and search-research abilities and skills. Thus, the use of modern innovative technologies is quite effective for the modern education standards implementation.

Conclusions and further scientific research perspectives. Therefore, we can sum up that the use of active and interactive forms and methods allows increasing significantly the time of language practice in classes for each student, achieving proper assimilation of the material by all the group members, and solving various educational and developing tasks. These methods encourage the teacher to constant creativity, self-improvement, professional and personal growth and development. In the acquaintance process with this or that interactive method, the teacher becomes an organizer of students' self-studying, educational, cognitive, communicative, creative activities; he or she has opportunities to improve the learning process, develop the communicative competence of those students, and their personal holistic development. Therefore, the use of interactive learning

technology in the process of a foreign language learning is a necessary condition for the optimal development of both those who study and those who teach.

References

1. Bashkir, O.I. (2018). Aktyvni y interaktyvni metody navchannya u vyshchiiy shkoli. [*Active and interactive methods of learning in higher education*]. Zbirnyk naukovykh prats'. Seriya "Pedagogika ta psykholohiya". Kharkiv. Vyp. 60. P. 33-44 [in Ukrainian].
2. Hin, A. (2000). Bezkrivna ataka: Tekhnolohiia provedennia navchalnoho mozkovoho shturmu [*Bloodless attack: The technology of educational brainstorming*]. [*Tsikava i prosta forma navchalnoi diialnosti*]. Zavuch (Pershe veresnia). № 8. P. 7-11 [in Ukrainian].
3. Dyachenko-Bohun, M.M. (2014). Aktyvni metody navchannya u vyshchomu navchal'nomu zakladi [*Active methods of learning in a higher educational institution*]. Vytoky pedahohichnoyi maysternosti. Vyp. 14. P. 74-79. [in Ukrainian].
4. Pometun, O., Pyrozhenko, L., (2004). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannya [*A modern lesson. Interactive learning technologies*]. K. [in Ukrainian].
5. Khoma, T.V. (2020). Aktyvni metody navchannya v pedahohitsi vyshchoyi shkoly [*Active learning methods in higher education school*]. KPI. T. 3. Vyp. 69. [in Ukrainian].
6. Ananyeva, M. (2014). "Blogfolios" and their role in the development of research projects in an advanced academic literacy class for ESL students. Boston: Springer US. [in English].
7. Brown, J.D. (2013). New ways of classroom assessment. Alexandria, VA: Teachers of English to Speakers of Other Languages. [in English].
8. Camilleri, M.A., & Camilleri, A.C. (2017). Digital learning resources and ubiquitous technologies in education. *Technology, Knowledge and Learning*, 22(1), P. 65-82 [in English].
9. Nikirk, M. (2012). Teaching millennial students. *Education Digest*, 77(9), P. 41-44. [in English].
10. Stankić, R., Jovanović-Gavrilović, B., & Soldić-Aleksić, J. (2018). Information and communication technologies in education as a stimulus to economic development. *Ekonomski Horizonti*, 20(1), P. 61-73 [in English].
11. Stewart, K. (2009). Lessons from teaching millennials. *College Teaching*, 57(2), P. 111-117p. [in English].

Список використаних джерел

1. Башкір О. І. Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Збірник наукових праць. Серія «Педагогіка та психологія»*. Харків, 2018. Вип. 60. С. 33–44
2. Гін А. Безкровна атака: Технологія проведення навчального мозкового штурму: [Цікава і проста форма навчальної діяльності]. *Завуч (Перше вересня)*. 2000. № 8. С. 7–11.
3. Дяченко-Богун М. М. Активні методи навчання у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Вип. 14. С. 74–79.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. *Інтерактивні технології навчання*. К., 2004. 192 с.
5. Хома Т. В. 2020. Активні методи навчання в педагогіці вищої школи. 2020. Т. 3. Вип. 69. 149 с.
6. Ananyeva, M. (2014). «Blogfolios» and their role in the development of research projects in an advanced academic literacy class for ESL students. Boston: Springer US.
7. Brown, J.D. (2013). New ways of classroom assessment. Alexandria, VA: Teachers of English to Speakers of Other Languages.
8. Camilleri, M. A., & Camilleri, A. C. (2017). Digital learning resources and ubiquitous technologies in education. *Technology, Knowledge and Learning*, 22(1), 65–82.
9. Nikirk, M. (2012). Teaching millennial students. *Education Digest*, 77(9), 41–44.

10. Stankić, R., Jovanović-Gavrilović, B., & Soldić-Aleksić, J. (2018). Information and communication technologies in education as a stimulus to economic development. *EkonomskiHorizonti*, 20(1), 61–73.

11. Stewart, K. (2009). Lessons from teaching millennials. *College Teaching*, 57(2), 111–117.

КОВАЛЬОВА Інна Валеріївна, старший викладач кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету;

МАРТИНЕНКО Надія Олександрівна, старший викладач кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету;

ЦАРЬОВА Людмила Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету.

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ ТА ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У НЕМОВНОМУ ЗВО

***Анотація.** У статті окреслено основні активні та інтерактивні методи, що використовуються в процесі вивчення іноземної мови у немовних закладах вищої освіти. Розглянуто основні підходи до проблем формування уміння і навичок здійснювати комунікацію іноземною мовою. Зазначено компетенції, що успішно використовуються у процесі впровадження методів комунікативного системно-діяльнісного підходу навчання, методи проблемного навчання, ігрові технології, а також навчання в електронному інформаційно-освітньому середовищі.*

Опрацьовано педагогічні та психологічні джерела щодо проблем вивчення іноземної мови у не профільних навчальних в закладах вищої освіти, що сприяло вирішенню питання шляхів та прийомів формування компонентів мотиваційної сфери навчання у процесі вивчення іноземної мови. Вивчено новий, дуже ефективний інструмент комплексної мотивації вивчення іноземних мов – використання мультимедіа технологій.

Таким чином, ми дійшли висновку, що використання активних та інтерактивних методів у викладанні іноземної мови дозволяє значно збільшити час мовної практики на заняттях для кожного здобувача освіти, досягти належного засвоєння матеріалу усіма членами групи, вирішити різні виховні та розвиваючі задачі. Використання цих методів спонукає викладача до постійної творчості, самовдосконалення, професійного та особистого росту і розвитку. У процесі ознайомлення з тим чи іншим інтерактивним методом, педагог стає організатором самостійної, навчально-пізнавальної, комунікативної, творчої діяльності студентів; у нього з'являються можливості для вдосконалення процесу навчання, розвитку комунікативної компетенції здобувачів освіти та цілісного розвитку їх особистості. Отже, використання у процесі вивчення іноземної мови технології інтерактивного навчання є необхідною умовою оптимального розвитку як викладача, так і майбутнього фахівця..

***Ключові слова:** активні методи, системно-практичні методи навчання, інтерактивні методи, проблемне навчання, електронне інформаційно-освітнє середовище.*

*Одержано редакцією: 11.01.2023 р.
Прийнято до публікації: 25.01.2023 р.*

UDC 378.147

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-218-221

KUBİLAY Sevda,
PhD in Pedagogy, Lecturer,
Nigde Omer Halisdemir University,
Department of Foreign Languages and Cultures, Turkey
Visiting Lecturer at Žilina University
The Slovak Republic
ORCID 0000-0003-2786-0177

INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN THE SLOVAK REPUBLIC: PERSPECTIVES FROM FOREIGN STUDENTS

Annotation. *The article deals with the main aspects of the internationalization of higher education and focuses on the Slovak Republic's improvement in attracting foreign students. The contemporary world requires employees with higher levels of knowledge and qualifications; as a result, nowadays higher education institutions have been competing to attract successful students and faculty members from all around the world. Mobility of students and academicians is promoted by the European Union's (EU) higher education policies and the Slovak Republic has given priority to tertiary education. As a part of the European Higher Education Area and having bilateral agreements, the Slovak Republic has made significant progress in the internationalization of higher education. In the last ten years, the number of foreign students studying in The Slovak Republic has increased significantly. In this study, it is aimed to determine the reasons behind this increase from the eyes of foreign students. In the research conducted as a case study, interviews were conducted with 12 foreign students studying in the Slovak Republic. The findings were analyzed by content analysis and the following themes were reached: Economic reasons, educational reasons and social reasons.*

Key words: *Internationalization, higher education in the Slovak Republic, higher education opportunities, foreign students in the Slovak Republic.*

Problem statement. The stunning developments in technology and the business world have prepared the ground for international collaboration on large distances and across organizational boundaries. The European Union's research and education programs are the locomotives for a broader and more strategic approach to internationalization in higher education. As a member of the Union, the Slovak Republic has primarily reached the EU benchmark on tertiary attainment. After steady growth, the Slovak Republic's tertiary educational attainment rate reached 40.1%, in line with the EU-27 average (40.3%) in 2019 (Education and Training Monitor, 2020). That's more significant when the ratio is compared between the years of 2000 and 2021, the share of 25-34 year-olds with tertiary attainment in Slovak Republic increased at an even faster pace than on average across OECD countries (OECD, 2022).

As part of the European Higher Education Area and the European Research Area, Slovak higher education is expected to meet international standards in education and research. The Slovak Republic has taken steps for the sake of internationalization to keep up with this competitive environment in the field of higher education. Strategic plans were developed and aims were determined to contribute to the internationalization process of higher education. The strategy document targeting the year 2030 is based on three main strategic goals. These are improving the quality of higher education, increasing the international experience for students and academicians, and modernization of higher education in the frame of internationalization.

Analysis of recent research and publications. Internationalization of higher education is viewed as one of the ways a country responds to a more developed and global world (Qiang, 2003).

Knight (1993) defines internationalization of higher education as "the process of integrating an international, intercultural or global dimension into the purpose, functions or delivery of postsecondary education (p. 2).

In Slovak Republic international student mobility at the tertiary level has risen steadily (OECD, 2021). The number of international or foreign students from other countries is relatively high. In ten years' time, the percentage of foreign students studying in the Slovak Republic has risen significantly, while the number of foreign students was 8,427 in 2011, it reached 204,158 in 2021, representing 12% of tertiary students (The Slovak Spectator, 2021). It is also remarkable that in the Slovak Republic, international or foreign students from Europe are most represented among all international or foreign students, compared to other OECD and partner countries (OECD, 2022). Universities have bilateral agreements with developed countries and there are even students from the USA which is quite far from the continent. These statistical data show that the Slovak Republic is becoming a center of attraction for foreign students and the Slovak Republic attracts students not only from developing countries but also from developed countries. Another important point related to foreign students is the opportunity of employment. The Slovak Republic is also promising for foreign employment, among tertiary-educated adults, the statistics indicate that 83% of native-born adults and 78% of foreign-born adults are employed in the Slovak Republic (OECD, 2021).

The purpose of the article. This research aims to reveal the policies of the Slovak Republic to promote incoming student mobility and bring out foreign students' perspectives about the Slovak Republic as a hosting country. The rapid increase in the number of foreign students in recent years draws attention to the potential of the Slovak Republic.

The research was carried out as a case study and the data was gathered from foreign students in the University of Žilina. The university is determined with purposeful sampling. International aspect of the university is quite developed that the university has signed bilateral agreements with more than 60 countries from Europe, America, Asia and Africa. Also, THE World University Rankings 2023 determined Žilina University as one of the top universities in the Slovak Republic, which indicates the university's success in the international arena. The university has 7.541 students and 224 foreign students, most of whom continue their studies in undergraduate degrees.

The data was gathered through a semi-structured interview form developed by the researcher. To have a deeper understanding of the issue, the researcher carried out focus group discussions. The personal information of the participants was kept confidential and ethical rules were kept in mind throughout the research. 12 foreign students participated in the research. Priority was given to involving students from different countries to ensure maximum diversity. In this context, students from France, Ukraine, Turkey, Croatia, Hungary and Spain were included in the study. The research questions included points below:

- reasons to choose the Slovak Republic to study abroad;
- student-friendly practices in the Slovak Republic;
- opportunities for foreign students.

Table 1.

Themes and codes that were reached after content analysis

Themes	Codes
Economic reasons	Low cost of living
	Free higher education
	Cheaper accommodation
	Free transportation options
Educational reasons	Language of instruction
	Scholarship opportunities
	Recognized diploma
Social reasons	Intercultural environment
	The strategic location of the country
	Student networks

Findings. Research data were collected through interviews which were recorded after getting the permission of the participants. The interviews were transcribed by the researcher and codes were identified. After content analysis, three themes were reached.

First of all, participants think that the Slovak Republic is a better option when they consider the study expenses in other European countries. It was seen that the reasons frequently mentioned by the participants were of economic origin. It has been revealed that students are looking for a budget-friendly country while making their choice. Higher education in the Slovak Republic is free even for foreign students, student dormitories are affordable, transportation costs are arranged in a way that makes positive discrimination for students, and the overall cost of living is less expensive than in other European countries. In this respect, the Slovak Republic is an optimum alternative for students who want to complete their education in a reputable higher education institution in Europe.

Secondly, use of English, which has become a universal language today, as the language of instruction has great importance in the admission process and active participation of international students in the learning process. Participants also drew attention to the scholarships awarded by the Slovak government. While mutual agreements made within the scope of Erasmus facilitate the mobility of students, there are also students who come to the Slovak Republic with different scholarship programs. Another important issue for foreign students is the equivalence process of the diploma they will receive at the end of their education. Studying in the Slovak Republic provides students with an opportunity to complete an accredited program in Europe and to find a job in Europe with the diploma obtained.

Lastly, participants pointed out the advantages of studying in an intercultural environment. Having classmates from different countries and cultures helps them expand their communication skills and intercultural competence, which are important assets for the business world. Similarly, participants emphasized the importance of student networks established for encouraging foreign students to adapt easily and socialize with their peers. These student networks provide information and guidance services for foreign students on digital platforms. It was also mentioned as an important issue for students to be close to their homeland. In this context, the location of the Slovak Republic is quite central and it is easy to travel to other European countries. Participants stated that they were especially pleased to be able to travel easily between their home country and the Slovak Republic. Thus, students do not feel homesick and they can be together with their families and loved ones on important days and celebrations.

Conclusions and prospects of further research. The conducted research revealed that the internationalization of higher education is getting more and more attention in the world. Higher education institutes are competing with each other to attract more successful students and academicians all around the world. The Slovak Republic is one of the countries that shows continuous improvement in terms of higher education opportunities and internationalization policies. Although the statistics indicate positive results in this respect, the perspectives of foreign students reflect the reasons behind this progress. In an environment where education and training services are marketed and some countries earn high income through educational tourism, providing free higher education serves equality of opportunity. The availability of free education, especially for students from outside Europe and outside the Euro Union, makes the country attractive to students from non-European countries. The Slovak Republic's student-friendly practices like free intercity railway transportation throughout the country provide students with an opportunity to travel, explore the country and socialize more. Besides traveling, accommodation facilities are also important points to take into account. Cheaper accommodation options and a relatively low cost of living make the Slovak Republic a preferred location to study in terms of economic reasons.

Nowadays developed countries have higher education institutes that implement curricula that are better adapted to the requirements of the modern labor market and globalized society. English language, viewed as unitary, has been used as a means of internationalization of education. The global expansion of English and the significant role of the language in international arenas have given English the status of an international language. In many countries, students study in English

alongside their mother tongue. For this reason, programs and universities with English language of instruction are more attractive for foreign students. Another important point is the accreditation of programs and having internationally recognized diplomas. Young people want to have more employment opportunities and better living conditions so they are looking for higher education institutions whose diplomas open new doors for them. In this respect, they prefer studying in more promising countries.

As for social reasons, participants think that the intercultural environment is an advantage for them to know different cultures and lifestyles, and make friends from other countries. They feel more relaxed in a learning environment where each learner is respected and encouraged to involve in the learning process. The location of the country is also pointed out as a plus for foreign students. The Slovak Republic is in the center of Europe and due to its effective railway network, the country is easily accessible to foreign students. Student networks are another point emphasized by the participants. These networks help students adapt to the new environment and provide them with an orientation about the host country.

This research reveals the leap that Slovakia has shown in the internationalization of higher education from the perspective of foreign students. Today, even in university rankings, internationalization is considered as an evaluation criterion. For this reason, applications in developed countries or successful institutions at the point of internationalization can be examined and comparative analyzes can be done to reveal good practices. Such studies will contribute to the literature on higher education.

References

1. De Wit, H. (2019). Internationalization in higher education: A critical review. *SFU Educational Review*, Vol. 13 No. 3 P. 9-17. DOI: <https://doi.org/10.21810/sfuer.v12i3.1036>
2. European Commission (2020). Education and Training Monitor 2020. The Slovak Republic: Key indicators. Retrieved from: <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/countries/the-Slovak-Republic.html#seven> (Last accessed: 10.01.2023).
3. Knight, J. (2003). Updated definition of internationalization. *International Higher Education*, Vol. 33, DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391>
4. Komotar, H.M. (2019). Global university rankings and their impact on the internationalization of higher education. *Eur J Educ.* Vol. 54 P. 299-310. DOI: <https://doi.org/10.1111/ejed.12332>
5. OECD (2021). Education at a Glance 2021: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, Retrieved from: <https://dx.doi.org/10.1787/69096873-en>. (Last accessed: 15.01.2023).
6. OECD (2022). Education GPS, Slovak Republic overview of the education system (EAG 2022). Retrieved from: <http://gpseducation.oecd.org> (Last accessed: 20.02.2023).
7. Qiang, Z. (2003). Internationalization of higher education: Towards a conceptual framework. *Policy Futures in Education*, Vol. 1, No. 2, P. 248-270.
8. The Slovak Spectator (2021). Largest in Business in 2021. Retrieved from: <https://spectator.sme.sk/c/22838595/slovak-universities-are-attracting-more-foreign-students.html> (Last accessed: 20.01.2023).

Одержано редакцією: 23.01.2023 р.
Прийнято до публікації: 06.02.2023 р.

UDC 378.147:811.111

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-222-227

PIVEN Victoria,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Professional and Language
Training Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0002-6315-2197

CHEREDNYCHENKO Nataliia,

Senior Teacher of Professional and Language
Training Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0002-5349-8557

MELNYCHENKO Tetiana,

Senior Teacher of Professional and Language
Training Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0002-7157-6408

BUILDING CRITICAL-THINKING SKILLS OF MASTERS IN THE PROCESS OF ENGLISH-LANGUAGE RESEARCH PAPER PREPARATION

The article is aimed at considering the use of critical-thinking skills in the process of scientific English language studying for Masters at aviation universities. It is claimed that this approach in the educational process contributes to the formation of English-speaking skills for paper presentation in scientific and professional spheres of the future aviation specialists.

Keywords: *critical-thinking skills, professional activity, standard task of professional training, research paper presentation, scientific and professional field.*

Introduction. Nowadays all over the world knowledge of the English language at a decent level confirms the high competence of the specialist. Developing critical thinking skills is an integral part of improving his professional level. The use of critical-thinking skills in the educational space of classes in the process of preparing paper presentation is carried out on the basis of an integrated approach, where knowledge from the research and professional fields is transferred to the real oral or written presentation by means of English. Such projects contribute to the creation of an enabling environment for the development of critical-thinking skills and English-speaking skills in the professional sphere. In the result of the study, the article describes the structure of building critical-thinking skills, its content, in relation to the stated conditions, lists certain difficulties arising and possible methods of overcoming them. It is concluded that critical-thinking tasks related to the professional activity of Masters of aviation specialties motivate to learn English and bring the educational process closer to real communication in scientific and professional field. The practical experience gained during the training will be considered a valuable asset for building a successful career in the future.

Review of recent sources of research and publications. Building critical-thinking skills has been studied by many specialists in domestic and foreign science. Some of them are: Lindsey O., Paul R.W., Tapper N., Ruggiero V. R., Hamilton G., etc. Education is now widely regarded as a critical component in developing competent societies in the 21st century. One of the most important goals in 21st century education is to empower critical thinking skills. Paul R.W. says that students

not only need intellectual mastery to survive, but also the capability that allows them to think critically and develop life skills [1]. Therefore, educational development should be able to accommodate the empowerment of students' critical thinking skill. Nowadays there are a lot of discussions about critical thinking in the context of teaching and learning. One of the desirable outcomes of education is the capability to think critically. Ruggiero V. and Halpern Ch. underline that a wide range of academic disciplines should incorporate critical thinking into their teaching and learning [3]. In light of this, it is proposed that teachers encourage students to be successful in the workplace in the future. Students' critical thinking skills must be developed in order for them to be prepared to succeed in life. If students have these skills, they will be best prepared to work collaboratively, think critically and analytically, communicate effectively, and solve problems efficiently in the workplace. In order to participate in such activities, students must be engaged in active learning, have advanced problem-solving abilities, and be able to work in groups. As a result, by developing strong leadership, communication, and teamwork skills, as well as cross-cultural and cross-national knowledge, students' confidence in their ability to contribute to the community can be developed [3]. Due to the increased interest in critical thinking in education research, there have been a few attempts to report on the literature trend, particularly those that used a systematic literature approach. The purpose of this research is to present a systematic review on critical thinking in the classroom and compare it with the field's global development.

As for Ukrainian scientists we should say that they made contributions to the development of the phenomenon of critical thinking lot less than others. They are: L.M. Smulson, S.O. Terno, O.V. Tiahlo, V.A. Nyscheta, I.D. Karpova, Yu.Yu. Sugrobova, etc. Unfortunately, despite the long-term call of scientists for the development of critical thinking of the population, the implementation of principles and programs that contribute to this development has not been reflected in the education system of our country. Because of this, most Ukrainians perceive information without thinking about its veracity, the reliability of its sources, or are guided by the habit of using old, "time-tested" sources on which they grew up and which do not cause them doubts. So, we completely agree with the opinion of S.O. Terno, who is in favor of talking about the development of critical thinking, and not about its formation, since the formation process involves providing a complete, defined form, and critical thinking is characterized by scientific research and constant self-improvement [4; 5].

Setting an objective. The objective of this article is to observe the problem of building critical-thinking skills for Masters in the process of preparing research paper presentation in English at aviation higher educational establishments.

Presentation of basic material. English is the language that facilitates different scientific problems and allows scientists to present and prove their ideas in the world. So, our task is to help Masters to get and improve skills in speaking English while research paper presentation. We should use building critical-thinking tasks to develop their abilities in this field. First of all, let's identify the meaning of Critical thinking itself. Critical thinking - thinking that ensures the ability to take a position on the subject under discussion and the ability to justify it, the ability to listen to the interlocutor, carefully think arguments and analyze their logic; the ability not only to master information, but also to critically evaluate it, ponder, embrace. It is a sensible, balanced approach to making complex decisions about what to do and what to believe. Critical thinking presupposes a certain mistrust, a doubt of accepted truths. Thinking critically means being inquisitive and using research methods [3]. Critical thinking is characterized by:

- independent thinking;
- generalized thinking;
- a problem and evaluation thinking;
- reasoned thinking.

The information is the starting point and not the end point of the thinking process; starts by asking questions and asking the problems to be solved.

Having analyzed the philosophical, psychological and pedagogical literature on the problem of the formation of critical thinking, it is possible to notice that the formation of critical thinking of Masters is most effective, when it is a conscious purposeful interaction of professors and Masters. In the process of which the potential of Masters' abilities is revealed: the ability to analyze information from the point of view of logic, to pose new questions, to make independent informed decisions, to make informed assessments and apply the results as standard, and non-standard situations and problems; ability to take a position on the subject under discussion and justify it, listen to the interlocutor, carefully consider arguments and analyze their logic [6; 7]. The mechanism of formation of critical thinking of Masters includes thinking operations that determine the processes of reasoning and argumentation, in the most general form can be presented in the following way: setting the goal – identifying the problem – hypothesis – argumentation – substantiation of arguments – prediction of consequences – acceptance or non-acceptance of alternative viewpoints.

In the process of research, features of formation of critical thinking of Masters of aviation specialties revealed the knowledge the accounting of which in the educational process of the university will contribute to the formation of a critical personality in demand by society. The methodology for the development of critical thinking is based on the application of philosophical, pedagogical and psychological aspects. The essence of these rules is to work with information, both in the group and individually ("cluster system", "confused logical chains", "keywords", graphic ways of material organization, etc.). The use of special technologies increases the motivation of Masters for cognitive activities.

In pedagogical practice use certain technologies of formation of critical thinking, suggesting answers to the following questions:

- What is the goal of cognitive activity? (for example, the synthesis of available information, evaluation of the above-ground argumentation, etc.).
- What is known? (Assess the available information, and find the missing).
- What to do? (How to achieve the goal?).
- Has the goal been achieved?

The use of technology of development of critical thinking involves the application in the pedagogical process of the following algorithm of work (stages):

1. Challenge (individual work, pair or in a group). Existing knowledge is identified and questions to be answered are formulated.
2. Thinking (new information is obtained from different sources: books, articles, lectures, film, etc.). The received information is processed (individual search and exchange of opinions) and is related to own knowledge.
3. Reflection (acquisition of new knowledge). The concepts of the subject (phenomenon, etc.) are reconstructed or supplemented by new knowledge, the material is systematized and generalized. In the pedagogical practice there is the following number of contributing to the development of critical thinking: "marking of the text", "brainstorming", "writing annotations and reviews", "analysis of the critical article", etc.

The essence of these rules is to initially interest the Master (activate research ability), and then give him the opportunity to analyze and generalize the material, to test the acquired knowledge.

Consider some methodical aspects we practice in pedagogical practice. One of the most effective methods of forming the critical thinking of Masters are discussion, analysis of situations, research activity of students writing essays, etc. The method of "brainstorming", often used in the educational process, and is most effective in groups of 5-7 people. The purpose of this method is formation of the team-working skills, as well as the development of critical and creative thinking [6]. "Brainstorming" can be considered as the implementation of three stages:

Stage I – offers various solutions to the problem. All ideas are fixed, including the most incredible. At this stage, ideas are accepted, but not criticized.

Stage II – proposed ideas are discussed, the most successful are selected. The main purpose of this stage – to analyze the proposed options, to summarize and choose the most acceptable.

Stage III – comprehensive analysis and evaluation of selected ideas. At this stage, criticism is welcome.

In the process of "brainstorming" the student forms the ability to think critically; learn to work in cooperation with other participants of the assault; learn to listen to and hear others; learn to recognize the problem and solve it.

Discussion is the most commonly used method. Using the discussion in the educational process, Masters can be included in the discussion and solution of scientific problems, various situations, etc. Each participant has the opportunity to present his or her own view of the problem. The method of Discussion helps the Master: to increase interest in the studied material, and the learning process itself; to form the ability to think critically; to learn to work in cooperation with others; to improve the quality of education of students; to instill the desire to educate yourself. The Interactive Notation System for Enhanced Reading and Thinking technology allows the Master to control his or her understanding of the text being studied, it is applied both in groups and in pairs and individually. By applying markings ("v" I knew it; "+" – new information; "-" – contradicts my ideas; "?" – information is incomprehensible or insufficient) the Master gets acquainted with the text marking individual paragraphs or sentences in the text. This method stimulates the Master to read the text by controlling the reading process: tracking areas with new information. Using icons allows you to extract new information and relate it to existing knowledge. The Master learns to rework and analyze the studied information (to relate the "old" information to the "new"); to argue their point of view; to exchange ideas with each other (to get acquainted with different representations) [8].

Conclusions and prospects for further research. By applying the technology of development of critical thinking in the educational process, the professor has to:

- form an atmosphere of openness and cooperation;
- apply technologies and methods that have shown high efficiency in the development of independent thinking.

The use of technology allows us to solve the following educational tasks: to increase the motivation to learn; to bring a Master closer to the professor and achieve productive dialogue between them; gives the opportunity to show the Master's individuality and creativity; increase the level of social activity and allow self-fulfilment. These technologies allow to formulate a new style of thinking, which is characterized by openness, flexibility, reflectivity; develop various qualities of personality, such as communicativity, creativity, mobility, autonomy, responsibility for choice and results of activities; stimulates self-search. So, such way the Master can have much more abilities to cope with the research paper successfully and to present it effectively and much more confident.

References

1. Paul, R.W. (2013). *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive In A Rapidly Changing World*. 3-rd edition revisited. Santa Rosa, CA. P. 97-98. [in English].
2. Piven, V.V. (2021). Modern Conception of Teaching Aviation English. *Psihologija i pedagogika na suchasnomu etapi rozvitku nauk: aktual'ni pitannja teorii i praktiki*. Zbirnik naukovih robit. Mizhnarodna nauково-praktichna konferencija. m. Odesa. S. 183-186 [in English].
3. Ruggiero, V.R. (2012). *Beyond feelings: A Guide to Critical Thought*. 9th ed. McGraw-Hill. 238 p. [in English].
4. Terno, S.O. (2012). Svit krytychnoho myslennia: obraz ta mimikriia [*The world of critical thinking: image and mimicry*]. *Istoriia v suchasni shkoli*. № 7-8. S. 27-39. [in Ukrainian].
5. Terno, S.O. (2011). *Teoriia rozvytku krytychnoho myslennia (na prykladi navchannia istorii) [The theory of development of critical thinking (on the example of teaching history)]*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet. 105 s. [in Ukrainian].

6. Tiahlo, O.V. (2008). Krytychne myslennia: Navchalnyi posibnyk [*Critical Thinking. Syudu Guide*]. Kh.: Vyd. hrupa "Osнова". 192 s. [in Ukrainian].

7. Tiahlo, O.V. (2006). Pisliamova do statei Metiu Lipmana i Marka Vain- steina [*Afterword to articles by Matthew Lipman and Mark Weinstein*]. Visnyk prohram shkilnykh obminiv. № 27. P. 26-27. [in Ukrainian].

8. Khachumian, T.I. (2005). Formuvannia krytychnoho myslennia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv zasobamy informatsiinykh tekhnolohii [*Formation of critical thinking of students of higher educational institutions by means of information technologies*]. dys. kand. ped. nauk: 13.00.09 Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. H. S. Skovorody. Kh. [in Ukrainian].

9. Cherednychenko, N.H., Shevchenko, V.B. (2016). Pedahohichni aspekty orhanizatsii samostiinoi roboty v protsesi vyvchennia profesiinoi anhliiskoi movy [*Pedagogical aspects of organizing independent work in the process of teaching professional English*]. Upravlinnia vysokoshvydkisnymy rukhomymy obiektamy ta profesiina pidhotovka operatoriv skladnykh system: zb. tez dop. materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kirovohrad: KLA NAU. S. 160-161. [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Paul R. W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive In a Rapidly Changing World. 3-rd edition revisited. Santa Rosa, CA. 2013. P. 97–98.

2. Piven V. Modern Conception of Teaching Aviation English. Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. м. Одеса. 2021. С. 183–186.

3. Ruggiero V. R. Beyond feelings: A Guide to Critical Thought. 9th ed. McGraw-Hill. 2012. 238 p.

4. Терно С. О. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7-8. С. 27–39.

5. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.

6. Тягло О. В. Критичне мислення: Навчальний посібник. Х.: Вид. група «Основа», 2008. 192 с.

7. Тягло О. Післямова до статей Метью Ліпмана і Марка Вайнштейна. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2006. № 27. С. 26–27.

8. Хачумян Т. І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х. 2005.

9. Чередниченко Н. Г., Шевченко В. Б. Педагогічні аспекти організації самостійної роботи в процесі вивчення професійної англійської мови. *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем: зб. тез доп. матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. Кіровоград: КЛА НАУ. 2016. С. 160–161.*

ПІВЕНЬ Вікторія Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету;

ЧЕРЕДНИЧЕНКО Наталія Григорівна, старший викладач кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету;

МЕЛЬНИЧЕНКО Тетяна Євгенівна, старший викладач кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету.

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МАГІСТРІВ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ РОБІТ

***Анотація.** У статті розглядається використання навичок критичного мислення в процесі навчання наукової англійської мови магістрів авіаційних навчальних закладів. Стверджується, що підхід саме з використанням критичного мислення у навчальному процесі більш сприяє формуванню англійських навичок презентації робіт у науково-професійній сфері майбутніх авіаційних спеціалістів. Сьогодні знання англійської мови на гідному рівні підтверджує високу компетентність будь-якого спеціаліста. Використання навичок критичного мислення в освітньому просторі саме при навчанні магістрів у процесі підготовки доповіді здійснюється на основі інтегрованого підходу, коли знання з дослідницької та професійної сфер переносяться на реальну усну чи письмову презентацію засобами англійської мови. Такі проекти сприяють створенню сприятливого середовища для розвитку навичок критичного мислення та англійських навичок у професійній сфері. У результаті дослідження в статті описано структуру формування навичок критичного мислення, його зміст, у зв'язку із зазначеними умовами, перераховано певні труднощі, що виникають, та можливі шляхи їх подолання. Зроблено висновок, що завдання критичного мислення, пов'язані з професійною діяльністю магістрів авіаційних спеціальностей, мотивують до вивчення англійської мови та наближають навчальний процес до реального спілкування в науково-професійній сфері. Сподіваємося, що практичний досвід, отриманий під час навчання, що моделюється в освітньому процесі Льотної академії Національного авіаційного університету, буде вважатися цінним надбанням для побудови успішної кар'єри авіаційних спеціалістів в майбутньому.*

***Ключові слова:** навички критичного мислення, професійна діяльність, стандартне завдання професійної підготовки, презентація наукової роботи, науково-професійна сфера.*

*Одержано редакцією: 01.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 16.03.2023 р.*

UDC 811.111: [37.013: 656.7.022]

DOI 10.33251/2522-1477-2023-13-228-233

ZELENSKA Liliia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Professional and Aviation
Language Training Department,
Flight Academy of the National Aviation University
ORCID 0000-0003-4051-2011

TYMCHENKO Svitlana,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Professional and Aviation
Language Training Department,
Flight Academy of the National Aviation University
ORCID 0000-0001-8627-1220

DISTANCE PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH EDUCATION OF THE FUTURE AIR TRAFFIC CONTROLLERS: SYNCHRONOUS AND ASYNCHRONOUS COMMUNICATION

***Annotation.** The purpose of this study is to disclose synchronous and asynchronous means of distance professionally oriented English education of future air traffic controllers, which is considered to be ones of the main ways to organize an effective organization of foreign language training of future air traffic controllers. We have come to conclusion that by means of the most modern tools for synchronous and asynchronous communication, the interactivity and formation of foreign language communicative competence of the future air traffic controllers have been increased.*

***Key words:** asynchronous communication, aviation specialist, distance education, foreign language, synchronous communication.*

Problem statement. The concept of distance education development in Ukraine states that the main goal of creation of the distance education system is to provide nationwide access to educational resources by using modern information technologies and telecommunication networks and providing conditions for citizens to realize their rights to education.

Over the past few decades, the strongest argument for reforms in distance education has been the desire of students to acquire knowledge, regardless of the place of study or financial constraints. At that time, the state of the development of distance education in Ukraine did not meet the requirements of the information society, which sought to integrate into the European and world community. Ukraine has been lagging behind developed countries in the application of distance education technologies in training, retraining and upgrading the qualifications of specialists of various branches and levels; there was a significant lag in telecommunication data transmission networks, which were marked by insufficient capacity and low quality of data transmission and lack of regulatory and legal base, which would regulate and ensure the activity of educational establishments in the direction of distance education implementation as an equal form of full-time, extramural and externship education. However, despite these problems, the number of people willing to study on distance technologies has grown very quickly [1].

The use of technologies and multimedia for distance foreign languages education has also expanded considerably. Some ten or twenty years ago, at the early stages of Internet implementation, it was possible to create online courses to study a foreign language by downloading files as materials for those who studied, and sending e-mails to try to achieve

interaction between teachers and students, as in the "face-to-face" classes. However, today the role, played by information technologies in education, is not limited to this. We will note that significant changes in distance education have taken place in the quarantine caused by the COVID-19 and the full-scale Russian-Ukrainian war of 2022. Studying in the war conditions is significantly different from distance education that was during the quarantine, because of excessive psychological loading of all participants of the educational process, which is the reason for manifestations of apathy in students, exhaustion and teachers burnout. That is why today there is a question of effective organization of professionally oriented English language training and, in general, qualitative educational process in distance mode with maximum level of efficiency of all its participants.

Analysis of recent research and publications. A number of foreign and Ukrainian scientists researched the theoretical and practical aspects of distance education: J.E. Adams, F. Bodendorf, V. Bykov, H. Dichanz, G. Hoppe, J. Kettunen, K. Kolos, V. Kukhareno, M.G. Moore, G. Kearsley, O. Rybalko, C.R. Sole, N. Syrotenko. The last years Ukrainian researchers have dealt with the distance education issues specifically in the context of aviation specialists' training, namely: L. Herasymenko, V. Lefor, O. Lopatiuk, S. Muravska, O. Pidlubna, T. Plachynda, V. Ushakov, S. Radul, I. Roman'ko.

The purpose of the article is to highlight synchronous and asynchronous means of distance professionally oriented English education of future air traffic controllers (ATCs), aimed at achieving a sufficient level of their foreign language communicative competence.

Presentation of basic material. In the modern world, the term "distance education" has appeared due to the needs of society and in a short period of time combined all the advantages of using modern technologies in the educational process, namely the use of social communication networks and multimedia tools together with traditional methods.

Distance education is supported by Ukrainian legislation, as evidenced by the regulations and regulatory documents of Ukraine concerning this subject, namely the Law of Ukraine "on Education", "Concept of Development of Distance Education in Ukraine", "Regulations on Distance Education", etc.

We will separate several meanings of the term "distance education".

The Ukrainian pedagogical dictionary interprets "distance education" as a form of education, when communication between a high-school teacher and a student, or a teacher and a pupil takes place through correspondence, tape recorders, audio and video cassettes, computer networks, cable and satellite television, telephone or telefax, etc. [3].

UNESCO defined distance education as a form of education in which the instructor and the student are separated in time and space, through forms of online learning, blended learning, with the use of printed resources delivered to students by mail or other tools [4].

According to the "Concept of Distance Education Development in Ukraine" dated 20.12.2000, "Distance education is a combination of technologies that deliver students, or any persons who study, the basic volume of the material and provide interactive interaction of students and teachers during the educational process, the method of allowing students to work independently" [1].

Technologies of distance education consist of pedagogical and information technologies of distance education. Pedagogical technologies of distance education are technologies of indirect active communication of teachers with students using telecommunication and methodology of individual work of students with structured educational material presented in electronic form. Information technologies of distance education are technologies of creation, transfer and storage of educational materials, organization and support of educational process of distance education by means of telecommunication [1]. Distance education technologies represent many new opportunities for teaching professionally oriented English, but we have important learning strategies that encourage dialog between the teacher and the future ATCs, and the ATCs autonomy in situations of distance professionally oriented English education. In our scientific works we have repeatedly considered psychological and pedagogical technologies of distance education, which

make it possible to form foreign language communicative competence of the future ATCs. Among them we include technologies of problem education, game technologies, cooperative training, method of "brain storm", cooperation training and Internet-oriented pedagogical technologies, namely technologies of collective training (dispute, report-presentation) etc.

It should be noted that if some five years ago the use of distance education was a rather problematic issue, as there was no live personal communication between the teacher and the student, today this problem was solved with the help of the most modern tools for synchronous and asynchronous communication, which are improved every day to increase the interactivity. It is clear that only by combining pedagogical knowledge and modern technologies we can realize a successful course of distance professionally oriented English education in the aviation higher educational establishment.

Usually, the distance professionally oriented English education of future ATCs is based on a certain context with the use of online testing, interactive textbooks and white-boards, Skype, web seminars, video clips, diagrams etc. The tools of distance education technologies are divided into two large groups – synchronous, to which we include charts, video conferences, ICQ (a program for exchanging instant messages between users who have access to the Internet), Skype, interactive boards, etc.; and asynchronous: email, online testing, forums, Twitter, video and audio podcasts, blogs etc. Synchronous mode involves interaction between subjects of distance education, during which participants are simultaneously in electronic educational environment or communicate with means of audio-video conference. In other words, it is a real-time class in the selected digital environment. The teachers and students are present at the same time, communicating almost as it happens at the regular session. Asynchronous mode means interaction between subjects of distance education, under which participants interact with each other with delay in time, using interactive educational platforms, email, forums, social networks etc. We can say that this is a mode of more independent learning, which, at the same time, is supported by the teacher using appropriate digital tools [2].

There are numerous advantages and disadvantages of both synchronous and asynchronous means of distance professionally orientated English education in the aviation higher educational establishment and data transfer. By highlighting them, it should be taken into account that for aviation specialists, in particular ATCs, the English language, namely professionally orientated English, becomes a mechanism of studying important things and relevant content of documents; language learning is seen not as an auxiliary part of training, but as an integrated part of all aviation training. We constantly emphasize that communication training is a significant task of professional training of future ATCs, as their professional activity is directly or indirectly related to the communicative processes, which serve as one of the conditions of its effective functioning, and the communicative function of their activity is embedded in realization of all other functions and tasks, acting as a means of their realization. The final result of the communication training is the formation of future ATCs' foreign language communicative competence.

So, let's move on to the advantages and disadvantages of these two means, synchronous and asynchronous, of distance professionally oriented English education of future ATCs.

Let us start from synchronous means of communication. Synchronous learning is a fast and direct feedback by means of verbal communication, both from the teacher and from students. Responses and reactions are provided in real-time mode, almost as well as in regular classes. Although there may be technological limitations, which means that only one person will speak at the same time and not all participants can be seen on the screen at the same time if there are enough participants, however, it is only in the synchronous format that it is possible to organize direct interaction between students, discuss issues and make decisions. An important fact is that direct verbal contact allows you to immerse yourself in an English-language environment similar to a real environment. Thus, support of personal contact with students, ensuring timely support of verbal communication through feedback, direct contact, operative cooperation are advantages of synchronous means of distance professionally oriented English education of future ATCs. However,

synchronous learning requires an online presence at a clearly defined time. This can be a problem, especially when there are several people at home with schedules that are imposed, and students can be in situations that distract their attention, especially during the war. The Flight Academy of the National Aviation University has many foreign students who have returned home since the beginning of the war; in addition, there are students who have gone abroad during the war; and a significant number of students combine studies and work. And all this leads to a problem of planning, especially if it is connected with different time zones. This means that there is often no direct feedback through verbal communication, and such students may require additional software. And lastly, a certain part of the synchronous session is spent on agreeing technical obstacles, questioning and clarifying due to unforeseen communication interruptions and other organizational points.

On the other hand, an asynchronous means of distance professionally oriented English education of future ATCs provides work on own schedule and in own tempo and makes maximum use of advantages of mixed training. Students master the material, focusing on their own understanding, rather than adjusting to other group mates. They may have additional time and opportunity to consider the decision and think the answer. The participants of the interaction do not depend on the time, place and planning process, which is currently relevant during the military situation.

One of the advantages of asynchronous learning is the feeling of a certain comfort in writing, although for future ATCs the main types of speech activity are speaking and listening. At the same time, the asynchronous regime can give a feeling of greater isolation, because the feeling of the educational community is reduced, and therefore one of the teacher's tasks is to support this feeling. Students feel absence of verbal communication and personal contact; feedback can be delayed for a certain period of time; a longer period is necessary for making group decisions. Moreover, such a pattern of training requires students to manage their rather high time self-discipline and the ability to manage their own time.

Having considered advantages and disadvantages of both synchronous and asynchronous means of distance professionally oriented English education of future ATCs, it is possible to separate kinds and forms of activity which will allow to apply each of these modes as effectively as possible.

To study professionally oriented English, using multimedia technologies, future ATCs must be independent and use new strategies. We would like to admit that in our research works we've already described audiovisual multimedia, with the help of which future aviation specialists can clearly see what is being studied in professionally oriented English (devices, constructions, technologies, etc.) and, at the same time, they get examples of vocabulary, grammar and conversation in general (verbal and nonverbal elements) by native speakers [5]. Usually there is a normal live communication for studying a language, and distance education takes place with the help of the Internet-communication – without participation of live contact. The Internet helps people to communicate with their native speakers by chat and email. In fact, the future ATCs are exposed to a contextual environment using the Internet and thus they can improve their communicative skills and listening, speaking, reading and writing skills. The teacher's task is to integrate the Internet with their educational material and learning styles to create a meaningful educational environment. Online emails and charts are an important part of communication between teachers and students, as well as they improve students' writing skills of professionally oriented English. No doubt, the Internet environment is a powerful educational environment that encourages students to self-regulate and discuss different topics and achieve meaningful learning. Video communication for educational purposes usually creates a situation in which any participant has the opportunity not only to formulate their own worldview, but also to listen to the opinion of each other and compare their opinions. In virtual communication the teacher should certainly take into account the specifics of linguistic means and resources, rules of interaction, technological features, which can contribute both to dialog and complicate it. Teachers face both methodological and

didactic tasks aimed at optimization of the communication process, which is determined by the ability to dialog with the co-speakers, to define tasks, to formulate their opinions, to avoid ambiguous messages, etc.

Conclusions and prospects of further research. Until recently, the use of distance professionally oriented English education in educational programs was rather problematic, as a live personal communication between the teacher and the future ATCs was absent. Today this problem is solved by means of the most modern tools for synchronous and asynchronous communication, which are improved every day to increase the interactivity and formation of foreign language communicative competence of the future ATCs. It should be noted that only through the combination of pedagogical knowledge and modern technologies it is possible to realize a successful course of distance professionally oriented English education in the aviation higher educational establishment.

Further research on the subject can be devoted to finding interactive ways of teaching professionally oriented English using innovative technologies of distance education.

References

1. Kontseptsiia rozvytku dystantsiinoii osvity v Ukraini: Postanova vid 20 hrudnia 2000 / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [*Concept of Distance Education Development in Ukraine: The Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 20, 2000*]. Retrieved from: https://vnmu.edu.ua/downloads/other/konc_rov_dystan_osv.pdf (Last accessed: 01.03.2023). [in Ukrainian].
2. Pasichnyk Oksana. Synkhronne y asynkhronne dystantsiine navchannia [*Synchronous and Asynchronous Distance Learning*]. Retrieved from: <https://osvita.ua/school/method/78950/> (Last accessed: 01.03.2023). [in Ukrainian].
3. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [*Ukrainian Pedagogical Dictionary*] / red. S. Honcharenko. (1997). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
4. UNESCO. (2016). *Closing the gap: Opportunities for distance education to benefit adult learners in higher education*. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243264> (Last accessed: 24.02.2023). [in English].
5. Zelenska, L.M., & Tymchenko, S.V. (2021). Audiovisual Multimedia in the Process of Aviation Specialists' Foreign Language Training. *Innovative Solutions in Science and Education: proceedings of the 1st International Conference*. Toronto, Canada, 57-62. Retrieved from: https://ispic.ngo-seb.com/assets/files/1_conf_17.12.2021.pdf (Last accessed: 20.03.2023). [in English].

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні: Постанова від 20 грудня 2000 / Міністерство освіти і науки України. URL: https://vnmu.edu.ua/downloads/other/konc_rov_dystan_osv.pdf (дата звернення: 01.03.23).
2. Пасічник Оксана. Синхронне й асинхронне дистанційне навчання. URL: <https://osvita.ua/school/method/78950/> (дата звернення: 01.03.23).
3. Український педагогічний словник / ред. С. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 375 с.
4. UNESCO. *Closing the gap: Opportunities for distance education to benefit adult learners in higher education*. 2016. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243264> (Last accessed: 24.02.23).
5. Zelenska, L. M., & Tymchenko, S. V. Audiovisual Multimedia in the Process of Aviation Specialists' Foreign Language Training. *Conference Proceedings of the 1st International Conference on Innovative Solutions in Science and Education*. Toronto, Canada, 17 December 2021. P. 57–62. URL: https://ispic.ngo-seb.com/assets/files/1_conf_17.12.2021.pdf (Last accessed: 20.03.23).

ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету;

ТИМЧЕНКО Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ДИСПЕТЧЕРІВ УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ: СИНХРОННА ТА АСИНХРОННА КОМУНІКАЦІЯ

***Анотація.** Метою статті є розкрити синхронні та асинхронні засоби дистанційного навчання англійської мови професійного спрямування в авіаційному закладі вищої освіти, яке є одним із основних шляхів ефективної організації іншомовної підготовки майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.*

У статті наголошено, що саме технології дистанційного навчання представляють собою багато нових можливостей для викладання англійської мови професійного спрямування, але основна увага сфокусована на навчальних стратегіях, які заохочують до діалогу між викладачем та майбутніми диспетчерами управління повітряним рухом, і забезпечують автономію останніх у ситуаціях дистанційного навчання англійської мови професійного спрямування.

Нами констатовано, що ефективне використання дистанційного навчання, яке було досить проблематичним питанням ще якихось три роки назад, так як живе особисте спілкування між викладачем і студентом було відсутнє, імплементовано в навчальний процес за допомогою найсучасніших інструментів для синхронного та асинхронного зв'язку, які удосконалюються з кожним днем задля підвищення інтерактивності. Відтак ми дійшли до висновку, що тільки завдяки поєднанню педагогічних знань і сучасних технологій можна реалізувати успішний курс дистанційного навчання англійської мови професійного спрямування в авіаційному закладі вищої освіти.

Без сумніву, розглянуті у статті асинхронний і синхронний режими навчання, їхні переваги уможливлюють інтерактивність майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом та формують їхню іншомовну комунікативну компетентність.

***Ключові слова:** асинхронна комунікація, авіаційний фахівець, дистанційне навчання, іноземна мова, синхронна комунікація.*

*Одержано редакцією: 21.03.2023 р.
Прийнято до публікації: 01.04.2023 р.*

Вимоги
до оформлення статей які подаються у збірник наукових праць
«Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки»

Періодичність: 2 рази на рік. Статті приймаються до 1 жовтня та 1 березня.

Робочі мови – українська, англійська.

Вимоги до змісту та оформлення статті:

Стаття повинна мати складові, що відповідають чинним вимогам до оформлення статей у фахових виданнях:

Анотація – від 5 рядків.

Ключові слова: не менше 5.

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Мета статті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Список використаних джерел.

References (обов'язковий переклад англійською мовою).

Англійською мовою дублюється інформація про автора (авторів): П.І.Б. (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, назва статті.

Abstract (від 30 рядків, не менше 250 слів).

Key words: не менше 5.

Технічні вимоги:

Стаття має бути набрана у редакторі MS Word.

Обсяг статті: від 10 повних сторінок.

Вимоги до оформлення: формат А4, орієнтація – книжна. Поля: верхнє – 2 см., нижнє – 2 см., ліве – 2 см., праве – 2 см., Times New Roman, кегель 14, міжрядковий інтервал –1,5, абзацний відступ – 1,25 см.

Список використаних джерел має складатися із **двох блоків** (ця вимога діє і для англійських статей):

1) **Список використаних джерел** (для англійських статей: **References (in language original)**). Це джерела мовою оригіналу, оформлені відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015).

2) **References** – ті самі джерела, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних україно- та російськомовних видань (журналів, збірників тощо) подаються транслітерацією, а в дужках – англійською мовою. Наприклад: *Ekonomichnij Casopis-XXI (Economic Annals-XXI)*.

Назви джерел (не менш як 5) у списку використаних джерел розміщуються за алфавітом.

Компонування тексту:

УДК – у лівому кутку (**обов'язково**);

прізвище й ініціали автора (авторів) жирним шрифтом праворуч, а також науковий ступінь, звання, посада, місце роботи;

через 1 інтервал – **назва статті** великими літерами жирним шрифтом симетрично до тексту;

через 1 інтервал – анотація та ключові слова українською мовою;

через 1 інтервал – текст;

через 1 інтервал – список використаних джерел, references;

через 1 інтервал – англійською мовою дублюється інформація про авторів, назва статті;

через 1 інтервал – подається розширена англійська анотація (Abstract), не менше 30 рядків;

через 1 інтервал – ключові слова англійською мовою.

Для авторів, які не мають наукового ступеня необхідна **рецензія** фахівця (кандидата або доктора наук) у галузі наук, за якою підготовлена стаття.

Матеріали, що не оформлені відповідно до зазначених вимог або не відредаговані, **розглядатися не будуть**.

Стаття та відомості про автора (авторів) надсилається на E-mail: naukvisped@sfa.org.ua

Більш детальну інформацію можна дізнатись за посиланням: <http://ksgn.hol.es/vimogi-do-statej/>

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

Збірник наукових праць

Відповідальність за зміст матеріалів
та достовірність викладених фактів несуть автори публікацій.

Відповідальний за випуск: *Москаленко Олена Іванівна*
Відповідальний секретар: *Урсол Оксана Володимирівна*
Комп'ютерна верстка: *Канчі Катерина Геннадіївна*

Електронну версію збірника розміщено за веб-адресою:
<http://ksgn.hol.es/>

Підписано до друку 17.05.2023 р.

Формат 60x80 1/8. Ум. друк. арк. 24,64. Тираж 150 прим. Зам. № 0118
Свідоцтво держ. реєстру ДК № 977 від 05.07.2002 р.

Видавництво Льотної академії НАУ

м.Кропивницький,
вул. Степана Чабану, 1,
тел. 39-44-37